Constantin ACOZMEI
(coordonator)

100 de ani
de grafie românească

Editura Asachiana Iași • 2018

100 de ani
de grafie românească

Proiect finanțat de Ministerul Culturii
și Identității Naționale
prin Programul CENTENAR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ACOZMEI, Constantin
100 de ani de grafie românească/Constantin ACOZMEI

Iaşi: Asachiana, 2018
ISBN 978-606-94358-1-6
003

Copertă: Cezar BACIU
Redactori: Florentin BUSUIOC
Bogdan Mihai MANDACHE

Editor:
Biblioteca Judeţeană „Gh. Asachi" Iaşi
Strada Palat, nr. 1, 700019, Iaşi – România
Telefon/ Fax: (+40)332 11044
E-mail: asachiana@bjiasi.ro
http://www.bjiasi.ro/

Proiect finanţat de Ministerul Culturii
şi Identităţii Naţionale prin Programul CENTENAR

Constantin ACOZMEI
(coordonator)

100 de ani de grafie românească

Editura *Asachiana*
Iaşi • 2018

ARGUMENT

Într-un articol intitulat „Unitate lingvistică – unitate națională”, marele lingvist Eugeniu Coșeriu făcea distincție între „trei tipuri de unități: o unitate pur lingvistică, o unitate de limbă; o unitate națională care nu este numai unitate de limbă, ci implică și o unitate de tradiții culturale, de obiceiuri, de datini, de istorie comună; o unitate politică, adică unitatea unui stat”, subliniind, în tradiția *Politicii* lui Aristotel, că „limba este factorul constitutiv al națiunii și, deci, și al statului”.

În epoca modernă, a naționalităților, imaginea cea mai accesibilă a unității lingvistice este dată de limba scrisă, folosind un alfabet specific și respectînd un sistem de norme ortografice (actualizat periodic, în funcție de evoluția limbii). În cazul limbii române, se poate afirma că, în secolul al XIX-lea, cea mai importantă realizare a fost adoptarea alfabetului latin, în locul celui chirilic (utilizat anterior, din secolul al XVI-lea), iar secolul XX a fost dominat de dezbaterile pentru impunerea unei ortografii fonetice unitare.

Adoptarea alfabetului latin a fost un proces de durată. Inițiat de cărturarii Școlii Ardelene, care tipăresc primele cărți cu grafie latină încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, alfabetul latin avea menirea să evidențieze latinitatea limbii române și a neamului românesc, în contextul istoric nefavorabil. În Principate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea apare alfabetul mixt, de tranziție, inițiat de Ion Heliade Rădulescu, în care coexistau slove chirilice și litere latine. Abia în 1860, după Unirea Principatelor, s-a impus oficial alfabetul latin, însă folosirea lui nu era unitară și trebuia reglementată de o ortografie nouă.

În acest scop a fost înființată, în 1866, Societatea Literară Română (redenumită ulterior Societatea Academică Română și, în 1879, Academia Română), cu membri din toate provinciile istorice românești, aflate atunci în componența imperiilor vecine (Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina, Basarabia, Macedonia). Prioritară, pentru noua Academie, era elaborarea unei ortografii, a unei gramatici și a unui dicționar-tezaur.

Pentru stabilirea principiilor ortografiei, dezbaterile academice s-au purtat între reprezentanții curentului latinist, moștenitori ai tradiției Școlii Ardelene, care susțineau scrierea etimologică, și adepții scrierii fonetice, pornind de la limba populară vorbită. Deși inițial curentul latinist și-a impus autoritatea, dificultățile folosirii în practică a scrierii etimologice au dat cîștig de cauză scrierii fonetice, susținută de Titu Maiorescu (autorul studiului „Despre scrierea limbii române", în 1866) și de scriitorii junimiști. Astfel, prima ortografie a limbii române, adoptată de Academie în 1881, a fost rezultatul unui compromis între scrierea fonetică și cea etimologică, dar principiul fonetic avea deja întîietate.

Tendința de a simplifica mai mult sistemul ortografic s-a manifestat, în perioada următoare, în unele publicații și tipărituri ale vremii, însă într-un mod neunitar, astfel încît, la solicitarea oficială a profesorilor de limba română din învățămîntul secundar, reuniți la Iași la congresul din 1903, Academia a decis să reia dezbaterile asupra ortografiei. În 1904, sub autoritatea aceluiași Titu Maiorescu, este adoptată o reformă ortografică, în urma căreia reminiscențele scrierii etimologice sînt în cea mai mare parte eliminate. Scrierea fonetică se impune, cu două excepții notabile: folosirea a două grafeme (ca în alfabetul chirilic) pentru redarea fonemului /î/, în funcție de poziția în cuvînt, și păstrarea formelor pseudo-etimologice de indicativ prezent ale verbului „a fi".

După Marea Unire, necesitatea adoptării unei ortografii unitare a redevenit o prioritate. Au avut loc trei congrese ale filologilor români, la București (1925), Cluj (1926) și Cernăuți (1927), în urma cărora lingviștii au solicitat Academiei o nouă reformă ortografică, continuînd simplificarea scrierii fonetice întreprinsă în 1904 și preconizînd renunțarea la excepțiile păstrate atunci ca soluție de compromis. Problemele sînt dezbătute în Academie, iar artizanii noii ortografii sînt Ovid Densusianu (care își expune opiniile în studiul „Noua ortografie") și Sextil Pușcariu (autor al „Proiectului de reformă a ortografiei române"). O primă variantă de ortografie, care ținea cont de solicitările lingviștilor privind generalizarea scrierii fonetice și eliminarea excepțiilor, în afară de scrierea etnonimului „român" și a derivatelor sale (proiectul Densusianu) este votată în februarie 1932, pentru ca Academia să revină și să voteze în mai, același an, o ortografie care păstra excepțiile din 1904 (proiectul Pușcariu).

Ortografia fonetică, în varianta radicală, avea să fie adoptată în anul 1953, de Academia Republicii Populare Române, înființată în 1948. Opțiunea multor lingviști, din perioada interbelică sau de mai înainte, pentru o scriere cît mai simplă și mai logică a limbii române, a fost însușită de puterea comunistă, care urmărea să diminueze și să discrediteze, pe cît era posibil, tradițiile și elementele de continuitate cu perioada anterioară. Pentru prima dată, reforma ortografică s-a impus cu autoritatea specifică statului totalitar și a putut fi resimțită de români ca o ofensivă asupra identității naționale, păstrată în limbă și în scriere, din partea puterii ilegitime instaurate de sovietici după război.

În 1965, profitînd de „relaxarea” comunismului de tip stalinist din perioada anterioară, Academia admite, ca singure excepții de la scrierea fonetică a sunetului /î/, lexemele din familia cuvîntului „român” și unele nume de persoane. Se ajunge, astfel, în ce privește scrierea lui /î/, la soluția preconizată de congresele filologilor din deceniul al treilea și votată de Academie în februarie 1932.

Trebuie menționat că, în teritoriile ocupate de Uniunea Sovietică după război, limba română a fost redenumită „limba moldovenească” iar grafia latină a fost înlocuită cu grafia chirilică. Abia la 31 august 1989, limba română a fost declarată limbă de stat a R.S.S. Moldovenești și s-a reintrodus alfabetului latin.

În anul 1991, Academia Română a luat inițiativa revizuirii unor reguli ale reformei ortografice din 1953, în privința scrierii fonemului /î/ și a prezentului indicativ al verbului „a fi”. Se revine la notarea cu două litere a sunetului /î/, dar nu după regulile din 1904 și 1932, ci după cele formulate de Sextil Pușcariu în „Proiectului de reformă a ortografiei române” din 1929. Mulți lingviști români – din țară, dar și din Republica Moldova sau Ucraina – și străini, inclusiv cei doi lingviști membri ai Academiei, au luat atitudine împotriva acestei revizuiri, care a fost adoptată însă în februarie 1993.

*

De-a lungul timpului, reprezentanții școlii lingvistice ieșene au fost adepții scrierii fonetice, fără concesii pentru etimologism. Titu Maiorescu însuși demisiona din Societatea Academică, în 1869, în semn de protest față de exagerările latiniste, deși ulterior, în calitate de autor al noii ortografii, va accepta unele soluții de compromis.

Mai pot fi enumerați Alexandru Lambrior, Hariton Tiktin, August Scriban, Alexandru Philippide, G. Ibrăileanu și scriitorii din cercul revistei „Viața românească”, Ovid Densusianu (profesor la București, dar absolvent al Universității din Iași), Giorge Pascu, Iorgu Iordan, Eugeniu Coșeriu (de asemenea, student la Iași), care au susținut și au folosit scrierea fonetică.

Reacția lingviștilor ieșeni contemporani, profesori la Universitatea „Al. I. Cuza” (Gavril Istrate, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu, Ioan Lobiuc) sau cercetători la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” (Carmen Gabriela Pamfil, Stelian Dumistrăcel, Ioan Oprea, Ion-Horia Bîrleanu), față de ultima schimbare a ortografiei de către Academie a fost dintre cele mai energice, pe plan național.

După ce Academia a făcut publică, în ianuarie 1991, intenția de a revizui ortografia, în noiembrie, același an, a avut loc la Iași, în cadrul Zilelor academice ieșene, conferința științifică „Ortografia limbii române: trecut, prezent și viitor”, la care au fost invitați și lingviști din Chișinău, Cernăuți, București. Comunicările susținute și discuțiile purtate în cadrul conferinței au fost publicate în volum în 1992. Un an mai tîrziu, Stelian Dumistrăcel publica volumul „Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române”, dedicat aceleiași probleme de actualitate.

În anul 1993, după ce Academia a adoptat revizuirea ortografiei, lingviștii ieșeni au avut intervenții substanțiale în dezbaterea pe această temă găzduită în paginile revistei „Limba română” de la Chișinău. În aceeași perioadă, revista „Cronica” din Iași a publicat o serie de articole lingvistice care aduceau argumente împotriva schimbării ortografiei.

Mai tîrziu, în anul 1996, la inițiativa profesorului Gavril Istrate (pe atunci decanul de vîrstă al lingviștilor ieșeni) care semnează primele articole, cotidianul regional „Evenimentul” găzduiește o amplă campanie de sensibilizare a opiniei publice față de problemele ortografiei, la care participă și lingviști din București sau Chișinău.

Ultimele intervenții polemice, apărute în revista „România literară” în 2002, denotă faptul că discuția asupra ortografiei nu trebuie considerată un subiect încheiat, că poate isca oricînd noi reacții, bazate pe noi argumente.

*

Literatura de specialitate dedicată problemelor ortografiei a fost una bogată, de-a lungul timpului, în special în perioadele de dinainte și de după principalele revizuiri ale ortografiei adoptate de Academie, așa cum reiese și din cercetarea bibliografică „Ortografia limbii române”, publicată de Biblioteca Centrală Universitară București în 1970, care identifică peste 1000 de volume și studii avînd ca subiect ortografia apărute de la începuturi (1779) pînă în anul 1967.

Ultima revizuire a ortografiei, din 1993, a provocat, probabil, cea mai amplă dezbatere, cu argumente pro și contra schimbării. Deși poziția Academiei, conduse pe atunci de Mihai Drăgănescu, a rămas neschimbată, studiile și articolele lingviștilor români și străini publicate cu acest prilej reconstituie, practic, întreaga istorie a ortografiei românești.

Cititorii acestui volum vor avea surpriza să descopere o dezbatere spectaculoasă și nu lipsită de dramatism, întinsă pe mai mult de un secol. Deși selecția articolelor este focalizată asupra contribuției lingviștilor ieșeni contemporani, nu lipsesc din volum textele esențiale pentru înțelegerea evoluției ortografiei pînă în stadiul actual.

REFORME ORTOGRAFICE

(articole din volume)

Titu MAIORESCU

REVIZUIREA ORTOGRAFIEI

Raport înfățișat Academiei Române în numele Secțiunii literare în sesiunea generală de la 1904

Domnilor Membri,

Sunt acum 24 de ani, de când ortografia Academiei Române a fost supusă unei revisuiri, prin care s'au înlăturat unele exagerări etimologice ale așa numitului «mod de scriere provisoriu» introdus în anul 1869 pentru publicarea Analelor și a altor lucrări ale societății noastre.

După o propunere din anul 1879, s'a ales la 24 Martie 1880 o comisiune, compusă din d-nii Alecsandri, Bariţ, Hasdeu, Quintescu și subscrisul, care în scurtă vreme s'a putut înțelege, cel puțin în majoritatea membrilor săi, asupra principalelor reguli ale scrierii celei nouă.

Prin raportul subscrisului dela 8 Aprilie 1880 concluziunile comisiunii au fost supuse plenului, care le-a adoptat în aceiaș sesiune generală, însă cu introducerea mai multor modificări.

Pe când primul mod de scriere al Academiei erà întemeiat pe un etimologism puțin temperat prin concesiuni fonetice, ortografia primită de majoritatea dela 1880 erà în esență un fonetism temperat prin «necesități etimologice».

Din tot spiritul raportului reiese, că aceste necesități nu erau atât de natură științifică, cât mai ales de natură practică; ele proveneau din dorința unei transacțiuni între tendințele antagoniste spre a le apropià pe cât se puteà de o ortografie sau mai exact de o grafie comună.

În acest înțeles ziceà raportul subscrisului dela, 1880: «Dacă în cestiuni de pură știință abstractă singura normă a noastră trebue să fie cercetarea necondiționată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtășit de mulți sau de puțini oameni, în cestiuni de o desvoltare organică concretă, precum este limba și împreună cu dânsa și scrierea, elementul *uzului* adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și ce scriu e totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe

care nu ne este iertat să-l ignorăm», și se terminà cu speranța «că toți vom fi inspirați de dorința de a publicà Analele Academiei sub o formă a scrierii lor, care *să nu ne desbine de mișcarea generală a literaturii noastre, ci să pue Academia Română înăuntrul și în fruntea acestei mișcări*».

Aceleași considerațiuni dictează astăzi Academiei o nouă revizuire a modului ei de scriere. Din acest îndemn Secția Literară a ales în sesiunea dela 1903 o comisiune *ad-hoc*, în care pe lângă cei trei membri rămași în viață din vechea comisiune dela 1880, adică d-nii Hasdeu, Quintescu și subscrisul, au intrat d-nii Iacob Negruzzi și Ioan Bianu. Îndeplinind misiunea ce i-a fost încredințată în limitele indicate de majoritatea ei, comisiunea, în ședința dela 1 Martie a.c., a luat cunoștință de raportul subscrisului și a hotărît în majoritate de trei membri contra părerii d-lui Quintescu (al cincilea membru, d-l Hasdeu, n'a luat parte la lucrări), ca raportul, redus la 6 propuneri de modificare, să se supună Secțiunii literare. Încercarea subscrisului și a câtorva membri de a discutà și hotărî mai multe alte cestiuni relative la unificarea ortografiei, d. ex. la scrierea numelor lunilor (Septemvrie, Octomvrie, etc.), la scrierea cuvintelor: finanțe, piață, celă-lalt, teatru, neatârnare sau (după părerea d-lui Quintescu) la punerea accentelor, etc., a fost după oarecare discuțiune înlăturată de comisiune rămânând ca aceste cestiuni să formeze obiectul desbaterilor ulterioare în Secțiunea literară. Pentru momentul de față majoritatea a admis, că este urgent și oportun a se mărgini hotărîrea la cele 6 regule ce vi se propun mai jos.

Aduse astfel la cunoștința Secțiunii literare, regulele au fost discutate în ședințele dela 6, 8 și 9 Martie a. c., și aprobate de Secțiune, și anume prima regulă, cea relativă la scrierea diftongilor *ea* și *oa*, cu unanimitatea membrilor prezenți, celelalte cinci cu majorități variabile. D-l Quintescu a fost la toate cinci de o părere principial contrară, pe care a desvoltat-o într'un deosebit memoriu.

Domnilor membri, fiind și de astă dată ales raportor al Secțiunii literale în cestia ortografică, sunt dator să vă dau mai întâi un scurt rezumat al motivelor, cari vorbesc în favoarea propunerilor ce vi le facem.

Mișcarea semnalată prin ortografia Academiei dela 1880 s'a accentuat de atunci încoace în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunțat, și concesiunile etimologice făcute, mai înainte din motive de

oportunitate, spre a pregăti adoptarea generală a unei scrieri definitive, nu mai par necesare în timpul de față.

Majoritatea ziarelor și a revistelor române de astăzi sunt scrise curat foneticește, fără nici un etimologism, și – ceeace este cu desăvârșire important – cerințele mai tutulor profesorilor de limba română dela școalele secundare din țară, reclamă aceeaș simplificare a scrierii. Dovadă adresa conferinței lor oficiale dela 25 Mai 1903, înaintată Academiei Române. Dacă mai adăugăm, că profesorii celor trei catedre de filologie și literatură română dela universitățile din București și Iași, d-nii A. Philippide, Ovid Densușianu și I. Bianu, se arată în scrierile lor adepți ai fonetismului curat și-l introduc astfel la viitorii învățători ai limbii române, ne pare dela sine indicată direcțiunea, în care se cuvine să facem acum modificările ortografiei noastre.

Asemenea modificări erau în parte propuse și hotărâte încă de Comisiunea dela 1880, însă la discutarea și votarea lor în plenul Academiei au fost înlăturate printr'o întâmplătoare majoritate, care a contribuit astfel să diferențieze și mai mult scrierea academică de uzul din ce în ce mai general al autorilor români.

Va fi dar drept să reluăm în seria propunerilor ce vi le facem astăzi, în sensul fonetismului, mai întâi pe acele ce fuseseră arătate de subscrisul raportor încă din 1880 și în parte primite de comisiunea de atunci. Din norocire nu mai avem trebuință să stăruim pentru suprimarea lui *u* mut (scris ca *u* scurt), care suprimare fusese și ea propusă de comisiunea dela 1880, însă înlăturată cu majoritate de un vot, pentru a fi mai pe urmă – față de presiunea unei legitime opiniuni publice – din nou discutată și în sfârșit adoptată cu 15 ani mai târziu, deabià la 11 Martie 1895.

Dar din celelalte regule propuse și neadoptate atunci, propunem din nou următoarele patru, care răspund totodată la unele din cererile profesorilor secundari cuprinse în menționata adresă:

1. Diftongii *ea* și *oa* să se scrie totdeauna *ea* și *oa*, iar nu *é* și *ó*, fiindcă regula nestrămutată a scrierii românești este: că acele sonuri, pentru cari se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu acea literă, și prin urmare nu se poate suprimà și ascunde *a* sub accent.

2. Grupul de consonante *șt* se va scrie totdeauna *șt*, indiferent dacă vine dintr'o formă flecționară cu *sc* sau nu; vom scrie dar: cre*ș*ti, pe*ș*ti, *ș*tiință, etc., conform regulei menționate mai sus.

3. Asemenea și din aceeaș cauză sonul *z* se va scrie totdeauna *z*, chiar când vine ca formă flecționară dintr'un *d*: vom scrie dar: ver*d*e, verzi, roza, poezie, etc.

4. I scurt se va însemnà cu *i* simplu fără semnul scurtării, asemenea *u* scurt cu *u* simplu. În puținele cazuri însă, unde la sfârșitul cuvintelor sunt intonate (d. ex. la unele forme de conjugare), intonarea se va arătà prin accentul grav. Vom scrie dar: oameni*i*, copi*i*, *i*ubire, tu auz*i*, el auz*ì*, a întocm*ì*, no*u*, sa*u*, tăc*ù*, făc*ù*.

Ortografia are să indice litera sonului, dar nu și toate nuanțele de pronunțare ale lui. Astfel semnul scurtării va rămâneà în scrierea noastră numai pentru vocala întunecată *ă*; simplificare foarte importantă la învățarea cetirii și scrierii în școală, și totdeodată mai apropiată de ortografiile limbilor romanice, în fața cărora, nesfârșitele noastre semne de pănă acum, mai ales multele scurtări peste *i* și *u* și accentele peste *e* și o, ne arătau prea înstrăinați.

*

*   *

După aceste patru propuneri relativ ușoare, să trecem la cele două mai grele și mai importante.

5. Sonul ъ se va scrie totdeauna cu *ă*. Așà cere, conform principiului fonetic, trebuința pedagogică și uzul majorității scriitorilor români. Litera fiind numai semnul văzut al semnului auzit și amândouă având (cât pentru vorbe, în deosebire de notele muzicale) menirea de a provoca cea mai grabnică deșteptare a înțelesului, cestiunea se ține mai ales de teoria asociațiunii ideilor și prin urmare în prima linie de psihologie și pedagogie, iar nu de filologie și etimologie. Acestei psihologii și pedagogii, reprezentate prin uzul mai general și prin cererea profesorilor secundari, se cuvine să ne supunem.

6. Sonul *î* se scrie cu *î*, însă acolo unde este imediat precedat de consonantele c sau *g*, se scrie cu *â*. Motivul acestei din urmă modificări este analogia cu uzul general, introdus la noi ca și la Italieni, de a citi literele *c* și *g* înainte de *i* drept *ce* și *ge*, iar înainte de *a* drept *k* și *gh*. Astfel, dacă am scrie d.e. *gînd*, *cînd*, *cîntec* cu *î* acest *i*, cu tot circumflexul deasupra lui, ne-ar sminti obiceiul cetirii acelor consonante înaintea vocalei *i*, pe când scriind cu *â*, rămânem în conformitate cu deprinderea de mult admisă la *c* și *g*.

Pe lângă aceasta propunem, ca excepție importantă, scrierea lui *î* prin *â* în cuvântul *Român* și derivatele lui, *România*, *Românism*, etc.

Cu acest, mod de scriere s'a identificat românimea dela renașterea ei modernă încoace, el este întrodus în oficialitatea Regatului nostru independent pe toate monedele, pe toate inscripțiile, pe toate pecetiile. Prin urmare nu se poate schimbà[1].

*

*   *

Trebue să adaug, înainte de a terminà, că Secțiunea literară, în ședința sa dela 9 Martie a.c., a ales o comisiune, compusă din d-nii: I. Bianu, Ovid Densușianu și subscrisul, căreia i-a dat însărcinarea ca, după ce veți fi hotărît d-voastre în ședință plenară asupra celor 6 propuneri de mai sus și conform cu această hotărîre, să alcătuiască o broșură cuprinzând aplicări la cât mai multe cazuri îndoioase, pentru a pune ortografia adoptată la îndemâna scriitorilor români.

București, 10 Martie 1904.

Critice, 1866-1907, ediție completă,
vol. 2, București, Minerva, 1908, p. 152-158
(publicat inițial în „Convorbiri literare",
an. 38, nr. 4, 1 apr. 1904, p. 321-326)

REGULE ORTOGRAFICE 1904

Intâia misiune specială ce s'a pus Academiei Române la înființarea ei, în 1866, a fost: «de a determinà ortografia limbii române.»

Din această cauză în cei dintâi trei ani ai activității ei, 1867-1869, cele mai îndelungate și adeseori foarte aprinse discuțiuni s'au făcut asupra ortografiei. Aceste discuțiuni au ajuns la sistemul de scriere votat la 13 Septemvrie 1869.

După ajungerea celor doi latinizatori hotărîți, Laurian și Massim, la conducerea tinerei instituțiuni, ortografia academică a fost și ea tot mai mult latinizată, ca și limba, până a ajuns la punctul culminant în

[1] În ședința plenară Academia a adopta primele 5 propuneri ale raportului, iar a 6-a a simplificat-o așa: sonul *î* se scrie cu *â* în corpul cuvintelor (cânt, vând, Român) și cu *î* la începutul lor (înger, îndoit, însă).

cunoscutul «Dictionariu» dela 1871-1876. Lumea literară, scriitorii și publicul, nu au urmat calea arătată în această direcțiune.

Academia Română, reconstituită și înălțată, prin legea de la 1879, la situațiunea de Institut Național, a reluat, în anii 1880 și 1881, discuțiunile ortografice, a părăsit ortografia etimologică latinizatoare și a stabilit un nou fel de ortografie mult mai ușoară. În locul etimologismului latinizator s'au pus regule de scriere restrânse în marginile *etimologismului* român. Astfel s'a făcut un mare pas spre unificarea scrierii în toate țările românești.

La 1895 s'au discutat din nou și s'au schimbat unele puncte din ortografia primită la 1880-1881, dar principiul a rămas acelaș.

Publicul, scriitorii și învățătorii de toate gradele, în marea lor majoritate, nu au fost pe deplin mulțumiți nici cu acest fel de scriere, și întrebuințau unii și cereau alții o scriere mai simplă, mai ușoară, întemeiată pe principiul fonetic.

În 1904, Academia, dând ascultare acestor dorințe, a făcut un nou și mare pas în desvoltarea scrierii literare a limbii românești: a părăsit cu totul principiul etimologiei și a primit *scrierea* în general întrebuințată în Regat *întemeiată pe principiul fonetic: de a scrie sunetele vorbirii prin litere adaptate fiecăruia*, fără a se ținea samă, dacă sunetul care se scrie derivă dintr'altul schimbat din cauze fonetice.

In paginele următoare se arată mai întâiu regulele stabilite astfel pentru scrierea românească, apoi se dă un dicționar ortografic, în care s'au adunat mai ales cuvinte asupra scrierii cărora ar putea fi îndoeală.

București, 11 Iunie 1004.

I. – In scrierea limbii românești se întrebuințează următoarele 27 de litere:

Pentru *Vocale* 8: **a**, **e**, **i**, **o**, **u**, **ă**, **â** și **î**.

Numai în nume proprii străine se întrebuințează și *y*, *ö*, *ü* etc.: Stanle*y*, R*ö*merbad, W*ü*rzburg.

Pentru *Consonante* 19: **b**, **c**, **d**, **f**, **g**, **h**, **j**, **l**, **m**, **n**, **p**, **r**, **s**, **ș**, **t**, **ț**, **v**, **x**, **z**.

Numai în nume proprii și în cuvinte străine se întrebuințează literele și grupurile:

K, *qu*, *ph*, *th*, *w*: *K*ant, *k*alium, *Qu*intilian, A*qu*itania, *Ph*ilippsburg, *Th*ionville, *Th*urgau, *W*agner, *W*hite, *W*iesbaden.

Nu se scrie: Mihala*k*e, Sa*k*e, Ta*k*e, e*qu*ație, ci Mihala*ch*e, Sa*ch*e, Ta*ch*e, e*cv*ație sau e*cu*ație.

Se scrie însă: *k*ilogram, *k*ilometru.

Numele proprii de familie române își pot păstrà ortografia lor: *K*ogălniceanu, *K*retzulescu, *K*alinderu, *Qu*intescu.

II. – In regulă generală fiecare literă reprezentă în scriere un anumit sunet al vorbirii și fiecare sunet al vorbirii se scrie printr'una și aceeaș literă.

In practică sunt însă câteva abateri de la acest principiu general al scrierii:

a) literele *â* și *î* însemnează amândouă acelaș sunet,

b) literele c și *g* reprezentă amândouă câte două sunete deosebite,

c) litera *x* reprezentă o grupă de două sunete.

III. – Literele enumerate mai sus reprezentă sunetele cuvintelor precum urmează:

Vocale.

a: *a*ț*a*, *a*mar, *a*r*à*, m*a*re, ț*a*ră, bun*a*, ști*à*, adun*à*, vede*à*, auzi*à*.
e: c*e*r*e*, merg*e*, c*e*t*e*ște, v*e*d*e*, verd*e*, șad*e*.

= Diftongul **ea** se scrie *ea* (nu *é*): c*ea*ră, c*ea*pă, să d*ea*, să cr*ea*ză, n*ea*gră, dr*ea*ptă.

= Terminațiunea persoanei a 3-a a imperfectului verbelor în -*e* și -*eà* (a bat*e*, a vede*à*) se scrie cu -*eà*, la sing. și cu -*eau* la plur.: el ved*eà*, ei tăc*eau*, el băt*eà*, ei merg*eau*.

i: *i*n*i*mă, p*i*t*i*c, negr*i*, afl*i*, dorm*ì*, turt*ì*.

= Se scrie *i* (nu *ĭ*) și când se pronunță semison (*i* consoană), aflându-se înainte sau după vocală și formând diftong cu dânsa; asemenea și la sfârșitul cuvintelor după vocală sau după consonantă:

*i*ară, *i*arnă, *i*arbă, ro*i*b, șo*i*m, *i*ertare, do*i*nă, a*i*bă, u*i*tare, u*i*mire, p*i*ept, f*i*er, *i*-am luat;

no*i*, bo*i*, do*i*, ce*i*, bun*i*, nor*i*, merg*i*, fraț*i*, drepț*i*, fi*i*, fii*i*, copii*i*, vezi-*i*, bate-*i*.

= Spre deosebire, acolo unde **i** final este întreg și întonat, se însemnează cu accentul grav (`): a auz*ì*, a lov*ì*, a dormì (vezi mai jos No. V.)

= Terminațiunea persoanei a 3-a a imperfectului verbelor terminate la infinitiv în -*ì* și -*î* (a săr*ì*, a cobor*ì*) se scrie cu -*ià* la sing. și cu *iau* la plur.: el săr*ià*, ei dorm*iau*.

o: *o*m, *o*rb, *O*prea, p*o*p*o*r, n*o*r*o*c, s*o*c, s*o*mn, s*o*r*o*, *o* casă, spune-*o*, am dat-*o*.

= Diftongul **oa** se scrie *oa* (nu *ó*): p*oa*mă, m*oa*ră, d*oa*rme, m*oa*rte, *oa*meni, t*oa*că, t*oa*rce, cun*oa*ște.

u: u*n*u, *u*ra, *u*nsă, *u*șă, n*u*me, b*u*n, *su*nà, negr*u*, umpl*u*, umpl*ù*, tăc*ù*, făc*ù*.

= Se scrie *u* (nu *ŭ)* și când se află înainte sau după altă vocală pronunțat semison și făcând diftong cu ea:

o*u*, no*u*, bo*u*, sa*u*, să*u*, fi*u*, tei*u*, altoi*u*, zăvoi*u*, vioi*u*; nuea*u*a, no*u*ă.

ă: s*ă*r*ă*cie, m*ă*runt, b*ă*tut, bun*ă*tate, înv*ă*ț, adev*ă*r, t*ă*u, s*ă*u, sup*ă*rare, m*ă* sup*ă*r, v*ă*d, împ*ă*rat, r*ă*mas.

â – î: se scrie în două feluri:

a) Se scrie cu **â** în corpul cuvintelor: s*â*nge, pl*â*nge, c*â*ntă, c*â*t, at*â*t, v*â*nt, v*â*nz, v*â*nzare, hat*â*r, morm*â*nt, cuv*â*nt, c*â*nd, r*â*nd, sf*â*nt, – toate formele verbale terminate cu -*â*nd: cânt*â*nd, văz*â*nd, făc*â*nd, merg*â*nd, ur*â*nd (de la urare).

b) Se scrie cu **î** la începutul cuvintelor: *î*n, *î*nainte, *î*ncă, *î*nger, *î*ncurc, *î*ncerc, *î*ndoit, *î*nnot, *î*l, *î*mi, *î*ți, *î*și, *î*i.

Se scrie asemenea cu *î*:

1. În cuvintele compuse precum sunt: ne*î*ndurare, ne*î*mpăcat, pre*î*ntimpinat.

2. În terminările flexionare ale verbelor terminate în -*rî*: a ur*î*, cobor*î*, hotăr*î*, târ*î*, ur*î*m, cobor*î*m, hotăr*î*m, târ*î*m, ur*î*t, cobor*î*t, hotăr*î*t, târ*î*t, ur*î*nd, cobor*î*nd, hotăr*î*nd, târ*î*nd.

Consonante.

b: *b*un, *b*râu, so*b*ă, *b*o*b*.

d: *d*au, a*d*ă, șe*d*.

f: *f*ag, *f*oc, *f*igură, *f*ilozofie, *f*izică, tipogra*f*ie, *F*ilip.

= Nu se scrie *ph* în loc de *f* decât în nume proprii străine (veḑĭ I).

h: *h*am, *h*oț, patriar*h*, *h*artă, ar*h*ivă, ar*h*iereu, *h*imeră, ar*h*itect.

j: *j*af, *j*oc, Bla*j*, vite*j*i (pl. de la viteaz), vite*j*ie.

l: *l*emn, *l*oc, ha*l*at, dea*l*.

m: *m*are, *m*ăr, a*m*ar.

n: *n*imic, *n*oroc, pru*n*e, *n*u*n*.

p: *p*ace, *p*ărinte, a*p*ă, do*p*, *p*lo*p*.
r: *r*ac, sa*r*e, amă*r*ît, *r*a*r*.
s: *s*ac, ca*s*ă, pove*s*te, folo*s*.
ș: *ș*arpe, *ș*edere, ve*ș*ti, pove*ș*ti, pe*ș*ti, cre*ș*ti, cre*ș*te, domne*ș*ti, împărăte*ș*te, Pite*ș*ti, Bucure*ș*ti, Negoe*ș*ti, *ș*tiu, *ș*tiință, *ș*tergar, miri*ș*te, bu*ș*tean, chipe*ș*.

= Nu se scrie *s* în loc de *ș* în grupul *șt*; deci nu: -*sci*, -*sce* pentru -*ști*, -*ște*.

t: *t*are, *t*elegraf, *T*oma, ui*t*a*t*, *t*o*t*; asemenea: *t*eolog, *T*eodor, nu *th*eolog, *Th*eodor.

= Nu se scrie *c* în loc de *t* în grupul *șt*; deci nu: -*sce*, -*sci* în loc de -*ște*, -*ști*.

ț: *ț*ară, *ț*epi, *ț*inut, a*ț*ă, fra*ț*i, mo*ț*, pia*ț*ă, finan*ț*e.
v: *v*as, *v*enin, *v*iță, *v*oie, jila*v*.
z: *z*or, *z*eu, *z*ină, botezat, bizantin, lucrează, îndrăzneț, *z*iua, vezi, verzi, calzi, a mucezi, înverzit, încălzind, rază, pază, vază, roză, nazal, poezie, engleză, franceză, fizică, ipoteză, vizită, poziție, văzând, șe*z*ând, abuz.
c, g: însemnează fiecare câte două sunete deosebite după poziție și anume:

1. la sfârșitul cuvintelor sau înainte de consonante sau de vocalele *a*, *o*, *u*, *ă*, *â* însemnează sunetele aspre *k*, *g*:

ac, sa*c*, se*c*, *c*u*c*, *c*lacă, *c*lopot, *c*res*c*, *c*rud, *c*a, *c*ap, *c*o*c*oș, *c*ot, *c*âine, *c*ădere, ză*c*ând, bu*c*ată, bu*c*urie;

ba*g*, ne*g*, sto*g*, fa*g*, *g*las, *g*ros, *g*rădină, *g*ard, *g*ol, *g*ură, *g*ăsit, *g*ând.

2. înainte de *e*, *i* însemnează sunetele **ч** (č), **џ** (ğ):

*c*e, *c*etate, *c*eafă, în*c*epe, *c*er*c*ei, fa*c*em, *c*ine, *c*ireșe, nu*c*i, mi*c*i, cer*c*i;

*g*er, *g*eme, cur*g*e, *g*inere, pecin*g*ine, dre*g*i, *g*in*g*ii, mer*g*i.

3. când *c* și *g* înainte de *e* și *i* își păstrează valoarea aspră, se însemnează cu *ch*, *gh*:

*ch*em, *chia*g, *ch*iar, *ch*ică, *ch*ingă;

*gh*em, *gh*er*gh*ef, *Gh*eor*gh*e, *gh*iată, ne*gh*ină, ne*gh*iob.

x: însemnează grupul de consonante *cs*: *x*ilograf, le*x*icon, *X*er*x*e, *X*antip, Ro*x*olani, lu*x*ație, rela*x*are, Ale*x*andru, he*x*ametru.

IV. – **Duplicarea consonantelor** se admite numai în următoarele cazuri:

1. când provine din alipirea a două cuvinte românești, din cari întâiul se termină și al doilea se începe cu aceeaș consonantă sau de

acelaș fel; aceasta se întâmplă la cuvintele compuse din prepozițiunea *în* și un cuvânt începător cu *n* sau *m*: în*n*otare, în*n*odare, în*n*oire, în*n*ăscut; î*mm*ormântare, î*mm*ărmurit, î*mm*ulțire, – se poate însă scrie și î*nm*ulțire, î*nm*ormântare.

2. pentru deosebire se admite duplicarea lui *s* în următoarele cuvinte:

ma*ss*a de materie (la ma*ss*e), ma*ss*iv, – dar ma*s*a de scris,
ca*ss*a de bani, ca*ss*ier, – dar ca*s*a de locuit,
ra*ss*a de animale și ra*ss*a călugărească – dar barba ra*s*ă.

V. – **Accentuare**. – Se însemnează cu accent grav (`) vocala care sfârșește un cuvânt, dacă este accentuată și nu are alt semn:

făc*ù*, băt*ù*, șez*ù*; dorm*ì*, auz*ì*; cânt*à*, lăud*à*, vede*à*, șede*à*, merge*à*, dormi*à*, săr*ià*;

dar: a hotăr*î*, lucr*ă*, lăud*à*, lăud*ă*.

VI. – **Apostroful** (’) se întrebuințează spre a se arătà eliziunea unei vocale: n’am (n*u* am), s’au (s*e* au), v’aduc (v*ă* aduc), v’am dat, v’ați arătat, s’au dus.

= Prin urmare nu se va scrie:

celă-l’alt, *cei-l’alți*, ci: *celălalt*, *cealaltă*, *ceilalți* sau *ceialalți*, *celelalte*.

VII. – **Trăsura de unire** (-) se întrebuințează spre a arătà juxtapunerea unor cuvinte, cari nu formează împreună un singur cuvânt compus: *rogu-te*, *vezi-l*, *îndură-te*, *uită-te*, *cântă-ne*, *spune-le*, *le-am* dat, *i-am* luat, *ne-am* așezat, *te-am* văzut.

Cuvintele compuse se scriu însă fără a se arătà elementele de compunere:

binefacere, *bunăvoință*, *astfel*, *fiindcă*, *pentrucă*, *decât*, *ceva*, *dela*, *cineva*, *undeva*, *câtva*, *câțiva*, *câteva*, *totdeauna*, *astăzi*, *niciodată*, *deocamdată*, *extraordinar*, *pierdevară*.

Academia Română, *Regule ortografice. 1904*,
București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1904, p. 3-11

HOTĂRÎRE PENTRU APROBAREA NOILOR NORME ORTOGRAFICE ALE LIMBII ROMÎNE

Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Romîne:

1. Aprobă noile norme ortografice ale limbii romîne elaborate de Academia Republicii Populare Romîne, care fac parte integrantă din prezenta Hotărîre.

2. Academia Republicii Populare Romîne va publica pînă la 1 octombrie 1953 *Micul dicţionar ortografic* (*Index de cuvinte*), îndreptar pentru aplicarea noilor norme ortografice.

3. Noile norme ortografice ale limbii romîne intră în vigoare de la data de 1 aprilie 1954.

Pentru învăţămîntul de toate categoriile, noile norme ortografice intră în vigoare începînd cu anul şcolar 1955-1956, cu excepţia învăţămîntului superior, pentru care rămîne valabilă data de 1 aprilie 1954.

4. Începînd cu data de 1 aprilie 1954, manuscrisele pentru orice fel de lucrări ce se vor tipări, multiplica, litografia etc. vor fi prezentate în noua formă ortografică.

Revistele pentru copii se vor tipări cu noua ortografie începînd cu anul şcolar 1955-1956.

5. Manualele şcolare pentru anul şcolar 1954-1955 pentru învăţămîntul de toate categoriile vor fi tipărite cu vechea ortografie.

Începînd cu anul şcolar 1955-1956, manualele pentru învăţămîntul de toate categoriile tipărite cu vechea ortografie nu mai sînt valabile.

6. De la dispoziţiile art. 5 se exceptează manualele şi cursurile pentru învăţămîntul superior.

7. Ministerele şi celelalte organe centrale vor lua măsuri pentru a prevedea în planurile de cheltuieli şi planurile de aprovizionare tehnico-materiale pe 1954-1955 fondurile şi materialele necesare aducerii la îndeplinire a prezentei Hotărîri.

Bucureşti, 16 septembrie 1953.

Preşedintele Consiliului de Miniştri,
GH. GHEORGHIU-DEJ
Director General al Treburilor Consiliului de Miniştri,
PETRE COSTACHE
Nr. 3135.

NORME PRIVIND ORTOGRAFIA LIMBII ROMÎNE

Pentru a uşura maselor largi populare însuşirea scrierii romîneşti şi a grăbi ridicarea nivelului cultural al ţării, pentru a înlătura lipsa de consecvenţă şi fluctuaţiile în scrierea limbii romîne, regulile ortografice de pînă acum vor fi schimbate în sensul prezentei hotărîri:

1. Se suprimă litera *â*, înlocuindu-se peste tot cu *î* (*mînă*, *mîine*, *cînd*, *gînd*, *romîn*, *Romînia*).

2. Se înlocuieşte apostroful cu linioara, pentru a marca rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte (*s-a dus*, *m-a văzut*, *v-a scris*, *dusu-s-a*, *într-o zi*, *nu-s* etc.).

3. Se suprimă *u* final dispărut din rostire (*ochi*, *unchi*, *unghi*, *cîrmaci*, *bici*, *mai*, *cui*, *voi*, *tai*, *roi*, *făcui*, *auzii*).

4. După literele *ş*, *j* în rădăcina cuvîntului se scriu literele *i*, *e*, *a*, nu *î*, *ă*, *ea* (de ex.: *şi*, *şir*, *şină*, *maşină*, *jilţ*, *jir*, *jeratic*, *a jecmăni*, *jelanie*, *a jelui*, *şase*, *şapte*, *şade* etc.), iar în afară de rădăcina cuvintelor, în terminaţii şi în sufixe, se scriu literele *î*, *ă*, *ea*, pentru a păstra identitatea imaginii grafice a terminaţiilor şi sufixelor (de ex.; terminaţiile şi sufixele *-ă*, *-ări*, *-ămînt*, *-ător*, *-înd*, *-ează*, *-ească*, *-eală*, *-ean*; *uşă* sg., *tovărăşă* sg., *fruntaşă* sg., *grijă* sg., *coajă* sg., *plajă* sg., *îngraşă* ind. prez., *furişă* perf. simplu, *îngrăşă* perf. simplu, *angajă* perf. simplu, *înfăţişări*, *angajări*, *îngrăşămînt*, *înfricoşător*, *furişează*, *angajează*, *să sfîrşească*, *să greşească*, *tovărăşească*, *greşeală*, *oblojeală*, *clujean*, *mureşean*, *oltean* etc.).

5. După consoane (afară de *ch*, *gh*) nu se va scrie *ia*, ci *ea* (*deal*, *meargă*, *leac*, *lunea*, *marţea*, *seară*, *seamă*, *ceas*, *ceai*, *ceară*, *geam* etc.).

După consoane labiale (*b*, *p*, *m*, *f*, *v*), acolo unde de obicei alternează cu *ie*, se va scrie *ia*, nu *ea*: *biată (biete)*, *piatră (pietre)*, *să piară (piere)*, *amiază*, *miazăzi*, *miazănoapte (miez)*, *dezmiardă (dezmierd)*, *o mia (miel)*, *fiare (fier)*, *să fiarbă (fierbe)*, *abia*, *piază*, *fiară*.

Diftongul *ia* se mai scrie după consoană şi în pronumele *aceştia*, *atîţia* (*aceşti* + *a*, *atîţi* + *a*).

6. După *ch*, *gh*, se scrie *ea*, atunci cînd alternează cu *e* (*cheamă – chem*, *cheag*, *se încheagă – a se închega*, *blochează – blochez*, *tinichea – tinichele*, *gheară – gheruţă*, *gheată – ghete*, *gheaţă – gheţuri*, *veghează – veghez*, *priveghează – priveghez*) şi *ia* cînd nu există forme alternante (*chiar*, *maghiar*).

7. La început de cuvînt şi după vocală se scrie *ia* cînd alternează cu *ie* (*femeia – femeie*, *baia – baie*, *voia – voie*, *trebuia – trebuie*, *să croiască – croieşte*, *întemeiază – întemeiez*, *îndoială – îndoieli*, *băicoian* (din *Băicoi) – băicoieni* etc.) şi *ea* cînd alternează cu *e* (*ea – el*, *aceea – acelei*, *ideea – idee*, *epopeea – epopee*, *Coreea*, *coreean – Coree*, *creează – creez* etc.).

8. După vocala *i* nu se va scrie *ia* sau *ea*, ci *a* (*via*, *viaţă*, *familia*, *piaţă*).

9. Diftongul *ie*, la început de cuvînt şi după vocală, se va scrie *ie* (*ied*, *iepure*, *ieftin*, *ieşire*, *femeie*, *cheie*, *baie*, *voie*, *trebuie*, *creier*, *treier*, *constituie*, *atribuie*, *proiect*).

Fac excepţie *eu*, *el*, *ei*, *ele*, *eşti*, *este*, *e*, *eram*, *erai*...

În cuvintele în care nu se rosteşte *ie*, ci *e*, se va scrie *e* (*creez*, *idee*, *alee*, *epopee*, *eră*, *epocă*, *exploatare*, *eminent*, *poet*, *poezie*, *poemă* etc.).

După consoană, unde se pronunţă diftongul *ie*, nu se va scrie *e*, ci se va scrie *ie* (*fier*, *pier*, *pietre*, *miel*, *pierde*, *miercuri*, *obiect*, *subiect* etc.).

10. Înainte de *b*, *d*, *g*, *v* nu se va scrie *s*, ci *z*, aşa cum se pronunţă (*zbor*, *zbucium*, *brazdă*, *izvor*, *azbest*, *zdruncin*, *zgomot*, *zvon*, *zvînta*).

11. Prefixul *des*-, înainte de *b*, *d*, *g*, *v*, *r*, *m*, *l*, *n* şi înainte de vocale, se va scrie *dez*- (*dezbatere*, *dezgroapă*, *dezvoltare*, *dezrădăcina*, *dezmiardă*, *deznoda*, *dezlega*, *dezamăgi*, *dezarma*, *dezumfla*).

12. Sufixul -*eţe* se va scrie cu *e* la sfîrşit (*tinereţe*, *frumuseţe*).

13. După litera *ş* a particulei de la sfîrşitul pronumelor şi adverbelor se va scrie – *i* (*acelaşi*, *aceeaşi*, *aceiaşi*, *aceleaşi*, *însuşi*, *însăşi*, *totuşi*, *iarăşi*).

14. Se suprimă consoanele duble (*casă*, *masă*, *rasă*, nu *cassă*, *massă*, *rassă*).

Consoane duble sînt posibile numai la întîlnirea consoanei *n* a prefixului *în*- cu *n* iniţial al rădăcinii următoare (*înnoda*, *înnopta*, *înnoi*, *înnora*).

15. Se vor scrie cu litere mici: numele de popoare (*romîn*, *rus*, *polonezi* etc.), lunile (*ianuarie*, *februarie* etc.), zilele săptămînii (*luni*, *marţi* etc.), punctele cardinale (*sud*, *est* etc.).

16. Se va scrie *b* (nu *v*) în numele lunilor *februarie*, *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*.

Academia Republicii Populare Romîne, *Mic dicționar ortografic*,
Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 3-7

„CONTROVERSE”

Articole din revista LIMBA ROMÂNĂ (Chișinău)
(1993-1994)

(L.R.)

PROBE PRO ŞI CONTRA

Ortografia limbii române a fost şi continuă a fi obiectul unor discuţii ştiinţifice şi mai puţin ştiinţifice aprinse, unele din ele fiind datorate în mare parte Revoluţiei Române din decembrie 1989, iar altele fiind inerente evoluţiei interne a oricărui sistem verbal şi, ca urmare, orice ortografie, în special cele care au la bază principiul fonetic, la anumite perioade de timp, necesită a fi revăzută. Anume problemele concrete legate de ortografia limbii române au constituit, în linii mari, tematica conferinţei ştiinţifice de la Iaşi din noiembrie 1991, materialele acesteia fiind publicate integral în volumul *Ortografia limbii române: trecut*, *prezent și viitor*, Institutul European, Iaşi, 1992. Însă, paralel cu aspecte concrete ale ortografiei noastre, abordate la conferinţa de la Iaşi, care ţin totalmente de competenţa lingviştilor, există şi o serie de probleme de ordin general, care prezintă interes nu numai pentru lingvişti, ci şi pentru toţi oamenii de ştiinţă şi cultură. Anume din aceste considerente s-a iniţiat o discuţie privind revizuirea utilizării literei *â* pentru notarea lui „*î* posterior", redat, după reforma ortografică din 1953, exclusiv prin *î* (cu excepţia cuvîntului *român* şi derivatelor sale, excepţie aplicată din 1965) şi în problema legalizării formelor *sunt*, *suntem*, *sunteţi* în loc de *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*. Această opţiune, după părerea unora, deşi are la bază mai multe argumente ştiinţifice – *factorul etimologic* (acesta chiar dacă nu este caracteristic pentru toate cuvintele scrise cu *â*, cu toate că în majoritatea cazurilor *â* derivă din *a*), *tradiţional* (adică tradiţia scrisului românesc) şi cel *cultural*, totuşi proba edificatoare rămâne exprimarea în scrisul nostru a latinităţii poporului român, recunoaşterea, chiar și aproximativă, a etimonului latin, astfel încît semnul grafic *â* este un blazon al romanităţii noastre. Ca urmare a unei îndelungate discuţii susţinute pe paginile presei periodice şi ale revistelor de specialitate, în cadrul acesteia emiţîndu-se opinii diametral opuse, Adunarea generală a Academiei Române, la 17 februarie 1993, ia hotărîrea privind revenirea la *â* şi *sunt* în grafia limbii române, publicată în „Monitorul oficial al României" din 8 martie 1993.

Reproducem în continuare conţinutul acestei Hotărâri:

HOTĂRÂREA

Adunării generale a Academiei Române, din 17 februarie 1993, privind revenirea la *â* şi *sunt* în grafia limbii române.

Adunarea generală a Academiei Române, întrunită în ziua de 17 februarie 1993, în conformitate cu art. 4 din Statutul Academiei Române, hotărăşte:

1. Se va reveni în grafia limbii române la utilizarea lui *â* în interiorul cuvintelor şi a formei *sunt* (*suntem*, *sunteţi*), în conformitate cu hotărârile adoptate de Academia Română înainte de 1948, consecinţă a unui îndelungat proces istoric.

2. Modul de aplicare a hotărârii de la pct. 1 va fi stabilit de Prezidiul Academiei Române.

3. Pentru celelalte reguli ortografice se va cere Comisiei de cultivare a limbii române, institutelor de lingvistică ale Academiei Române să facă acele propuneri pe care le consideră necesare ca urmare a dezbaterilor şi propunerilor care au avut loc în Adunarea generală a Academiei, la întrunirile lingviştilor şi în presă. Aceste propuneri vor fi supuse Secţiei de filologie şi literatură a Academiei, care le va înainta, cu eventuale amendamente, Adunării generale a Academiei Române, spre dezbatere şi aprobare.

Preşedintele Academiei Române
academician Mihai DRĂGĂNESCU

La 10 martie 1993 Prezidiul Academiei Române, cu acordul Ministerului Culturii şi Ministerului Învăţământului, a adoptat hotărîrea privind modul de aplicare a hotărîrii de revenire la *â* şi *sunt* în grafia limbii române, document publicat în „Monitorul oficial al României" din 22 martie 1993. Tot aici sînt reproduse Regulile „Sextil Puşcariu" pentru scrierea literelor *â* şi *î*: Literele *â* şi *î* corespund aceluiaşi sunet, întrebuinţându-se după următoarele reguli:

a) *î* se scrie întotdeauna la începutul şi la sfîrşitul nemijlocit al cuvântului: *îl*, *îmbrăţişez*, *împărat*, *înger*, *îşi*, *îţi*, *amărî*, *coborî*, *hotărî*, *târî*, *uri*...

b) tot *î* scriem şi în corpul cuvintelor, când, prin compunere, *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neîmpăcat*, *neîndurat*, *neînsemnat*, *preaînălţat*, *preîntâmpinat*…

Vom scrie *într-însul*, dar *dânsul*.

c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor, *â*: *bând*, *când*, *făcând*, *gât*, *mormânt*, *râu*, *român*, *sfânt*, *vânt*...

Acestea sunt în principiu modificările aduse ortografiei limbii române. În scopul de a informa cititorii revistei în problema dată, publicăm raportul acad. Mihai Drăgănescu, Preşedintele Academiei Române, *Ortografia limbii române*. *Cu Hasdeu*, *Maiorescu*, *Puşcariu şi Rosetti* şi referatul lingvistului Gh. Mihăilă (*Câteva reflecţii privind ortografia limbii române*) ambele ţinute în cadrul Adunării generale a Academiei Române din 17 febuarie 1993. Pentru ca cititorii interesaţi să cunoască toate probele pro şi contra, reproducem de asemenea şi articolele dnei Carmen-Gabriela Pamfil, cercetătoare la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi (*Pe marginea unui raport academic sau Ce nu ştie dl*. *preşedinte al Academiei Române*) şi al cunoscutului romanist suedez Alf Lombard (*Despre folosirea literelor* â *şi* î).

Limba Română (Chişinău), an. 3, nr. 2, 1993, p. 6-7

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU

ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE. CU HASDEU, MAIORESCU, PUŞCARIU ŞI ROSETTI

1. INTRODUCERE

Limba română este opera poporului român şi a oamenilor săi de cultură, din biserică, din literatură şi din ştiinţă. Ea a fost creată de întreaga cultură română şi nimeni şi nici un grup de specialitate, fie el şi din domeniul lingvisticii, nu poate s-o transforme de unul singur sau s-o menţină în tipare care nu i se potrivesc. Un asemenea grup ar forma atunci o subcultură care s-ar rupe de fluxul general al culturii unui popor.

Academia Română, şi repet, Academia Română, iar nu aceea din unele etape trecătoare în care ea şi-a pierdut acest nume, reprezintă fluxul general al culturii române şi de aici vine dreptul ei fundamental de a-şi spune cuvântul, cu specialişti din toate domeniile, asupra celor mai esenţiale probleme ale fiinţei culturale şi spirituale româneşti.

De aici a decurs şi dreptul ei de a păzi limba română literară şi a o conduce în modul cel mai firesc cu putinţă în concordanţă cu tradiţiile acestei limbi în condiţiile schimbărilor impuse de vremuri.

Într-o asemenea problemă fundamentală cum este limba pe care o vorbim, o ascultăm, o scriem, o citim şi o învaţă şi calculatoarele electronice, poziţiile adoptate în ultimii doi ani de Academia Română cu unele corecţii, ţinând seama şi de unele observaţii făcute de lingvişti, au fost întemeiate, deoarece între timp s-au adunat argumente suplimentare în favoarea punctelor de vedere ale Adunării Generale a Academiei Române.

2. SĂ NE ÎNTOARCEM PUŢIN ÎN SECOLUL TRECUT: BOGDAN PETRICEICU HASDEU

În problemele care ne interesează, două mari figuri ale culturii române au adus contribuţii esenţiale, anume Bogdan Petriceicu Hasdeu şi Titu Maiorescu, fără a nega rolul altor înaintaşi la care se referă şi aceştia.

Bogdan Petriceicu Hasdeu, în prima sa operă fundamentală în domeniul filologic-lingvistic *Cuvinte din bătrâni* (trei volume, 1877-1881), a doua fiind *Etymologicum magnum Romaniae* (1884-1898), scrie: „Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societăţii. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri emoţionale în loc de cele raţionale. Limba unui popor se confundă şi se identifică cu naţionalitatea lui, cu memoria părinţilor, cu leagănul, cu mama, de unde ea se şi numeşte *limba maternă*, expresiune sublimă, necunoscută anticităţii, născută în Italia din veacul de mijloc şi pe care de la gintea latină au împrumutat-o apoi germanii. Zicând aceasta, iată că eu însumi, ca român, simţesc o caldă emoţiune. A o birui pe-deplin, a o supune raţiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie.

Momentul cel mai priincios pentru constatarea, înţelegerea şi primirea adevărului este acela, când o cestiune socială a fost deja exagerată în două direcţii opuse; căci numai atunci emoţiunea, izbită prin antiteză, se sperie de extreme, se opreşte cu nedomerire, recheamă ea însăşi ajutorul raţiunii."[1]

---

[1] B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrî(â)ni* (titlul scris cu caractere chirilice), tom. III, *Principie de lingvistică*, Bucureşti, 1881; vezi ediţia îngrijită de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1984, vol. III, p. 8.

Hasdeu începe cu începutul: „limba poporană”. Înainte de a prezenta câteva observaţii asupra modului său de transliterare a unor texte româneşti din anii 1550-1600 şi până în 1626, de la caractere chirilice la caractere latine, vom mai prezenta câteva luări de atitudine ale acestui mare savant:

„Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datoresc unei pleiade de ardeleni: Şincai, Samuil Micu, Petru Maior, a cărora mărime trebui măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deştepta naţionalitatea română, a o deştepta cu orice preţ. *Sunteţi fii ai Romei*, au strigat ei; şi românul, zguduit din somn, s-a pus pe gânduri.

În acest chip s-a plăsmuit la noi şi a crescut treptat până la un non plus ultra o direcţiune unilaterală în sensul latin. Toate elementele limbei române sunt latine şi numai latine. Se ştie că *Lexiconul Budan* de la 1825, a cărui parte etimologică este opera lui Petru Maior, trage pe turcul *alai* din latinul *aula*, pe slavicul *becisnic* din latinul *imbecillis*, pe albanezul *brad* din latinul *abies*, *brânză* din *prandium*, *bardă* din *dolabra*, *ceas* din *caedo* etc.

Această şcoală a produs doi bărbaţi de-naintea cărora cată să se-nchine toţi românii: Cipar şi Laurian. Cipar a supus cel întâi unui studiu critic vechile texturi române, Laurian, pe de altă parte, a presimţit, înainte de somităţi occidentale, două dintre pârghiele cele fundamentale ale linguisticei contimpurane: ne-ntrerupta continuitate dialectală şi reconstrucţiunea prototipurilor. Când el zice că dialectul sard uneşte Italia cu Spania, dialectul piemontez pe Italia cu Francia, iar dialectul sicilian pe Italia cu România; când el reconstruieşte apoi pentru *Tatăl nostru* românesc de astăzi trei tipuri succesive anterioare, cari îl leagă cu *Pater noster* latin; procedura poate fi necorectă, dar ideea – dezvoltată mai târziu, de Schleicher, de Schuchardt, de Ascoli – e roditoare şi adevărat ştiinţifică.

Şi totuşi această şcoală, pe care o justificau împregiurările naşterii sale şi latinitatea cea reală a limbei române, trebuia să cază prin exces. Cealaltă direcţiune unilaterală, într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofob, o reprezintă mai cu scamă Cihac în tomul II din *Dictionnaire d’étymologie daco-romane*, căci în tomul I el se ţinea cam incolor.”[1]

[1] Idem, p. 9.

B.P. Hasdeu aprecia Şcoala Ardeleană şi latinismul ci, condamnându-i exagerările, dar era şi împotriva exagerărilor latinofobe, cum el le numeşte. De altfel, între aceste două tendinţe el se declară deschis mai curând de partea latinismului, iar această declaraţie o considerăm de cea mai mare importanţă:

„Nu numai ca metodă şi ca onestitate ştiinţifică, dar şi ca principiu, exageraţiunea latinomană a lui Petru Maior este mai legitimă decât exageraţiunea slavomană a lui Cihac.

Petru Maior, exagerând latinitatea graiului român, exagerează un adevăr, la care ştiinţa tot va trebui să revină, după ce-şi va da mai întâi osteneala de a înlătura trăsurele cele încărcate. Cihac, din contra, exagerând slavismul românilor, ba încă sub toate puncturile de vedere, exagerează o exageraţiune, care ia neşte proporţiuni gigantice pentru a deveni o curată fantomă."[1]

La acest citat, am mai adăuga încă unul, pe care îl considerăm la fel de important:

„Factorul cel mai activ al *limbei naţionale* este limba literară, care lucrează la unificarea dialectelor mai ales prin şcoală şi prin limba poetică."[2]

Să nu conteze atunci modul în care poeţii scriu şi doresc şi astăzi să scrie în limba română? Sau scriitorii, în general? Să nu conteze factorul estetic în grafia şi vorbirea limbii române, când este evidentă inestetica acestui *îi*?

În privinţa transcripţiunilor lui Hasdeu, în primele două volume masive din *Cuvinte din bătrâni*, *întotdeauna* î *la începutul cuvintelor este redat cu* î *din* i *în transcripţie latină*. Pentru ceea ce astăzi scriem cu *î* sau *â* în interiorul cuvintelor, Hasdeu folosea în absoluta majoritate a cazurilor simbolul *ă*. Astfel:[3]

văndut – vândut
răndulu – rând
căndu – când
săntu – sfântu
mănăstire – mânăstire
ajungăndu-l – ajungându-l
neavăndă – neavând

---

[1] Idem, p. 12.

[2] Idem, p. 108.

[3] Ediţia 1984. Din vol. I şi vol. II al lucrării *Cuvente den bătrî(â)ni*.

cămpu – câmp
cătă – cât
păn, *pănă – până*
plăngă – plângă
cuvăntu – cuvânt etc.

Rareori foloseşte *â*, ca spre exemplu în cuvântul *întâia* (vol. II, pag. 89, ref. 5) sau în expresia *tăcea mâlcă* (vol. II, pag. 405, idem) sau *mândru* (vol. II, pag. 77, idem). Foarte rar foloseşte pe *î* în interiorul cuvintelor. Astfel, găsim cuvântul *sîntei* (pentru *sfântei*, de la *sfântă*, vol. I., pag. 163, idem) sau *stăpînei* (ibidem). În cele de mai sus nu ne referim la modul de pronunţie al cuvintelor, ci la modul în care Hasdeu scria, în interiorul cuvintelor predominând *a* în loc de *i*, indiferent de căciula pusă pe literă.

Într-o lucrare asupra operei lui Hasdeu, un lingvist ca Hugo Schuchardt[1] afirmă:

„O întrebare apare la începutul oricărei cercetări care urmăreşte coloritul de limbă a unui text mai vechi: în ce măsură literele corespund sunetelor? Nu este niciodată uşor să răspunzi corect la o astfel de întrebare în toate punctele ei, iar la documentele româneşti din secolul al XVI-lea este chiar destul de dificil".[2]

Găsim însă la Schuchardt afirmaţia „*ă* şi *î* exprimă doar aproape acelaşi sunet".[3] Cu alte cuvinte, Hasdeu a preferat să scrie sunetul *â* (*î*) în interiorul cuvintelor cu *a*, iar la începutul cuvintelor cu *i*.

Iar Schuchardt remarca, de asemenea în secolul trecut, cum „Românii au fost excluşi timp de secole – nu din vina lor, ci prin defavoarea soartei – de la activitatea spirituală a popoarelor occidentale"[4]. În acest secol a fost un fapt istoric excluderea noastră de la viaţa cultural-spirituală a popoarelor occidentale, lucru urmărit cu intenţie până şi în Academia Republicii Populare Române şi Republicii Socialiste România, inclusiv prin deformarea grafiei limbii române pentru a o îndepărta de a celorlalte limbi romanice. S-a urmărit o rupere a limbii române de celelalte limbi romanice, şi ceea ce s-a impus în 1953 era considerat numai un început. Este cazul ca noi astăzi să lăsăm defini-

---

[1] Hugo Schuchardt, *Despre „Textele și glosele vechi românești" ale lui B.P. Hasdeu*, vezi în vol. I din *Cuvente den bătrî(â)ni*, p. 477-507.

[2] Idem, p. 482.

[3] Idem, p. 484.

[4] Idem, p. 479.

tivă această primă cucerire din 1953 în teritoriul limbii române, pentru ca în viitor să mai fie posibile şi altele? Ne-am lua o mare răspundere pentru viitorul neamului nostru, a cărui fiinţă depinde și de limba pe care o scrie şi vorbeşte.

G. Mihăilă[1], care a studiat cu atenţie activitatea filologico-lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu şi modul în care aceasta a fost receptată la Academia Română, notează:

„Referindu-mă la una din obiecţiile formulate cu privire la tomul I, socotit de unii academicieni o simplă ediţie de texte vechi, însoţită *ici-colea cu note și adnotaţiuni*, Bariţiu insistă asupra faptului că la ambele volume este vorba de *cu totul altceva*: de aplicarea ştiinţei exegetice și hermeneutice *la acele producte ale literaturei vechi româneşti* pe care filologul este dator totodată a le reproduce cu *toată grija şi fidelitatea*, spre a fi accesibile *lectorilor competinţi în materie*. Raportul expune în continuare conţinutul noii cărţi, insistând asupra faptului că *mai bine de trei din patru părţi dintr-însa este însuși studiul erudit, ca fruct al ostenelelor autorului*."[2]

Şi, nu mult mai departe G. Mihăilă observă:

„Prin această poziţie înţeleaptă de mediere, ilustrul cărturar braşovean (G. Bariţiu, n.ns. M.D.) făcea chiar în sânul Academiei ca balanţa să încline definitiv spre curentul modern în adevăratul sens al cuvântului, reprezentat de scriitori şi savanţi ca: V. Alecsandri, I. Ghica, Al. Odobescu, T. Maiorescu şi, nu în ultimul rând, B.P. Hasdeu. Biruinţa *Cuventelor* lui Hasdeu era, deci, o biruinţă a *noii direcţii* în lingvistica şi filologia românească, promovată cu mijloace diferite, printre alţii, de cei doi *emuli* (colegi ai săi din Academie, n.ns. M.D.) T. Maiorescu şi B.P. Hasdeu. Prin votul său favorabil din 10 aprilie 1880 pentru atribuirea Premiului Heliade-Rădulescu (5000 lei) tomului II din *Cuvente*, Academia consacra nu numai o carte şi pe autorul ei, ci şi o nouă orientare în politica cultural-lingvistică. Din cei 22 de votanţi, 20 s-au pronunţat pentru şi numai doi contra. Printre primii au fost, desigur, V. Alecsandri, T. Maiorescu, I. Ghica. G. Bariţiu şi mulţi alţi membri ai Academiei din toate cele trei secţii – literară, istorică şi ştiinţifică."[3]

---

[1] G. Mihăilă, *Opera lingvistică și filologică a lui. B. P. Hasdeu*, 6 aprilie 1981, studiu publicat ca introducere la vol. I din *Cuvente den bătrî(â)ni*, p. 7-58.

[2] Idem, p. 32;

[3] Idem, p. 33;

Aceasta a fost tradiţia Academiei Române în privinţa limbii: toate secţiile, deci toţi reprezentanţii de vază ai intelectualităţii române să-şi spună cuvântul.

Și undeva mai departe, G. Mihăilă mai notează:

„Bariţiu era bucuros să constate că iconoclastul din tinereţe – care se ridicase împotriva Şcolii Ardelene şi a latiniştilor, în numele *dacismului* (*Pierit-au dacii?*) – le recunoştea acum meritele, deşi nu înceta să remarce exagerările, căci ţelul lor a fost *a deştepta naţionalitatea română*.

... Critica lui se îndreaptă acum mai ales împotriva *celeilalte direcţiuni unilaterale*, *într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofob*, reprezentată în tomul II al *Dicţionarului* lui Cihac, recent publicat, şi ea nu putea să nu întrunească adeziunea lui Bariţiu, care scotea primul în evidenţă *sănătosul principiu al cerculaţiunii în limbă stabilit de d-sa* (Hasdeu) *şi demn de toată atenţiunea naţiunii întregi*.

Pe aceeaşi linie, democratul şi patriotul Bariţiu aproba principiile expuse de autor în paragraful consacrat limbii naţionale, care, începând cu definiţia naţiunii, sublinia existenţa acesteia în funcţie de *o limbă comună uniformă*, cultivată sub forma limbii literare unice, spre care tinseseră cele mai luminate minţi din generaţiile precedente: *Iacă*, *Domnilor* – conchidea Bariţiu – *sublimul scop ce avuseseră bătrânii noştri*, *despre care vorbeşte Hasdeu în prefaţiunea sa: crearea*, *închegarea*, *stabilirea unei limbi naţionale româneşti*, *din toate dialectele poporului*, *care să ajungă a fi comună tuturor românilor din toate ţările locuite de ei*. Pe linia deschisă de studiile savantului lingvist, intelectualii erau chemaţi în încheiere, *să lucre din răsputeri la înălţarea unui edificiu măreţ şi foarte durabil*, *care să merite în adevăr numele sublim de limbă naţională comună*, *fără care nu este naţiune*. *Şi d-l Hasdeu*, *aşternând mai bine calea spartă* (deschisă – n.n.) *de bătrâni*, *arată cărturarilor şi direcţiunea în care avem să o continuăm*."[1]

Bogdan Petriceicu Hasdeu a fost, fără îndoială, un uriaş al teoriei limbii române.

Al doilea uriaş din secolul trecut şi începutul acestui secol a fost Titu Maiorescu.

---

[1] Idem, p. 39.

3. TITU MAIORESCU

Junimea, animată de Titu Maiorescu, s-a preocupat de ortografia limbii române. Titu Maiorescu a elaborat el însuşi un studiu *Despre scrierea limbii române* (1866, Iaşi)[1] şi a contribuit în mod esenţial la stabilirea regulilor ortografice de către Academia Română în anul 1904. În prima pagină a studiului din 1866 găsim următoarea poziţie de principiu a acestui mare îndrumător al culturii române: „Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare tărâmul său aparte, în care îşi dezvoltă în mod special individualitatea şi separându-se aici de toate celelalte, îşi constituie naţionalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să-şi aibă o formă de stat naţională, o împărţire a societăţii naţionale, o dezvoltare ştiinţifică a sa şi mai ales o literatură şi o limbă naţională."[2]

Şi mai departe: „Fiecare Român scrie că e Român, şi în ori ce va face el de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cât va putea mai nemijlocit cu tradiţia latină de la care însuşi a primit viaţa sa intelectuală."[3]

La numai 6 ani de la introducerea oficială a caracterelor latine în scrierea limbii române, Maiorescu demonstrează necesitatea lor firească, constatând şi anume dificultăţi pentru simbolurile unor sunete care nu au corespondent în limba latină. Dar unele dintre acestea provin totuşi la origine din limba latină şi atunci Maiorescu analizează principiul etimologic şi principiul fonetic în scrierea limbii, considerând că pentru limba română se impune un principiu fonetico-etimologic, în care accentul să fie pe aspectul fonetic, dar un fonetism atenuat de situaţia obiectivă a limbii române.

Titu Maiorescu respinge *sistemul pur etimologic*[4] care a influenţat la un moment dat şi Academia Română şi se pronunţă pentru adoptarea în esenţă a *principiului fonetic* care cere ca fiecărui sunet să-i corespundă o singură literă şi, în general, fiecare cuvânt să se scrie astfel cum se pronunţă.

Având însă în vedere natura limbii române, asupra principiului fonetic, Maiorescu afirmă în mod documentat: „el nu este un principiu

---

[1] Titu Maiorescu, *Despre scrierea limbei rumăne*, Iaşi 1866.

[2] Idem, p. 1.

[3] Idem, p. 2.

[4] Idem, p. 121-152.

general şi absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esenţial".[1]

„Prin urmare rămâne constant că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii şi cu atât mai puţin principiul cel mai «simplu, natural şi uşor» şi dacă ne încredinţăm lui exclusiv în speranţa unei direcţii sigure pe calea noastră ortografică, la prima îndoială busola se dovedeşte a fi un fier brut fără spirit magnetic, şi cu toţii suntem siliţi a căuta acum ideea superioară, care, determinând marginile fonetismului, să ne arate, câte litere trebuie să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avea toate, şi ce formă exterioară trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligenţă cu promptitudinea corespunzătoare scopului"[2]... „fiindcă scrierea din contră are între altele şi scopul intelectual de a fixa, şi de a susţine unitatea naţională sau etnografică a unui popor, de nu a o frânge şi a o nimici."[3]

Maiorescu pentru sunetul *â* (*î*) preferă scrierea numai prin *ă*. În volumul său găsim astfel:

ăncă pentru *încă*[4]
ăntăiu pentru *întâiu*[5]
ănse pentru *însă*[6]
eliminănd pentru *eliminând*[7]

Pentru *î* la început de cuvinte preferă scrierea *i*, dar uneori scrie cu *â*: *ângeru* pentru *înger*[8].

Concluzia sa asupra scrierii fonetice a fost următoarea:

„Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Este dar falsă orice formulare a regulei fonetice exprimată în mod absolut."[9]

Se ştie ce înrâurire covîrşitoare a avut Titu Maiorescu asupra culturii române. În filosofie, el a fost urmat de P.P. Negulescu, C. Rădu-

---

1 Idem, p. 97.
2 Idem, p. 102-103.
3 Idem, p. 99.
4 Idem, p. 87 ş.a.
5 Idem, p. 89 ş.a.
6 Idem, p. 95.
7 Idem, p. 96.
8 Idem, p. 89.
9 Idem, p. 116.

lescu-Motru şi Ion Petrovici. El a fost întemeietorul criticii literare româneşti, urmat de M. Dragomirescu, E. Lovinescu, Paul Zarifopol, D. Caracostea, Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, George Călinescu şi alţii[1]. În lingvistică se dovedeşte la fel de important, fiind urmat de Sextil Puşcariu, Alexandru Rosetti ş.a.

4. DIN NOU DESPRE HOTĂRÂREA DIN 1953

În raportul privind ortografia pe care l-am prezentat în faţa Adunării Generale a Academiei Române la începutul anului 1991, publicat apoi în „Academica"[2], am adus argumentele necesare care condamnă lovitura puterii totalitare dată limbii române în 1953 şi fără a cărei înlăturare nu poate fi vorba de încheierea bazelor necesare renaşterii Academiei Române şi, prin ea, de revenirea culturii române la matca ei firească.

Schimbarea ortografiei limbii române în 1953 a avut ca principali inspiratori, sub influenţe care nu mai trebuie amintite, pe Leonte Răutu, Mihail Roller şi chiar Iosif Chişinevschi.

Rolul lui Mihail Roller, nu numai în falsificarea istoriei noastre, ci şi al apropierii limbii române de limba rusă, ca un cap de pod într-un teritoriu ce urma să fie treptat cucerit, este pus în evidenţă şi de Silviu Brucan care în cartea sa recentă de memorii menţionează: „Academicianul Roller, care iniţiase o adevărată campanie de rusificare a limbii române şi istoricul românilor, este trecut pe linie moartă"[3].

Fănuş Băileşteanu a analizat o parte din activitatea lui Mihail Roller la Academie[4] şi rezultă că în timpul în care el era (în anii 1948-1953) factorul politic al puterii în Academie, atunci s-a pregătit şi luat hotărîrea din 1953. Mărturii în această privinţă avem nu numai de la Silviu Brucan, ci şi de la Mihnea Gheorghiu şi cu siguranţă că mai sunt personalităţi care ştiu acest lucru şi o pot spune. Mihail Roller nu a lăsat prea multe urme scrise în „Analele Academiei", mai ales că unele „Anale" din perioada anilor 50 au apărut cu 10 ani întârziere. În

[1] Cezar Baltag, *Maiorescu sau verticalitatea culturii*, Academica, an II, nr. 9 (21), 1992, iulie, p. 19.

[2] Mihai Drăgănescu, *Cuvintele limbii tale*, Academica, an I, 1991, nr. 4, p. 3 şi 5.

[3] Silviu Brucan, *Generaţia irosită*, Editurile Universul şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, p. 77.

[4] Fănuş Băileşteanu, *Politica şi ortografia*, Academica, nr. 3 (27), 1993.

schimb, dispunem de un document important, aparţinând lui Leonte Răutu[1], o comunicare la o sesiune lărgită a Academiei R.P.R., din 21-25 martie 1951, dedicată lingvisticii, şi care a impulsionat modificarea ortografiei. Câteva citate din această comunicare sunt edificatoare:

„Lucrările tovarăşului Stalin au determinat o schimbare binefăcătoare în domeniul ştiinţei lingvistice din ţara noastră. Au fost aruncate deoparte tezele marxiste perimate care constituiau o piedică în calea desvoltării ştiinţei lingvistice. Lingviştii noştri, aşa cum a arătat-o în comunicarea sa Acad. Petrovici, pregătesc o serie de lucrări de mare însemnătate pentru desvoltarea limbii române.

Dar, fără îndoială, rezultatele studierii lucrărilor geniale ale tovarăşului Stalin ar fi fost mai mari, dacă lingviştii noştri – din nefericire nu prea numeroşi – ar fi primit un ajutor mai eficient din partea filosofilor."

„În anul 1947 a apărut la Copenhaga şi Bucureşti a doua ediţie revăzută şi adăogită a lucrării Acad. Al. Rosetti *Le mot. Esquisse d'une théorie generale*. În această carte este desvoltată o teorie idealistă inspirată din lucrările lingviştilor idealişti occidentali. Pe baza unor citate din lingvişti idealişti autorul susţine în această carte că «nici filosofia, nici lingvistica nu ne furnizează mijloacele pentru a dovedi în mod precis anterioritatea gândirii asupra limbii sau a limbii asupra gândirii» (op. cit, pag. 9). Autorul este puternic influenţat de filosofia agnosticistă..."

„Nu este misiunea mea să analizez bogatul program de activitate în domeniul lingvisticii, prezentat aci Sesiunii.

Tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, care acordă o mare atenţie problemelor legate de desvoltarea limbii române, luând cunoştinţă de acest program, a scris:

«Iată un program de foarte mare însemnătate. Dacă autorii acestui program vor asigura şi aplicarea lui în practică, vor merita stima şi dragostea poporului nostru.»

Ne rămâne să urăm lingviştilor noştri deplin succes în atragerea unui număr tot mai mare de forţe noi, proaspete, în activitatea ştiinţifică şi în realizarea programului prezentat Sesiunii. Aş vrea, totuşi, în

---

[1] Leonte Răutu, *Lucrările tovarăşului Stalin asupra lingvisticii şi problemelor ştiinţelor sociale din ţara noastră*, comunicare tipărită, 1951, Arhiva Academiei Române, Dosar A3-88/1951, Fila 71 şi următoarele.

această ordine de idei, să mă opresc pe scurt asupra a două sau trei chestiunii.”

„Studierea influenţei slave asupra formării şi desvoltării limbii române este una din cele mai actuale şi însemnate sarcini ale lingvisticii noastre, în acest domeniu au existat falsurile cele mai grosolane ticluite de salahorii ideologici ai claselor dominante în scopul de a ne izola de poporul rus, de Uniunea Sovietică. Studiul influenţei slave în limbă, viaţa de stat şi cultură a poporului român este un factor important de strângere a legăturilor de frăţească prietenie ce ne leagă de popoarele ţărilor slave de democraţie populară, care împreună cu noi, împreună cu poporul maghiar şi cu cel albanez, construiesc socialismul. Studiul influenţei slave este mai ales un factor de strângere a legăturilor de prietenie şi frăţie cu marele popor rus, cu poporul ucrainean şi cu alte popoare ale eliberatoarei şi prietenei noastre, citadela socialismului şi a lumii – Uniunea Sovietică.”

„Filosoful «spaţiului mioritic» Lucian Blaga, scria de pildă într'un limbaj de felul acesta; «Opera de artă este un obiect cu aspect de cosmoid, fiindcă în ea se exprimă o garnitură întreagă de categorii speciale, o matrice cosmogenetică suficientă sie-şi». Nu se lasă mai prejos nici poetul descompunerii T. Arghezi, care scria despre «actul de conjugabilitate cu nevoia, căruia trebuie dat derivativul înalt al jertfei de sine».

„Poetul Ion Barbu, ale cărui poezii şi acum constituie slăbiciunea secretă a unora dintre intelectuali şi care este de altfel un matematician valoros, a ajuns pur şi simplu la interjecţii…”.

Nu se regăsesc aici sursele argumentaţiei modificării ortografiei din 1953, impusă şi prin intimidarea unor lingvişti ca Iordan, Rosetti şi Graur, ca şi a celor mai valoroşi scriitori români?

În fine, la 8 mai 1951, Academia Română înaintează lui Iosif Chişinevschi, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri în acel moment, un raport asupra desfăşurării sesiunii Academiei din 21-25 martie 1951 în care se arată:

„c) Sesiunea Secţiei a VI-a (Ştiinţa Limbii, Literaturii şi Artei), lărgită cu participarea reprezentanţilor Ministerului Învăţământului Public, ai Institutelor Pedagogice şi ai Catedrelor Universitare de specialitate.

Sesiunea va avea ca obiectiv discutarea problemelor în vederea aplicării complete a învăţăturii lui I.V. Stalin la studiul şi predarea limbii române, a limbii ruse şi a limbilor popoarelor conlocuitoare în

şcoli, institute şi universităţi, la întocmirea gramaticii, a ortografiei, a manualelor şcolare, precum şi a *Dicţionarului limbii române*, editat de Academia R.P.R."[1]

Aş dori să amintesc aici câteva afirmaţii pe care le-am făcut în raportul[2] pe care l-am prezentat în 1991 la marea festivitate a aniversării a 125 de ani de existenţă a Academiei Române. Referindu-mă la perioada de după anul 1948 afirmam:

„Cel mai mult au avut de suferit secţiile literară şi istorică, deoarece ele erau mai aproape de esenţa sufletului românesc. În schimb, a fost numit membru al Academiei Mihail Roller, una din cele mai nefaste figuri din istoria Academiei, care a falsificat istoria României şi s-a erijat în cenzorul activităţii Academiei, servind interese străine de ţară."[3]

Şi mai departe: „Una din măsurile cele mai grave luate în primii ani ai regimului socialist totalitar a fost aceea a modificării ortografiei române, în anul 1953, prin Hotărârea Consiliului de Miniştri."[4]

Asemenea aprecieri, ca şi cele din ianuarie 1991, au fost însuşite de Prezidiul Academiei Române şi de Adunarea Generală, precum şi de o audienţă intelectuală românească foarte largă.

5. MOMENTUL 1964-65 ŞI ÎNVĂŢĂMINTELE LUI

O examinare a arhivei Academiei Române confirmă întru totul poziţia pe care am adoptat-o împreună cu Prezidiul Academiei şi Adunarea Generală, şi anume că hotărârea din 1964 privind reintroducerea în alfabetul limbii române a literei *â*, însă numai pentru cuvinte ca *România*, *român* şi derivatele lor, a fost ilegală, deşi binevenită. Dar în acelaşi timp, insuficientă.

Această examinare a efectuat-o Fănuş Băileşteanu care a şi publicat un articol în „Academica".[5]

Ce se constată? Ce constatăm?

---

[1] Arhiva Academiei Române. Dosar A3-88/1951, pag. 666-667.

[2] Mihai Drăgănescu, *De la naşterea la renaşterea Academiei Române*, Academica, an I, nr. 12, 1991, p. 1 şi 16-17.

[3] Idem, p. 17;

[4] Ibidem.

[5] Fănuş Băileşteanu, *Şi totuşi încă ceva despre ortografie*, Academica, an II, nr. 10 (22), august, p. 24.

În primul rând, din punct de vedere formal, hotărârea privind unele modificări ale ortografiei a fost luată de Prezidiul Academiei Române şi nu de Adunarea Generală a Academiei Române. Propunerea a fost făcută de Biroul Secţiei de Limbă, Literatură şi Artă, ocolindu-se o discuţie în secţie, după cum se plânge Al. Rosetti într-o scrisoare-document[1] adresată către Prezidiul Academiei. Iniţierea propunerii s-a făcut de Institutul de lingvistică, unde Al. Rosetti a cerut, în zadar, revenirea completă la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor. De menţionat că nu s-a cerut şi adoptat o Hotărâre de Guvern, deşi se modifica, de către o instituţie subordonată Guvernului, decizia acestuia din 1953, ceea ce nu era legal. De altfel, sunt şi alte neregularităţi în desfăşurarea evenimentelor ortografice din 1964-65, dar nu ne mai oprim asupra lor, subliniind doar gravitatea ocolirii Secţiei şi Adunării Generale.

Partea bună a hotărârii a fost reintroducerea alături de *î* a literei *â* în alfabetul limbii române, alfabet care își mărea numărul literelor de la 27 la 28.

Se pune însă întrebarea: Nu s-a încălcat atunci principiul fonetic, considerat sacrosant astăzi de câţiva lingvişti care lucrau şi atunci la Institutul de lingvistică? Dacă principiul fonetic este lege lingvistică, similar legilor termodinamicii, cum consideră un coleg care nu ţine seama nici de filosofia limbajului, nici de istoria limbii române, nici de a lingvisticii româneşti, nici de faptul că limbajul natural a devenit şi o problemă majoră a inteligenţei artificiale şi deci specialiştii în informatică ar putea să aibă şi ei un cuvânt[2], atunci cum a fost posibil să se accepte o a doua literă *â* pe lângă *î*?

Înseamnă că principiul fonetic, deşi predominant în limba română literară de la Titu Maiorescu încoace, nu este şi nu poate fi absolutizat pentru limba română! Acest lucru a fost demonstrat de mari înaintaşi, recunoscut în 1964 şi deci este mai ştiinţific pentru noi, mai raţional, raţionalitatea fiind mai largă decât o logică mecanică, să readucem pe *â* la locul lui în limba română, pentru a respecta gândirea celor mai mari lingvişti din secolul trecut şi din acest secol, pentru a satisface intelectualitatea românească, intelectualitate care se simte solidară din punct de vedere cultural în primul rând cu cultura occi-

[1] Scrisoare publicată în facsimil în referinţa de mai înainte.

[2] Vezi spre exemplu şi poziţia subsemnatului în lucrarea M. Drăgănescu. *Sisteme semantice şi limbaj natural*, Caiete critice, 1992, nr. 3-4, p. 59-73.

dentală, în special latină, fără a neglija şi ceea ce ne leagă de alte culturi, cum sunt cele germanice, slavice ş.a. Academia Română are datoria să scoată din limba română un cap de pod străin şi oricât ne-ar acuza de diversiune politică anumiţi lingvişti, care se pierd în argumente şubrede, noi intelectualii din Academia Română vedem pădurea şi nu copacii. În 1953 limba română a fost poluată, iar noi avem astăzi capacitatea să înlăturăm această poluare printr-un act de cea mai mare importanţă naţională. Noi procedăm legal, deschis, iar ameninţările care apar în unele articole publicate chiar în reviste ale Academiei la adresa membrilor Academiei Române nu pot intimida pe cei care au dreptul de a lua o hotărâre şi pe care conştiinţa lor le-o impune.

6. CE SPUN UNII LINGVIŞTI ROMÂNI

Faţă de iniţiativa Academiei Române care trebuie considerată ca un act în cadrul procesului ei de renaştere, inclusiv de renaştere a rolului ei în viaţa naţională, cea mai gravă acuzaţie, pe care o respingem, considerând-o ca o insultă adusă celui mai înalt for de cultură şi ştiinţă al ţării, este aceea că Adunarea Generală a Academiei a comis un act de diversiune politică. Teza diversiunii a fost susţinută, în principal, de D-na Mioara Avram, care a iniţiat-o şi pe D-na Flora Șuteu de la Institutul de lingvistică al Academiei.

Tot diversiune a fost şi recunoaşterea drept membri ai Academiei Române fără întrerupere a celor 98 de personalităţi excluse prin hotărâre de stat în 1948? Tot diversiune a fost aducerea lui C. Brâncuşi, M. Eliade, C. Noica şi E. Lovinescu şi altora în sânul Academiei Române, fie şi post-mortem? Tot diversiune a fost şi reluarea emblemei Academiei Române din secolul trecut, în timp ce revista „Limba Română” poartă încă pe copertă imaginea Academiei Republicii Socialiste România, scriind doar actualizat Academia Română? Tot diversiune a fost şi alegerea a peste 100 de oameni de cultură şi ştiinţă drept membri noi ai Academiei Române, schimbând de fapt structura Adunării Generale? Tot diversiune a fost şi reluarea alegerilor de membri de onoare, printre care şi înalţi prelaţi ai bisericii ortodoxe din România, dar şi ai altor biserici? Tot diversiune a fost şi delimitarea de comunism prin măsura ca cei care au făcut parte din forul conducător al Partidului Comunist să nu poată fi membri ai Prezidiului Academici timp de 8 ani din momentul în care au avut această calita-

te? Tot diversiune a fost şi sărbătorirea a 125 de ani de existenţă a Academiei? Tot diversiune a fost şi alegerea ca membri de onoare a unor mari personalităţi din străinătate, care au acceptat cu bucurie această alegere?

Atunci, întregul proces de renaştere al Academiei Române este o diversiune. Insulta adusă Academiei Române este mult prea gravă.

La Congresul al IV-lea al Filologilor Români (Timişoara, 4-6 iulie 1991) D-na Flora Şuteu provoacă firea românească şi afirmă: „Nu de conştiinţa latinităţii limbii sale are nevoie astăzi poporul român, fiindcă nimeni nu mai face efortul zadarnic de a i-o nega. Iar a-ţi imagina că, prin învăţarea ortografiei, poţi dezvolta sentimente patriotice în lumea modernă înseamnă să nu ţii în nici un fel seamă de psihologia elevului, al cărui bun simţ reacţionează fără greş, respingînd orice slogan. Or, a spune că *â* şi *sunt* trebuie reintroduse în norma noastră literară fiindcă au fost în mod samavolnic înlăturate de comunişti este un slogan care poate ascunde multe motivaţii. Una nobilă, pe care aş numi-o mistica semnului grafic. Sînt bucuroasă să pot declara deschis că misticismul mi se pare în multe domenii ale vieţii omului de o importanţă capitală. În materie de ortografie însă el este întotdeauna păgubos, dacă impune unui popor ruperea unei importante tradiţii grafice deja create. Altă motivaţie, mai puţin nobilă, ar fi aceea care foarte exact a fost numită în presă diversiune. Nu vreau să fac nimănui nici un proces de intenţie, dar este evident pentru orice observator atent al fenomenelor vieţii noastre sociale actuale că revenirea la comunism se poate oricînd produce prin electorat (culmea!), chiar dacă Academia ne va obliga să scriem cu *â* în loc de *î* cuvîntul *pîine* sau să scriem şi să pronunţăm *sunt* în loc de *sînt*. Diversiunea ar consta deci, după opinia mea, în spulberarea suspiciunii de neocomunism."[1]

De ce nu rămâne D-na Flora Şuteu pe tărâmul lingvisticii? Poate şi pentru că Academia intervine pe acest teren. Bine. Dar D-sa vorbeşte de mistica semnului grafic. În luna noiembrie 1992 am făcut o vizită la Bruxelles, la Academia regală de limbă şi literatură franceză, înmânând titlul de membru de onoare Secretarului perpetuu al acestei academii, D-l Jean Tordeur. Am discutat cu D-sa la Bucureşti problemele ortografiei care ne frământă şi era foarte mirat acum, la Bruxel-

[1] Flora Şuteu, *Ortografia limbii române între sentimente şi responsabilităţi*, în vol. *Societatea de ştiinţe filologice din România, Buletinul Societăţii pe anii 1991-1992*, Bucureşti, 1992, p. 37.

les, că nu am reuşit să le rezolvăm. Mi-a vorbit în schimb despre importanţa ideologică a unei scrieri, de caracterul de ideogramă a unui cuvânt ca *pâine* sau *pîine*. D-na Flora Şuteu vorbeşte de mistica semnului grafic. Este aceeaşi idee, dar uită că ruperea unei tradiţii grafice create s-a produs cu adevărat în 1953 şi noi dorim ca ea să fie reînviată conform renaşterii de care vorbeam. Cred că au mai mare greutate Hasdeu, Maiorescu, Puşcariu, Rosetti şi Emanuel Vasiliu şi mulţi alţi lingvişti pe care poate îi voi aminti, decât Leonte Răutu, Mihail Roller şi chiar Al. Graur şi I. Iordan ş.a. care au fost de acord în cele din urmă cu modificările din 1953.

Astăzi Academia Română nu mai poate fi suspectată de neocomunism. În mod liber şi conştient poate hotărî ceea ce este strict necesar pentru îndreptarea ortografiei limbii române, lăsând într-adevăr lingviştilor să facă propuneri ulterioare pentru orice alte aspecte ortografice pe care le vor considera necesare, dar ţinând seama şi de ceea ce se sugerează de către membrii Academiei Române.

În lucrarea citată de la Timişoara, D-na Şuteu este de părere să se admită variantele *sunt – sînt*, precum şi *filosof – filozof*[1]. Afirmă de asemenea că s-ar putea accepta şi formele *câine*, *mâine*, *pâine*, pe considerentul foarte întemeiat, „că cele două litere *îi* sunt supărătoare prin alăturarea lor"[2]. Într-adevăr, această alăturare este de o urâţenie flagrantă deşi se susţine de unii lingvişti că esteticul nu poate juca nici un rol în scriere (!?), contrar celor mai mari lingvişti români.

Curând însă D-na Şuteu retractează această ultimă propunere semnificativă, deoarece:

„Mi s-a atras atenţia, într-o discuţie particulară, că lista unor asemenea cuvinte este foarte lungă, ea cuprinzînd cuvinte ca *lămîie* şi toate verbele formate de la interjecţii cu sufixul -*îi*."[3] Nu mai este nevoie de comentarii!

Este demn de remarcat că şi Gh. Constantinescu-Dobridor extinde, ca propunere, pe *â* la mai multe cuvinte decât în *român* şi *România*[4]. Pentru a admite acest lucru, acest lingvist afirmă:

„Şi noi considerăm că principiul fonetic în ortografia limbii române trebuie să prevaleze, aceasta însemnînd în primul rînd simplifi-

---

[1] Idem, p. 39.

[2] Ibidem.

[3] Flora Şuteu, *O retractare cu privire la* âî, Limba română, XLI, 1992, nr. 9, p. 476.

[4] Gh. Constantinescu-Dobridor, *Despre noua ortografie*, XLI, 1992, nr. 9, p. 475.

care şi accesibilitate, uşurare în scrierea cuvintelor, mai ales cînd este vorba de literele *î* şi *â*. Totuşi, sîntem de părere că nu trebuie să ajungem la o absolutizare a acestui principiu, dacă practica, uzul, realităţile lingvistice şi culturale actuale, nevoile de perspectivă ale vorbitorilor impun unele mici concesii în favoarea principiului etimologic. Dacă între 1926 şi 1932 marii lingvişti şi scriitori, în frunte cu Sextil Puşcariu, au ajuns, din dorinţa de unitate a forului academic, la un compromis, de ce nu s-ar întîmpla acest lucru şi acum? Ne gîndim la două amendamente în legătură cu scrierea cuvintelor româneşti care au în prima silabă fonemul *î*."[1] Al doilea amendament se referă la utilizarea lui *â* în nume proprii. Iată un exemplu de revenire la raţionalitatea ortografiei limbii române, chiar dacă autorul nu se poate desprinde complet de *î*-ul din 1953.

La masa rotundă pe tema ortografiei limbii române care a avut loc la Iaşi în cadrul Zilelor Academice Ieşene, 7-8 noiembrie 1991, Carmen-Gabriela Pamfil într-un referat, publicat primul într-un volum special[2] afirmă:

„Deci, recomandarea Academiei de a scrie cu *â* în corpul cuvintelor şi cu *î* la iniţială sau finală de cuvânt, nu este o concesie făcută etimologismului, cum s-a susţinut adesea, ci unui pseudoetimologism, păgubitor pentru cultura română. Acceptarea lui *â*, după un secol de discuţii în care majoritatea lingviştilor s-au pronunţat pentru notarea sunetului *î* cu un singur semn, pledînd în favoarea lui *î* (excepţie *român* şi familia), ar reprezenta un compromis al ştiinţei cu ignoranţa, mai mult sau mai puţin insidioasă şi de aceea posibil biruitoare pentru o vreme, sau poate numai reflexul vechiului latinism, rău înţeles şi eşuat într-un «complex al latinităţii», de care se vede că suferă unii intelectuali astăzi. Este adevărat că latinismul reprezintă suportul nostru cultural, forma mentis a spiritualităţii româneşti, dar el se va manifesta şi se va impune numai acolo unde este necesar şi, mai ales, autentic."[3]

Nu ştim de partea cui este ignoranţa sau reaua voinţă, dacă studiem istoria lingvisticii româneşti şi istoria limbii române!

De altfel, Carmen-Gabriela Pamfil într-un articol publicat în aprilie 1992 reia exact ideile expuse la Iaşi şi crede că cei ce susţin pe *â* şi

---

[1] Idem.

[2] ***, *Ortografia limbii române, trecut, prezent, viitor*, Institutul European, Iaşi, 1992.

[3] Carmen-Gabriela Pamfil, *Etimologismul românesc*, în vol. citat anterior, p. 28.

sunt susţin principiul etimologic: „S-ar putea însă ca, în disputa care se prefigurează şi care va conduce, mai devreme sau mai tîrziu, din nou la izbînda fonetismului ortografic în care se prezintă el astăzi, etimologismul românesc şi mai ales iniţiatorii acestuia să fie din nou anatemizaţi, cum s-a mai întîmplat, şi din nou truda lor să fie socotită o «aberaţie», o «rătăcire», o «nebunie».”[1] Etimologismul a fost înlăturat odată cu Titu Maiorescu. Ceea ce a rămas din el nu este etimologism, ci tradiţie, o parte din sufletul românesc! Aberaţia, rătăcirea şi nebunia s-au petrecut în 1953 şi ele nu pot să fie menţinute pentru a polua în continuare mintea, vorbirea şi scrierea a noi şi noi generaţii de români. Avem o răspundere prea mare şi nu ne putem dezice de toţi marii înaintaşi ai spiritului românesc.

La Iaşi s-a elaborat şi o moţiune[2]. Aici se cere ca specialiştii să-şi spună cuvântul hotărâtor asupra ortografiei! Care specialişti? Corifeii lingvisticii româneşti şi-au spus odată cuvântul în problemele ortografiei. În privinţa lui *â* şi *sunt* să mergem cu Maiorescu, Puşcariu, Rosetti, la care se adaugă Ioan Bogdan (slavist), D. Macrea (revenind asupra poziţiei sale din 1953), Gh. Mihăilă (slavist) şi mulţi alţi lingvişti[3], dar şi un număr de scriitori, ca Victor Eftimiu, Marin Sorescu, Fănuş Neagu, Ion Alexandru, Vintilă Horia, Mircea Eliade, Gheorghe Tomozei, Horia Zilieru, Valeriu Anania ş.a., să mergem cu cei care au votat la Academia Română în 1932 pe *â* şi *sunt* (Nicolae Iorga, Ion Nistor, Simion Mehedinţi, Ion Inculeţ, George Murnu ş.a.).

Moţiunea mai arată că o simplă hotărâre a Academiei nu poate fi suficientă. O hotărâre a Academiei Române, prin Adunarea Generală, este perfect legală, conform dreptului reacordat Academiei de a hotărî în asemenea probleme şi vă propunem să luăm o hotărâre restrânsă, privind numai pe *â* şi *sunt*, ştiind că suntem mereu întrebaţi: de ce nu la Academia Română o asemenea hotărâre? De ce se teme? Când se va lua hotărârea?

În rest, deoarece mai sunt probleme în ortografie, să aşteptăm propuneri din partea Institutelor de lingvistică, care să fie supuse, prin procedurile fireşti, Adunării Generale a Academiei spre aprobare.

---

1 *Etimologismul românesc*, Limba Română, XLI, 1992, nr. 4.

2 ****, Moţiune privind ortografia*, Iaşi, 8 noiembrie 1991, în Limba Română, XLI, 1992, nr. 4, p. 181-184.

3 C. Giuglea, V. Bogrea, Al. Procopovici, N. Drăganu, C. Lacea, Th. Capidan; apud Pârvu Boerescu, *Litera* â *din perspectiva ştiinţei scrierii*, Academica, vol. I, 1991, nr. 8, p. 6.

Dar în chestiunea lui *â* şi *sunt* să luăm o hotărâre acum, spre a nu mai fi acuzaţi de haos, care de altfel nici nu există. Îmi pare rău, dar punctele de vedere ale lingviştilor care se declară împotriva lui *â* şi *sunt* nu sunt convingătoare, din contra, sunt superficiale şi în fond neargumentate. Pentru aceasta se poate consulta şi seria de articole pe tema ortografiei publicate în „Academica", în anii 1991 şi 1992 (Pârvu Boerescu, N. Georgescu, Cristian Mihail, dar şi Acad. Gh. Buzdugan, Acad. I. Coteanu, Mioara Avram, Liviu Onu ş.a.)[1].

Liviu Onu merge până acolo încât atacă Academia Română, nu numai de astăzi, ci şi pe aceea din 1932: „Aşa se explică de ce reforma din 1932 a fost impusă autarhic de Academie, mai precis de acei factori de răspundere ai Academiei care îl susţineau pe Sextil Puşcariu. Lipsa de coerenţă a sistemului din 1932 reflectă înseşi contradicţiile dintre lingviştii români ai acelui moment.

Sistemul din 1953 are meritul, în primul rînd, că a eliminat cele mai multe dintre contradicţiile existente în sistemul precedent recomandînd, în general, norme mai simple, cu mult mai puţine excepţii.

Dacă am reveni acum, în 1991, la normele din 1932, ar însemna, deci, a îngreuia procesul de învăţămînt, indiferent dacă este vorba de învăţământul elementar sau de cel secundar. Cui foloseşte o asemenea complicare?"[2]

În altă parte Liviu Onu scrie (chiar în „Academica")[3]: „printr-o manevră de culise, Academia votează noua reformă ortografică (25.V.1932), care în fond aduce puţine îmbunătăţiri faţă de cea din 1904". Pentru Liviu Onu, Academia Română este un fel de club de trişori lingvistici, deşi limba română a fost una din raţiunile pentru care a fost înfiinţată Academia Română, asupra problemelor limbii urmând ca ea să hotărască cu ansamblul membrilor Adunării ei Generale. Academia nu a delegat până în prezent lingviştilor drepturi depline şi suverane asupra limbii române literare şi bine a făcut deoarece sunt şi raţiuni mai înalte ale limbii decât formalismele scientizante uscate, care pot denatura limba pe care o vorbim şi scriem.

---

[1] Colecţia revistei Academica pe an 1, 1991, nr. 8, p. 7.

[2] Liviu Onu, *Oportunitatea reformei ortografice*, Limba română, XLI, 1992, nr. 4, p. 205.

[3] Liviu Onu, *Ultimele reforme ale ortografiei limbii române*, Academica, an I, 1991, nr. 8, p. 7.

În anul 1991, după ce am studiat cu multă atenţie istoria Academiei Române, mergând până la sursele originale, scriam din acest punct de vedere:

„Adunarea Generală a Academiei din 31 ianuarie 1991 a hotărît redezbaterea problemelor ortografiei limbii române, solicitînd autorităţilor de stat reacordarea dreptului Academiei Române de a hotărî în conformitate cu rolul care i-a revenit, din acest punct de vedere, de la înfiinţarea ei. Camera Deputaţilor, Senatul şi Guvernul au confirmat în mod oficial acest drept al Academiei. Limba română este a poporului român, iar Academia îi reprezintă şi sufletul, nu numai ştiinţa. Scientismul lingvistic exagerat nu a fost şi nu este de bun augur, deoarece limba nu este a lingviştilor, ci a ţării, iar ei, precum juriştii înţelepţi, ar trebui să se adapteze cerinţelor pe care intelectualii ţării le prezintă prin vocile şi votul membrilor Academiei, care ţin seama, în măsura cuvenită, şi de lingvişti."[1]

Pârvu Boerescu, care a publicat o serie de articole foarte documentate în „Academica", dă dovadă de o cunoaştere aprofundată a problemei şi merită să fie citat:

„Se ştie că litera *â* cu valoarea ei actuală a făcut parte din toate sistemele ortografice oficiale şcolare, respectiv academice, de la 1858 până în 1953. Reforma ortografiei din 1953 a îndepărtat abuziv din alfabetul limbii române o literă de bază care nota sunetul *â* (*î*) literă la care nu s-a putut renunţa integral şi probabil nu se va renunţa niciodată."[2]

Şi mai departe:

„Este regretabil faptul că Institutul de Lingvistică al Academiei Române care şi-a asumat şi responsabilitatea ortografiei româneşti, nu încearcă să restabilească adevărul ştiinţific în legătură cu litera *â*. Este simptomatică împrejurarea că Academia Română a fost nevoită să reia problema literei *â* împotriva dorinţei Institutului de Lingvistică şi că cercetarea adevărului ştiinţific este efectuată de oameni cu o pregătire diversă, din afara acestui for specializat. Nu poate fi o mai bună dovadă de dogmatism şi de imobilism în planul ştiinţei decât aceasta."[3]

---

[1] Mihai Drăgănescu. *În loc de prefaţă: Academia Română după Revoluţia din decembrie 1989*, în vol. Ştefan Pascu, *Istoricul Academiei Române*, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, 1991, p. 14.

[2] Pârvu Boerescu, *Litera â în perspectiva ştiinţei scrierii*, Academica, an I, 1991, nr. 7, p. 7.

[3] Idem.

El prezintă şi următoarele date statistice:

„Luând în consideraţie cuvintele moştenite din limba latină şi derivatele lor, existente în *DOOM* (*Dicţionarul ortografic*... 1982), care cuprind pe *â în interiorul cuvintelor*, dintr-un număr de 791 de cuvinte şi derivate, găsim 480 în care *â* provine dintr-un *a* (60,68%) faţă de numai 105 în care *â* derivă din *i* (13,27%), restul de 206 (26,05%) derivând din *ae*, *e o*, *u* sau *y*. Dacă luăm în consideraţie numai vocabularul reprezentativ al limbii române (V.R.R.), proporţia creşte la 61,16% pentru *â* < *a* latin şi 15,15% pentru *â* < *i* latin. Dacă la numărul cuvintelor moştenite mai adăugăm clasa verbelor de conjugarea I cu gerunziul în -*ând*, provenind dintr-un *a* latin, proporţia justificării etimologice a literei *â* creste la 91,85%! Din totalul cuvintelor titlu care cuprind sunetul *â* (*î*), existente în *DOOM*, inclusiv verbele cu gerunziul în -*ând*, indiferent de poziţie (iniţială, medială, finală) şi indiferent de limba de origine, constatăm că *â* (*î*) provine din *a* (*ă*) în proporţie de 55,54%, în timp ce din *i* doar în proporţie de 26,88%."[1]

N. Georgescu scrie şi el:

„Lingviştii (numai unii, n.ns. M.D.) fac tapaj de principiul etimologic în scrierea limbii române, mai ales în legătură cu *â*, uitând că regulile din 1932 nu aveau la bază acest principiu. Sunt mai multe îndreptăţiri spre revendicarea folosirii semnului *â*. Una dintre ele este istorică: revenirea la o tradiţie alterată brutal, nejustificat. Alta este estetică. A treia este ştiinţifică. A absolutiza una dintre ele – de pildă, pe cea ştiinţifică – înseamnă să acceptăm dictatul din 1953, de pildă. Nu se poate confunda norma (care este hortativă) cu legea (care este punitivă). Nu putem fi excesiv de «logici» închizând ochii la raţiune. Îndreptăţirea stilistică a lui *â* vine din partea oricărui cititor de pagină scrisă în româneşte după normele din 1953 sau 1965. Alfabetul exprimă o stare: frecvenţa sunetelor într-o limbă o defineşte, a semnelor grafice pe o pagină de hârtie îi dă acesteia o anumită viaţă. Imaginaţi-vă un câmp de litere cu semne diacritice deasupra: pare un câmp de sârmă ghimpată. Limba română are virgulă sub două litere: la *ş* şi *ţ*. Este un echilibru".[2]

Şi mai departe:

---

[1] Ibidem.

[2] N. Georgescu, *Pentru un dosar al ortografiei limbii române*, Academica, an I, 1991, nr. 12, p. 11.

„În 1953 s-a procedat după tipicul demagogic-dogmatic: s-au adus o sumă de «îmbunătăţiri bune», împotriva cărora n-a avut nimic de zis, pe lângă care au trecut şi câteva, două sau trei, care trădau spiritul epocii. Un fel de a da Cezarului ce e al Cezarului, dajdie care azi nu-şi mai are rostul pentru că... Cezar nu mai e."[1]

7. CONSIDERAŢII FINALE

Vom începe cu un citat din ultima carte a acad. Emanuel Vasiliu, care ne arată că o scriere fonologică sau fonetică, de fapt, nu prea este posibilă: „Cea mai uzuală modalitate de a reprezenta în scris sunetele şi/sau fonemele unei limbi este aceea constituită de diversele sisteme de scriere.

În scrierile alfabetice, literele sau unele secvenţe de litere reprezintă semnele grafice ale sunetelor şi/sau fonemelor. Sistemele de scriere uzuale nu reprezintă însă sunetele concrete (= cele care se pronunţă efectiv), chiar atunci cînd avem a face cu scrieri considerate «fonetice». Aşa cum s-a observat, prin scrierile fonetice se reprezintă nu sunete efectiv pronunţate, ci *tipuri sonore*, adică sunete cu proprietăţi fonetice asemănătoare (de ex. în scrierea românească, acelaşi semn grafic, litera *i*, notează atît vocala [*i*], ca în *vin*, cît şi semivocala [*ĭ*], în *dai*, sau o semivocală asurzită, în *lupi*, se poate observa că toate aceste sunete se «aseamănă» prin localizarea palatală a articulaţiei).

Faptul că o scriere considerată a fi «fonetică» (aşa cum e considerată a fi scrierea românească) nu «reprezintă», de fapt, sunete (concrete), ci altceva (anume tipuri sonore) i-a determinat pe unii cercetători să adopte ideea că o scriere «fonetică» nu notează sunete, ci foneme. Această opinie, după cum se poate observa, se bazează pe identificarea implicită a tipurilor sonore cu fonemele. Nu este cazul să discutăm aici dacă şi în ce măsură această identificare este justificată. Vom menţiona aici numai următorul fapt: o scriere ar trebui să fie considerată fonologică atunci cînd ar exprima cu ajutorul mijloacelor de care dispune toate distincţiile dintre foneme. Se poate observa însă că, într-un sistem ortografic aşa cum este cel românesc, nu toate distincţiile fonologice sînt exprimate în scris: deşi în limba română între vocale şi semivocale există o distincţie fonologică (independent de modul în care această distincţie este descrisă), scrierea românească

[1] Idem.

nu notează prin semne grafice distincte sunetele care «reprezintă» foneme semivocalice. Aşadar, un sistem de scriere ca cel al limbii române nu poate fi considerat a fi fonologic pentru exact aceleaşi motive pentru care nu poate fi considerat a fi fonetic: nu toate distincţiile fonologice sînt înregistrate de scriere, tot aşa cum nici toate distincţiile fonetice nu sînt înregistrate.

Faptul că sistemele uzuale de scriere nu reprezintă decît tipuri sonore şi nu sunete concrete face ca aceste sisteme să nu fie utilizabile de către cei interesaţi în a indica cu cît mai mare exactitate diferenţele sonore (deci de către foneticieni). De aceea foneticienii recurg la sisteme artificiale de simbolizare a sunetelor."[1]

Limbajul natural, se poate constata, în general, este o problemă ştiinţifică, extrem de dificilă. De altfel, problema limbajului natural este legată de cele mai acute probleme de frontieră ale ştiinţei contemporane: ale ştiinţei creierului, ale naturii viului, ale psihologiei şi inteligenţei artificiale, ale naturii informaţiei şi ale naturii fizice a realităţii.

Atunci, cum este posibil ca în numele unui scientism îngust să fie mistificate generaţii şi generaţii de tineri români şi să decretăm „legi ale naturii" în lingvistică?

Să nu uităm că deformarea limbii române a mers mână în mână cu deformarea istoriei românilor, iar noi datorăm istoriei românilor, limbii românilor şi generaţiilor viitoare o reparaţie firească.

În încheiere, vă rog să-mi îngăduiţi două citate din discursul de recepţie la Academia Română al episcopului Nicolae Colan. Primul: „În deobşte cunoscutele legături care unesc pe fiii aceleiaşi naţiuni într'o comunitate organică sunt: obârşia, limba, credinţa religioasă şi pământul. Evident, acestora li se adaugă şi alte fire de legătură, cum sunt conştiinţa aceluiaşi destin."[2]

Al doilea: „Fără'ndoială, limba este în primul rând cel mai de căpetenie mijloc de înţelegere între fiii aceleiaşi naţii.

Dar limba naţională este mai mult decât atâta. Ea ascunde în sine, ca într'o cutie magică, întreaga viaţă a unui popor, cu trecutul lui cel mai îndepărtat, cu pământul care l-a hrănit şi care i-a încântat pri-

---

[1] Emanuel Vasiliu, *Introducere în teoria limbii*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992, p. 44-45.

[2] Episcop Nicolae Colan, *Biserica neamului şi unitatea limbii româneşti*, Discurs de recepţie, Academia Română, Imprimeria naţională, 1945, p. 9-10.

virea, cu împrejurările sociale în care a vieţuit, cu îndeletnicirile lui zilnice, cu credinţa care l-a mângâiat în vremi de restrişte şi care i-a îndrumat năzuinţele, cu toată civilizaţia şi cultura la care a izbutit să se înalţe, din treaptă în treaptă, de-a-lungul veacurilor.

Pe tărâmul istoriei, studiul limbii a fost în stare să arunce lumină asupra unor probleme care în lipsa altor dovezi ar fi rămas cel puţin obscure, dacă nu chiar acoperite de vălul unei taine de nepătruns. Adevărul acesta se poate verifica în istoriografia oricărei naţiuni şi el a fost verificat şi în studiul istoriei noastre, unde învăţaţii filologi români şi străini, prin cercetările lor pline adeseori de mucenicească migală, au ajuns la concluzii dintre cele mai elocvente pentru lămurirea unor întrebări ale istoriei noastre. E destul să amintim în această privinţă preţioasa contribuţie a filologiei la lămurirea originii creştinismului nostru, la desvelirea originii noastre etnice, la a neîntreruptei noastre dăinuiri pe strămoşescul pământ al Daciei Traiane, sau la a osebitelor îndeletniciri ale părinţilor noştri celor de demult."[1]

Să avem, atunci, conştiinţa trecutului, aspiraţiilor şi destinului nostru. Să ne apărăm cultura, limba şi sufletul!

Să adoptăm rezoluţia propusă de Secţiile de filologie şi literatură şi de istorie şi arheologie ale Academiei Române.

Limba Română (Chișinău), an, 3, nr. 2, 1993, p. 7-23

Gh. MIHĂILĂ

CÂTEVA REFLECȚII PRIVIND ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE

Cu prilejul acordării titlului de membru de onoare al Academiei Române, profesorul Eugeniu Coşeriu – doctor honoris causa al Universităţii din Bucureşti încă din 1971 – a expus în aula înaltului for la 13 martie 1992 principiile ce l-au călăuzit în strălucita şi îndelunga sa carieră ştiinţifică, prin care a devenit unul din lingviştii de frunte ai

[1] Idem, p. 11-12.

lumii, în această a doua jumătate de secol, căreia-i suntem contemporani: obiectivitate sau realism; umanism; continuitate sau tradiţie; generozitate ştiinţifică sau antidogmatism; utilitate publică sau responresponsabilitate.

Fără a relua aici întreaga argumentare a distinsului nostru compatriot şi subliniind, pentru discuţia ce-o întreprindem aici, pe cel de-al treilea, *continuitate sau tradiţie*, am vrea să reamintim câteva concluzii pe care d-sa le-a degajat din ultimele două principii: toţi lingviştii de bună credinţă merită respectul nostru, chiar dacă nu suntem de acord cu ei; dacă au avut eşecuri, să vedem care este cauza acestora; în sfârşit, lingvistul trebuie să ţină seama de tot ce-i interesează pe vorbitori, aşadar – adăugăm noi – şi de opiniile lor privind ortografia *limbii naţionale*.

După cum se ştie, această chestiune, ce părea a fi „închisă” prin modificările ortografice din 1953, a început a fi rediscutată, pe drept cuvânt, în cercurile culturale româneşti, inclusiv în presa literară, odată cu primele semne de „liberalizare”, aşadar peste doar un deceniu, revenind în actualitate după restabilirea Academici Române în drepturile ei, la începutul lunii ianuarie 1990, şi anularea de către Guvern, cu prilejul celei de-a 125-a aniversări a acesteia, în septembrie 1991, a Hotărîrii Consiliului de Miniştri, dată exact cu 38 de ani în urmă, „pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române”.

Nu intră în intenţia noastră să ne spunem opinia cu privire la toate chestiunile controversate, sau care par a fi astfel, ale ortografiei româneşti, ci am vrea să ne oprim doar asupra a trei dintre ele, ţinând seama şi de principiile pe care le-am evocat la început: scrierea cu *â* şi *î*, ortografia şi ortoepia verbului *a fi* la indicativ prezent şi imperfect şi utilizarea majusculelor în scrierea denumirilor de instituţii, întreprinderi etc. În parte acestea au fost schiţate atât în luarea de cuvânt pe marginea comunicării acad. Ion Coteanu, *Ortografia şi ştiinţa limbii*, ţinută la şedinţa lărgită a Secţiei de ştiinţe filologice a Academiei Române din 17 octombrie 1991, cât şi în intervenţia la Conferinţa naţională „Valori formative ale umanismului în şcoala românească”, organizată de Societatea de Ştiinţe Filologice în ziua de 12 iunie 1992, în cadrul căreia colega dr. Mioara Avram a susţinut comunicarea *Ortografia românească în discuţie*.

Ţinem să reamintim, cu acest prilej, că tradiţia scrierii limbii române cu litere latine, alături de cele chirilice, este mult mai veche decât se crede de obicei: pentru cuvinte izolate ea urcă în secolul X

(*zappu* – *ţapu*, într-un glosar latin medieval) şi următoarele, devenind mai frecventă începând cu secolul al XVI-lea. Semnificative sunt notaţii, sub influenţa ortografiei italiene, de tipul: *argint*, *ninge*, *cruce* sau *caemp* (lat. *campus*), *caine* (lat. *canem*) la Franciscus Soimirovich şi Ioannes Lucius (1666), sau *Romuni*, *Tzara Rumaneasca*, *limba rumaneasca*, *fericit*, *genucchi*, *inghizzit* şi multe altele la celebrul Anton Maria del Chiaro (1718)[1]. De aici până la eforturile corifeilor Şcolii Ardelene de a sistematiza scrierea limbii române cu litere latine, începând cu *Cartea de rugăciuni* a lui Samuil Micu (Viena, 1779) şi *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* a aceluiaşi, împreună cu Gheorghe Şincai (Viena, 1780)[2], nu mai era decât un pas, care a fost continuat de filologii şi oamenii de cultură din generaţiile următoare, pînă la actul oficial realizat în al doilea an după Unirea Principatelor Române. Nu este cazul să rediscutăm încercările acestora şi ale şcolii latiniste de a recurge la o ortografie etimologizantă, care-şi avea justificările ei, cel puţin până la un punct, dar trebuie să ne reamintim ceea ce scria acum mai bine de un secol B.P. Hasdeu, cel care în 1860 se ridicase împotriva lor, în numele „dacismului": „Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datoresc unei pleiade de ardeleni: Şincai, Samuil Micu, Petru Maior, a căror mărime trebuie măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deştepta naţionalitatea română, a o deştepta cu orice preţ. «Sînteţi fii ai Romei!», au strigat ei; şi românul, zguduit din somn, s-a pus pe gânduri"[3]. Sau, cum spunea de curând, cu profundă comprehensiune, colegul Eugen Simion, în comunicarea la Sesiunea academică închinată împlinirii a 300 de ani de la naşterea precursorului acestora, Ioan Inocenţiu Micu-Klein, fiul de ţăran, devenit conducător spiritual și politic al românilor din Transilvania, cel care ne-a lăsat moştenire *Cartea de înţelepciune latină – Illustrium poetarum flores*[4]: „Greoi, împleticiţi la limbă, suspicioşi latini-

---

[1] Detalii în cartea noastră *Cultură şi literatură română veche în context european*, Bucureşti, 1979, p. 7-61.

[2] Vezi D. Macrea, *Contribuţii la istoria lingvisticii şi filologiei româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 9-30.

[3] *Cuvente den bătrâni*, t. III, Bucureşti, 1881, p. IX (ediţie îngrijită şi note de autorul acestor rânduri. Bucureşti, EDP, 1984, p. 9).

[4] Elaborat acum aproape două secole şi jumătate la Roma de baza antologiei lui Octavianus Mirandula (numeroase ediţii între 1538 şi 1630), manuscrisul a fost editat cu traduceri, note şi aparat critic de regretatul Bogdan Hâncu, studiu introductiv

zanţi, cu legea în mână şi credinţa nestrămutată în suflet, bine chibzuiţii ardeleni au dus secole de-a rândul o acţiune dârză pentru recunoaşterea lor ca naţiune cu drepturi egale în ţara unde erau, în fapt majoritari”[1].

Dar, cum remarcă acelaşi Hasdeu, „în acest chip s-a plăsmuit la noi şi a crescut treptat până la un *non plus ultra* o direcţiune unilaterală *în sens latin*”, care a început a fi corectată *imediat*, în planul ortografiei, de fiul unui alt ardelean luptător, înarmat cu o logică strânsă şi o pregătire filosofică şi filologică modernă. Titu Maiorescu, cel care, numit la vârsta de 22 de ani director al Gimnaziului şi Internatului din Iaşi, publica, în 1863, prima sa disertaţie lingvistică şi pedagogică: *Pentru ce limba latină este chiar în privinţa educaţiunei morale studiul fundamental în gimnaziu?*[2]. Ea a fost urmată de alte studii şi rapoarte academice, între care broşura *Despre scrierea limbii române* (Iaşi, 1866), reeditată de mai multe ori, ce a stat la baza ortografiei adoptate de „Convorbiri literare” şi de alte publicaţii, iar în cele din urmă de Academia Română în 1880 şi, mai ales, în 1904. Iată ce scria în prefaţa la ediţia din 1908 marele filosof şi critic literar: „Unificarea grafică de care vorbeşte prefaţa precedentă (la ediţia a 3-a, 1893 – n.n.) este acum desăvârşită de Academia Română. Ea se vede *introdusă şi în toate actele oficiale*, *în toate cărţile de şcoală ale regatului român şi este primită de cei mai mulţi scriitori dincoace şi dincolo de Carpaţi*”[3]. „Pe cât se poate prevedea – adăuga el – această ortografie (din 1904 – n.n.) – chiar astăzi predomnitoare – se va răspândi tot mai mult şi va rămâne în esenţă neschimbată”; şi prezicea în mod special cu privire la una din chestiunile ce ne preocupă: „Stăruinţa de a scrie sonul *â* pretutindeni cu *î* şi de a însemna pe *i* scurt, cu care se mai deosebesc

---

de Florea Firan (Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1992); vezi: Ileana Mihăilă. *În căutarea surselor antologiei „Illustrium poetarum flores” de Ioan Inocenţiu Micu-Klein*, Academica, an. II, nr. 11 (23), sept. 1993, p. 11.

[1] *Un personaj tragic: Inochentic Micu-Klein*, Literatorul, an III, 1993, nr. 3 (72); 22 ian. p. 3.

[2] În *Anuarul Gimnaziului şi Internatului din Iaşi pe anul şcolastic 1862-1863*, publicat de directorul Titu Maiorescu, Iaşi, 1863; reprodus în: Titu Maiorescu, *Opere*, I-IV, ediţie, note, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, studiu introductiv de Eugen Todoran, Bucureşti, Ed. Minerva, 1978-1988 (vol. II, p. 267-296, 754-769; vezi şi vol. I, p. 695 ş.u.; vezi de asemenea: D. Macrea, *Contribuţii*... p. 387-416).

[3] *Opere*, I, p. 275-276.

unii scriitori, nu credem că va putea rezista uzului *general*. Considerări filologice, explicări fiziologice, precum se încearcă pentru *i* scurt, sau argumentul unităţii între literă şi son, invocat pentru *î*, nu ne par hotărâtoare. *Din contra*, *sunt mai tari unele asocieri de idei*, *scumpe românilor culţi*, *care sprijinesc scrierea academică*. *Numele «român» este indiscutabil asociat cu numele «Roma*, *roman»*, şi scrierea «*romîn*» cu *î* nu este firească în dezvoltarea culturii noastre, însuşi semnul *î* propus în loc de *â* seamănă prea tare cu *i* şi la vedere se confundă uşor cu el. Pentru începutul cuvintelor aceasta nu are inconvenient (ca şi la sfârşit – n.n.), dar în mijlocul lor le dă un aer străin. *Când*, *cântare*, *mână* fac impresie firească unui român cult, dar *cînd*, *cîntare*, *mînă* apar multora ca prea heterogene".

Deosebit de preţioase metodologic ni se par concluziile de bun simţ şi respect al tradiţiei, pe care le formula, în încheiere, cel care direcţionase cultura română timp de aproape o jumătate de secol: „Dealtminteri noi am adăugat aceste puţine reflecţii (...) nu atât pentru a arăta îndreptăţirea ortografiei adoptate, cât mai mult pentru a contribui la *adoptarea unei singure ortografii*», căci «*unificarea ei totală ne pare preferabilă unei dezbinări oricât de întemeiate*» (subl. ns.).

Aceleaşi principii generale au stat şi la baza modificărilor şi precizărilor adoptate de Academia Română, după lungi discuţii, în urma prezentării de către Sextil Puşcariu, noul preşedinte al Secţiei Literare, a *Proiectului de reforme a ortografiei române* (1929) şi făcut public printr-un *Îndreptar şi vocabular ortografic*, realizat împreună cu profesorul Teodor A. Naum, şi publicat la Editura „Cartea Românească" din Bucureşti, în 1932, reeditat cu unele îmbunătăţiri şi completări încă în patru ediţii (1934, 1940, 1942 şi 1946).

Iată ce sublinia, între altele renumitul filolog-academician în preambulul *Regulilor ortografice*: „Fiindcă nu poate fi vorba de crearea unei ortografii nouă, ci numai de perfecţionarea celei existente, trebuie să ţinem seama de tradiţie, care, oricum nu e de ieri, de alaltăieri, ci reoglindeşte o statornică năzuinţă a înaintaşilor noştri de a da limbii cea mai potrivită formă exterioară"[1]. Adoptate cu unanimitatea

---

[1] Vezi: Academia Română, Anale, t. XLIX, Şedinţele din 1928-1929, p. 200-214; reproduse în: Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, ediţie îngrijită de Ilie Dan, prefaţă de G. Istrate, Bucureşti, ed. Minerva 1974, p. 307-321 (note, p. 605). Cum *Proiectul* a suferit unele modificări până la aprobarea de către Academia Română, s-ar fi cuvenit să fie reproduse – conform principiului de editare a ultimei forme date de autor – *Intro-*

voturilor în şedinţa Academiei Române din 25 mai 1932[1] acestea prevedeau, în mod explicit, în paragraful 14, tocmai în baza acestui principiu, regula extrem de simplă şi uşor de reţinut şi aplicat în scris de către oricine, de la elevii claselor primare până la marii scriitori şi academicieni: „Se menţine vechea regulă ortografică (din 1904 – n.n.) privitoare la scrierea lui *â* şi *î*: *î* se scrie la începutul cuvintelor şi la verbele în *-rî* cu derivatele lor; *â* în toate celelalte cazuri. Deci: *încă*, *îndemna*, *înger* (tot aşa în compuse [corect: derivate cu prefixe] ca: *neînsemnat* [...]); *chiorîş*, *hotărîtor*, *omorî*, *urî*; *cât*, *gât*, *lână*, *mormânt*, *râu*, *român*, *vânt*". Iar în cadrul *Observaţiilor gramaticale*, în paragraful 27, se preciza: „De la verbul *a fi* prezentul este: *sunt*, *eşti*, *este* (scurtat: *e* şi enclitic: *-i*), *suntem*, *sunteţi*, *sunt*. În rostirea obişnuită se aud formele cu *â* în loc de *u*, deci: *sânt*, *sântem*, *sânteţi*, *sânt*".

Or, ce s-a întîmplat în anii 1949-1953? În discuţia de la Academia Română din 17 octombrie 1991, am afirmat că reforma propusă şi adoptată în acei ani, pe lângă o serie de unificări şi precizări utile, a fost un reflex al proletcultismului în lingvistică şi că unele prevederi ce se refereau la scrierea cuvintelor cu o deosebită semnificaţie şi frecvenţă erau nejustificate, după o jumătate de secol de ortografie modernă, însuşită de atâtea generaţii, mai ales în România după Marea Unire din 1918.

Ne îngăduim, în cele ce urmează să reamintim faptele pe baza principalelor publicaţii lingvistice şi culturale ale vremii.

Atacul împotriva normelor ortografice în vigoare a fost început chiar din primul număr al revistei „Cum vorbim", apărută în aprilie 1949, sub conducerea unui comitet în fruntea căruia se aflå profesorul Al. Graur, pe atunci membru corespondent al Academiei. Astfel, în articolul *Scriere şi pronunţare* (p. 23-24), Ana Canarache punea în discuţie, între altele – la numai trei ani de la ultima ediţie a *Îndreptarului* semnat de S. Puşcariu şi T.A. Naum – grafiile *ei*, *este*, *era* pronunţate *iei*, *ieste*, *iera*, *examen*, pronunţat *egzamen*, şi conchidea: „Dacă ortografia ar corespunde pronunţării (...) elevii fruntaşi nu şi-ar stîlci pronunţarea, elevii codaşi ar scrie de la început, cum trebuie". Şi discuţia a continuat, cu alţi autori, în numerele următoare ale revistei (devenită în iunie organ al Societăţii de ştiinţe istorice, filologice şi fol-

---

ducerea şi textul *Îndreptarului*, semnate împreună cu T.A. Naum, după ediţia a II-a din 1934 (repetată până la a V-a, în anii 1940, 1942, 1946).

[1] Vezi: Anale, t. LII. *Şedinţele din 1931-1932*, p. 215-227.

clor), inclusiv prin reproducerea (în an. III. 1951, nr. 3-4, p. 15-30) a comunicării academicianului Emil Petrovici, *Învăţătura lui I. V. Stalin cu privire la ştiinţa limbii şi sarcinile lingviştilor din Republica Populară Română*, expusă la Sesiunea generală a Academiei (21-15 martie 1951)[1], în care se spunea, printre altele: „Ortografia noastră are însă nevoie de a fi reformată, de a fi simplificată prin înlăturarea fluctuaţiilor, a inconsecvenţelor datorite în primul rând resturilor etimologismului". În particular, cunoscutul dialectolog şi fonetician exemplifica: „Scrierea vocalelor *î* şi *i*, a semivocalei *ĭ*, a diftongilor *ie*, *ea* şi *io*, a grupelor *chia* şi *ghia* prezintă în ortografia actuală multe contradicţii şi fluctuaţii".

Dar de la astfel de cazuri, asupra cărora se putea duce o discuţie calmă, cu rezolvări care să ţină seama nu numai de principiul fonetic (sau fonologic ori ortoepic), ci şi de altele (silabic, morfologic, derivativ, etimologic, al analogiei, al distribuţiei, al transcrierii internaţionale, al dorinţei purtătorului numelui de persoană), până la afirmaţia categorică din articolul redacţional *Cu privire la sarcinile noastre*, publicat în paginile imediat următoare (30-32), era o distanţă enormă contrazisă de însuşi modul cum se scria în chiar paginile revistei şi în majoritatea absolută a cărţilor, publicaţiilor periodice, ziarelor şi manualelor tipărite în acei ani. „Se ştie că astăzi noi nu avem o ortografie. Fiecare scrie cum vrea. Diferite instituţii şi organizaţii şi-au constituit norme particulare, care se contrazic între ele. Este indispensabil să se stabilească neîntârziat o normă unică, deoarece în anarhia ortografică actuală este imposibil să se ceară elevilor să scrie corect." Câte afirmaţii, atâtea exagerări şi chiar inexactităţi, pentru a se justifica intervenţiile ulterioare în normele ortografice, pe care un întreg popor le învăţa la școală în marea sa majoritate, iar cele mai multe tipărituri le respectau, chiar dacă cu unele inconsecvenţe şi abateri.

Peste câteva luni, la 2-4 iulie acelaşi an, avea loc Sesiunea lărgită a Secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei, care a adoptat o hotărîre (reprodusă în nr. 7-8, p. 1-7), ce stipula, între altele: „În ceea ce priveşte ortografia, Sesiunea propune Prezidiului Academiei R.P.R. numirea unei comisii pe baza dezbaterilor începute în sesiunea actuală, să alcătuiască un proiect al ortografiei limbii române" – deci, iarăşi, nu unele modificări, îmbunătăţiri, precizări, ci întreaga ortografie era pusă în discuţie, exagerîndu-se în mod deliberat ideea po-

---

[1] Tipărită de asemenea, în Studii şi cercetări lingvistice, II, 1951, p. 56-86.

trivit cărea normele existente erau cu totul nesatisfăcătoare şi nu erau respectate de majoritatea celor ce ţineau un condei în mînă. Şi, ca să nu rămână nici un dubiu, Al. Graur preciza, în comunicarea *Pentru o ortografie justă a limbii române*, expusă la sesiune şi publicată în acelaşi număr al revistei (p. 21-30): „În ansamblu, noua ortografie va trebui să fie mai simplă decât cea veche, şi aceasta se va obţine prin suprimarea literei inutile *â* şi prin eliminarea celorlalte resturi de scriere etimologică”. Recunoscând drept valabile doar *principiul fonologic*: („adică vom scrie toate fonemele pe care le pronunţăm şi numai pe acelea” – ceea ce, de fapt, se poate realiza numai în transcrierea fonetică sau fonologică pentru specialişti, cu numeroase semne speciale) şi pe cel *morfologic* (de ex., *uşă*, nu *uşe*, căci forma articulată e *uşa*), regretatul academician propunea: „Nu vom mai scrie cu aceeaşi iniţială *el* şi *elefant*, deoarece primul începe cu *ie* şi al doilea cu *e*”; ba mai mult, sugera „reintroducerea” lui i (*i* scurt, deci *iei*), modificări cuprinse în *Proiectul de ortografie* ce însoţea comunicarea sa, tipărit câteva pagini mai încolo (82-84), alături de cel al lui Emil Petrovici (p. 79-81). Între altele aici se includea în mod expres precizarea: „Persoana I sg. şi a III-a pl. de la indicativul prezent a verbului *a fi* este *sânt*. Forma *sunt*, introdusă de latinişti nu are justificare şi s-a întrebuinţat mai mult în scris decât în vorbire”.

Interesant de observat că *Proiectul* lui Emil Petrovici nu cuprindea referiri la formele de prezent ale verbului *a fi*, invocate de Al. Graur – dar în textul dat ca exemplificare am găsit forma *suntem* – iar chestiunea cu *el*, *este* etc. era „rezolvată” prin postularea că *e* la început de silabă (la început de cuvânt, iar în interiorul cuvântului – după vocală) se citeşte *ie* (deci: *epure*, *boer*, citite *iepure*, *boier*). Aşadar, E. Petrovici nu propunea renunţarea la formele *sunt*, *sunteţi*, *sunt*, generalizate în vorbirea cultă, sub influenţa unor forme corespunzătoare latineşti (*sum*, *sumus*, *sunt*), întrucât reprezintă o chestiune de ortoepie şi, implicit, de morfologie a limbii literare moderne. Tot aşa, de pildă, limba română literară a adoptat substantivul pl. *moravuri*, ce reprezintă nu o modificare a unui cuvânt moştenit din latină, ci a unuia împrumutat din vechea slavă – *nărav*, pl. *năravuri* – sub influenţa lat. *mos*, *moris*.

Cazuri asemănătoare se întâlnesc şi în alte limbi literare moderne. Astfel, limba rusă literară a adoptat pe *vremea*, formă preluată din slavonă, în locul celei populare *veremea*. Nu mai vorbim de nume-

roasele forme adoptate din această limbă de cultură (la început ecleziastică), în locul celor populare, încât s-au găsit savanţi (A.A. Şahmatov, B. Unbegaun) care să afirme că limba rusă literară modernă îşi are baza nu în cea vorbită de poporul rus, ci în slavona adusă din Bulgaria veche, odată cu creştinarea, la sfârşitul secolului X. Tot astfel, ortografia denumirii generice a popoarelor slave, *slaveane*, în loc de *sloveane* se datoreşte influenţei grafiei franceze *slaves*, respectiv germane – *Slaven*.

De unde, deci, atâta obstinaţie împotriva unor forme „modelate" după latină în limba română literară modernă, când dublete fonetice de tipul *umbla – îmbla*, *umplea – împlea*, *porunci – porînci* caracterizează tocmai opoziţia „limbă cultă – limbă populară"? (Primele provin din lat. *ambulare* resp. *implere*, iar ultimul e un împrumut din v. sl. *porociti*).

În sfârşit, ambele proiecte prevedeau: „În loc de a se scrie o dată *â*, altă dată *î*, se va scrie numai *î*: *în*, *urît*, *mînă*, *romîn*, *gît*, *vîrî* etc." (Petrovici), respectiv: „Se suprimă litera *â*, inutilă, deoarece fonemul pe care-i reproducea este redat prin *î*" (Graur). Aşa e, şi ni s-a repetat de multe ori că *â* în interiorul cuvintelor e justificat, etnologic numai în unele cuvinte de origine latină, dar – adăugăm noi – acestea formează un nucleu, în centrul căruia se află cuvintele *român*, *România*, *românesc*, pe baza căruia s-a stabilit regula „distribuţiei" din 1904, reluată în 1932, al cărui „pandant" îl constituia scrierea cu *î* în poziţie iniţială şi la verbele în *-rî*, justificată şi ea etimologic într-un nucleu de cuvinte de origine latină (*în*, *înger*, *urî* etc.). Oare regretatul academician Al. Graur nu ştia, de pildă, că scrierea greacă are două semne grafice pentru sunetul *s* – unul utilizat la finală de cuvânt (ς), iar celălalt (σ) în restul cazurilor? Şi nimeni nu mai protestează acestei îndelungi tradiţii.

Curând după sesiunea Academiei la care ne-am referit, apărea în „Scânteia", la 21 iulie 1951, un violent articol redacţional (nesemnat, deci oficial) împotriva fruntaşilor lingvisticii româneşti, articol ce urma unei alte „puneri la punct" de aceeaşi factură, tipărită în nr. 3 pe 1949 al revistei „Lupta de clasă", (p. 89-96) sub titlul *Împotriva cosmopolitismului în lingvistică (Despre „Bulletin linguistique")*, pe care noua publicaţie periodică a Institutului de lingvistică din Bucureşti, „Studii şi cercetări lingvistice" (Comitetul de redacţie: acad. Iorgu Iordan şi acad. Emil Petrovici, redactori responsabili, Al. Graur, acad. Barbu Lăzăreanu, acad. Al. Rosetti) era nevoită s-o reproducă în pri-

mele pagini (1, 1950, fasc. I, p. 13-21). Iată ce li se reproşa acestor savanţi: „(...) Unii oameni de ştiinţă rămaşi pe vechile lor poziţii, prizonieri ai vechilor lor preocupări, probleme şi metode, vegetează într-un dogmatism idealist, antiştiinţific, reacţionar, produs al influenţei ideologice imperialiste, produs al putrezirii şi decadenţei culturii burgheze, dogmatism care frânează conştient progresul gândirii ştiinţifice". În particular, celebra revistă „Bulletin linguistique", editată de Al. Rosetti, cu colaborarea unora din lingviştii menţionaţi mai sus şi a altor cercetători români şi străini, era astfel admonestată şi forţată să-şi înceteze apariţia: „Această revistă, deşi publică şi unele studii oarecum utile, poate fi dată ca un rău exemplu, edificator pentru halul în care un grup de cercetători ştiinţifici au putut rămâne în urma evenimentelor, departe de problemele şi necesităţile de astăzi ale specialităţii respective"[1].

Iată cum erau siliţi să-şi facă „nostra culpa" regretaţii academicieni Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Emil Petrovici şi Al. Graur. „Lingvistica, pe care am făcut-o cu toţii până nu de mult a fost stăpânită de cosmopolitism şi formalism, defectele organice ale lingvisticii burgheze de oricând şi de oriunde (...). Articolul din «Lupta de clasă» (...) ne-a adus, odată cu critica justă şi constructivă, nepreţuitul serviciu de a ne deschide ochii asupra realităţii".

Acum, în 1951, atât „Studii şi cercetări lingvistice", cât şi revista „Cum vorbim" erau nevoite să reproducă (II, 1951, p. 19-27, respectiv III, 1951, nr. 7-8, p. 64-73) articolul redacţional din „Scânteia", intitulat *Pentru înflorirea lingvisticii din ţara noastră*, în care, printre altele, se afirmă fără drept de apel: „Atitudinea lipsită de spirit critic şi

---

[1] Am avut prilejul să dăm în 1985 o cu totul altă apreciere acestei prime reviste române de lingvistică în limbi de circulaţie internaţională reprodusă integral prin procedeul fotomecanic de Editura „Prof. Ricardo Patron" din Bologna, în 1971: „Redactate într-un limbaj sobru şi elegant, de o remarcabilă ţinută ştiinţifică, cele XVI volume, tipărite între 1933 şi 1948 (...) şi-au câştigat un binemeritat prestigiu, atât în ţară (…), cât şi în cercurile de specialişti din străinătate, care au căpătat astfel posibilitatea de a fi la curent cu progresele lingvisticii româneşti". Şi adăugăm: „Evident, critica din articolul *Împotriva cosmopolitismului în ştiinţă (Despre «Bulletin linguistique»)*, publicat în Lupta de clasă (seria V, 1949, nr. 3, p. 89-96) şi reprodus în SCL, I, 1950, nr. 1, p. 13-21, s-a dovedit a fi nedreaptă şi tendenţioasă. De altfel, în 1956 a început din nou să apară o revistă românească de lingvistică în limbi străine (Revue roumaine de linguistique), al cărei redactor responsabil este acad. Al. Rosetti" (*Studiile academicianului Alexandru Rosetti în limbi străine*, Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte. Seria IV, t. VII, 1985, Bucureşti, Editura Academiei, 1986, p. 127- 131).

autocritic curajos, profund şi sincer a unor lingvişti ca Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur ş.a. trebuia căutată în rămăşiţele vechilor idei care i-au împiedicat să înţeleagă adâncimea lucrărilor lui I.V. Stalin despre lingvistică şi în îndepărtarea lor de viaţă, de limba vie a poporului, de necesităţile practice în privinţa limbii, cărora trebuie să le dea răspuns lingvistica".

Drept care revista „Cum vorbim" a fost determinată să-şi înceteze activitatea odată cu nr. 3 pe 1952, iar tomul III pe acelaşi an al organului ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti a apărut cu un comitet de redacţie modificat în cea mai mare parte: Prof. V. Cheresteşiu (red. resp.), acad. E Petrovici (red. resp.), prof. J. Livescu (Iaşi), prof. D. Macrea, prof. N. Pascu.

Cum aflăm din articolul informativ *Organizarea Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R.*, publicat în „Contemporanul" (nr. 25 (298), 20 iunie 1952, p. 5), „pentru a asigura întărirea şi dezvoltarea ştiinţei lingvistice în R.P.R. pe baza genialei lucrări a lui I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*, Prezidiul Academiei R.P.R. (al cărei preşedinte era biologul Traian Săvulescu – n.n.) a hotărît în şedinţa din 18 iunie a.c. reorganizarea Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R.", noul consiliu ştiinţific fiind format din: acad. Mihail Sadoveanu (preşedinte), prof, V. Cheresteşiu (vicepreşedinte) – numit director în locul acad. Iorgu Iordan –, acad. B. Lăzărescu, acad. E. Petrovici, acad. C. Balmuş, prof. D. Macrea – director adjunct –, prof. G. Orzea, prof. J. Livescu; alături de acad. Iorgu Iordan, erau înlăturaţi din consiliu şi din conducerea unor importante secţii acad. Al. Rosetti şi prof. Al. Graur. Iar ca lovitura să fie completă, aceştia din urmă erau eliberaţi şi din funcţia de profesori-şefi de catedră ai Facultăţii de filologie, împreună cu mai tânărul conferenţiar I. Coteanu, viitorul academician, în timp ce lui Iorgu Iordan i se lua „doar" conducerea catedrei. Faptul este consemnat în articolul decanului G. Orzea, *Unele probleme în legătură cu cursurile de limbă română de la Facultatea de filologie din Bucureşti* (remarcaţi cacofonia: SCL, III, 1952, p. 187-192), în care pe lângă alte incriminări, citim: „O lipsă deosebit de gravă a cursului ţinut de profesorul I. Iordan, ca şi a cursurilor ţinute de foştii profesori Al. Rosetti şi Al. Graur este confuzia pe care au lăsat-o în mintea studenţilor în legătură cu noţiunea de limbă literară."[1]

---

[1] «Critici» similare erau formulate şi în articolul rectorului Universităţii din Bucureşti, acad. C.I. Balmuş, *Doi ani de la apariţia lucrării lui I.V. Stalin „Marxismul şi problemele*

Întorcîndu-ne la informaţia, din „Contemporanul", constatăm că, în aceeaşi şedinţă din 18 iunie 1952, Prezidiul Academiei „a însărcinat noua conducere să supună unei dezbateri largi proiectul de ortografie al (sic!) limbii române" drept care – fără a-l mai prezenta Adunării generale a Academiei – aceasta îl şi dădea publicităţii peste două zile, sub semnătura „Secţia ştiinţa limbii, literatură şi artă", precedându-se câteva consideraţii introductive, care surprind prin critica globală şi nedreaptă a ortografiei existente, prin raportarea nu la normele adoptate în 1932 şi, în mare măsură, încă din 1904, aşadar cu o jumătate de secol în urmă, ci la primele încercări de stabilire a scrierii cu alfabet latin: „Vechile ortografii ale fostei Academii Române nu s-au putut impune ca unice şi obligatorii pentru toată naţiunea din pricina concepţiei reacţionare care stătea la baza Academiei. Acestei concepţii reacţionare i se datoreşte greşeala iniţială a primei ortografii întocmite de Academie, etimologismul, de care nu s-au dezbărat reformele ortografice făcute în cursul veacului al XIX-lea şi al XX-lea (nici ultima, cea din 1932)".

Recunoscând că nu puteau propune o „reformă radicală", căci „s-ar provoca mari tulburări şi s-ar îngreuia în loc de a uşura comunicarea în scris între oameni", autorii proiectului admiteau ca principii ale normelor prescrise doar pe cel *fonetic*, completat cu cel *silabic şi morfologic*, deşi în realitate erau nevoiţi să accepte tacit şi altele, enumerate de noi mai sus. Mai mult, prin afirmaţia: „Socotim că aşezarea pe baze ştiinţifice a ortografiei va ajuta însuşirea mai uşoară a scrierii de către copii şi eliminarea greşelilor din scrisul adulţilor (...)" se insinua că ortografia în vigoare la acea dată era neştiinţifică. În particular, încă de la început se decreta apodictic: „Se suprimă litera *â*, inutilă în fapt, deoarece sunetul pe care-l reproduce este redat prin *î*", uitîndu-se că, în virtutea altor principii, sunetul *c*, de exemplu, este re-

lingvisticii", articol inclus pe prima pagină a aceluiaşi număr citat din Contemporanul: „Deşi geniala lucrare a tovarăşului Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*, a deschis perspective nebănuite cercetării problemei limbii române, dezvoltarea acestor cercetări este împiedicată de orientarea antiştiinţifică şi reacţionară a activităţii unor lingvişti ca Al. Rosetti, Al. Graur şi Iorgu Iordan, care au condus timp de mai mulţi ani Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. şi unele catedre ale Facultăţii de filologie". Ironie a soartei: Al. Graur asigurase, ca lingvist şi cunoscător al limbii ruse, traducerea corectă a articolelor (de fapt, scrisori publice) ale lui Stalin, iar cel care-l declara „antiştiinţific şi reacţionar" era colegul şi colaboratorul său la o scrie de manuale de limba latină şi de limba greacă veche.

dat de asemenea prin *ch* şi *k* (în neologisme de tipul *kaki*, *kilogram*) sau în unele nume de familie, la care se conceda, mai larg, că „urmează uneori alte reguli decât cele stabilite până aici: *Kogălniceanu*, *Alecsandri*, *Hasdeu*, *Negruzzi*, *Russo*, *Baritiu*”. Atunci, cel puţin, de ce nu și *Pârvan*? Pentru că litera *â* „se suprima”, ca să nu mai rămână nici urmă de ea. Tot aşa, în pofida unei îndelungi tradiţii literare, se decreta fără drept de apel: „Persoana I-a singular şi a III-a plural de la indicativul prezent al verbului *a fi* este *sînt*. Forma *sunt*, introdusă de latinişti, nu are justificare”.

Curând, *Discuţia asupra proiectului noii ortografii a limbii române* – care nu era deloc „nouă”, ci cuprindea doar unele precizări, utile în raport cu cea existentă, alături de „suprimări”, ca cele citate, sau „inovaţii” de tipul lui *i* (*pomi*, *cai* etc.) – era găzduită în paginile aceleiaşi reviste. Astfel, în nr. 29 (302), din 18 iulie (p. 5), se publica un amplu articol al lui Emil Boldan, care începea astfel: „La doi ani de la apariţia epocalei opere a tovarăşului Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, care a dat un puternic avânt şi a devenit o călăuză permanentă în munca ştiinţifică desfăşurată în ţara noastră, Secţia de ştiinţa limbii, literatură şi artă a Academiei R.P.R. a supus dezbaterii publice, prin publicarea în paginile revistei «Contemporanul», proiectul noii ortografii a limbii române.” Care erau, în viziunea autorului, cele trei propuneri ce „pot părea multora răsturnătoare a (sic!) unor grafii tradiţionale, îndelungate, pe care le-am crezut fixate pentru totdeauna”? Acestea erau: „1. suprimarea literei *â*, parazitară, soră siameză a lui *î*, reproducătoare amândouă ale aceluiaşi sunet; 2. introducerea lui *i asilabic* (scurt) – şi legat de aceasta suprimarea celui de-al doilea *i* la formele articulate de plural masculin ale substantivelor; 3. folosirea formei *sînt* (indicativul prezent, persoana I-a singular şi, a III-a plural, al verbului *a fi*) în locul formei latinizante, artificiale *sunt*”.

Interesant de subliniat este faptul că cea de-a doua a căzut definitiv, în urma numeroaselor proteste ale participanţilor la discuţii, care însă – dincolo de unele naivităţi, apărute pe alocuri – n-au putut convinge pe iniţiatorii „revoluţionarelor” inovaţii, să renunţe şi la celelalte două. Astfel, Ecaterina Zehan, sintetizând discuţiile organizate de Sindicatul salariaţilor din învăţământ aparţinând fostului raion Gherla, scria cu deplină justificare: „(...) s-a arătat că deşi forma *sunt* a fost introdusă de latinişti, totuşi aceasta s-a impus în limba literară, a ieşit biruitoare şi evită şi confuzia cu substantivul sau adjectivul *sânt*

– *sfânt*, care se foloseşte în vorbirea poporului (de exemplu *Sânt Ilie*)" (nr. 33 (306), 15 august 1952, p. 4).

Rezumând aceste discuţii în primul număr al noii reviste a Institutului de lingvistică din Bucureşti, „Limba română", profesorul Dimitrie Macrea (redactor responsabil) nu s-a putut elibera de frazeologia proletcultistă „întocmirea unei noi ortografii pe baza învăţăturii staliniste era reclamată şi de starea de fapt a felului în care se scria la noi, caracterizat prin impreciziunea normelor ortografice şi prin greutatea însuşirii lor de către masele muncitoare". Fără menajamente erau incriminate direct normele adoptate de Academia Română şi însuşite de Ministerul Instrucţiunii cu două decenii înainte, cum se specifică în titlul cărţii lui Sextil Puşcariu şi T.A. Naum – *Îndreptar şi vocabular ortografic după noua ortografie oficială*, *pentru uzul învăţămîntului de toate gradele*: „Caracterul neştiinţific şi impreciziunile care dăinuiau în ultima reformă ortografică din 1932 au reclamat o nouă ortografie, care să corespundă condiţiilor politice şi economice schimbate, când milioane de oameni au fost eliberaţi de întunericul analfabetismului" (*Pe marginea discuţiilor asupra proiectului noii ortografii*, LR, I, 1952, nr. 1, noiembrie-decembrie, p. 25-31).

În sfârşit, în cadrul *Lucrărilor sesiunii ştiinţifice a Academiei R.P.R.* din 16-17 iunie 1953, profesorul Dimitrie Macrea, devenit între timp director al Institutului de lingvistică, informa pe participanţi: „Proiectul noii ortografii a limbii române a fost definitivat şi aprobat de Prezidiul Academiei R.P.R., împreună cu glosarul ortografic, care cuprinde circa 10.000 de cuvinte" („Contemporanul", nr. 26 (351), 26 iunie, p. 5). Iar într-un articol publicat în aceeaşi revistă, cu titlul *Probleme şi realizări în lingvistica din ţara noastră*, regretatul lingvist preciza: „Ortografia ştiinţifică a limbii române, alcătuită de Institutul de lingvistică din Bucureşti pe baza principiului fonetic îmbinat cu cel morfologic a primit aprobarea oficială prin Hotărîrea Consiliului de Miniştri din 16 septembrie a.c. şi va intra în vigoare la 1 aprilie 1954" (nr. 49 (374), 4 dec. 1953, p. 5).

Merită să fie subliniat faptul că în niciuna din aceste informaţii nu se face referire la însuşirea *Normelor privind ortografia limbii române* de către Adunarea generală a Academiei şi, curios lucru, nici măcar de către Secţia de ştiinţa limbii, literatură şi arte, deşi proiectul iniţial fusese publicat în numele acesteia. Academia, în totalitatea ei, ca for suprem ştiinţific şi cultural al ţării, era trecută cu vederea, deşi

în *Hotărîrea Consiliului de Miniştri pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române* (nr. 3.135, 16 sept. 1953) se afirma că acestea au fost „elaborate de Academia Republicii Populare Române”[1].

Reprodusă imediat în revista „Limba română” (II, 1953, nr. 5, p. 13-15), iar apoi în anonimul *Mic dicţionar ortografic* (Academia Republicii Populare Române – Institutul de lingvistică, Bucureşti, Ed. Academiei, 1953), apărut la sfârşitul lunii decembrie, *Hotărîrea* cuprinde pe lângă prevederile administrative – între altele, intrarea în vigoare la 1 aprilie 1954 –, mult discutatele *Norme*, 16 la număr, dintre care prima era: „Se suprimă litera *â*, înlocuindu-se peste tot cu *î* (*mîine*, *cînd*, *gînd*, *romîn*, *Romînia*)”. Aşadar, toate firmele de instituţii centrale şi locale, toate titlurile ce cuprindeau numele ţării, indiferent unde erau fixate, desenate sau tipărite, au trebuit să fie modificate pe întreg cuprinsul ţării: dacă adăugăm că, mai ales pe firme, se admitea din motive tehnice, absenţa semnelor diacritice la literele majuscule, *ROMÂNIA* devenea astfel *ROMINIA*, între altele în dezacord cu grafia numelui ţării noastre în limbi de circulaţie internaţională: fr. *ROUMANIE*, engl. *ROMANIA*, germ. *RUMANIEN*, span. *RUMANIA*, ital. *ROMANIA*. Dar aceasta nu mai conta, căci *România* devenise în mod curent, adesea, *R.P.R.*

Între altele, reţine însă atenţia păstrarea scrierii tradiţionale, sub formă de *excepţii* de la regula nr. 9, a pronumelor *eu*, *el*, *ei*, *ele* (prima motivată şi etimologic: lat. *ego*), precum şi a formelor de prezent, pers. 1 şi 2 sg, *eşti*, *este*, *e* şi a celor de imperfect, *erai*, *era*, *eraţi*, *erau* (toate motivate şi etimologic: lat. *es*, *est*, *eram*, *eras*, *erat*, *eramus*, *eratis*, *erant*); principiul *etimologic* nemaifiind recunoscut, aceste forme erau considerate simple „excepţii”, fără să se explice care era justificarea lor. Dar, oricum bine că au rămas, realizând o breşă în „absolutul” principiu *fonetic*, căruia i se alătura cel *morfologic* (uneori, implicit, şi *etimologic*, fără însă a se recunoaşte acest lucru) şi, ca o concesie, cel *silabic*.

Tot astfel ne-a atras atenţia, la o nouă lectură, ultima regulă, potrivit căreia „se va scrie *b* (nu *v*) în numele *februarie*, *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie*”, deşi această adaptare în limba literară modernă se datorează tocmai influenţei culte latino-romani-

---

[1] Colecţia de hotărîri şi dispoziţii ale Consiliului de Miniştri al R.P.R, anul II, nr. 63 din 5 oct. 1953.

ce. Ne întrebăm atunci, de ce n-a fost admisă o astfel de adaptare şi la formele verbale de prezent, *sunt*, *suntem*, *sunteţi*, cu atât mai mult, cu cât ele nici nu figurează în aceste *Norme*, singurele aprobate oficial, ci doar în *Regulile de ortografie*, destinate să le detalieze, dar nu să le „completeze" după bunul plac.

Evident, am fi nedrepţi dacă n-am recunoaşte că o serie de îmbunătăţiri de detaliu şi unificări ale ortografiei au fost binevenite, cu atât mai mult, cu cât am constatat că opinia publică a respins unele „inovaţii", care mergeau prea departe cu nerespectarea tradiţiei, a habitudinilor grafice înstăpânite de cel puţin o jumătate de secol, în parte chiar de un secol. În ciuda frazeologiei proletcultiste din lunga *Introducere* (p. 11-23), „reforma" era sensibil temperată faţă de proiectul publicat cu un an în urmă, ceea ce a dus la estomparea zgomotului pe care acesta îl produsese.

„Contemporanul" nici nu mai reproducea *Hotărîrea*, ci doar coperta *Micului dicţionar ortografic* (în nr. 1 (378) din ianuarie 1954, p. 5), începând să aplice tacit noile reguli, parţial de la 5 februarie și generalizat de la nr. 8 (385), din 19 ale aceleiași luni.

Mai mult, avem impresia că presiunea proletcultismului era în scădere, mai ales după împlinirea unui an de la moartea lui Stalin, căruia revista îi mai consacra pentru ultima oară un număr, cel din 5 martie 1954, căci imediat după aceea (nr. 11 (388), din 12 martie) – „dezgheţul" hruşciovist devenind tot mai evident – profesorul D. Macrea închina un articol unuia din reprezentanţii de frunte al Şcolii Ardelene, iniţiatoarea „latinismului": *200 de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai* (p. 5); aceştia se împliniseră, ce e drept, la 28 februarie, deci cu aproape două săptămâni înainte.

Peste un an, acelaşi autor, ce se declara „elev al lui Sextil Puşcariu" – ceea ce şi fusese într-adevăr – publica, la rubrica *Valorificarea moştenirii lingvistice* a revistei „Limba română", articolul *Opera lingvistică a lui Sextil Puşcariu* (an. IV, 1955, nr. 6, p. 5-21), în care recunoştea: „Sextil Puşcariu n-a conceput legătura lingvisticii cu marile mase numai prin popularizarea problemelor ei, ci şi printr-o acţiune continuă de cultivare a limbii scrise (...). Principala lui contribuţie în această direcţie o constituie elaborarea, împreună cu T.A. Naum, a regulilor ortografice din 1932, însușite de Academia Română. *Îndreptarul ortografic* (1932) al lui Puşcariu şi Naum a însemnat un progres în scrierea fonetică a limbii române faţă de reforma din 1904 şi o etapă

valoroasă în impunerea completă a principiului fonetic, îmbinat cu cel morfologic, realizată prin îmbunătăţirea normelor ortografice din 1953.”[1]

Dar, odată *Hotărîrea* proletcultistă fiind edictată şi pusă în aplicare de un an de zile, nu se mai putea face nimic, cel puţin pentru un timp, astfel că peste cinci ani regretatul academician Al. Rosetti, care fusese repus în drepturile sale – ca şi ceilalţi profesori „ostracizaţi”, acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur şi prof. I. Coteanu – apărea drept redactor responsabil al reeditării regulilor ortografice, într-o lucrare ce includea şi alte două îndrumătoare, publicate anterior de Institutul de lingvistică: *Îndreptar ortografic*, *ortoepic şi de punctuaţie* (Editura Academiei, din colectiv mai făceau parte: prof. Boris Cazacu, Fulvia Ciobanu, Galina Ghiţu, Mircea Mitran, Liviu Onu, Valeriu Şuteu şi Laura Vasiliu). Pentru ultima oară se mai reproduceau *Hotărîrea* şi *Normele – anexă*, iar lunga *Introducere* justificativă era înlocuită cu una mai compactă (p. 13-25), ce mai relua însă unele din reproşurile la adresa „vechii” Academii, fără menţionarea lui Sextil Puşcariu, ce fusese „reabilitat”, cum am văzut, de Dimitrie Macrea: „Vechea Academie a fost nevoită să-şi reformeze în mai multe rânduri ortografia, apropiind scrierea tot mai mult de rostire, dar a păstrat totuşi, chiar şi în ultimele ei reguli ortografice (1932), resturi etimologiste. Ea n-a putut însă să-şi impună ortografia: fiecare scriitor, fiecare publicaţie avea reguli ortografice proprii” – ceea ce evident era o categorică exagerare.

Ediţia a doua a acestui *Îndreptar* (numită pe contrapagină „o nouă ediţie”), apărută în 1965, de astă dată din nou anonimă, dar sub aceeaşi egidă a Institutului de lingvistică din Bucureşti, includea chiar de la început o notă explicativă *Cu privire la îmbunătăţirea normelor ortografice ale limbii române* (p. 3), pe care o reproducem integral: „La propunerea Secţiei de ştiinţe filologice a Academiei R. S. România, Prezidiul Academiei R. S. România (repetiţia aparţine autorului anonim al notei – n.n.) a aprobat îmbunătăţirea «Normelor privind ortografia limbii române» din aprilie 1954 (de fapt, din septembrie 1953 – n.n.).

În conformitate cu noile norme ortografice, se reintroduce în alfabetul limbii române litera *â* (*Â*), care se va folosi în scrierea numelui

[1] Vezi şi volumul *Contribuţii…*, p. 269-308.

propriu România şi a tuturor cuvintelor din aceeaşi familie (*român*, *românesc* etc.).

Prezenta ediţie a «Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie» ţine seama de aceste modificări”.

Atrage atenţia şi aici faptul că nu Academia a fost cea care a adoptat hotărîrea respectivă, ci numai prezidiul acesteia, şi nici măcar Secţia de ştiinţe filologice, literatură şi arte, ci doar biroul acesteia. Extrem de elocventă ni se pare în această chestiune mărturia regretatului acad. Al. Rosetti din memoriul înaintat la 14 martie 1964 Prezidiului Academiei şi dat recent publicităţii, din care reţinem: „Consiliul ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti a informat Secţia a IX-a a Academiei R.P.R. despre propunerile privitoare la modificarea ortografiei limbii române. Întrucât în şedinţa Consiliului (...) am făcut o propunere care nu a întrunit majoritatea voturilor, îmi iau libertatea de a o înfăţişa aici mai jos, cu rugămintea ca să binevoiţi a o menţiona, când această chestiune se va dezbate la Prezidiu.

Menţionez că propunerea Institutului de lingvistică nu a fost discutată în Secţie, evitându-se, astfel înregistrarea eventualelor păreri contradictorii, şi a trecut numai prin biroul Secţiei, compus din aceleaşi persoane care au făcut propunerea la Institut.

Am fost de părere de la prima dezbatere a proiectului în Secţie, sub preşedinţia maestrului Sadoveanu (referire la anii 1949-1953 – n.n.), ca sunetul *î* să fie scris (şi – n.n.) cu *â*, potrivit regulei din vechea ortografie. La dezbaterile recente de la Institutul de lingvistică, am susţinut aceeaşi părere.

Scrierea cu *â* numai în cuvântul *romîn* etc. are dezavantajul că se aplică unui singur cuvânt”[1].

Autorul acestor rânduri – care făcea şi el parte din consiliu, ca membru invitat – invocînd considerente practice şi apelând la o regulă mai largă, existentă chiar şi în normele din 1953, a încercat să extindă utilizarea literei *â* cel puţin şi la numele de familie, potrivit dorinţei purtătorilor (*Pârvan*, *Vârgolici*, *Cândea* etc.), dar şi-a atras pe loc riposta unor autorităţi lingvistice, respectul pentru memoria cărora îl determină să nu le mai evoce acum. Aşadar, hotărîrea luată de Secţia de ştiinţe filologice, literatură şi arte şi de conducerea Academiei s-a referit numai la *România* şi la cuvintele din aceeaşi familie, numele de per-

---

[1] Reprodus în broşura multiplicată: *Cuvintele limbii tale. Ortografia în dezbatere*. Texte apărute în revista Academica (1991-1992), p. 104.

soană nefiind incluse nici în ediţia a III-a (1971), ci abia în a IV-a (1983), care a fost „pusă de acord cu *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (1982)”, fiind reprodusă într-un nou tiraj (fără o menţiune expresă) în 1987. Paragraful respectiv (8) era completat astfel: „Scrierea cu *â* în loc de *î* este admisă şi în numele proprii de familie după dorinţa purtătorilor lor”.

Interesant de subliniat este faptul că ediţia a II-a (1965) nu mai reproducea *Hotărîrea* din 1953 şi *Normele – anexă*, iar cele ulterioare nu mai fac menţiune nici la decizia conducerii Academiei din 1965. Se vede, deci, că lucrurile se modificau de la o ediţie la alta prin omisiuni, cam tot aşa s-a întâmplat cu *Gramatica limbii române* (Editura Academiei, 1954), lucrare normativă extrem de utilă, care a stat la baza tuturor manualelor şcolare, liceale şi universitare apărute ulterior. Elaborată de Secţia de gramatică a aceluiaşi Institut de lingvistică din Bucureşti (autorii nu erau menţionaţi), aceasta cuprinde, în volumul I, *Vocabularul*, *Fonetica şi Morfologia*, precedate de un *Cuvânt înainte* al redactorului responsabil, prof. Dimitrie Macrea (p. 5-25), iar în volumul II, *Sintaxa*. La ediţia a II-a, revăzută şi adăugită (1963), realizată de acelaşi colectiv, coordonat de acad. Al. Graur, Mioara Avram şi Laura Vasiliu (pe contrapagină sunt consemnate, de asemenea, numele celorlalţi nouă autori) – reluată în noi tiraje, în 1966 (cu îndreptarea unor „mici erori”) şi 1972 (cu „îndreptarea greşelilor de tipar”) – au fost suprimate, pe lângă introducere, capitolele „privitoare la vocabular, formarea cuvintelor şi fonetică”, aceasta din urmă mai ales pe motiv că „fonetica nu aparţine gramaticii” (Al. Graur, *Cuvânt înainte*, ed. 1972, p. 7). Regretabilă omisiune, căci tineretul studios şi publicul larg au nevoie de un tratat care se ocupă „cu studiul tuturor elementelor constitutive ale unei limbi” (*Dicţionarul explicativ al limbii române*, sub conducerea acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche şi dr. Mircea Seche, Ed. Academiei, 1975, p. 318) şi nu doar de unul în sensul restrâns al termenului de gramatică – „ansamblu de reguli cu privire la formele cuvintelor şi la îmbinarea lor în propoziţie”. Motivul invocat de redactorul responsabil era că teoria fonetică a lui E. Petrovici fusese abandonată, cel puţin ca nepractică; dar aceasta nu scutea colectivul ca, apelând la foneticieni, să redacteze un alt text, acceptabil şi accesibil tuturor cititorilor.

Întorcându-ne acum la *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, amplă lucrare elaborată de un colectiv de 8 autori, având ca redactor responsabil pe Mioara Avram (Ed. Academiei,

1982), constatăm că procedeul transferării răspunderilor asupra unui grup de specialişti, neinvestit cu prerogative decizionale în chestiuni de larg interes, a fost extins şi la alte compartimente ale normelor ortografice. Aşa de exemplu, în ediţiile anterioare ale *Îndreptarului ortografic*, *ortoepic şi de punctuaţie* se făcea distincţie între „denumirile oficiale ale organelor şi organizaţiilor centrale de stat şi politice româneşti, străine şi internaţionale", care se scriu cu iniţiale majuscule la toate cuvintele componente (cu excepţia celor ajutătoare) şi „denumirile întreprinderilor, instituţiilor, uzinelor şi organizaţiilor de masă (...)" scrise cu iniţială majusculă numai la primul cuvânt, de ex.: *Institutul de lingvistică* (ed. 1, 1960, paragrafele 163, 165). Regulă practică şi comodă – inclusiv la maşina de scris – chiar dacă putea da naştere la unele ezitări şi inconsecvenţe, în fond, tolerabile. Ei bine, aceste două reguli au fost unificate, în mod abuziv, după părerea noastră, în *Dicţionarul ortografic* (cap. V, paragraful 9) şi în noile ediţii ale *Îndreptarului*, care nu mai păstrează distincţia între cele două categorii de titulaturi, făcând ca pe alocuri scrierea cu majuscule să se apropie de ortografia germană, determinată numai de tradiţie, să nu renunţe la iniţialele majuscule ale tuturor substantivelor „dacă denumirea este alcătuită din mai mulţi termeni majuscula este obligatorie la toţi aceştia, cu excepţia cuvintelor ajutătoare". Aşadar *Facultatea de Limbă şi Literatură*, *Institutul de Lingvistică* ş.a.m.d. Şi în aceşti zece ani, ziarele şi revistele au fost de-a dreptul „invadate" de majuscule, căci pe fiecare pagină se scria despre numeroase întreprinderi, instituţii etc. De acest fapt nu sunt vinovaţi ziariştii şi redactorii, căci ei stau toată ziua cu *DOOM* pe masă. Iată, de pildă, un exemplu din prima pagină a ziarului „România liberă", din 6-7 februarie 1993: „La ultima sa şedinţă, Comisia Naţională a Monumentelor Istorice l-a ales în unanimitate ca director al Direcţiei Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice pe dl. Andrei Pippidi, conferenţiar universitar la Facultatea de Istorie din Bucureşti, secretar ştiinţific al Institutului de Studii Sud-Est Europene". Şi alte două, din „Evenimentul zilei": „Organizaţia intitulată oficial «Societatea Celor Care Trăiesc Sub Nivelul de Subzistenţă», adică a celor 2,5 milioane de persoane care au venituri lunare mai mici de 9.000 de forinţi (112 dolari)..." (21 ianuarie 1993, p. 5): „Arabii ar trebui în schimb să intre în Societatea pentru Prevenirea Cruzimii Împotriva Animalelor." (6 februarie, p. 5).

În faţa unor astfel de exemple orice cititor se poate întreba cine a dat autorilor dreptul de a extinde într-o *formă obligatorie* scrierea cu

iniţiale majuscule în limba română? Comisia pentru cultivarea limbii române a Academiei – ni se spune în *Cuvânt înainte* (p. VII) – condusă pe atunci de regretatul acad. Al. Graur ca preşedinte, şi de acad. I. Coteanu, „în dubla sa calitate” de secretar al acesteia şi de director al Institutului de lingvistică. Dar cei doi reputaţi academicieni nici nu figurează ca redactori responsabili, ci doar „consilieri”, iar Secţia de ştiinţe filologice, literatură şi arte, în organizarea de atunci, nici măcar, nu este invocată, necum Prezidiul Academiei. Prin urmare chestiuni importante de ortografie a limbii române, ce interesează, practic vorbind, întreaga naţiune, sunt „dictate” de colega dr. Mioara Avram şi de colectivul condus de D-sa. În schimb, datorită faptului că *Îndreptarul* şi *Dicţionarul ortografic* nu cuprind exemplul *Ţările Române*, încercaţi să obţineţi acordul redactorilor de la edituri sau ziare să scrieţi această noţiune istorică cu iniţiale majuscule, şi nu *ţările române*. Veţi întâmpina cea mai înverşunată opoziţie. Celor care nu cred, le furnizăm îndată un exemplu: „Doamna Georgeta Penelea Filitti (...) ale cărei contribuţii la istoria economică a ţărilor române sînt unanim apreciate în lumea specialiştilor...” („Cotidianul”, 28 ianuarie 1993, p. 3). Căci redactorii nu mai consultă şi paragraful 165 din *Îndreptar* (ed. III, 1971), care prevede: „Scrierea cu iniţială majusculă se poate folosi în scopuri ştiinţifice, când autorul vrea să scoată în evidenţă anumite cuvinte, persoane, idei etc.” – ca să nu mai vorbim de aspectul naţional-istoric al termenului. Spre surpriza noastră, această prevedere a dispărut din *Dicţionarul ortografic*, ce a devenit un fel de „Biblie” a lingviştilor, redactorilor şi profesorilor de limba română.

Aşadar, ca să încheiem prea lungile noastre reflecţii, pledăm ca Academia Română să-şi reia cu adevărat prerogativele ce le-a avut de la început şi în acest domeniu – aşa cum preconizează acad. Mihai Drăgănescu, preşedintele înaltului for[1] – ca instituţie naţională, reunind savanţi din toate domeniile, scriitori şi artişti de prestigiu, într-un cuvânt oameni de cultură cu o largă autoritate. Raportându-ne la astfel de spirite ilustre, precum Titu Maiorescu şi Sextil Puşcariu, care au ştiut să ţină seama şi de opinia publică, facem un apel la confraţii noştri să renunţe la obstinaţia lor de specialişti[2] şi să accepte corijarea

[1] Vezi articolele: *Cuvintele limbii tale* şi *De la naşterea la renaşterea Academiei Române*, însoţit de Acte oficiale, publicate în revista Academica (1991) şi reunite, împreună cu altele, în broşura citată în nota precedentă (p. 1-6, 31-34).

[2] Vezi unele articole publicate în aceeaşi broşură, în diverse ziare, reviste şi în broşura

unora din prevederile normelor ortografice (şi ortoepic-morfologice) ale regulilor stabilite în 1953: „suprimarea” literei *â*, corectată doar parţial prin „reintroducerea” ei din 1965 (care, tocmai pentru că era limitativă, poate fi suspectată) şi „ostracizarea” formelor culte *sunt*, *suntem*, *sunteţi*, ce nu înlocuiesc pe cele populare – așa cum semnalau S. Puşcariu şi T.A. Naum –, forme pe care scriitorii (şi, dacă e cazul, oricine vrea) pot să le utilizeze în operele lor literare sau în alte texte: *sânt*, *sântem*, *sânteţi*. În plus, cum am semnalat mai sus, să procedăm cu mult mai mare grijă la introducerea unor inovaţii, ca cea privind extinderea scrierii cu iniţiale majuscule. Căci problema care se pune nu este aceea de a obţine un vot majoritar în Academia Română, lucru uşor de atins în mod evident, ci de a realiza şi consensul pragmatic al lingviştilor cu oarecare prestigiu în această ţară, întrucât ei vor învăţa, în continuare, pe studenţi şi prin aceştia, pe viitorii elevi.

Iar dacă ne e teamă că vom fi „acuzaţi” de introducerea într-o chestiune lingvistică a sentimentelor patriotice – care, chipurile, n-au ce căuta în ştiinţă –, să ne aducem aminte de cuvintele marelui istoric şi filolog Ioan Bogdan, rostite acum 90 de ani, la primirea sa în rândurile membrilor Academiei Romane: „În puţinele şi modestele mele lucrări de până acum am fost întotdeauna călăuzit de o sinceră iubire de adevăr şi de un entuziasm cald pentru trecutul poporului nostru, pe care am învăţat a-l iubi cu atât mai mult cu cât studiind mai deaproape istoria lui, am cunoscut virtuţile ce le-a avut odinioară (faptele măreţe ce le-a săvârşit şi nenorocirile fără număr prin cari a trecut). La şcoala istoriei naţionale mi-am format convingerile patriotice, ce vor conduce lucrările melc ulterioare”[1].

Limba Română (Chișinău), an. 3, nr. 2, 1993, p. 25-39

Ortografia limbii române. *Trecut prezent*, *viitor*, Iași, Ed. Institutului European, 1992.

[1] Vezi *Scrieri alese* cu o prefaţă de Emil Petrovici, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Ed. Academiei, 1968, p, 34.

Alf LOMBARD

DESPRE FOLOSIREA LITERELOR *Â* ȘI *Î*

1. Se discută mult, în aceste zile, despre o eventuală reformă a ortografiei limbii române, care ar consta în reintroducerea literei *â* în multe cazuri în care, după regulile în vigoare astăzi, se scrie *î*. Printr-o asemenea reformă cuvintele respective s-ar apropia mai mult de etimoanele lor latine. Dacă scriem, de exemplu, *lână* în loc de *lînă*, etimonul acestui cuvînt, moştenit din latină, care est *lana*, apare imediat. Dar părerile sînt împărţite.

Academia Română a dorit să cunoască şi părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunţ asupra chestiunii respective.

Ca să-mi pot face o idee clară în această controversă şi ca să pot urma tendinţele actuale, pare potrivit să arunc o privire asupra istoriei recente a ortografiei române.

Dar ortografia, se ştie, nu e altceva decît reproducerea în scris a limbii vorbite, a înşirării de sunete care constituie cuvintele şi frazele. De aceea, să începem cu puţină fonetică...

2. Există într-un număr limitat de limbi europene moderne, cu anumite variante între ele, un sunet vocalic special care a creat probleme ortografice.

Sunetul apare în română, de exemplu *sîn*, în rusă, de exemplu *syn* „fiu” în turcă, de exemplu *sirt* „spate”. Este produs cu o poziţie mai posterioară a limbii decît sunetul vocalic *i* (anterior, ca în rom. *vin*). O denumire potrivită e „*i* posterior”. Foneticienii îl notează cu semnul *ɨ* (*i* barat) sau *ï* (*i* cu tremă). În polonă, de exemplu *syn* „fiu”, şi în ucraineană, de exemplu *syn* „fiu”, avem un sunet vocalic foarte asemănător. (Cf. A. Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 122-124).

Pentru reprezentarea în scris a sunetului „*i* posterior”, limbile menţionate care folosesc alfabetul latin, adică româna, polona şi turca, au litere diferite. Româna de azi îşi acordă luxul de a avea la dispoziţie două litere, echivalente între ele, create în acest scop, şi anume literele *â* (*î* din *a*), de exemplu *român*, şi *î* (*î* din *i*), de exemplu *rîde*, *hotărî*; acum o sută de ani româna folosea şi o a treia literă, anume *ê* (*î* din *e*), de exemplu *vênă*, *vênt*, *mormênt*; în secolul trecut ea avea chiar

şi o a patra, anume *û* (î din *u*) de exemplu *adûnc* (astăzi scriem *vînă*, *vînt*, *mormînt*, *adînc*). Şi limba turcă redă sunetul ei cu o literă inventată dinadins pe baza literei *ı*, anume „*i* fără punct"; polona foloseşte litera *y*.

3. Să ne concentrăm acum asupra ortografiei limbii române. Cele patru litere româneşti speciale – adică *â*, *î*, şi vechile *ê* şi *û* – au în multe cazuri o raţiune de a fi (o motivare, o justificare) istorică, *etimologică*, deoarece amintesc de cuvîntul (sau elementul) latin care stă la bază, lat. *romanus*, *ridet*, *-ire*, *vena*, *ventus*, *monumentum*, *aduncus*, în cele şapte exemple date. Să ţinem minte că unul din ele, *î*, are şi o justificare *fonetică*, dat fiind că sunetul „*i* posterior" (î) e înrudit fonetic vorbind, aşa cum s-a spus deja, cu sunetul „*i* (anterior)".

Principiul fonetic şi cel istoric-etimologic apar în oricare chestiune de ortografie. Adeseori ele sînt conforme şi nu apare nici o problemă. În alte cazuri ele nu pot fi puse de acord, unul opunîndu-se celuilalt. Atunci ne găsim înaintea unei probleme: să menţinem oare scrierea de altădată ca să nu fie ruptă tradiţia, sau să adaptăm grafia la pronunţarea actuală? În anumite limbi ortografia are un caracter general mai istoric, de exemplu în franceză şi în engleză. Francezii scriu şi astăzi de exemplu *moi*, conform pronunţării din secolul XII, care era „*moi*" (ca formă românească *moi*, la pluralul din *moale*, rimînd cu rom. *doi*, *apoi* etc.), cu toate că pronunţarea a evoluat şi că în zilele noastre, cu 800 de ani mai tîrziu, se spune „*mua*"; englezii persistă în scrieri ca de exemplu *knowledge*, ce reprezintă o pronunţare medievală, foarte îndepărtată de aspectul fonetic actual al acestui cuvînt, care este „*noligi*" (*g* = rom. *g* din *ger*); şi limbile celtice sînt deosebit de conservatoare, de constante, în normele lor ortografice. Scrierea altor limbi moderne e mai fonetică. Recordul (printre limbile cu alfabetul latin) îl deţine ortografia finlandeză (ajutată de faptul că în limba finlandeză lipsesc anumite sunete necunoscute în limba latină şi, de aceea, nereprezentate în alfabetul latin, de exemplu „*i* posterior" – ca în rom. *rîu*, *ş*, *č* – ca în rom. *cer*, *ğ*). Ortografia română modernă ocupă un loc intermediar.

4. Din acele două principii ortografice, cel fonetic e, fireşte, cel mai natural. Este şi cel mai uşor de aplicat. Căci cu celălalt, cel istoric, apar diferite dificultăţi:

(1) O cunoaştere sigură a etimologiei cuvintelor e necesară, ca şi a modului de a reprezenta cuvintele străine sau de origine neclară. De pildă, în româneşte modul de a reprezenta anumite sunete din limba

veche nu e aşa de evident. Hasdeu, în venerabila sa operă lexicografică Etymologicum magnum Romaniae, publicată de Academia Română, scrie de exemplu (în vol. I, 1886, la p. XXV, XXIV, XXVII, XXIX), *gândi*, *respândi* cu *â*, dar *rînd*, *desăvîrşire* cu *î*; vocala de bază este, respectiv, magh. *o*, v. sl. *ą*, *ę*, *ŭ*.

(2) Cu o grafie de altădată apare inevitabil chestiunea: dacă ne întoarcem înapoi în timp, unde să ne oprim? Să ne întoarcem înapoi cu 5 secole? sau cu 10? sau cu 20, adică, în cazul limbilor romanice, pînă la latină? Principiul istoric ne-ar putea duce la absurd; de exemplu, începutul imnului naţional francez, al *Marseliezei*, ar deveni, cu aspectul grafic (pentru fiecare cuvînt) de acum două mii de ani: „*ambulamus, infantes de illam patriam*"!

(3) Există şi cazuri în care principiul istoric e aproape inaplicabil; de exemplu cum să scriem, în mod etimologic, cuvîntul românesc *stîlp*, care provine din cuvîntul vechi slav *stlŭpŭ*?

Reformele ortografice au fost făcute, în general, în cele mai multe limbi, conform principiului fonetic: scrisul a fost apropiat de vorbirea actuală, de pronunţarea de azi, chiar dacă această apropiere înseamnă o îndepărtare faţă de etimologic. Tendinţa spre luarea în considerare din ce în ce mai mare a pronunţării actuale e clară şi indiscutabilă.

5. În ţările româneşti din secolul trecut situaţia era cam specială. Acolo, atunci, alfabetul chirilic, întrebuinţat vreme de sute de ani, a fost înlocuit cu alfabetul latin; această înlocuire reprezintă o apropiere de Occident, de limbile surori. Dar alfabetul latin posedă, fireşte, numai literele care sînt necesare pentru scrierea limbii latine clasice nu şi cele necesare pentru reprezentarea sunetelor inexistente în latină, ca sunetele specific româneşti. De aceea, în ţările româneşti, s-au păstrat, întîi, literele chirilice respective; acestea, au fost introduse în seria literelor latine. A rezultat un alfabet mixt.

6. Acel alfabet mixt nu a putut satisface mult timp. Printr-o reformă ulterioară, ultimele resturi ale alfabetului chirilic au fost eliminate şi înlocuite cu litere din alfabetul latin înzestrate cu *semne diacritice*, anume *accente* (cel ascuţit şi cel circumflex, împrumutate din franceză), *semicercul* (folosit uneori pentru indicarea caracterului scurt al unei vocale latine) şi *sedila* (adăugată în Franţa în anul 1529, la litera *c*, pentru indicarea pronunţării ca *s* a acestei litere); litera care să poarte semnul a fost aleasă conform etimologiei, în cuvinte (sau elemente) moştenite din latină: *é*, *ó*, *â*, *ê*, *î*, *û*; *ă*, *ĕ*, *ĭ*, *ŭ*; *ḑ*, *ş*, *ţ*. S-a scris,

de exemplu, *séră* – din lat. *sera*, *póte* – *pote(s)t* (diftongii *ea* şi *oa* din limba română au fost reproduşi cu ajutorul accentului ascuţit); *lână* – *lana*, *câmp* – *campus*, *ânger* – *angelus*, *vênt* – *ventus*, *avênd* – *habendo*, *têněr* – *tener*, *rîde* – *ridet*, *rîu* – *rivus*, *în* – *in*, *hotărî* (vine dintr-un radical împrumutat + -*ire*) (accentul circumflex a fost rezervat sunetului „*i* posterior"); *casă* – *casa*, *adevěr* – *ad-de-verum*, *numer* – *numerus*, *rěsare* – *resalit*, *fii* – *filii*, *fiŭ* – *filius*; *ḑice* – *dicit*, *şi* – *sic*, *ţine* – *tenet* (cuvinte care se scriu astăzi *seară*, *poate*; *lînă*, *cîmp*, *înger*, *vînt*, *avînd*, *tînâr*, *rîde*, *rîu*, *în*, *hotărî*; *casă*, *adevăr*, *număr*, *răsare*, *fii*, *fiu*; *zice*, *şi*, *ţine*). S-a scris şi, de exemplu, *îmi*, unde *î* reprezintă un „zero" latin, etimonul fiind lat. *m(ih)i*. În cuvinte nemoştenite (de origine nelatină), sunetul „*i* posterior" a fost redat în general prin litera *î*: *dobîndă*, *stîlp*, *sfînt* (împrumutate din vechea slavă). – Toate acele grafii de altădată pot fi studiate de exemplu în opera citată a lui Hasdeu.

7. Litera *û* a fost recomandată numai în puţine caruri, mai ales în patru forme din verbul *a fi*, anume (1) *eu sûnt*, (2) (*noi*) *sûntem*, (3) (*voi*) *sûnteţi*, (4) (*ei*) *sûnt*; adjectivul *adûnc*, cu *adûncime* etc., ocupă un loc special. (Noi, astăzi, scriem: *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*, *sînt*, *adînc*).

Grafia (*ei*) *sunt* sau *sunt* arată foarte latină; Cicero şi Cezar scriau numai aşa, *sunt*. Provine oare forma românească din forma latină citată? Nu este aşa de simplu.

În cele patru funcţii verbale, latina are respectiv *sum*, *sumus*, *estis*, *sunt*. Formele româneşti respective din secolul XVI sînt următoarele: (1) *sănt/sămt/sint*, (2) *sem/săm*, sau (spre sfîrşitul secolului) *săntem/sîntem/sintem*, (3) *seţi/set/siţi*, sau (spre sfîrşitul secolului) *sănteţi/sînteţi/sinteţi*, (4) *sănt/sămt/sint*. Evoluţia de la latină la română e încurcată; lingviştii au discutat mult istoria morfologică a verbului *a fi*. Formele 2 şi (mai ales) 3 au fost complet refăcute; tradiţia a fost ruptă, în limba română din prima epocă formele cu vocala *u* nu apar; scrierea cu *ă*, sau (mai ales înaintea grupului *nt*) cu *i*, ne orientează spre „*i* posterior", nicidecum spre *u*; grafiile cu *î* apar devreme.

În secolele mai recente, forma (*ei*) *sunt* are, repet, un aspect foarte clasic. Dar este în parte o iluzie, o aparenţă înşelătoare. Toată această serie de patru forme are un caracter dublu. Pe de o parte, ele au fost introduse în limba cultă de şcoala latinistă din secolul XIX (v. *Dicţionarul limbii române* al Academiei, s.v. *fi*, p. 113 b; *Gramatica limbii române* a Academiei, vol. I, 1966, p. 280); prin acest *u* şcoala menţionată a vrut să ne amintească de formele latine clasice *sunt* şi *sumus* (a fost propusă pentru limba română şi forma complet latină (*eu*)

sum). Pe de altă parte, acel *u* caracterizează variante interesante care se găsesc în dialectul anumitor regiuni din România modernă; nu e imposibil ca acele variante să provină dintr-o tradiţie cu origini în antichitate tardivă. Dar cele patru forme din limba română standard, cu sunetul „i posterior", sînt forme refăcute, create în limbajul popular, probabil în evul mediu, prin influenţa conjuncturii, care avea în latină formele *sim*, *simus*, *sitis*, *sint*.

Adjectivul pe care noi îl scriem *adînc* (Hasdeu scrie *sîntem*, cu *î*, dar *adânc* cu *â*; v. op. cit., vol. I, p. XXVII şi col. 261) reprezintă un caz foarte rar şi nu cu totul clarificat de lingvişti. A trecut oare cumva *u* latin la „*i* posterior"? (Forma verbală *mănînc* – *manduco* oferă un caz asemănător, dar nu identic.) Dat fiind că italiana are adjectivul *adunco*, cu *u*, este greu de presupus, lîngă forma clasică *aduncus*, existenţa unei forme latine neatestate *adincus*.

Formele româneşti *sunt*, *-em*, *-eţi*, cu *u*, din limba generală (standard) au avut un anumit succes; se văd şi se aud şi în zilele noastre. Dar trebuie recunoscut că au un caracter artificial, că nu reprezintă o tradiţie, o moştenire, un patrimoniu, ci, mai degrabă, sau un latinism (parţial), sau un regionalism. De fapt, *sunteţi* e abia mai latin decît *sînteţi*. Dimpotrivă, concurentele lor cu „*i* posterior" îşi au obîrşia în româna din prima epocă, probabil chiar şi în latina tardivă.

Înainte de a părăsi pe *sîntem* şi *sînteţi* (*sâ-*, *sû-*, *su-*), să considerăm accentuarea. Oricum ar fi vorbită şi scrisă prima lor silabă, cele două forme se accentuează sau pe această silabă, sau pe silaba următoare; acel contrast e cunoscut şi prin cele două accentuări ale formelor corespunzătoare din alte verbe, ca de exemplu *rămînem -eţi*, *ţinem -eţi*, *(a)párem -eţi*/*(a)părém -éţi*. Dar există o deosebire între prezentul verbului *a fi* şi cel al celorlalte verbe citate: lîngă *rămînem -eţi* etc. avem infinitivul *rămîneá*/*rămíne, ţineá*/*ţíne, (a)păreá*/*(a)páre,* care ne permite să constatăm dacă verbul respectiv este unul din cele care aparţin conjugării de tipul *-ea* sau unul din cele care aparţin celei de tipul *-e*. Aceste două conjugări se deosebesc numai la patru forme verbale: cea în *-ea* are de exemplu *tăcém-tăcéţi* la prezent şi *tăceá*/*tăcére* la infinitiv (scurt şi lung) (din lat. *tacemus -etis -ere*), pe cînd cea în *-e* are, la formele corespunzătoare, de exemplu *fácem -eţi* şi *fáce*/*fácere* (din lat. *facimus -itis -ere*); la toate celelalte forme verbale (la prezent *tac -i -e* şi *fac -i -e* etc., etc.) cele două conjugări se confundă. Formele *sîntem -eţi* nu aparţin, fireşte, conjugării în *-i*, aşa cum s-ar putea crede judecînd numai după formele care le servesc de infi-

nitiv (scurt şi lung), anume *a fi* şi *fire*. Ne întrebăm dacă formele *sîntem* şi *sînteţi* aparţin conjugării în *-ea* (ceea ce ar da accentuarea pe terminaţie, *sîntém -éţi*) sau celei în *-e* (ceea ce ar da accentuarea *síntem -eţi*). Probabil că răspunsul corect este: ele aparţin acelui sistem de forme verbale *de tipul -ea/-e/* în care, la cele mai multe forme, contrastul între cele două conjugări nu apare. – La întrebarea „care din cele două accentuări din *sîntem -eţi* e preferabilă, deci merită să fie considerată normativă?", scrierea din texte nu ne dă răspunsul; scrisul nu arată accentul. Singurul argument ni-l pune la dispoziţie frecvenţa: în limba standard de azi accentuarea pe a doua silabă pare să fie cea mai folosită[1]. *Gramatica Academiei* (vol. I, p. 279) dă în primul rînd *sîntém -eţi* şi în paranteză varianta *síntem -eţi*.

8. Cu vremea, vechea ortografie, de acum un secol, a fost simţită ca nesatisfăcătoare. S-a recunoscut, între altele, că folosirea a patru litere, *â*, *ê*, *î*, şi *û*, pentru scrierea unui singur sunet vocalic, a „i-ului posterior", este cam mult (fac aici o rezervă pentru *u* din formele verbale discutate, respectat de multe persoane culte). Printr-o reformă din 1904 literele *ê* şi *û* au fost suprimate. Din cele două care au rămas, s-a acordat preferinţă literei *î*. S-a suprimat şi litera *ĕ*: sunetul „*e* posterior" a fost scris peste tot cu *ă*: *adevăr*, *număr*, cu *ă*, ca în *casă*.

Diferite modificări au fost sugerate, între alţii, de A. Lambrior şi H. Tiktin. V. de exemplu cartea lui Tiktin *Rumanisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 16-17.

Regulile ortografice votate de Academie în 1932 şi decretate de Ministerul Instrucţiunii în acelaşi an au stabilit că „*i* posterior" e scris cu *î* în două cazuri: (1) la începutul unui cuvînt, exemplu *în*, *îm-* şi *în-* (prima silabă a nenumărate cuvinte, de exemplu *împărat*, *împlini*, *înainte*, *încă*, *începe*, *înger*, *îngust*), şi în compuse ca *neînsemnat*, *preaînalt*, *a subîmpărţi*, şi (2) în verbele în *-rî* cu derivatele lor, exemplu *hotărî*, *hotărîtor*, *urît*, *chiorîş*; dar cu *â* în toate celelalte cazuri, exemplu *lână*, *vânt*, *sânt*, *râde*, *român*, *sfânt*. Regulile pot fi studiate în deta-

---

[1] Despre istoria formelor verbului *a fi*, v. Alf Lombard, *Le verbe roumain*, *etude morphogique*, Lund, 1954-1955, p. 704-733; despre formele prezentului folosite în secolul XVI, v. p. 713-714; despre evoluţia acestor forme, v. p. 718-721; despre ortografia lor, v. p. 733 şi sf. p. 1128-1129; despre formele cu *su-*, v. p. 721; despre confuzia între aspectul actual al formelor verbului *a fi*, cu variantele, v. A. Lombard şi C. Gândei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund şi Bucureşti, Editura Academiei, 1981, p. 1191. Despre întreaga evoluţie a verbului *a fi*, v. A. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, Ed. definitivă, Bucureşti, 1986, p. 147-148.

liu în: S. Puşcariu şi T.A. Naum, *Îndreptar şi vocabular ortografic*, Editura „Cartea românească”, 1932.

Reforma aceea reprezenta, în multe cazuri, o respectare a principiului istoric-etimologic, o apropiere a ortografiei de aspectul cuvîntului de origine, ca în *lână* – *lana*, *român* – *romanus*, *în* – *in*, *împărat* – *imperator*, *înainte* – *in-ab-ante*, *hotărî* – *-ire*. Dar în alte cazuri reforma reprezenta, dimpotrivă, o nerespectare a acestui principiu, ca în *înger* – *angelus*, *îngust* – *angustus*, *strânge* – *stringere*, *sân* – *sinus*, *râde* – *ridet*, *râu* – *rivus*, *vânt* – *ventus*, *adânc* – *aduncus*, ca şi în cuvinte de origine străină, de exemplu *stâlp*, *sfânt*. Noua ortografie a vrut să ţină seama în acelaşi timp şi de principiul istoric, şi de necesitatea de a formula o regulă cît mai simplă, uşoară. A vrut să îmbine cît se putea de mult principii diferite, fără să fie neglijat nici unul, nici altul.

Reforma din 1932 a marcat o dată importantă în istoria ortografiei româneşti: regularizarea a devenit mai strictă, deciziile oficiale mai ascultate, şi mai bine intrate în conştiinţa publică. Însă în excelentul dicţionar al lui I.-A. Candrea, care formează prima parte a volumului *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* de Candrea – Adamescu, din 1931, autorul urmează în parte principiile lui personale: scrie de exemplu *lînă*, *înger*, *rîde*, *român* (grafii care vor fi lege mai tîrziu, în 1953 şi 1965).

9. Dar foneticienii severi nu erau mulţumiţi cu regulile din 1932; compromisurile nu erau pe gustul lor. Două litere pentru acelaşi sunet în loc de patru însemnau, e drept, un pas înainte; dar scopul va fi atins, după ei, abia cînd „*i* posterior” va fi scris peste tot cu aceeaşi literă. Pentru reprezentarea în scris a sunetului respectiv trebuia acum să se facă şi ultimul pas, de la două litere la una singură. Dar care din cele două litere existente, *â* şi *î*, să fie aleasă? Desigur, litera *î*, căci ea subliniază înrudirea cu „*i* anterior” (*i* propriu-zis) şi este, prin urmare, superioară celeilalte din punct de vedere fonetic. Să scriem, deci, nu numai – ca înainte – *în*, *hotărî*, *înger*, ci şi *lînă*, *vînt*, *romîn*. Punctul de vedere istoric-etimologic – care înainte era sacrificat în favoarea sistematizării numai în anumite cazuri, ca în *înger*, *râde* (cf. lat. *angelus*, *ridet*) – a fost atunci sacrificat complet. Litera *î* a fost generalizată. Aşa era scris atunci „*i* posterior” în toate cazurile, oricare ar fi originea cuvîntului. De atunci înainte, oricare altă literă cu circumflex era exclusă din alfabetul limbii române (numai în cîteva nume de familie a fost admisă păstrarea scrierii tradiţionale cu *â*, de exemplu *Gâdei*).

Aceasta a fost hotărîrea din 16 septembrie 1953[1]. Ea a marcat victoria totală a „şcolii” fonetice. – Cît despre cuvintele nemoştenite, străine, ele nu mai ridicau nici o problemă. Deoarece reforma nu ţinea seama deloc de etimologie, se oferea posibilitatea de a scrie fără vreo ezitare şi cuvintele împrumutate (de origine nelatină); regula e cît se poate de simplă şi grafii oficiale ca *stîlp* şi *sfînt* deveneau cu totul naturale.

10. S-ar fi putut scrie atunci necrologul literelor *â*, *ê* şi *û*. Ultimele două nu au avut viaţă lungă. Dar au contribuit la familiarizarea publicului cu accentul circumflex şi cu rolul lui de simbol al sunetului „*i* posterior”. În această funcţie a devenit o trăsătură caracteristică a limbii române scrise.

Reforma a mers în etape: de la etapa *â*, *ê*, *î*, *û*, ne-a dus la etapa *â*, *î*, iar de la aceasta la etapa *î*. Cele trei concurente erau eliminate. Nu se putea merge mai departe.

Fără îndoială. Dar se putea merge înapoi. Litera *â* va cunoaşte o reînviere. Regula din 1953 include o serie de cuvinte deosebit de sensibile din punct de vedere semantic, şi anume cele care se scriau pînă atunci (şi astăzi se scriu) *România*, *român*, *românesc*, *româncă*, *a românıza* etc. S-a constatat că regula fatală din 1953 era prea rigidă, prea „rucksichtslos”. Familia de cuvinte menţionată conţine o idee sacră prin care aceste cuvinte nu pot fi tratate cu severitatea regulilor obişnuite: originea lor e numele mamei noastre a tuturora, *Dea Roma*. Grafia *român* etc., cu *â*, constituia un omagiu adus originilor latine ale limbii, ca şi memoriei lui Traian.

Român cu *â* şi *romîn cu î* sună la fel; dar, de fapt, scrierea cu *î* nu *arată* bine. Tradiţionaliştii au putut accepta, cu vremea, cu ezitare, litera *î* de exemplu în *vînt*, mai tîrziu şi în *lînă*, în ciuda etimologiei care este cu vocala *e* (*ventus*) sau cu *a* (*lana*); dar a venit ziua cînd grafia *romîn*, cu *î*, a fost considerată prea sfidătoare. S-a simţit, cu vremea, că trebuie făcută o rezervă pentru cuvîntul *român* şi familia lui. Aşa a fost şi decis oficial; printr-o hotărîre nouă, din 1965, s-a stabilit că, cuvintele *român* etc., de atunci înainte, se scriu aşa, cu *â*, conform etimo-

[1] Hotărîrea aceasta a intrat în vigoare la 1 aprilie 1954, în învăţămîntul superior, în restul învăţămîntului valabilitatea ei a început cu anul şcolar 1955-1956. V. revista LR, II, 1953, nr. 5, p. 13-15; din cele 16 puncte ale hotărîrii, folosirea generală a literei *î* constituie întîiul. Aplicarea legii se vede în detaliu în *Mic dicţionar ortografic*, publicat în 1953 de Institutul de Lingvistică al Academiei.

logiei; în toate celelalte cazuri va fi menţinută litera *î* (v. *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, publicat de Academie în 1965; nouă ed. 1971).[1]

Schema următoare dă o vedere de ansamblu a ultimelor decrete referitoare la alegerea dintre *â* şi *î*:

	lana	*romanus*	*ridet*
pînă în 1904:	â	â	î
anii 1904-1953:	â	â	â
anii 1953-1964:	î	î	î
începînd cu anul 1965:	î	â	î

11. Astăzi, în 1992, se discută altă reformă eventuală: anumiţi specialişti competenţi au propus să meargă şi mai departe calea întoarsă: se recomandă reintroducerea literei *â* pe o scară mai mare, mai mult sau mai puţin după legea din 1932.

Exemplele de mai sus au arătat că grafia din 1932 este conformă etimologiei în multe cazuri, şi anume în cuvintele care provin dintr-o formă latină cu vocala *a*: litera *â* din *lână*, *câmp*, *târziu* (scrise azi *lînă*, *cîmp*, *tîrziu*) are drept bază litera de origine a acestor cuvinte, care este *a*; chiar în cele patru cuvinte, în care *a* latin a dat în română diftongul „*i* posterior + *i* silabic", grafia *câine*, *mâine*, *mâini*, *pâine* (scriem astăzi *cîine*, *mîine*, *mîini*, *pîine*) redă în mod cît se poate de fidel aspectul latin *canis*, *mane*, (pl. din *mînă*) *manus*, *panis*. Dar în multe alte cazuri scrierea cu *â* nu ar avea drept consecinţă nici un fel de conformitate cu etimologia, şi anume: (1) în cuvintele (sau elementele) care provin dintr-un cuvînt latin (sau un element latin) cu altă vocală decît *a*, ca de exemplu *rîde*, *rîu*, *(hotăr)î*, *vînt*, *vînă*, *mormînt*, *(av)înd*, *adînc*, în care vocala românească vine dintr-un *i*, *e* sau *u* latin; singurul fel, atunci, de a proceda etimologic, de a relatiniza scrierea modernă, ar fi de a păstra litera *î* şi de a reintroduce, în acelaşi timp, literele *ê* şi *û* din epoca prehasdeană – dar o astfel de soluţie pare că nu e în intenţia nimănui (de ce, atunci, să nu reîncepem să scriem şi *séră*, *póte*, *adevĕr*, *ḑi*, *iubesce*, *Bucuresci* etc.? Chiar dacă am face acest pas enorm

[1] Revista „Limba Română", publicată de Academie şi citată mai sus, îşi scrie numele aşa, cu *â*, pînă la numărul 5 din anul II, 1953, ca şi începînd cu numărul întîi din anul XVI, 1965; la fel în text peste tot unde apar cuvîntul respectiv şi derivatele lui. În intervalul dintre aceste două date, adică de nr. 6 (ultimul) din 1953 pînă la nr. 6 din 1961, ea se numeşte „Limba Romînă", cu *î*.

îndărăt, ar mai rămîne nerezolvată problema reprezentată de *sfînt*, *stîlp*.) (2) în cuvintele (elementele) nemoştenite din latină, ca *dobîndă*, *sfînt*, *stîlp*.

Superioritatea fonetică a literei *î* a fost recunoscută de mult. Apare prin faptul că, la o epocă în care „*i* posterior” era reprodus în română prin 2, 3 sau 4 litere, litera *î* a fost aleasă (în principiu) pentru nenumăratele cuvinte a căror origine este sau nelatină (nemoştenită; exemplu *dobîndă*), sau neclară (exemplu *întîmpla*), sau necunoscută, sau cu un „zero” latin (exemplu *îmi*).

Să nu uităm că sunetul „*i* posterior” vine dintr-un *a*, *e* sau *i* latin, arareori dintr-un *o* sau *u* latin (*fîntînă*, *adînc*) sau dintr-un „zero” latin (*îmi*); şi că vine din diferite sunete nelatine. În aceste condiţii, cum trebuie scris în mod etimologic acel sunet? Întrebarea e grea nu numai dacă o adresăm unui lingvist care cunoaşte bine evoluţia limbii, deoarece răspunsul „cu 5 (6) litere deosebite” nu poate fi acceptat. Devine şi mai grea dacă e adresată unui nelingvist. Căci trebuie să găsim o soluţie care să fie simplă, să constituie o regulă uşor de formulat, de înţeles, de aplicat, de reţinut, să satisfacă pe foneticienii severi, adică să realizeze (sau cel puţin să se apropie de idealul „un sunet – o literă”, să satisfacă pe tradiţionalişti, adică să nu şocheze pe istoricii severi, etimologiştii severi.

În comparaţie cu această problemă, cvadratura pare a fi un joc de copii. În situaţia de faţă este necesar ca să sacrificăm ceva, să renunţăm la una din condiţii. Dar la care? La care este cel mai uşor de renunţat? Singurul răspuns posibil este: la ultima condiţie, adică la cea la care-au renunţat cei ce, acum cîteva generaţii, s-au împăcat cu grafii ca *vînt* (*vânt*) sau *zic*, cu toate că istoria, etimologia, tradiţia cereau imperios literele *ê* (*e*) şi *ḍ* (*d*). Cu alte cuvinte: să sacrificăm etimologia. Soluţia poate fi simţită ca dureroasă pentru mulţi, dar alta nu văd. O justificare detaliată a acestei aserţiuni, adică o enumerare a tuturor factorilor de caracter „pro” şi „contra”, şi o cîntărire a acestora, ar însemna, în mare parte, doar o reiterare de lucruri constatate mai sus. Este preferabil să încercăm aici să prevenim principalele obiecţii posibile ale tradiţionaliştilor.

Este adevărat că *î* din *lînă* şi *vînt* nu corespunde etimologiei latine a acestor cuvinte. Dar:

(1) Evoluţia prin care vocala accentuată din lat. *lana* şi cea din *ventus* au dat în română acelaşi sunet vocalic ca cea din *ridet* este ine-

luctabilă. Legile fonetice au un caracter biologic, sînt un fel de legi ale naturii şi nu pot fi schimbate, oprite sau eludate.

(2) Litera *î* din *lînă* şi *vînt* nu e mai nelatină decît *z* din *zic*, decît cele două *c* din *cinci*, nici decît *r* din *fir*. Şi nimeni nu a propus în zilele noastre, pe cît ştiu eu, să fie introdusă vreo grafie latinizantă care să arate etimoanele lat. *dico*, *quinque* şi *filum* (străbunicii românilor de azi, latinişti buni, scriau primul cuvînt cu „d cu sedilă”),

(3) În cele trei cuvinte româneşti care provin din *lana*, *ventus* şi *ridet* avem un sunet vocalic absolut identic, deci unul singur, nu două sau trei. Avem un sunet consonantic, unul singur, la începutul cuvintelor *zic* şi *zel*; avem unul singur în *cinci* şi *cer*: avem unul singur în *fir* şi *rău*. Dacă folosim aceeaşi literă în *zic* ca în *zel*, în *cinci* ca în *cer*, în *fir* ca în *rău*, de ce să facem o distincţie între *lînă*, *vînt* şi *rîde*?

(4) Dacă vrem ca grafia să ţină scama de etimonul cuvintelor româneşti de origine „transparentă” ca *lînă*, *vînt*, *rîde* etc., atunci logica cere ca ea să ţină seama de etimonul cuvintelor de origine „netransparentă” sau străină (sînt multe!), ca (*a se*) *întîmpla* (etimologia lat. **intemplare* e nesigură, discutată), *stîlp*, *sfînt* etc., etc. Cum să le scriem, în mod etimologic satisfăcător, pe toate acestea? E drept că poate provoca o suferinţă unui istoric sau unui patriot de a constata cît de des limba s-a îndepărtat de originile ei latine şi s-a lăsat ispitită de elemente străine (nelatine); poate fi dureros pentru ei ca grafia să le amintească la fiecare pas, cînd citesc sau scriu, de acele schimbări, de acele incursiuni peste hotare, de acele noutăţi, de acele sute şi sute de barbarisme. Dar istoria în general, deci nu numai aceea a limbii şi nu numai acea a României, e plină de fapte care ar putea şoca un observator modern riguros. Trebuie recunoscut, în cazul limbii române, că inconvenientele practice şi fonetice ale unei reforme ortografice consecvente, realizate pe scară mare, ar cîntări mai greu decît avantajele istorice-etimologice.

12. În concluzie, hotărîrea din 1965, în vigoare acum, îmi pare mai bine făcută şi acceptabilă astăzi; nu merită, cred, să fie schimbată. În cazuri în care respectul faţă de o pronunţare actuală bine înrădăcinată e incompatibil cu respectul faţă de etimologie – cu alte cuvinte, cînd principiul fonetic şi principiul etimologic nu pot fi puse de acord unul cu altul – legea din 1965 lasă pe primul, cel fonetic, să decidă, ceea ce îmi pare o metodă corectă. Aşa au procedat, în general, „posthajdeienii” care, în cursul ultimilor o sută de ani, au reformat ortografia românească; aşa a evoluat scrierea şi în cele mai multe limbi mo-

derne (e drept, relativ puţin în franceză şi engleză) şi s-a aflat că metoda funcţionează bine. – În ce priveşte scrierea cuvîntului *român* şi familia lui, ea constituie o anomalie, o concesie acordată etimologiei, o excepţie, o „favoare”. Dar merită să fie păstrată, cazul acesta fiind cu totul special.

Menţinerea literei *î* (în afară de cuvîntul *român* etc.) are avantaje *fonetice* clare: (1) este conformă principiului fonetic natural după care un sunet dat trebuie scris peste tot cu aceeaşi literă (eventual cu acelaşi grup de litere); (2) subliniază înrudirea sunetului „*i* posterior” (î) cu sunetul „*i* anterior» (*i*). Din punct de vedere *istoric* se poate nota că litera *î* aminteşte în anumite cazuri de etimologie (exemplu *rîde*, *rîu* etc., etc.); o grafie acceptabilă care să amintească în toate cazurile de originea cuvîntului respectiv e inimaginabilă. – Din punct de vedere *morfologic* se poate constata că litera *î* reprezintă, faţă de *i*, în flexiunea anumitor cuvinte, alternanţa vocalică *î*/*i*, adică subliniază înrudirea morfologică de exemplu a formelor (*eu*, *ei*) *vînd*, *să vîndă*, *vîndut* etc. cu formele (*el*) *vinde*, (*tu*) *vinzi*, (*a*) *vinde* etc. şi a formelor de singular *cuvînt*, *vînă*, *sfînt* etc. cu formele corespunzătoare de plural *cuvinte*, *vine*, *sfinţi*, etc. Dar dat fiind numărul mare, în morfologia limbii române, al alternanţelor vocalice de tipul *masă*/*mese*, *floare*/*flori*, acest argument din urmă nu cîntăreşte greu.

Cît despre cele patru forme discutate ale verbului *a fi*, mă simt nesigur: să acordăm preferinţă lui *î* sau lui *u*? Aş crede că nu există, nici în acest caz, motive suficiente ca să schimbăm starea actuală; adică propun să menţinem pe *î*, şi să scriem şi să spunem (*eu*) *sînt*, (*noi*) *sîntem*, (*voi*) *sînteţi*, (*ei*) *sînt*; aceste forme sînt cele care reprezintă cel mai bine tradiţia românească. – În pronunţarea formelor *sîntem* şi *sînteţi*, accentuarea pe terminaţie merită să fie recomandată, dar accentuarea pe prima silabă poate fi acceptată: nici una nici alta nu e greşită.

Dacă scriem (1) *lână*, (2) *vânt*, (3) *râde*, cu *â*, tradiţia cuvintelor latine *lana*, *ventus*, *rident*, e respectată numai în primul din cele trei cazuri. Dacă scriem *lînă*, *vînt*, *rîde*, cu *î*, e respectată numai în al treilea; dar tradiţia fonetică e respectată în toate cele trei. Dacă scriem *lână* cu *â*, *vênt* cu *ê*, *rîde* cu *î*, ca acum o sută de ani, nu respectăm faptul că sunetul e acelaşi în cele trei cazuri, cu toate că originile sînt diferite. Între aceste trei posibilităţi, *â â â*, *î î î*, şi *â ê î*, alegerea îmi pare uşoară. În 1953, cînd ortografia oficială a trecut de la două litere, *â* şi

î, la una singură, a şi fost aleasă, cu drept cuvînt, litera *î*, pentru reprezentarea generală a sunetului respectiv.

Pare că nu ne putem apropia de scop mult mai mult decît au putut reformatorii din 1953 şi 1965. Primii au generalizat folosirea literei *î*; cei din 1965 au introdus cu tact o rezervă de caracter tradiţionalist. Eu personal votez, în concluzie, pentru *statu-quo*. Totuşi mă bucur că am avut ocazia să studiez aici problema întreagă, sub diferitele ei aspecte. Dacă expunerea studiului meu poate fi de interes şi pentru alţii, ca o contribuţie la discuţie, mă bucur şi mai mult.

Mai-iunie 1992

Limba Română (Chișinău), an. 3, nr. 2, 1993, p. 45-52

Ioan OPREA

TITU MAIORESCU ŞI ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE CU LITERE LATINE

Recunoscut pentru rolul său la stabilirea ortografiei fonetice, care a triumfat în scrierea limbii române cu litere latine, în mod paradoxal, Titu Maiorescu este invocat în raportul preşedintelui Academiei Române din 17.11.1993 (vezi „Academica", feb. 1993, p. 17) ca înscriindu-se într-o aşa-zisă „tradiţie" ce ar susţine notarea arbitrară prin două litere a aceluiaşi sunet şi izgonirea formei verbale moştenite din latină *sînt* prin înlocuirea ei cu *sunt*. Ca chestiune de principiu se poate însă observa că, în vreme ce Maiorescu urmărea simplificarea ortografiei, raportul amintit vizează complicarea ei. De asemenea, în vreme ce marele învăţat combătea ideea că ortografia trebuie alcătuită cu scopul relevării caracterului latin al limbii noastre (acest caracter ţinînd de structura ei), raportul găseşte că tocmai o asemenea idee trebuie să triumfe. În sfîrşit, în vreme ce Maiorescu combate purismul, chiar atunci cînd acesta viza elemente cu alte origini decît cea latină, raportul îl adoptă, prin repudierea unei forme moştenite (*sînt*) în favoarea uneia neologice şi pedante (*sunt*).

Ca urmare a eforturilor ce se făceau în cultura română la jumătatea secolului al XIX-lea în vederea stabilirii unei ortografii optime şi unanim acceptate, societatea culturală „Junimea", înfiinţată la Iaşi în anul 1864, s-a implicat curînd în dezbaterile ortografice (v. Iacob Negruzzi, *Scrieri alese*, vol. II, Chişinău, 1992, p. 65- 67). După lecturi extinse, după îndelungi meditaţii şi după evaluarea curentelor care se manifestau în epocă, Titu Maiorescu publică la Iaşi în 1866 studiul *Despre scrierea limbei române*. În această lucrare, orientată teoretic spre aflarea unei soluţii care să evite dificultăţile scrierii etimologice, Maiorescu este adeptul unui fonetism care să fie o regulă secundară a „principiului intelectual". Deci, nu va scrie fiecare cum pronunţă, ci se vor nota în scris numai sunetele cu o valoare determinată în structura cuvintelor, sau, cum se spune în lingvistica actuală, fonemele (sunetele cu valoare fonologică). În virtutea acestui principiu Titu Maiorescu stabileşte că, dintre sunetele specifice limbii române şi inexistente în latină, trebuie notate în scris doar *ă*, *ş* şi *ţ*, căci *î* ar fi numai o nuanţă „mai întunecată" a lui *ă*. Ca atare, el combate pe Aron Pumnul, care relevase valoarea opoziţiei *î*/*ă* şi importanţa ei în deosebirea cuvintelor. Maiorescu consideră atunci că o astfel de opoziţie nu este susţinută de un număr suficient de situaţii, iar acolo unde apare se pot găsi alte mijloace de marcare a ei decît o literă specială. Cu toate acestea, el admite că, în cazul gerunziilor, există îndoiala „dacă *î* şi în acest caz este numai o nuanţă a lui ă" (Titu Maiorescu, *Critice*, vol. II, Bucureşti, p. 63; în continuare vor fi făcute trimiteri la acest volum). De aceea, în ultimă instanţă, acest învăţat notează: „în ziua în care *î* sau unul din sonurile respinse acum din notarea grafică va cîştiga importanţă logică în limba noastră... în acea zi sonul cel nou a cîştigat rangul unui son logic şi trebuie să aibă o literă aparte" (p. 63).

Dacă Maiorescu nu nota în ortografia sa un sunet *î*, căci îl asimila lui *ă*, este absurdă afirmaţia din referatul preşedintelui Academiei Române, potrivit căreia „Maiorescu pentru sunetul *â* (*î*) prefera scrierea numai prin *ă*" şi, oricum, litera *ă* nu este *â* pentru a putea sluji ca argument în favoarea scrierii cu *â* (*î* din *a*) în interiorul cuvintelor. De aceea, lucrarea lui Maiorescu din 1866 şi principiile expuse în ea nu au nici o legătură cu problemele aduse în discuţie de acest referat.

Ortografia revistei „Convorbiri literare" (apărută la Iaşi în 1867) este cea susţinută atunci de Maiorescu, dar în cercul „Junimii" se manifestă păreri care vizează necesitatea notării sunetului *î* printr-o lite-

ră specială. Vasile Alecsandri, care milita pentru o ortografie fonetică – singura care asigură scrierea corectă a limbii şi care favorizează însuşirea limbii române de către străini –, susţine în şedinţele Academiei din anii 1880-1881 necesitatea notării lui *î* printr-un *i* cu accent circumflex (deci *î*). Această opinie, care capătă tot mai mulţi adepţi, nu l-a determinat însă pe Maiorescu să-şi schimbe concepţia pe care o reafirmă în raportul prezentat Academiei în 1880. Totuşi, printre intelectualii de atunci, convinşi tot mai mult de oportunitatea unei ortografii fonetice, îşi face tot mai mult loc un postulat emis de Aron Pumnul, numit de el „principiul regularităţii", care viza păstrarea unei corespondenţe grafice între sunetele originare şi cele derivate în timpul flexionării sau, cum s-ar spune astăzi, o corelaţie între grafemele care notează alternanţele fonetice. Maiorescu însuşi admitea în 1866 necesitatea de a nota sunetul *ţ* printr-un derivat de la *t*, căci avem alternanţa *carte-cărţi* (p. 73).

Ortografia românească, urmînd acest principiu în alte cazuri, a fost curînd completată de admiterea tot mai extinsă a lui *î* (din *i*), singura literă dintre cele cinci folosite de scrierea etimologică (*â*, *ê*, *î*, *ô*, *û*) care realiza alternanţe sistematice în flexiunea românească cu o literă primitivă, anume cu *i*: *a vinde – eu vînd – el vinde – vînzător*; *cuvînt – cuvinte*; *tînăr – tineri* etc. În acest mod, s-a deschis calea generalizării literei *î*, a cărei legitimitate a fost ulterior argumentată de lingviştii care au colaborat la „Convorbiri literare", Alexandru Lambrior şi Alexandru Philippide. Lambrior a realizat şi explicaţia etimologică pentru forma verbală *sînt*, arătînd că nu este firească ortografierea cu *sunt*, cum proceda Timotei Cipariu şi alţi latinişti, de vreme ce provine din latinescul *sint*. Şi, dacă o formă *sunt* nu este motivată ca grafie pentru *sînt*, cu atît mai puţin nimerită este o pronunţie *sunt*, *suntem*, *sunteţi*, care este în discordanţă atît cu istoria limbii române, cît şi cu opţiunea latinistă care viza ortografia, iar nu pronunţia. Nici Titu Maiorescu nu şi-a pus vreodată problema înlăturării lui *sînt* (*sîntem*, *sînteţi*) din limba literară, aşa cum propune acum, în mod nechibzuit Academia Română. El ştia că vechile texte româneşti îl atestă numai pe *sînt* şi cunoştea faptul că *sunt* era numai o formă grafică pedantă, folosită pentru a-l nota pe *sînt*. Faptul că, urmîndu-se grafia, s-a ajuns uneori şi la o pronunţie *sunt* nu afecta legitimitatea lui *sînt*.

Versurile lui Mihai Eminescu ilustrează în mod clar că, pentru învăţaţii de atunci, *sunt* era numai o formă grafică, căci realizează ri-

me numai cu alte cuvinte terminate în -*înt*, ceea ce certifică pronunţia *sînt*:

De aceea zilele îmi *sunt*
Pustii ca nişte stepe,
Dar nopţile-s de-un farmec *sfînt*
Ce nu-l mai pot pricepe. (*Luceafărul*)

Peste tot, la Eminescu, *sînt* rimează cu elemente lexicale precum *mormînt*, *sfînt*, *vînt* etc.

Convingîndu-se de necesitatea notării în scris a sunetului *î*, Titu Maiorescu, după o perioadă în care îl redă prin *â*, *ê* şi *î*, se fixează, în jurul anului 1900, numai la grafemul *î* (din *i*), astfel că în articolul *O rectificare literară*, de exemplu, apărut în revista „Convorbiri literare" din 1903 (din anul 1886 revista se mutase la Bucureşti) se întîlnesc numai grafii precum: *amîndouă* (p. 549 din „Convorbiri literare"), *dintîi* (p. 549), *cîteva* (p. 550), *întîmplare* (p. 548), și chiar *traducerea romînă* (p. 550), versuri *romîne* (p. 550). Tot aici, Maiorescu foloseşte pe *sînt* (de două ori la p. 549 și o dată la p. 550) și pe *sînteţi* (p. 550), evidenţiind în acest mod care era atitudinea sa în această problemă. În paginile revistei apar, cu aceeaşi ortografie, studii semnate de foarte mulţi învăţaţi ai vremii: Nicolae Iorga, Sextil Puşcariu, Constantin Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu etc.

În raportul prezentat Academiei în 1904, Maiorescu observă că profesori universitari din Iaşi şi din Bucureşti ca Alexandru Philippide, Ovid Densusianu şi Ion Bianu sînt „adepţi ai fonetismului curat" şi, ca atare, recunosc existenţa unui sunet *î* pe care-l notează numai prin *î* (din *i*). Maiorescu adaugă că, de fapt, această modalitate de scriere fusese propusă încă din 1880, dar atunci a fost respinsă „printr-o întîmplătoare majoritate", „care a contribuit astfel să diferenţieze şi mai mult scrierea academică de uzul din ce în ce mai general al autorilor români" (*Critice*, vol. II, p. 131). În aceste condiţii, Maiorescu însuşi stabileşte că „sonul *î* se scrie cu *î*" şi completează: „propunem ca excepţie importantă scrierea lui *î* prin *â* în cuvîntul *român* şi derivatele lui, *România*, *românism* etc." (p. 133). Avem, aşadar, în raportul lui Maiorescu din 1904 regulile ortografice actuale, adică cele legiferate în 1953-1954 şi emendate în 1965. O altă excepţie propusă de Maiorescu în scrierea lui *î* prevedea ca şi după *c* şi *g* să se folosească tot *â*, dar această regulă nu a fost aplicată niciodată şi nici iniţiatorul ei nu a insistat asupra necesităţii ei.

Cert este că, împreună cu ceilalţi intelectuali moldoveni, cărora li s-au adăugat învăţaţi munteni şi ardeleni, Titu Maiorescu a militat pentru scriere fonologică, concepţia sa fiind incompatibilă în totalitate cu cea care stă la baza iniţiativei actualei conduceri a Academiei Române de a scrie cu *â* în interiorul cuvintelor şi cu *sunt*.

Din momentul lansării acestei iniţiative, lingviştii români din Bucureşti, Chişinău, Cluj, Craiova, Iaşi şi Timişoara au demonstrat absurditatea şi inoportunitatea reformei, precum şi falsitatea argumentaţiei care o însoţea. S-au adăugat apoi opiniile specialiştilor în romanistică, şi în studiul limbii române din străinătate: Alf Lombard din Suedia, Eugen Coşeriu (savant de origine română, fiu al Basarabiei), Klaus Heitmann, Hans-Martin Gauger din Germania, Giuseppe Piccillo din Italia etc. Toţi au fost de părere că întreaga motivaţie care stă la baza iniţiativei este şubredă şi neştiinţifică. Ca atare, acceptarea modificărilor ortografice propuse nu se poate realiza decît prin neştiinţă, inducere în eroare şi obedienţă.

În aceste condiţii, intelectualii moldoveni şi intelectualii români în general găsesc în concepţia lui Titu Maiorescu şi în tradiţia ortografică perpetuată de publicaţii prestigioase precum „Arhiva”, „Viaţa românească” şi altele puncte de sprijin care, adăugate argumentelor ştiinţifice ale specialiştilor, îi vor întări în rezistenţa de a nu accepta nefericitele modificări ortografice impuse dictatorial în dauna unităţii şi raţionalităţii scrisului românesc şi în defavoarea dezvoltării şi afirmării culturii române.

Limba Română (Chişinău), an. 3, nr. 3-4, 1993, p. 64-67

Gheorghe CHIVU

PROPUNERILE DE MODIFICARE A ORTOGRAFIEI ŞI CERINŢELE CERCETĂRII FILOLOGICE

1. În studiile consacrate filologiei ca disciplină ştiinţifică au fost subliniate accepţiile termenului, începînd cu cea originară („prieten, iubitor al cuvîntului”) şi încheind cu cea contemporană („ştiinţă de graniţă avînd ca obiect critica textelor şi tehnica ediţiilor”). S-a insis-

tat, de asemenea, asupra relaţiilor filologiei cu lingvistica, cu istoria şi critica literară, cu istoria propriu-zisă sau cu alte ştiinţe de tip umanist. A fost pusă în repetate rînduri în evidenţă contribuţia filologiei la cunoaşterea istoriei şi culturii unui popor[1].

Vorbitorul obişnuit ştie însă, datorită utilizării termenului filologie în titulatura unei instituţii de învăţământ superior, că filologul este specialistul care se ocupă de studiul limbilor şi al literaturilor. Filolog este deci, în accepţia curentă, profesorul de limbă şi literatură, pe de o parte, lingvistul, istoricul şi criticul literar, pe de altă parte.

Editorul, adică specialistul care stabileşte, după o cercetare laborioasă, textul unei scrieri ce urmează a fi publicată, este ignorat, la fel cum se ignoră, evident tot fără vină, faptul că o creaţie literară ajunsă în mîna cititorului nu coincide totdeauna, din punct de vedere formal, cu originalul. Nu avem, desigur, în vedere formatul cărţii sau dispunerea textului în pagină, ci grafia utilizată, editorul operînd în mod firesc o transpunere în ortografia epocii sale. Între cronicari, Cantemir, Alecsandri, Caragiale sau Eminescu şi cititori se interpun, deci, ochiul, mentalitatea şi ştiinţa editorului. De editor şi de epoca în care şi-a desfăşurat acesta activitatea depinde, în consecinţă, receptarea în plan formal a unei scrieri.

Insistăm acum asupra acestui aspect, întrucît adepţii mult controversatei remanieri ortografice iniţiate de conducerea Academiei Române au uzat şi (încă) uzează frecvent, din neştiinţă sau în absenţa unor argumente ştiinţifice, de formulări, receptate favorabil de nespecialist, precum „să ne întoarcem la literele străbune” sau „să scriem cum scriau clasicii”.

2. S-a vorbit şi s-a scris deja mult despre, să zicem, „egalitatea în drepturi” a lui *î* cu *â* în ceea ce priveşte descendenţa latină, pe primul doar cei rău intenţionaţi sau ignoranţi putîndu-l considera influenţă a scrierii ruseşti sau slavone.

S-a remarcat apoi faptul că revenirea la *sunt* şi, cum spuneau noii reformatori trădîndu-şi diletantismul, „derivatele sale flexionare”[2], *suntem*, *sunteţi*, nu este o problemă ortografică.

---

[1] A se vedea pentru toate acestea sinteza oferită în Ion Gheţie, Al. Mareş, *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări*, Bucureşti, 1974, p. 7-9; E. Barborică, L. Onu, Mirela Teodorescu, *Introducere în filologie. Orientări în tehnica cercetării ştiinţifice a limbii române*, Bucureşti, 1972, p. 7-16.

[2] Formularea aparţine aşa-ziselor „norme Puşcariu” difuzate de conducerea Academiei Române încă înaintea adunării generale din februarie 1993.

Cum scriau însă clasicii? Cum scria, de exemplu, Eminescu, la marele nostru poet făcîndu-se de regulă trimitere în momentul utilizării cuvîntului „clasic”. Folosea oare *â* şi *sunt*, cum se poate bănui din monumentala ediţie Perpessicius, sau cititorul nespecialist confundă forma poeziilor din ediţiile de referinţă sau din cele uzuale astăzi cu cea originară?

Cititorii pot să-şi răspundă singuri, consultînd, în absenţa manuscriselor poetului, volumul alcătuit şi publicat de Titu Maiorescu în 1884, volum retipărit prin fototipie de Editura Academiei în 1989, la iniţiativa şi sub îngrijirea lui Petru Creţia.

La o lectură oricît de sumară a acestui volum se constată că *â* este notat doar în formele verbale de perfect simplu în locul actualului *ă* în forme ca *intrâ* (75), luâ (132), în vreme ce pentru sunetul *î* sînt folosite literele *ă* (*ămple* – 114, *ănger*, *sfănt* – 192), *ĕ* (*ĕnsăşi* – 118, *mormĕnt* – 178, *pămĕnt* – 113, *vĕrf* – 136), *i* (*incet* – 1, *inchid* – 128, *neindurate* – 162, *reincepe* – 239, *sfirşeşte* – 137) şi, foarte rar, *î* (*hîrîită* – 212). Se îmbinau deci în notarea vocalei centrale *î* principii influenţate de etimologism cu norme grafice de diferenţiere morfologică.

În ceea ce priveşte pe *sunt*, acesta poate fi găsit de patru ori în rimă[1] cu *pămînt* şi *sfînt* în *Despărţire* (36), în *Strigoii* (218), în *Satira I* (numită în ediţiile moderne *Scrisoarea I*; 242) şi, cum se preciza cu neascunsă satisfacţie în şedinţa Academiei din 17 februarie curent, în *Luceafărul* (292).

Ne aflăm oare în faţa unei rime imperfecte sau *sunt* este şi el o grafie, *u* notînd semnificativul *î*?

Cercetarea ediţiilor contemporane nouă şi, pentru o mai largă documentare, a volumelor ediţiei Perpessicius, apărute între 1939 şi 1952, pare să ofere argumente pentru prima ipoteză, întrucît *sunt*, *suntem*, *sunteţi* par a fi generale[2]. *Sunt*, singura dintre formele în discuţie atestată în finală de vers, intra însă în rimă în poezia eminesciană doar cu cuvinte terminate în *-înt*: *cînt*, *cuvînt*, *crezămînt*, *frînt*, *mormînt*, *pămînt*, *sfînt*, *vînt*, sau în *-înd*: *blînd*, *gînd*, *plăpînd*, *plîn-*

---

[1] Luăm în consideraţie numai apariţiile în rimă ale formei *sunt*, întrucît doar acestea pot oferi, prin comparaţie cu perechea rimică, indicii utile pentru stabilirea rostirii (cu *u*, *sunt*, sau cu *î*, *sînt*).

[2] A se vedea în acest sens *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, Bucureşti, 1986, p. 202-203, s. v. fi.

gînd[1]. În *Dicţionarul de rime* alcătuit de Eminescu, păstrat în manuscris, dar editat în volumul al VIII-lea al *Operelor* marelui poet[2], în seria ilustrativă pentru rima *înt* (760) apare însă doar *sînt*. Forma *sunt*, notată o singură dată într-o primă redacţie a rimelor în *unt* (760, nota 384), a fost ştearsă.

Concluzia nu este, nu poate fi, după părerea noastră, decît una singură: Eminescu rostea *sînt*, iar prezenţa grafiei *sunt* în ediţiile moderne ale creaţiei sale este o concesie făcută, conştient sau nu, de Perpessicius, normelor limbii române literare în uz în anii '40.

Altfel spus, ne aflăm în faţa unei literarizări, de acelaşi fel cu alte numeroase intervenţii care au vizat înlocuirea unor forme arhaice sau regionale, respectiv substituirea unor termeni sau eliminarea altora, cu scopul nobil, dar prea puţin ştiinţific şi falsificator, de a mări frumuseţea versului eminescian, de a-l face al tuturor românilor[3]. Prin acesta forma din ediţia Perpessicius şi, prin ea, forma actuală a poeziilor lui Eminescu nu este totdeauna cea dorită de autorul pe care îl considerăm expresia cea mai înaltă a spiritualităţii româneşti.

Editorul, ca şi traducătorul, trădează deci uneori, falsificînd, mai mult sau mai puţin, conştient sau fără intenţie, originalul. În ştiinţa adevărată documentul, originalul, iar nu copia lui are însă valoare.

Pentru a afla deci dacă formula „să scriem cum scriau clasicii" este un îndemn bine intenţionat sau unul demagogic, trebuie să ajungem la surse, fie că ele se numesc Titu Maiorescu, Mihai Eminescu sau chiar, citind punctul la care ar trebui, după unele opinii, să revenim, normele ortografice din 1932, numite greşit „normele Puşcariu"[4]. Să

---

[1] Vezi *Dicţionarul rimelor textuale*, în Mihai Eminescu, *Opere*, *VIII*. *Teatrul original şi tradus*. *Traducerile de proză literară*. *Dicţionarul de rime*, Bucureşti, 1988, p. 1075-1076.

[2] Mihai Eminescu, *Opere*, *VIII*, p. 605-907.

[3] Vezi lista aproape completă a acestor literarizări (lipsesc *sunt*, *suntem*, *sunteţi*, considerate rostiri) în *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, p. 638–646.

[4] „Normele" difuzate de Academia Română încă din anul 1992, deci înaintea adoptării unei hotărîri a adunării generale privind modificarea ortografiei, sînt numite greşit „normele Puşcariu" întrucît: a) Sextil Puşcariu a fost doar unul dintre autorii normelor ortografice adoptate în februarie 1932 şi modificate apoi în mai acelaşi an şi b) actualele norme diferă în mod flagrant de cele din mai 1932 în privinţa ortografierii de-

facem aceasta nu mimînd, ci supunîndu-ne spiritului adevăratei cercetări, ştiinţifice.

Filologia oferă rigoarea şi criteriile acestei cercetări.

Aprilie 1993

Limba Română (Chişinău), an. 3, nr. 3-4, 1993, p. 68-70

Stelian DUMISTRĂCEL

CAESAR SUPRA GRAMMATICOS?

În etape gradate succesiv ca intensitate, al căror scop a fost instaurarea şi agravarea unei stări de spirit ostile normelor ortografice ale limbii române adoptate în anul 1953 (cu revenirea din 1965 referitoare la scrierea cu *â* (din *a*) a cuvîntului *român*, a familiei sale şi, opţional, a numelor proprii), mobil ce a antrenat în pledoariile „convertiţilor” o suită de inadvertenţe, exagerări şi neadevăruri îndrăzneţe, iar, apoi, în spirit „militant”, acuzarea de „trădare” a celor care au încercat să afle şi să înfăţişeze adevărul, conducerea Academiei Române de pînă în februarie 1994 a reuşit să semene şi să cultive o adevărată derută psihologică. (Am schiţat un tablou general al „evenimentelor” de pînă în primăvara anului trecut în vol. *Lupta în jurul literei â şi demnitatea Academiei Române*. *Imperativele integrării culturale a tuturor românilor*, Iaşi, 1993).

S-ar putea spune că, acum, acest înalt for, ce nu trebuie numaidecît confundat cu diriguitorii lui vremelnici, se află în situaţia de a culege roadele. Acestea sînt *dualismul ortografic* în cărţile şi publicaţiile periodice din ţară şi din ariile românofone de la nord şi de la est de Prut şi de Nistru, unde scrierea cu alfabetul latin se află la începuturi, şi, de asemenea, *oscilaţiile* din rîndul cadrelor didactice, cu răsfrîngeri imediate asupra studenţilor şi elevilor din toate şcolile româneşti, de vreme ce profesorii de toate gradele sînt nevoiţi să ia parte la o dispu-

derivatelor şi a formelor flexionare ale verbelor terminate în *-î* (în care ar fi trebuit menţinut *î*, deci *hotârîre*, *hotărîtor*, *hotărînd*, nu introdus *â*).

tă sterilă din punct de vedere ştiinţific, însă generatoare de suspiciuni şi tensiune.

Este aproape imposibilă, în acest cadru, reluarea, punct cu punct, a tuturor problemelor lingvistice şi extralingvistice puse în discuţie, ca şi a tuturor argumentelor prin care lingviştii de la Bucureşti, de la Iaşi şi Cluj-Napoca – în primul rînd – ca şi cei de la Chişinău, secondaţi de romanişti din întreaga Europă, printre care ne face plăcere să-l amintim pe marele savant de origine română Eugen Coşeriu, au relevat şi au demonstrat temeinic nonsensul revenirii (parţiale!) la normele din mai 1932, puse acum, impropriu, dar nu nevinovat, sub eticheta „normele Puşcariu”. Două ultime analize competente, semnate de Gh. Chivu (*Pe marginea propunerilor de modificare a ortografiei*) şi de Elena Dragoş (*Ortografia şi perspectiva semiotică*) au fost publicate în revista „Limba română” de la Bucureşti (în nr. 5 şi, respectiv, 6/1993). În aceste articole, se remarcă, printre altele, că actuala situaţie din scrisul românesc se datorează oportunismului şi conformismului, că eficienţa rămîne principala virtute a ortografiei, asupra ansamblului problemei trebuind să se pronunţe, conform tradiţiei culturale, o Comisie ortografică, ce ar urma să se constituie în cadrul Academiei Române (şi din care nu pot lipsi nici reprezentanţi ai Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, cel puţin). Ţinem să subliniem un aspect semnificativ: revista citată, ca şi alte numeroase publicaţii şi ca multe edituri din ţară, nu şi-a schimbat ortografia!

Dar, nu este mai puţin adevărat, cei care doresc să-şi formuleze opţiunea pe baza unei analize trebuie să aibă la dispoziţie, în continuare, date care să-i ajute să cunoască adevărul. De aceea, în rîndurile de faţă, vrem să aducem la cunoştinţa cititorilor cîteva informaţii, trecute involuntar cu vederea în discuţiile purtate în ultimii doi ani, în ceea ce priveşte netemeinicia a două afirmaţii ce au contribuit, pentru mulţi, la „condamnarea” utilizării generalizate, pusă în practică în 1953, a grafiei *î* (din *i*) şi a formei etimologice *sînt*, susţinîndu-se că aceste grafii ar fi rezultatul direct al politicii, dacă nu chiar „creaţia” regimului comunist din România, de inspiraţie (ocultă?) sovietică!

1. Amintind numai în treacăt că *î* apare în scrierea românească de pe la 1840, că la Iaşi şi Bucureşti au scris şi publicat numai cu *î* savanţi de talia lui A. Philippide şi Ov. Densusianu (şi asta de la sfîrşitul secolului trecut), că filologii români, în 1925, 1926 şi 1927, la congresele lor, şi, apoi, în 1932, au optat pentru simplificarea raţională şi

pragmatică a ortografiei limbii române şi considerînd că nu mai este nevoie să afirmăm că nimeni nu le poate imputa învăţaţilor citaţi anterior, sau lui Puşcariu, Procopovici, Drăganu şi altora că ar fi fost în necunoştinţă de cauză ori „antilatinişti", să vedem, mai întîi, de cînd datează o *legiferare* privind utilizarea unei singure litere, *î*, pentru scrierea sunetului /*î*/.

Introducerea scrierii cu litere latine în Principatele Unite a cunoscut cîteva etape semnificative: această grafie a fost folosită în decretele domneşti din august 1859, iar, în octombrie 1859, Consiliul de Miniştri hotărăşte uniformizarea pe acest teren, pentru ca din ianuarie 1860 „Monitorul Oficial" să se tipărească integral cu alfabet latin. În luna februarie a aceluiaşi an se publică, în „Monitor", hotărîrea de introducere a acestui alfabet în actele din administraţia publică. Momentul a fost pe larg discutat de către D. Macrea, într-un articol apărut în „Cercetări lingvistice" (Cluj, nr. 1-2/1959, p. 7-29). Autorul citat se opreşte asupra faptului că în epocă, pentru scrierea sunetului /*î*/, Comisia Eforiei Instrucţiunii Publice din Bucureşti propusese trei litere, *â*, *ê* şi *î* (prima fiind destinată chiar şi pentru redarea lui *ă* sub accent!), iar o comisie cu o însărcinare similară, de la Iaşi, recomandase şi un al patrulea semn (*û*). În faţa acestei complicaţii, extrem de nefavorabile pentru eficienţa scrisului curent, scriitorul Ion Ghica, ministru de interne, decide o „*prescurtare* ortografică", optînd pentru o singură literă, *î*, mărul discordiei de mai tîrziu, grafem devenit, în mod straniu, un etalon al antipatriotismului pentru iniţiatorii „revenirii" ortografice recente. Ordinul ministerial, repetat în cinci numere ale „Monitorului Oficial" din februarie 1860, sublinia caracterul de obligativitate a normelor simplificate, atrăgînd atenţia că „cel ce va neglija a se deprinde şi cu aceste puţine regule, ca netrebuincios în serviciu se va depărta" (apud Macrea, *op. cit.*).

Iată, aşadar, că în numele *executivului*, Ion Ghica a intervenit în legiferarea scrierii, tăind nodul gordian al inerţiei *gramaticilor*, cu efecte salutare. Acesta este, în fond, actul ce se află la originea scrierii generalizate cu *î*, aplicată apoi în şcoli şi utilizată de Philippide, Densusianu (care şi-a făcut studiile liceale şi universitare la Iaşi), ca şi de alţi numeroşi filologi şi publicişti români, din toate provinciile ţării.

Şi, atunci, cum le putem imputa lingviştilor ce au patronat ştiinţific formularea normelor ortografice din 1953 că au introdus litere „străine" în scrierea românească? Putem oare, după moda ultimelor cinci decenii, să ne „confecţionăm" o istorie afectiv-„partinică", şter-

gînd cu buretele segmente ale trecutului, ori de cîte ori cuiva, capabil să influenţeze opinia publică, i se năzare să pozeze în (pseudo-)tradiţionalist? Şi aceasta mai ales cînd în discuţie ar putea fi adusă tentaţia de exorcizare, faţă de un trecut deloc îndepărtat!?

2. Din inventarul de *argumentoide* politice, nefondate, împotriva normelor ortografice, raţionale, din 1953, face parte şi invocarea dezacordului unanim al emigraţiei române, care ar fi respins legiferarea de atunci. Este drept, presa românească din străinătate şi mulţi scriitori (mai ales la început) nu au aplicat ortografia „de la Bucureşti” (dar nu şi cei care scriau cu *î* (din *i*) şi *sînt* încă de cînd se aflau în ţară!). Specialiştii aflaţi peste hotare nu s-au lăsat însă înşelaţi de aparenţele conjuncturale, schimbările „revoluţionare” clamate de regimul comunist fiind reduse la adevărata lor pondere şi semnificaţie. Am citat deja, în volumul publicat în 1993, consideraţiile romanistului Eugen Lozovan, care sublinia că modificările *reale* apărute în 1953 au fost puţin numeroase, ceea ce nici nu era de mirare, dat fiind că era vorba de „una din cele mai raţionale ortografii ale unei limbi romanice”; ortografia românească avînd la bază principiul fonetic-fonologic, printre „inovaţii” s-a aflat *generalizarea* lui *î*, „acolo unde, printr-una din rarele concesii făcute principiului etimologic, se scria *â*” (normă despre care ştim că, de fapt, nu a fost respectată decît parţial).

O apreciere cu mult mai aproape de esenţa lucrurilor, în diacronie, o datorăm lui Sever Pop, ce se afla din 1941 la Roma, care din 1948 a fost profesor la Louvain (Belgia) şi care în *Bol'saja Sovetskaja Enciklopedija* avea să fie enumerat printre reprezentanţii lingvisticii... reacţionare din România! Scriind chiar în 1952 despre (pretinsa) „ortografie nouă a românei” (în „La Nation Roumaine”, Paris, 1 octombrie 1952), marele dialectolog, unul dintre autorii monumentalului *Atlas lingvistic român*, deşi considera schimbarea (aşa cum se prezenta în proiectul iniţial) drept o ofensă („vexation”) adusă poporului român, sublinia faptul că cele mai multe dintre propuneri reluau, uneori amplificat, alteori prescurtat, rezultate ale vechilor reforme, în pofida declaraţiilor sforăitoare cu privire la o „revoluţie ştiinţifică” în folosul maselor! Negăsind, în cazurile ce ne interesează aici, nici o „invenţie” a momentului, Sever Pop reamintea, în legătură cu eliminarea din scriere a literei *â*, în favoarea lui *î*, că „această schimbare a fost aprobată în 1926 de către lingviştii *români* reuniţi la Cluj – cu excepţia cuvîntului *român*, ce trebuia să conserve semnul *â*”. Tot aşa,

în ceea ce privește formele *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, el atrăgea atenția că acestea „se regăsesc în proiectul lui Densusianu, votat de Academie pe data de 6 februarie 1932".

Și, atunci, iarăși, cum îi putem culpabiliza pe specialiștii de astăzi pentru faptul că, fiind la curent cu istoricul disciplinei pe care o servesc, nu s-au lăsat ademeniți în „condamnări" nefondate, de asemenea sforăitoare, provocate și promovate pasional?

Dacă în 1860, Ion Ghica, spirit eminamente rațional și pozitivist, a simplificat scrierea românească (*Caesar ante grammaticos!*) devansînd rezultatele finale la care aveau să ajungă lingviștii români, unii membri ai Academiei, în *februarie* 1932, acești pași înainte au fost anulați de academicienii nespecialiști în *mai* 1932. Iar dacă în 1953, e adevărat, în condițiile unei atmosfere viciate de un proletcultism *sui-generis*, ceea ce poate chiar explica faptul că opțiunile înaintașilor nu au fost invocate, filologii au revenit, în ceea ce privește scrierea sunetului /*î*/ și a formelor verbale *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, la proiectul *aprobat* de Academia Română în februarie 1932, trebuie oare ca acum, din nou, nespecialiști animați de ambiții politice ori pur și simplu induși în eroare, dar și profitori ai momentului, să impună o abdicare de la principiul fundamental al ortografiei limbii române, ale cărui repere au fost marcate, succesiv, de reformele din 1881 și 1904?

Cei care își asumă, impasibili se pare, repercusiunile acestei grave erori nu au reușit pentru moment decît să instituie dualismul ortografic, mai mult sau mai puțin tacit, întrucît nici puterea executivă și nici legislativul nu au promulgat/ nu au sancționat aplicarea modificărilor ortografice propuse recent de Academia Română, pe care majoritatea covîrșitoare a specialiștilor (și nu numai din România) le-au respins și refuză să le pună în practică. Putem vedea, credem, în această „neimplicare" o recunoaștere instinctivă a adevărului din dictonul *Caesar non supra grammaticos*. Dar Academia Română, ai cărei membri lingviști din februarie 1993 au votat unul împotriva hotărîrii în cauză, iar celălalt s-a abținut (demonstrativ?) de la vot, nu poate face abstracție de *gramatici* – în sens larg – și înaltul for nu trebuie să se considere nici el mai presus de aceștia, prevalîndu-se de o simplă numărătoare de voturi formale și – ne pare rău că trebuie să spunem și acest lucru – măcar conformiste, dacă nu de-a dreptul extorcate.

Răul cel mare s-a produs, dar poate că nu este mult prea tîrziu ca urmările, ce ne provoacă îngrijorarea, să fie stopate. Deoarece scrierea nu este un exercițiu de lux al (mai mult sau mai puțin) învățaților

cu veleităţi umaniste, ci a devenit, chiar la noi de mai bine de un secol, unul dintre principalele instrumente de comunicare şi de instruire, un atu al competitivităţii sociale, se cuvine să fie ascultat punctul de vedere al specialiştilor, al tuturor filologilor, printre care un loc important îl deţin profesorii şi învăţătorii, ca şi acela al publiciştilor avizaţi.

Iar participanţii la al V-lea Congres al Filologilor Români, ce va avea loc între 6-9 iunie 1994 la Iaşi şi Chişinău, unde vor fi prezenţi şi colegii noştri de la Cernăuţi, au datoria morală, pe care le-o impune statutul profesional, să intervină şi să afle căile de a se face ascultaţi. Nu poate fi vorba, slavă Domnului, de o superficială şi complice unanimitate, cu atît mai mult cu cît în ortografia limbii române mai sînt numeroase probleme *reale* ce trebuie analizate şi soluţionate. Dar este nevoie de o discuţie adevărată, în cunoştinţă de cauză şi purtată cu bună credinţă, într-o perspectivă social-culturală responsabilă şi fără frica de fantome.

Limba Română (Chișinău), an. 4, nr. 1, 1994, p. 45-48

Luminiţa FASSEL

STELIAN DUMISTRĂCEL: „LUPTA ÎN JURUL LITEREI *Â* ŞI DEMNITATEA ACADEMIEI ROMÂNE"

O enormă risipă de timp (p. 77) şi un enorm consum de hîrtie – dacă ar fi singurele neajunsuri – a stîrnit Academia Română de la Bucureşti în octombrie 1991, prin „hotărîrea" unei modificări ortografice (parţial şi ortoepice), privind redarea grafică a sunetului /*î*/, precum şi norma pentru unele forme de la indicativ prezent ale verbului *a fi*. Pe lîngă inoportunitatea momentului pentru o schimbare a scrierii (atît din motive economice, dar şi din cele de politică culturală, în conjunctura eforturilor de reintegrare spirituală a Basarabiei), măsura, sprijinită diletant pe raţiuni ideologice, nu are nici o motivaţie filologică şi nici de tradiţie de cultură naţională.

Întreaga desfăşurare a „ortografiei” actuale este ţinta unei ascuţite atenţii a unuia din cei mai reprezentativi dialectologi români de azi, Stelian Dumistrăcel. Cartea d-sale, la care ne-am referit la începutul acestor rînduri, poartă titlul *Lupta în jurul literei* â *şi demnitatea Academiei Române* (Iaşi, 1993, 94 p.) şi este o discuţie aparent umoristică pe o temă gravă, purtată într-un stil ironic de o deosebită savoare. Apariţia editorială ieşeană este aparte în publicistica actuală românească – de o productivitate ameţitoare, cu toată criza de hîrtie din România! – căci Stelian Dumistrăcel se arată un redutabil atacant, departe însă de neacademismul care domină scrierile polemice. El intervine nu numai cu competenţa necesară, ci şi cu o remarcabilă onestitate profesională. Căci, în afara articolelor din revista „Academica” (organ al Academiei Române), la care se referă autorul, am întîlnit şi noi, tot aici (în Germania), articole sau simple scrisori de adeziune la noile măsuri ortografice, semnate fie de persoane care nu au nici un fel de calitate profesională să-şi spună părerea despre ortografia română *într-un astfel de cadru* (a se remarca sublinierea), fie de filologi români care, după ce au părăsit ţara (mă refer la cei care au trezit stupoarea tuturor, atît de bine le mergea), cîntă şi azi în struna formaţiei diriguitoare de la Bucureşti, din motive pe care le ignorăm.

În ceea ce priveşte atitudinea faţă de grotesca măsură ortografică din 1991, orice intervenţie, ca să fie o intervenţie în adevăratul înţeles al termenului, cere împlinirea a două condiţii: 1) o condiţie de aspect profesional, adică o calificare adecvată a oponentului şi 2) o condiţie de aspect etic, garanţia integrităţii de caracter a acestuia. Ambele condiţii sînt perfect întrunite de luarea de poziţie a lui Stelian Dumistrăcel, care, în diferite împrejurări, a avut curajul opiniei faţă de mai marii zilei şi anterior lui 1989, fără ca azi să-şi declare dreptul la medalia de disidenţă.

Că ortografia din 1953 nu a adus, în fond, mai nimic nou, este un lucru pe care l-au ignorat cu bună ştiinţă cei care au comandat schimbarea de atunci; că această ignoranţă persistă cu obstinaţie la cei care, din nou, vor schimbări, nu poate decît să ducă la concluzia unei rele intenţii. În 1953, filologii care au stabilit normele ortografice şi care sînt contestaţi de către dl. Mihai Drăgănescu, actualul preşedinte al Academiei de la Bucureşti şi inginer de profesie, rămîn, vrea sau nu vrea Preşedintele, nume care nu pot fi ocolite în istoria filologiei române, indiferent de gradul în care aceştia au făcut compromisuri cu

conducerea timpului. Pe bună dreptate se vorbeşte, aşadar, azi de ortopolitica actualei Academii, cuvînt în care greutatea semantică se află în partea a doua.

Argumentele adunate în cartea lui Stelian Dumistrăcel în procesul actual sînt cunoscute, deci, specialiştilor, excluşi azi de la dreptul de decizie, căci, de la cel al cuvîntului, Academia nu mai poate, din fericire, dispune în România de acum. Chiar şi numai acest fapt arată că ceva s-a schimbat în această ţară şi că autocratismul Preşedintelui Academiei este un anacronism.

Peste toate argumentele politice, juridice şi economice, argumentul filologic ajunge singur pentru a afirma inerţia modificării ortografice din 1991. În seria flexionară şi derivativă *a hotărî*, *hotărîm*, *hotărînd*, *hotărîre* etc., scrierea cu grafeme diferite a aceluiaşi fonem nu are nici un fel de justificare de istorie a limbii. Apelul la franceză sau la alte ortografii etimologice este ridicol şi el trădează doar ignoranţa unora, referitoare la legile de evoluţie fonetică a unei limbi anume. Nu putem compara dubla grafie românească, impusă azi, *a hotărî/ hotărâm*, sau *însuşi/ dânsul*, cu, să spunem, cea franceză *mère/ maire* etc. Şi dacă dl. Drăgănescu şi adepţii săi nu vor să audă de ortografie fonetică românească, pe care o consideră mai departe tot de sorginte „comunistă” – făcînd concluzia unor planuri asupra cărora li s-a atras atenţia – atunci să scriem măcar corect etimologic: *mâine*, *câine*, dar *rîu*, *vênt*, *gônd* etc., etc. De altfel, este greu să mai aducem un plus de argumente, faţă de cele adunate de Stelian Dumistrăcel şi cu care ne afirmăm deplinul acord colegial. O ortografie care „violentează istoria limbii”, afirmă autorul (p. 44) şi care pune în lumină, ca şi în perioada revistei „Cum vorbim” (din care Stelian Dumistrăcel vine cu citate şi interpretări copioase de texte), agresivitatea ignoranţei, atunci cînd ea dispune şi de putere.

În 1985-1986, semnatara acestor rînduri a răspuns la rugămintea unor părinţi originari din România şi a ţinut, la Freiburg, în cadrul Bibliotecii române, cursuri de limba română pentru copii. Părinţii au fost cei care au optat pentru ortografia oficială a statului român, diferită de aceea a unor publicaţii ale exilului românesc, care o foloseau pe cea din 1932. După cîteva luni de bună funcţionare, a fost preferată privarea elevilor de un cadru de predare (de fapt, cu stagiu îndelung în învăţămîntul filologic universitar şi în munca de cercetare). Agresivitatea intervenţiilor pe care le-am trăit atunci au o stranie si-

militudine cu agresivitatea care se manifestă azi în România la cei care au deţinut şi deţin puterea.

În încheierea argumentării sale, Stelian Dumistrăcel informează încă o dată asupra luării de poziţie publică împotriva schimbărilor ortografice făcute de Academia Română de către 47 de participanţi (printre care şi semnatara acestor rînduri) la Colocviul Internaţional „Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachkarakteristik” (Tutzing, 30 martie – 2 aprilie 1993). Deşi unele scrieri din revista „Academica” recurg la ambiguităţi, ţinînd punerea într-o lumină îndoielnică a acestei întruniri, colocviul a fost organizat de Institut für Romanische Philologie der Universität München şi de Südosteuropa-Gesellschaft, tot din acest centru universitar, nici componenţa participanţilor nu pare, după atitudinea unor critici din revista citată – să se poată ridica la înălţimea de la care vorbesc cei la care ne referim. Problema rămîne, aşadar, deschisă şi nu pentru că ea este greu de înţeles. Iar pentru didactica limbii române în afara graniţelor ţării, se complică inutil ceea ce, în sfîrşit, părea o stabilitate.

Ce ortografie folosim noi, cei care predăm limba română la Universităţile din exteriorul României? Personal, cum nu am fost împuternicită de Bucureşti cu un lectorat la Universitatea din Tübingen – nu am făcut parte din cei care au beneficiat de contracte în străinătate – şi deci nu reprezint oficial România, am dreptul juridic să optez pentru ortografia păstrată pînă nu demult de Academia de la Chişinău, tot de limbă română, faţă de care Academia bucureşteană a arătat – în problema ortografică – o atitudine deloc lăudabilă. Am făcut studiile şi am predat peste 20 de ani la Universitatea din Iaşi, în clădirea căreia două amfiteatre poartă şi azi numele lui Philippide şi Ibrăileanu, la şcoala cărora ne-am format generaţii întregi de filologi şi pentru care am avut şi avem acele sentimente de pioşenie, ca în faţa unor înaintaşi iluştri (ştiau ei că vor fi scris într-o ortografie „comunistă”?).

Cînd Moldova de peste Prut a revenit la această vatră culturală comună, oficializînd limba română şi scriind din nou cu alfabet latin, am trăit momente unice. Academia de la Chişinău cîştigase, şi ea, o mare bătălie pe planul etnicităţii. Nedumerirea noastră în faţa aroganţei pe care o afişează Academia de la Bucureşti faţă de cea de la Chişinău poate fi pusă doar ca întrebare retorică. Totuşi, Stelian Dumistrăcel ia taurul de coarne şi dă un răspuns detaliat. *Mottoul*, din Sextil Puşcariu, pe care autorul îl aşează în faţa volumului (repetat şi

la p. 71) ar părea o reflecție special inventată pentru momentul de față: „Se citează ca un exemplu tipic de inconștiență faptul că savanții bizantini erau atît de preocupați de discuții asupra unor chestiuni de ortografie la mijlocul secolului al XV-lea, încît nu băgară de seamă că turcii împresurau Constantinopolul.” Rezumată, problema, în ansamblul ei, este lămurită tot de Stelian Dumistrăcel, la aforismul căruia nu se mai poate adăuga nimic: „Țara arde, iar «grafonomii» piaptănă ortografia!”.

16 octombrie 1993, Tübingen

Limba Română (Chișinău), an. 4, nr. 1, 1994, p. 49-50

„POLEMICI. CONTROVERSE"

Articole din revista CRONICA (Iași)
(1993-1994)

Carmen-Gabriela PAMFIL

PE MARGINEA UNUI RAPORT ACADEMIC SAU CE NU ȘTIE DOMNUL PREȘEDINTE AL ACADEMIEI ROMÂNE

Raportul preşedintelui Academiei, *Ortografia limbii române*. *Cu Hasdeu*, *Maiorescu*, *Puşcariu şi Rosetti*, prezentat în sesiunea academică din 17 februarie 1993 (vezi „Academica", III, 4/28, 1993, p. 16-19) ca motivaţie a amendamentelor ortografice propuse în ianuarie 1991, conţine o argumentaţie distorsionată, generatoare de confuzii. Mai ales cititorul neavizat poate fi indus în eroare, căci expunerea are un aspect doct – fiind puse la contribuţie nume, scrieri, idei, principii referitoare la istoricul problemei în discuţie şi o tendinţă de exploatare emoţională susceptibilă de a se institui drept mesaj patriotic. De aceea este necesară o analiză a acestui tip de argumentaţie, cu atît mai neaşteptat, cu cît acum poartă girul celui mai înalt for ştiinţific şi cultural al ţării.

Deşi lingviştii credeau că multe dintre temele invocate nu mai constituie şi nici nu mai pot reveni astăzi ca subiecte de noi şi radicale controverse, ei sînt obligaţi să observe că, de la fundamentele lingvisticii pînă la elementele de detaliu ale ortografiei, totul poate fi luat, inutil, de la capăt sau, mai grav, reinterpretat eronat.

1. Încă din *Introducere*, se constată că dl. preşedinte, în ipostaza de reformator al scrierii româneşti, nu ştie în ce relaţie se află ortografia cu limba unui popor. Altfel, de ce ni s-ar fi atras atenţia că: „Limba română este opera poporului român şi a oamenilor săi de cultură..." şi că „nimeni şi nici un grup de specialitate, fie el şi din domeniul lingvisticii, nu poate s-o transforme de unul singur sau s-o menţină în tipare care nu i se potrivesc. Un asemenea grup ar forma atunci o subcultură care s-ar rupe de fluxul general al culturii unui popor." (p. 16)?

De aici o primă nedumerire: cînd şi-au manifestat lingviştii intenţia să „transforme" limba română? Dimpotrivă! Academia şi-a permis să elimine forma veche şi populară *sînt*, moştenită din latină, şi să impună varianta pedantă *sunt*.

Cei mai mulţi lingvişti s-au arătat mai toleranţi: au propus să se menţină ambele variante, căci ei ştiu că numai uzul poate decide, în

timp. Sau poate că „tiparele" limbii ar însemna, metaforic vorbind, tocmai ortografia, pe care dl. Drăgănescu vrea s-o complice arbitrar, în vreme ce lingviştii ar dori-o motivată ştiinţific, simplă, riguroasă, sistematică.

În conştiinţa comună ortografia reprezintă ansamblul de reguli care stabilesc scrierea corectă a unei limbi. Dar oamenii de cultură (între care s-au numărat dintotdeauna şi marii lingvişti, ale căror idei se află la temelia opţiunii noastre) au constatat că limbile popoarelor civilizate cunosc două aspecte: unul popular şi altul literar, cu legi de dezvoltare şi cu cauze de schimbare diferite (vezi G. Ivănescu. *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica", II, 1972, pp. 5-25). Numai la formarea şi modelarea limbilor literare un rol decisiv îl au scriitorii de talent şi oamenii de cultură (vezi Karl Vossler, Benedetto Croce). Limbile populare evoluează pe alte baze. Ortografia priveşte numai varianta literară a unei limbi. În acest sens, şi discuţiile referitoare la limba română ca limbaj natural din capitolul *Consideraţii finale* al raportului sînt, cel puţin, oţioase. Scrierea nu trebuie confundată cu limba de cultură, chiar dacă uneori aceasta o poate influenţa (exemplul grafiei etimologizante *sunt*, devenită la începutul secolului nostru fapt ortoepic, de limbă, este elocvent). Este regretabil că asemenea confuzii persistă pînă azi, de vreme ce învăţaţi ca T. Maiorescu, I. Sbiera şi alţii, încă din veacul trecut, au făcut disocierile corespunzătoare. Nici norma ortografică (în care s-ar include, de exemplu, regula folosirii literelor *â* sau *î*) nu se identifică cu norma lingvistică sau cu uzul (care s-ar referi la aspecte precum acceptarea sau respingerea unor forme ca *sînt*/*sunt*). Norma ortografică este un construct, un corpus de reguli (precis formulate) realizate prin consensul celor cu pregătire lingvistică (nu numai cu intuiţie şi talent lingvistic), pentru elaborarea cărora trebuie să se aibă în vedere situaţia tuturor cuvintelor actuale dintr-o limbă, dar şi a celor vechi, toate formele flexionare, cît şi raporturile dintre ele, originea diferită a cuvintelor, şi, de aici, a sunetelor care astăzi se rostesc la fel (vezi A. Lambrior, *Cestiunea ortografică*, în „Convorbiri literare", XIV, 1881, p. 75 şi urm., H. Tiktin, *Călăuza ortografică*, în „Arhiva...", Iaşi, nr. 1, 1889, pp. 16-31, 151-205, Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Bucureşti, 1976, pp. 45-63). Norma lingvistică este rezultatul tradiţiei, dar şi al actelor (individuale) de creaţie, compatibile cu sistemul limbii, şi care într-un anumit timp sînt acceptate de societate şi considerate a fi corecte (vezi Eugenio Coseriu, *Systema*,

norma y habla, Montevideo, 1952). Lingvistul consemnează faptele, fie explică etimologia, vechimea, le stabileşte funcţia în limbă, frecvenţa etc. Le etichetează ca: literare, populare, livreşti, ieşite din uz, aberante, neobişnuite sau latinisme, slavonisme, franţuzisme etc., dar, în cele din urmă, vorbitorii/scriitorii hotărăsc.

Însăşi prezentarea ortografiei ca „haină”, mai rar ca „tipar”, frecventă îndeosebi în pledoariile învăţaţilor români în favoarea introducerii alfabetului latin în locul celui chirilic, este desuetă şi s-a dovedit a fi nerelevantă. Literele nici nu „luminează”, nici nu „întunecă” originea sau caracterul unei limbi, căci, de pildă, polona, turca, germana etc. scrise cu alfabet latin, nu şi-au modificat nici originea şi nici caracterul de limbă slavă, altaică, respectiv, germanică. Prejudecata „mai latinului” *â* faţă de *î* este veche la noi şi ea a fost alimentată mai ales de nevoia justificată de a se reda grafic etnonimul *român* cât mai apropiat de etimonul său, *Romanus*. Dar această problemă s-a rezolvat de aproape 30 de ani; se scrie *România*, *român* etc.

2. Selectarea ca model „în problema care ne interesează” a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, despre care dl. preşedinte afirmă că „a adus contribuţii esenţiale” la fixarea ortografiei româneşti cu litere latine, demonstrează că dl. Drăgănescu nu cunoaşte, de fapt, opera ilustrului cărturar român. Începînd de la premisa analizei şi pînă la concluziile acesteia, totul se sprijină pe aspecte false, pe date superflue şi pe interpretări hazardate. Astfel, pentru a-şi preciza obiectivele, dl. Drăgănescu subliniază: „Hasdeu începe cu începutul: «limba poporană»”. Şi continuă: „Înainte de a prezenta cîteva observaţii asupra modului său de transliterare a unor texte româneşti din anii 1550-1600 şi pînă în 1626, de la caractere chirilice la caractere latine, vom mai prezenta cîteva luări de atitudine ale acestui mare savant.” După care urmează cîteva citate din opera lui Hasdeu referitoare la rolul Şcolii Ardelene şi al latiniştilor în studierea „graiului poporan al românilor”. De ce iar „limba poporană” într-o discuţie despre ortografie? Şi, mai ales, de ce s-a oprit dl. Drăgănescu la *Cuvente den bătrîni*, unde Hasdeu transliterează (operaţie fără nici o legătură cu ortografia) în alfabet latin texte vechi româneşti, scrise cu alfabet chirilic? Chiar dacă, prin absurd, nu s-ar fi păstrat de la Hasdeu decît această operă, ar fi fost riscant ca pe baza modului de echivalare a slovelor chirilice cu litere latine să se tragă concluzii asupra opţiunilor ortografice ale autorului ei.

Pentru a da însă o şi mai mare greutate demersului său, dl. Drăgănescu îl invocă pe celebrul romanist Hugo Schuchardt, cu studiul

Despre „Textele și glosele vechi românești” ale lui B.P. Hasdeu. Frînturi din această lucrare, în care savantul german critică, printre altele, tocmai denaturarea valorilor fonetice reale ca urmare a transpunerii mecanice dintr-un alfabet în altul, devin – în expozeul președintelui Academiei – argumente în favoarea necesităţii reintroducerii literei *â* în corpul cuvintelor: „Găsim însă la Schuchardt afirmaţia «*â* şi *î* exprimă aproape același sunet». Cu alte cuvinte – conchide dl. Drăgănescu – Hasdeu a preferat să scrie sunetul *â* (*î*) în interiorul cuvintelor cu *a*, iar la începutul cuvintelor cu *i*”. Dar Schuchardt spune cu totul altceva: „în unele cazuri izolate, în care *î* apare în interiorul cuvîntului, i-aş acorda mai degrabă valoarea lui *n*, decît de *în*”. Schuchardt combate, aşadar, modul de transcriere (neinterpretativă) a lui Hasdeu: *măînca*, *căînpul*, *lăîngore*, *băîntoiască* etc.; căci – afirmă Schuchardt – „de pronunţat sigur că nu se pronunţau astfel; *ă* şi *î* exprimă doar aproape acelaşi sunet şi atunci *avăînd* ar fi cam acelaşi lucru ca și *avăănd* și *avîînd*” (*Cuvente den bătrîni*, I, Bucureşti, 1983, p. 484). Ce legătură se poate stabili între concluzia lui Schuchardt și aceea a d-lui Drăgănescu?

Dacă s-ar fi supus unei rigori raţionale, dl. Drăgănescu ar fi meditat, mai întîi, la modalitatea cea mai directă şi mai concludentă de cercetare a problemei. Ar fi studiat, de pildă, revistele pe care Hasdeu le-a condus și lucrările (apărute la edituri diferite) elaborate de-a lungul vieţii sale. Acolo dl. Drăgănescu ar fi găsit fie situaţii (cele mai numeroase) în care savantul român urmează fluctuant normele ortografice ale momentului, fie cazuri (deloc neglijabile), în care Hasdeu încalcă regula şi inovează: *Istoria critică a românilor*, vol. I, Bucureşti, 1875: *cându*, *mâni* (VIII), *întîmpinat* (ib.), *rîuri* (251), *perîuri* (259), *cuvêntul* (122), *pămêntu* (1/30), *fôntană* (IX), *lôngă* (121): *Fragmente pentru istoria limbei române*. *Elemente dacice*, *II*, *ghiob*. *Cu apendice pentru ghiuj și vîj*, Bucureşti, 1876: *judecând* (46), *respăndit* (46), *găndu* (47), *cuvînt* (45, 48), *rîu* (51), *urît* (52), *ne întîmpină* (49), *aducêndu* (50); *Olteneştele*, Craiova. 1884: *mântuirea* (3), *fântână* (28), *respânditu* (9), *bĕtrâni* (10), *curendu* (23), *semênța* (4), *pênĕ* (5), *lôngă* (5), *rĕndulu* (8), *pogorîșul* (13), *înmormîntării* (102), *vînătorului* (115), *urîți* (123), *sfîrşit* (122), *pămînt* (121), *pînă* (146); „Columna lui Traian”, 1877, nr. 1: *dînșii* (2, 10), *pînă* (3), *sînt* (4); ib., 1882. nr. 2: *trîmbița* (65), *resfrînge* (66), *vîrtos* (67,72); „Revista nouă”, 1894, nr. 11-12: *amîndoi* (406, 412), *învîrtirea*, *omorît* (407), *lîngă*, *dînsul*

(412), *sîntem* (418) etc., alături de *întâiu*, *făcĕndu-se*, *asemênâm*, *pârţii* etc., etc.

Şi dacă ar mai fi consultat şi cîteva lucrări lingvistice, de pildă *Principiile*... lui Philippide, ar fi aflat dl. Drăgănescu că: „Mai puţin consecvent a fost Hasdeu în numeroasele proiecte de limbă scrisă pe care le-a dat la lumină de la 1859 încoace... Spre deosebire de etimologişti, Hasdeu se clatină de la un ţăl la altul, adoptîndu-le cu aceeaşi uşurinţă cu care le leapădă, simbolizînd în activitatea sa ortoepică întreaga desfăşurare a vieţii româneşti. Cine vrea să privească lucrurile istoric, judecîndu-le în mersul fatal al desfăşurării lor, fără ciudă nici părtinire, va admira chipul cum în unul şi acelaş fenomen se oglindeşte o viaţă întreagă" (*Principii de istoria limbii*, în *Opere alese*, Bucureşti, 1984, pp. 189, 191). Ca urmare, dl. preşedinte ar fi devenit mai circumspect şi nu s-ar mai fi încumetat, probabil, să ridice la rangul de model „tradiţional" sau „clasic" inconsecvenţele ortografice şi ortoepice ale marelui Hasdeu.

3. Invocarea lui Titu Maiorescu în chestiunea ortografică ar fi putut fi relevantă dacă dl. Drăgănescu ar fi înţeles sensul şi esenţa operei mentorului „Junimii". Dar D-sa nu sesizează, în primul rînd, principala calitate a operei lui Maiorescu, caracterul ei de sinteză; chiar dacă operaţia preliminară este una critică, aparent demolatoare, s-a demonstrat în numeroase rînduri că întotdeauna construcţia maioresciană îşi asumă, echilibrat, valorile anterioare. Dar dl. preşedinte enunţă sentinţe ca: „Etimologismul a fost înlăturat o dată cu Titu Maiorescu. Ceea ce a rămas din el nu este etimologism, ci tradiţie". (p. 18) Am fi de acord cu o asemenea formulare, dacă nu am vedea în ea un subterfugiu, o încercare de eliminare din discuţie a principiului etimologic, cu reguli de scriere riguroase, conforme cu legile fonetice ale evoluţiei limbii române de la latină. Insistenţa asupra etimologismului autentic ar evidenţia tocmai diferenţa esenţială dintre acesta şi falsul etimologism, cultivat de dl. Drăgănescu sub numele de „tradiţie". Altfel, de ce nu s-ar recunoaşte că anumite aspecte ortografice sînt etimologice, menţinute ca atare în scrierea actuală ca tradiţie etimologistă? Noi susţinem în continuare că *român* < lat. *Romanus* aparţine tradiţiei tocmai pentru că reflectă corect etimologia, în vreme ce, de exemplu, *fântână* < lat. *fontana*, *râu* < lat. *rivus*, *vânt* < lat. *ventus* şi multe altele sînt pseudoetimologisme, reprezentînd o etapă tranzitorie (1904-1953), arbitrară şi nicidecum „clasică", în scrierea românească şi de aceea incapabile să se generalizeze (ne-o spune şi istoria) şi să se menţină

în tradiţia ortografică. Şi apoi, aşa cum pune problema, dl. Drăgănescu, nu se prea înţelege de cînd „s-a hotărît" că începe „tradiţia" scrierii româneşti cu litere latine, căci sfîrşitul e cert: 1953.

Se ştie că Titu Maiorescu s-a declarat susţinător atît al unor principii etimologice, cît şi al fonetismului ortografic (fapt enunţat, dar în esenţă ignorat de dl. Drăgănescu), tot aşa cum nici Timotei Cipariu nu a respins în totalitate fonetismul. Deci, un prim aspect al convergenţei celor doi savanţi reiese din însăşi poziţia de principiu pe care ei s-au situat. Chiar la găsirea unor soluţii ortografice propriu-zise, cum ar fi redarea sunetelor specifice româneşti prin alografele *ă*, *î ş*, *ţ* etc., etimologismul a adus contribuţii importante, fapt demonstrat în timp de lingvişti cu numeroase argumente. Să se vadă, de pildă, cartea Florei Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, Ştefan Munteanu. Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978. Astfel de analize, complexe și nuanţate, ca şi altele asemenea, ne-au ajutat, pe de o parte, să ne eliberăm de unele prejudecăţi în problema fixării unei ortografii raţionale, iar, pe de altă parte, să înţelegem că şi în cultura românească, la fel în toate culturile lumii, evoluţia s-a bazat pe preluarea valorilor autentice. Ignorarea acestui adevăr conduce la împărţirea culturii pe „grupuri" şi la primejdia apariţiei unei „sub-culturi", care îl obsedează pe dl. Drăgănescu în *Introducerea* la raportul său.

Și mai gravă este denaturarea textului maiorescian, atît în fondul, cît şi în forma lui: Dl. Drăgănescu nu a înţeles că Maiorescu a intervenit în problema scrierii limbii române din două raţiuni primordiale: a) pentru a simplifica şi pentru a face cît mai accesibilă ortografia, iar nu pentru complicarea ei; b) pentru a înlătura prejudecăţile vehiculate în legătură cu grafia (atribuirea unor valori şi funcţii false alfabetelor, scrierii, în general). Cît priveşte aserţiunea potrivit căreia „Maiorescu pentru sunetul *â* (*î*) prefera scrierea numai prin *ă*", aceasta introduce în discuţie numai o parte de adevăr. Aşa stăteau lucrurile la un moment dat, în 1866, dar mai tîrziu, în perioada 1890-1904, de exemplu, Maiorescu a scris curent numai cu *î* în corpul cuvintelor. Astfel, în *Oratori*, *retori și limbuți*, de pildă, („Convorbiri literare", XXXVII, 1893, nr. 2), el scrie: *s-a întîmplat*, *coborît*, *cîrciumarul*, *cît*, *încîntarea*, *mîncărimea*, *deplînge*, *întîi* (98), *gîndire*, *întîmpla* (99), *tîrziu*, *romîn*, *sfîrşit* (100), *cîteși* (101), *Romînia*, *cînd* (102), *restrîns* (103), *curînd*, *întîmplase* (104), *tînăr* (105) etc. Să fi făcut și Maiorescu

o politică antiromânească sau să se fi contaminat de bolşevism avant la lettre? Neasimilarea corectă a lecturilor l-a condus pe dl. preşedinte la denaturarea unor opere fundamentale şi la diluarea mesajelor culturale ale înaintaşilor noştri.

Dacă ar fi cunoscut cum se cuvine opera lui Maiorescu, dl. Drăgănescu ar mai fi aflat şi că acesta s-a opus exerciţiului „democratic" al plenului Academiei Române de a vota „întrebările limbistice şi ortografice": „Membrilor Academiei... le lipseşte orice competenţă de a se pronunţa în materii controversate ale ştiinţei filologice şi de a prescrie naţiunii lor cum să vorbească şi cum să scrie în contra uzului comun, şi dacă totuş în asemenea chestii îşi ridică mînile pentru da sau nu, dovedesc lipsă de conştiinţă" (*Direcţia nouă în poezia şi proza română*, în *Critice*, vol. I, Bucureşti, 1977, p. 191).

4. Dl. Drăgănescu omite să spună că însuşi Sextil Puşcariu, prezentat ca autor al reformei din 1932, a contestat acţiunea de atunci a Academiei. Din Memoriile lui S. Puşcariu (Bucureşti, 1978, pp. 655-656), aflăm că la Congresul filologilor de la Cluj din 1926 s-a realizat consensul în ce priveşte eliminarea literei *â* din scrierea limbii române (excepţie *român* şi familia). Dar Academia era refractară la o asemenea inovaţie. Ne-o spune însuşi Puşcariu, cînd, în *Proiect de reformă a ortografiei române* (1929), îşi exprimă insatisfacţia de a fi constatat că discuţiile care au avut loc în acea perioadă în plenul Academiei i-au relevat că acceptarea fără modificări a reformei propuse de filologi (S. Puşcariu. O. Densusianu, I. Bianu, A. Procopovici şi alţii) nu va fi posibilă. De aici, tonul dezamăgit al relatării sale: „Dacă Academia ar primi deciziile filologilor, ar da prestigiul necesar unui sistem ortografic care este rezultatul unor discuţii îndelungate între cei mai competenţi cercetători ai limbei noastre şi în acelaşi timp rezultatul unor înţelepte concesiuni reciproce" (vezi Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, Bucureşti, 1974, p. 307). În asemenea condiţii, Puşcariu a avut doar misiunea, primită din partea Academiei, ca împreună cu Th. Naum să formuleze şi să explice hotărîrea din 1932, într-un îndreptar şi vocabular ortografic. În realitate, el se numără printre susţinătorii generalizării lui *î* şi ai eliminării lui *â*. De aceea, este impropriu să se vorbească despre „regulile Sextil Puşcariu", cum demonstrează Magdalena Vulpe, *Geneza ortografiei din 1932* (în *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, Iaşi, 1992, p. 44-50). Atitudinea lui Puşcariu faţă de menţinerea dualismului ortografic *î*/*â* a fost tranşant formulată încă din 1904: „De ce? – îl întreba el pe Ioan Bogdan. De ce Academia calcă

deodată principiul fonetic şi, în loc să admită un singur semn pentru un singur sunet, alege două semne diferite, stabilind o regulă nouă, pe care încă nimeni n-o urmase? Răspunsul îl ştim cu toţii. Era de ales între semnul *â* și *î*. Dar uzul se împotrivea scrierii unor forme ca *ân*, *âncet*, *a hotărâ* etc., iar contra lui *î* exista un prejudiţiu puternic, care nu admitea o scriere *romîn*, ci numai *român*. Vedem deci că Academia, pusă în faţa unei dileme a cărei gravitate părea mai mare decît este de fapt, a recurs la vechea reţetă practicată de zeci de ani, la compromis, la împăcarea fonetismului cu etimologismul... Ca toate compromisele practicate de Academie în ortografie, e şubred şi acesta, şi cînd vedem scriindu-se *însul*, dar *dânsul*... ni se pare că sîntem încă pe timpurile patriarhale... Şi ca toate compromisele Academiei, va avea şi acesta o urmare bună: că nu va fi urmat de nimeni, aşa încît peste cîţiva ani Academia va trebui să facă iarăşi concesiuni uzului – pentru ca să nu se mai compromită." (*Ortografia revizuită a Academiei Române*, în *Cercetări și studii*... pp. 6-7).

5. Preşedintele Academiei Române se pare că nu vrea să afle adevărata istorie a ortografiei româneşti. El se luptă cu Stalin, Roller și Gheorghiu-Dej, pe baza unor mărturii depuse de Silviu Brucan și alte „personalităţi", care-l îndeamnă „să restabilească latinitatea" limbii române prin înlocuirea „literelor cu sunet slav" cu „cele cu sunet latin" (sic!). Zadarnic explică lingviștii ce și cum a fost; n-au putere, n-au credit. Ei au arătat de nenumărate ori că semnul *î* a fost creat de ardeleni, pentru a nota sunetul provenit dintr-un *i* latin. În Muntenia, *î* (în corpul cuvintelor) apare la 1858. În Bucovina, se generalizează, sub influenţa lui A. Pumnul, pe la 1864. Pînă în 1881, această literă nu este admisă în ortografia academică. Comisia ortografică, prezidată de T. Maiorescu, după ce respinsese propunerea făcută de Alecsandri şi Quintescu, admite acest semn (*î*) pentru cazurile în care se poate stabili o alternanţă cu *i*. Atunci, regula utilizării lui *î* cuprindea următoarele precizări: a) în toate cazurile cînd alternează cu *i*: *vînd – vinzi*, *sfînt – sfinţi*, *mormînt – morminte*; b) la toate verbele terminate în *-rî* (*urî*) şi la toate derivatele cu *in-*. În 1904, se stabileşte distribuţia lui *î*: 1) la începutul cuvintelor; 2) în interiorul cuvintelor derivate cu prefixe şi în terminaţiile flexionare ale verbelor în *-rî*. Dar şi după această dată s-au manifestat tendinţe divergente în scrierea limbii române, deci şi în notarea sunetului *î*. Academia îşi urma propria ortografie, Eforia Şcoalelor avea sistemul său, revistele din Ardeal încă mai păstrau unele forme cipariene, iar cele din Moldova trecuseră la o scriere

fonetică, foarte asemănătoare cu cea actuală. Această situaţie a făcut ca problemele ortografiei să fie dezbătute din nou de specialişti reuniţi la cele două congrese ale filologilor, ţinute la Bucureşti (1925) şi la Cluj (1926). Cu aceste ocazii s-a susţinut necesitatea simplificării şi, mai ales, imperativul unificării ortografiei, ca atribut esenţial al unei culturi mature. S-a reluat atunci şi problema specială a scrierii sunetului *î*, propunîndu-se scoaterea literii *â* din sistemul ortografic. La începutul anului 1932, după îndelungi dezbateri, Academia acceptă propunerea filologilor, lăsînd ca excepţie numai scrierea cuvîntului *român* şi a familiei lui. În urma unui protest înaintat Academiei de S. Mehedinţi (geograf), Academia Română revine asupra aprobării anterioare şi, la 25 mai 1932, include din nou în sistemul ortografic pe *â*. Ca urmare a hotărîrii de a lua în consideraţie protestul lui Mehedinţi şi al altor academicieni nefilologi, O. Densusianu (autorul primei *Istorii a limbii române*) se retrage de la ședinţele sesiunii.

De ce dl. Drăgănescu nu vrea să reţină şi asemenea fapte, pe care apoi să le discute cu lingviştii, pentru a trage concluziile cele mai judicioase? De ce dl. Drăgănescu eludează, printre altele, părerea marelui lingvist român A. Philippide, membru al „Junimii" şi colaborator al „Convorbirilor literare" în perioada 1882-1900 și din 1900 membru al Academiei Române? Trebuie să se reţină că Philippide nu numai că a respins pe *â*, dar şi-a argumentat poziţia din perspectiva teoriei limbii (vezi *Principii de istoria limbii*, cap. *Legiuirea*. *Limba scrisă*).

În legătură cu reforma din 1953, corect ar fi fost ca dl. Drăgănescu să precizeze şi că academicienii nu au acceptat nici proiectul lui Al. Graur și nici pe acela al lui Emil Petrovici, care propuneau numeroase nefericite inovaţii, cu implicaţii fonetice şi chiar morfologice, precum: introducerea lui *ĭ* (*ĭarnă*, *ĭel*, *caĭ*) şi a lui *ŭ* (*puiŭ*, pl. *puĭ*), suprimarea lui *i* în *femee*, *voe*, forma de genitiv singular: *al casi*, *al familii*, forma de plural articulat: *pomi* etc. În conţinutul ortografiei, Academia a impus în 1953 (cu amendamentul din 1965) rezoluţia Congresului filologilor din 1926, neputîndu-se însă sustrage, în *Prefaţă*, de la obligatoriul ambalaj ideologizant (vezi Ion Gheţie, *Între ortografiile academice din 1932 și 1953*, în „Limba română", XL, 1991, nr. 5-6, pp. 225-229). Se vede că nu substanţa ortografiei din 1953, ci tocmai stigmatul conjunctural sub care era prezentată capătă acum, în discuţiile Academiei, un rol esenţial pentru iniţierea unui aşa-zis „act reparator".

6. Pentru că în capitolul *Ce spun unii lingvişti români*, dl. Drăgănescu – după ce îi critică şi-i persiflează nominal sau în bloc pe auto-

rii şi susţinătorii Moţiunii de la Iaşi, care au cerut ca „specialiştii să-şi spună cuvîntul hotărîtor asupra ortografiei" – întreabă „Care specialişti?", îndrăznim să-i răspundem. Aceia care, în ultimele decenii au elaborat, redactat ori editat: zeci de dicţionare (generale sau speciale), gramatici ale limbii române, atlase lingvistice, istorii ale limbii române (literare), lucrări de teoria limbii şi filozofia limbajului, de romanistică, indo-europeistică, germanistică, studii de semiotică, semantică şi lexicologie, de stilistică şi poetică, îndreptare ortografice şi ortoepice, ediţii de texte vechi româneşti, de opere ale marilor lingvişti români, istorii ale lingvisticii şi altele, multe tipărite chiar sub egida Academiei.

Dacă ar fi consultat măcar unele din aceste lucrări, dl. Drăgănescu ar fi înţeles că lingvistica este o ştiinţă complexă, care studiază limba română cu toate determinările şi relaţiile ei, din diverse perspective (filozofice, logice, psihologice, antropologice, istorice, sociale, artistice, semiotice etc.), într-o viziune integratoare.

7. Se pare că dl. Drăgănescu nu este conştient de consecinţele pe care le implică o reformă ortografică, mai ales de tipul celei iniţiate de Domnia sa: nefondată ştiinţific, nesusţinută de cei mai mulţi dintre lingviştii de ieri şi de azi, lansată conjunctural pentru false demonstraţii de rezistenţă anticomunistă, impusă ilegal, într-un moment de criză generală.

Societatea românească este din ce în ce mai derutată şi, probabil, mulţi oameni nu pot să înţeleagă motivul respingerii de către lingvişti a acestei reforme ortografice. Necunoaşterea unor realităţi culturale şi ştiinţifice îi face suspicioşi şi vulnerabili. Explicaţiilor, argumentelor lingvistice, numeroase şi adesea complicate, le sînt preferate atitudini cărora li se transferă o anumită semnificaţie politică.

E greu, de altfel, de crezut că se poate mistifica adevărul chiar la Academia Română. E dureros să constaţi că, într-un moment de mare cădere morală, tocmai această instituţie inoculează în conştiinţe neadevăruri (Hasdeu, Maiorescu, Puşcariu, Rosetti ar fi pledat pentru dualismul ortografic *â/î*; *sînt* ar fi o formă neromânească, impusă de ruşi; *î* ar fi semnul slavizării/rusificării ortografiei româneşti; *â* ar reda demnitatea limbii române şi altele asemenea). Este grav că şi acum se cultivă apetitul pentru textul ideologizat, simplist, în locul unei educaţii solide, al unei informaţii culturale şi ştiinţifice eliberate de frivolităţi şi minciuni. Mergînd aşa, nu e departe ziua cînd limitele şti-

inţifice ale operelor adversarilor (mai vechi sau mai noi) ai lui *â* se vor transforma în acte de trădare naţională.

Haosul care se instalează în scrierea românească, cu implicaţii nefaste asupra întregii noastre culturi, poate fi stăvilit acum numai de Academia Română. Adevăratele conştiinţe trebuie să acţioneze acolo, în folosul tuturor.

Cronica, an. 28, nr. 7, 1-15 apr. 1993, p. 12-13

Ion GHEŢIE

PELERINAJUL LA CANOSSA AL ACADEMIEI ROMÂNE

Observatorul atent şi imparţial al discursurilor ce au premers şi au urmat deciziei Academiei de a modifica, parţial, actualele reguli ortografice se va întreba, fără îndoială, înainte de a intra în miezul problemei, dacă o asemenea măsură a fost într-adevăr necesară şi dacă ea aduce un cîştig real culturii româneşti scrise. Răspunsul la ambele întrebări este hotărît negativ. E de notorietate publică faptul că ortografia românească a evoluat de un secol şi mai bine de la un etimologism intransigent, exprimat cum nu se poate mai bine în ortografia academică din 1869, spre un fonetism din ce în ce mai consecvent. Reformele promovate de Academie în 1881, 1904, 1932 şi 1953 reprezintă principalele etape ale unei îndrumări rectilinii care a marcat trecerea gradată a ortografiei româneşti de la o poziţie puternic marcată sentimental la abordarea ştiinţifică şi totodată pragmatică a problemei. Recenta decizie a Academiei devine astfel singulară, în măsura în care curmă, pentru prima oară din 1881 încoace, dezvoltarea firească a ortografiei limbii române şi o readuce, fie şi parţial, într-un punct depăşit de evoluţia istorică. Se poate spune, de aceea, că Academia a dărîmat cu propria mînă o parte din edificiul ridicat în curs de o sută şi mai bine de ani.

Este de asemenea clar că, exceptînd un număr de persoane mai vîrstnice devenite din motive emoţionale *laudatores tempores acti*,

prea puţini au subscris la hotărîrea Academiei, şi aceasta, pentru că ea nu foloseşte nimănui, dar creează dificultăţi de tot felul. Simpla constatare că ea complică lucrurile, propunînd două litere pentru redarea unui singur sunet (fonem), ne furnizează cel mai important argument împotriva inovaţiei. Faptul că, exceptînd 3-4 reviste de mic tiraj, nici o publicaţie nu s-a folosit în 1992 de îngăduinţa Academiei de a-l folosi pe *â*, ci au rămas credincioase vechii ortografii furnizează o grăitoare dovadă în această privinţă.

De ce atunci obstinaţia Academiei, în speţă a preşedintelui ei, de a se împotrivi voinţei celor mai mulţi, aşezînd obstacole în calea mai uşoarei deprinderi a scrierii corecte, ca să nu mai vorbim de specialiştii, trataţi cu dispreţul suveran al unei pretinse competenţe în materie? Două au fost principalele argumente invocate în expunerea de motive asupra necesităţii modificării parţiale a ortografiei.

În primul rînd motivul, strict sentimental, de a recupera o tradiţie întreruptă în 1953, realizînd astfel o reconciliere cu trecutul. S-a procedat în acest sens nu prin restabilirea integrală a ortografiei din 1932, ci numai prin aplicarea a ceea ce s-a numit în mod impropriu „regulile Sextil Puşcariu”: notarea lui *â* pretutindeni în interiorul cuvintelor și forma *sunt* în loc de *sînt*. O serie de cercetători, printre care Magdalena Vulpe şi Carmen Pamfil, au arătat cu argumente că formularea e nepotrivită. Manifestînd unele oscilaţii de-a lungul timpului, Puşcariu a fost finalmente pentru *î*, pe care l-a şi votat, la 6 februarie 1932, împreună cu ceilalţi lingvişti români. Din păcate, în 1932, ca şi astăzi, nespecialiştii din Academie şi-au impus legea, readoptîndu-l pe *â* în cursul aceluiaşi an. Oricum, Puşcariu nu a susţinut niciodată scrierea *fără excepţie* a lui *â* în interiorul cuvintelor. Regulile din 1932 prevăd grafii ca *bântui*, *cânt*, *sfânt*, dar *coborîre*, *pîrîu*, *urît*. Norma cu *â* generalizat peste tot în mijlocul cuvintelor este foarte recentă, fiind inventată de preşedintele Academiei. De aceea ar trebui s-o numim „regula Drăgănescu”.

S-a afirmat de către unele persoane că, reintroducîndu-l în scriere pe *â* (nu numai în *român* şi termenii din familia acestuia), aspectul grafic al românei se va apropia de limba latină. Da, în acele cazuri cînd vocala centrală provine din *a* latin. Nu, atunci cînd aceeaşi vocală descinde din alte vocale (*e*, *i*, o, *u*). În cazul termenilor *rîde*, *rîpă*, *rîu*, *urît* etc., tocmai *î* este acela care sugerează latinitatea. Gr. Brâncuş şi lingvistul suedez Alf Lombard au pus recent în lumină, cu competenţă, toate aspectele acestei probleme. Ne putem întreba, de altfel, dacă în

anul de graţie 1993 (şi nu în 1819, pe vremea lui Petru Maior), mai e nevoie să apelăm la ortografie pentru a demonstra latinitatea limbii române, recunoscută de mult şi fără excepţie de întreaga lume (inclusiv de specialiştii străini).

Al doilea argument invocat de „reformatori" ar consta în sorgintea comunistă a ortografiei din 1953, impusă în urma intervenţiei directe a conducerii de partid din acea vreme. Abordarea din acest punct de vedere a problemei ne duce, după părerea mea, la explicaţia cea mai plauzibilă a atitudinii Academiei şi a preşedintelui ei în problema scrierii lui *â* şi a adoptării drept unică formă corectă a lui *sunt*.

Vom spune din capul locului că desfiinţarea în 1948 a Academiei Române şi anularea calităţii de academician unor personalităţi prestigioase ale culturii şi ştiinţei româneşti au constituit un act abuziv şi profund regretabil. Motivul, exclusiv politic, al înlocuirii vechii Academii prin Academia Republicii Populare Române e uşor descifrabil: acela de a înfeuda regimului comunist noua instituţie prin concentrarea în sînul ei a unor personalităţi înregimentate (direct sau indirect) din punct de vedere ideologic şi, prin urmare, comode. Este, deci, incontestabil că Academia fondată în 1948 a fost comunistă, după cum la fel de adevărat este că reforma ortografică din 1953 a avut o anumită tendinţă antilatinistă (dar nu slavizantă, cum au susţinut unii profani). Pe lîngă o serie de merite pe care nimeni nu i le contestă, Academia RPR (mai apoi, RSR) s-a remarcat printr-o totală supunere faţă de partidul instalat la conducerea ţării. Puţine au fost instituţiile care să fi semnat atîtea compromisuri, acceptînd fără a crîcni tot ce i s-a dictat. Criteriul politic a prevalat în deciziile ei, inclusiv în alegerea membrilor din ce în ce mai puţin înaltului for academic. Nulităţi patente, alături de mediocrităţi nici măcar aurite şi-au găsit sălaş sub cupola instituţiei, în frunte cu doi semidocţi de o tristă celebritate. Numărul membrilor ajunsese atît de mare, încît Academia era numită, în derîdere, organizaţie de masă. Ea şi-a împroşcat cu noroi firma, devenind încetul cu încetul o instituţie de mîna a doua.

Pentru a o reabilita, actuala conducere a reprimit în rîndurile sale, cel mai adesea *post-mortem*, pe membrii eliminaţi în 1948, iar apoi a trecut la „corectarea" ortografiei „comuniste" din 1953, redîndu-i, chipurile, aspectul latin. Aşa a înţeles Academia să-şi spele trecutul de umilinţă şi slugarnică supunere, aşa a crezut că restabileşte legătura cu trecutul şi recuperează tradiţia pînă nu de mult repudiată. Ea şi-a imaginat că a redevenit astfel vechea Academie. Reintroducerea în al-

fabet a lui *â* şi adoptarea formei *sunt* înseamnă, de fapt, una din etapele pelerinajului la Canossa, de spălare a păcatelor, al actualei Academii şi a conducerii ei. Dar oare aceasta era cea mai potrivită cale de a exorciza un trecut infam?

Scriem *â* şi *sunt*, reprimim *post-mortem* foşti academicieni, în timp ce în Academie rămîn pe mai departe personalităţi de vîrf ale defunctului regim, lipsite de operă şi de orice merit ştiinţific, sau oportunişti de îndoielnică valoare, avînd destule păcate pe conştiinţă. Ei n-au fost îndepărtaţi din ilustrul for, dimpotrivă, cînd n-au fost lăsaţi să vegeteze pe mai departe în dulcele lor *far niente*, s-au trezit chiar avansaţi. Prin înlăturarea din sînul ei a unor asemenea elemente, Academia ar fi semnat într-adevăr divorţul de comunism, şi nu perturbînd inutil deprinderile de a scrie a milioane de oameni prin măsuri arbitrare şi nejustificată.

Iată, după opinia mea, mobilurile reale ale actualei reforme ortografice. E greu de prevăzut dacă ea se va impune sau nu, atîta timp cît nu va fi întărită de autoritatea unui act normativ al statului. Chiar aşa, ea nu va rezista multă vreme, întrucît merge împotriva adevăratei tradiţii a ortografiei româneşti.

Cronica, an. 28, nr. 8, 15-30 apr. 1993, p. 12

Eugen MUNTEANU

ORTOGRAFIA ŞI IGNORANŢA FUDULĂ

Modificările ortografice propuse (şi votate!) recent de Academie îşi fac din plin datoria diversionistă întru care au fost aruncate pe piaţă: să dea de lucru purtătorilor de condei, să răscolească pasiuni şi ambiţiuni... culturale, să politizeze ce mai rămăsese nepolitizat, nevinovata ortografie. Pentru că, vezi Doamne doar ea rămăsese învechită şi comunistă în vajnica noastră democraţie; în rest, nu tu comunism prin parlament, justiţie, administraţie, nimic reminiscent prin conştiinţe şi obiceiuri. Aşadar, după ce au rezolvat toate problemele cheie ale culturii româneşti, după ce au terminat editarea integrală a mari-

lor noştri clasici şi a corpusului de dicţionare reclamat de actualitate, după ce au pus la punct un sistem eficient de stimulare a creaţiei culturale şi ştiinţifice naţionale, nemuritorii noştri s-au apucat să inginerească ortografia română, sub comanda unui cameleonic ortofizician care confundă ortografia cu ortonerozia dumisale. Argumentul principal: în 1953 tancurile sovietice, în elanul lor rusificator, s-au insinuat pînă în înaltul for academic, alungind din ortografia română frumoasa şi pur latineasca slovă *â*, ca şi la fel de latina formă *sunt*, în favoarea ruseştilor *î* şi *sînt*. Să-i restituim deci limbii române haina ei adevărată, zic academicienii! Ce contează că specialiştii din universităţi şi chiar cei din institutele de specialitate ale Academiei, oameni care şi-au făcut o profesie şi o pasiune din cercetarea şi cultivarea limbii române, argumentează că altfel stau lucrurile, că *î* este la fel de latin ca şi *â*, că *sînt* este cu adevărat etimologic şi nu *sunt*! Îi taxăm de retrograzi, elitişti şi „scientişti" cu capul în nori şi-i invităm să-şi vadă de hîrţoagele lor, sub cuvînt că limba şi ortografia sînt... bunuri ale întregului popor, care singur decide ce şi cum. De bună seamă, prin forul academic! Cui să-i explici că şi un pod, de exemplu, este „un bun al întregului popor", dar nu „întregul popor" este chemat să-şi dea cu părerea cum ar trebui proiectat şi construit ca să fie mai corespunzător menirii sale?

Că astfel pot gîndi pseudo-savanţi imbecilizaţi de un îndelungat exerciţiu genuflexionar în defuncta dictatură, precum mai sus amintitul ortonerod interdisciplinar sau o recent preacuvioasă doamnă dar fostă tovarăşă prin ccpcr şi sfetnică literară a titanului din Scorniceşti, nu-i de mirare. Deşi ne întristează, nu ne îngrijorează nici oportunismul de ultimă oră al unui respectat şi reputat slavist care, de dragul unui fotoliu, ne îndeamnă radiofonic să nu prea dăm crezare unor O. Densusianu sau A. Philippide, ca unora care, întemeind studiul ştiinţific al istoriei limbii române, n-au prea fost patrioţi! Ceea ce ne îngrijorează într-adevăr este pervertirea criteriilor de judecată raţională într-un domeniu totuşi ştiinţific, proliferarea imposturii în numele dreptului la cuvînt.

Nu declara cu suficienţă o profesoară deunăzi pe micul ecran că prin revenirea la *â* din *a* limba română îşi redobîndeşte caracterul latin, confundînd limba cu grafia? Să nu fi învăţat niciodată „profesoara" că limba română, scrisă cu alfabet arab, să zicem, tot limbă romanică rămîne? Să fi trecut ea prin facultate fără să afle că „modesta" literă *î* aparţine alfabetului latin ca şi „gloriosul" *â*? Că sunetul *î* reflectă nu

doar un *a* latinesc (precum în *pîine*, lat. *panis*, *cîine*, lat. *canis*), dar şi un *e* (precum în *vînt*, lat. *ventus*, *mormînt*, lat. *monumentum*) sau un *o* (precum în *fîntînă*, lat. *fontana*)? Cît de etimologică şi de „restitutivă" va fi scrierea noastră dacă vom scrie *râu* şi *râpă*, cu *â*, cînd în latină avem *rivus* şi *ripa*, cu *i*?! Să nu ştie doamna „profesoară" că în cultura română a biruit principiul ortografiei fonetice, căci altfel, dacă vrem să fim etimologişti consecvenţi, ar trebui să scriem, cum s-a şi scris cîndva, *câine*, *pâine*, dar şi *vênt*, *mormênt*, *fôntână*, respectînd litera originară cu care se scria etimonul latin? Şi, în acest caz, cîtă latină ştim noi, actualii „profesori", ca să putem scrie etimologic? Probabil tot atîta cît şi un alt „profesor", care în numărul din 13 martie a.c. al cotidianului „Monitorul" scrie negru pe alb că cei care se opun aplicării noilor „reguli academice" nu au nici un „suport ştiinţific". Dar cum argumentează ştiinţificul nostru? El zice că din indicativul prezent latinesc *sum*, *es*, *est*, *sumus*, *estis*, *sunt* a „rezultat" în româneşte de-a dreptul *„eu sunt, tu eşti, el este, noi suntem, voi sunteţi, ei sunt*"! Nu, domnule „profesor", reconstituirea unor forme ale paradigmei conjugării verbului *a fi* pe baza conjunctivului latinesc nu este o „invenţie" proletcultistă, ci o realitate istorică străveche! Că domnia-voastră aţi lipsit de la cursurile de gramatică istorică nu-i nici o tragedie; totuşi, cînd vă apucaţi să scrieţi la gazetă sau să-i „lămuriţi" pe elevii dumneavoastră, ar fi bine să vă mai uitaţi prin tratatele de istoria limbii române scrise de autorităţi clasice, precum O. Densusianu, A. Philippide, Al. Rosetti sau G. Ivănescu. Aţi afla astfel că fenomenul fonetic al căderii consoanelor finale în prima fază a trecerii de la latină la română a făcut inoperantă utilizarea unora din formele indicativului prezent care au fost substituite cu forme de la subjonctiv; că această substituţie nu are nimic ciudat, întrucît încă din limba latină scrisă postclasică – fără să mai vorbim de latina populară – subjonctivul prezent era frecvent folosit în locul indicativului. Şi apoi constituirea şi refacerea paradigmelor flexionare este în orice limbă un permanent proces, mai dinamic încă în perioadele de naştere a unor noi limbi şi dialecte. Dacă aţi cunoaşte puţină dialectologie românească şi dacă aţi fi frecventat cît de cît vechile texte româneşti aţi fi ştiut că dintotdeauna românii au rostit și au scris *ei sînt*, că aceasta este forma etimologică autentică, scrierea (și ulterior rostirea) *ei sunt* fiind o reactualizare cultă, un adevărat împrumut neologic din latină, impus parţial în scris de curentele latinizante. Desigur că reactualizarea, adoptarea şi codificarea formelor *sunt*, *sunteţi* etc. este posibilă, în

ciuda statutului lor artificial, dacă ar întruni un consens al celor ce scriu româneşte. Lingviştii ar fi primii care ar constata atunci acest consens şi ar formula respectiva normă ortografică. Dar acest act, firesc în dinamica limbii literare, nu ar anula realitatea istorică pe care actualii „militanţi” ca dumneavoastră o ignoră, răstălmăcind-o în fel şi chip, dar... în mod democratic.

Cam aşa stau lucrurile cu „ştiinţificitatea” majorităţii „argumentelor” invocate de susţinătorii revizuirii actualei ortografii, că ocupă ei fotolii academice sau ţin în mînă un condei de ziarist: încît, oricît de moderat ţi-ai impune să fii, spunîndu-ţi că sînt atîtea lucruri de făcut în filologia românească care nu-ţi lasă timp să te ocupi de fleacuri, intruziunea prostiei agresive într-un domeniu în care ar trebui să domine calmul olimpian şi respectul pentru competenţa adevărată nu poate să nu te pună pe gînduri.

Cronica, an. 28, nr. 8, 15-30 apr. 1993, p. 12

Dumitru IRIMIA

DESPRE ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE FĂRĂ PATIMĂ
(ȘI FĂRĂ IDEOLOGIE ȘI FĂRĂ POLITICĂ) (I)

Cu Eminescu

Raportul prezentat în Adunarea Generală a Academiei Române, miercuri, 17 februarie a.c., în legătură cu introducerea unor modificări în ortografia limbii române îşi caută adăpost în nume importante din cultura românească. „Cu Hasdeu, Maiorescu, Puşcariu şi Rosetti” – stă scris cu semne tipografice autoritare la începutul textului publicat în revista „Academica”, nr. 4 (28)/1993.

Preluînd numai tipul de sintagmă, ne vom întemeia, în primul rînd, pe Mihai Eminescu, adică „vom merge” cu Eminescu, mai exact, cu două principii fundamentale ale gîndirii sale despre fiinţa omului în lume:

1. „Adevărul e stăpînul nostru, nu noi stăpînii adevărului.” (Ms. 2275B);

2. „Nu noi suntem stăpînii limbei, ci limba e stăpîna noastră.” (Ms. 2275B).

Vom merge totodată şi cu savanţii invocaţi, chiar dacă nu ne vom referi direct la ei, dar vom merge şi cu alţi savanţi: A. Philippide, G. Pascu, G. Ivănescu, Ed. Bourciez, Alf Lombard etc.

La vedere vom merge mai des cu Maiorescu; şi pentru că rolul său a fost fundamental în istoria ortografiei limbii române, în sensul impunerii principiului fonetic (fonematic) în confruntarea cu principiul etimologic, dar şi pentru că (sau mai ales pentru că) *Raportul* repune în funcţie pentru Titu Maiorescu „patul lui Procust”.

În loc de Introducere

Scrisul este un sistem secund de reprezentare a sistemului limbii, a cărei natură autentică este orală, sonoră. (Saussure). Cînd îşi aşază la bază principiul fonologic, ortografia unei limbi este o modalitate, relativă şi convenţională, de reprezentare în scris, infidelă, a sistemului şi structurii fonematice (nu fonetice) în strînsă legătură cu lexicul şi gramatica ei.

Adevărul limbii române şi ortografia ei

Ca limbă romanică, alfabetul de tip latin prin care este reprezentată în scris este singurul corespunzător firii limbii române, care-i asigură şi-i reflectă caracterul de limbă neolatină. Dar, tot aşa cum limba română nu se confundă cu limba latină, nici alfabetul românesc nu se suprapune total cu alfabetul latin.

Despre adevărul limbii (în fonetică: sunetul î)

Sunetul *î* nu-şi are originea în vreo limbă slavă şi cu atît mai puţin în limba rusă. Au demonstrat-o la vreme, cu argumente, lingvişti români şi străini. Titu Maiorescu admitea chiar ipoteza că acest sunet ar fi putut exista în latina populară: „Mai probabil pare a fi că ъ [=*ă*] şi *î* au existat în limba latină vulgară”. (*Despre scrierea limbei române*, 1866; în vol. *Critice*, Editura pentru literatură, 1966, p. 237)

Despre adevărul ortografiei (în reprezentarea grafică a sunetului î)

Istoria ortografiei româneşti a stat în strînsă legătură în primul rînd cu istoria şi caracterul limbii, dar în acelaşi timp şi cu natura şi funcţia scrisului.

Caracterul romanic al limbii române a impus în mod absolut reprezentarea ei în scris prin alfabetul latin dar nu şi modul de semnala-

re a originii latine la nivelul unităţilor de limbă – morfematice sau lexicale –, considerate individual şi nici la nivelul unităţilor fonematice.

În acest sens, principiul intelectual înseamnă în gîndirea lui Maiorescu luarea în considerare a fonetismului sub aspect fonologic, concomitent cu principiul logic, care este, în esenţa lui, de tip funcţional: „Criteriul alfabetului este dar acesta: litere numai pentru atîtea sonuri cîte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înţelesului cuvintelor, adică a radicalelor şi a formelor flecţionare!" (st. cit., p. 257).

Nu altfel va fi gîndit Eminescu problema ortografiei, de vreme ce într-o notiţă-manuscris lăsa această însemnare: „Legile fonologice ale limbei române şi ortografia care rezultă din ele". (Ms. 2266).

În legătură cu ceea ce s-ar putea numi principiul minimului de efort pentru maximum de eficienţă funcţională în ortografie, Titu Maiorescu îşi expune foarte clar conţinutul principiului intelectual: „Prin urmare, timpul ce mi-l ocupă simpla vedere a scrisoarei şi amintirea deosebitelor regule gramaticale pentru cetirea ei este un timp pierdut. Litera nu are altă treabă decăt să mă conducă pe cît se poate de iute afară din sine spre auz şi înţeles şi este vederat că în proporţia în care mă va ocupa litera ca semn văzut, în aceeaşi proporţie îmi voi fi întîrziat mai mult scopul scrierii, adecă înţelegerea, şi ideea comunicată prin scris se va afla mai împiedicată şi mai înlănţuită în elementul străin firii sale, în care a strămutat-o trebuinţa de sensibilitate a oamenilor". (st. cit., p. 265).

În acelaşi sens se va exprima, în şedinţa Academiei Române din 31 mai 1929, filosoful C. Rădulescu-Motru, fost preşedinte al Academiei Române: „În psihologie e fapt stabilit că limba nu e o haină, ci un instrument care trebuie să funcţioneze automat. Sub acest raport limba care foloseşte pentru acelaşi sunet două notaţii se complică pe sine inutil. Pronunţarea sunetului *î* e sigură (nu e ca în cazul diftongilor *ie*, *ea*); *a-l scrie cînd î*, *cînd â e deci inutil* (s.n.). Românii fiind un popor tînăr, cari au nevoie de a progresa repede, trebuie să se folosească în scriere de un instrument simplu şi uşor".

Cu o argumentare similară îşi motivează A. Scriban, în prefaţa la cunoscutul său *Dicţionar al limbii româneşti*, 1939, întrebuinţarea unui singur semn: litera *î*, pentru sunetul *î*: „Litera *â* (pe care Academia o susţine numai fiindcă *Român* vine din *Roman*) e tot una cu *î* şi încurcă învăţarea limbii româneşti." Principiul ştiinţific e „un sunet, o literă". (p. 51)

Deci, care din cele două semne grafice (*î*/*â*) are mai multă îndreptăţire din punct de vedere ştiinţific, adică al raportului dintre sistemul de norme ortografice şi sistemul limbii reale, pentru reprezentarea sunetului (tip) *î*?

1. Din perspectiva principiului fonetic/fonologic, în strînsă legătură cu exigenţele simplităţii ortografiei şi reducerii distanţei dintre realitatea fonetică şi realitatea grafică (la nivelul raportului sistem fonetic – sistem alfabetic), litera *î* este mai în măsură să evoce o anume apropiere între sunetul-tip *î* şi sunetul-tip *i* („înrudirea sunetului «*i* posterior» (*ɨ*) cu sunetul «*i* anterior» (*i*)...” – Alf Lombard, *Despre folosirea literelor* â *şi* î, în „Limba română”, 1992, nr. 10, p. 539; „Litera *i* reprezintă un sunet care e la mijloc între *i* şi *u* cu care se confundă, că se zice indiferent *stric* şi (în nordul Moldovei) *strîc*, *sîmbure* şi *sumbure* şi altele multe...” – A. Scriban, *Dicţionar*, p. 51; „... *î*... este o vocală mediană între *u* şi *i*...” – Ed. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, Paris, 1967, p. 549). Însăşi transcripţia fonetică recurge la o variantă grafică a literei *i* – *ɨ* (Alf Lombard, st. cit., p. 539; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor daco-române*, 1967, p. 124-126).

2. Din perspectiva principiului caracterului sistemic al limbii şi al reprezentării acesteia în scris, litera *î* asigură corespondenţa perfectă între unitatea sonoră şi unitatea grafică în spaţiul gramatical: la verbele de conjug. a V-a, în -*î*: *coborî* – *coborînd* – *coborîm* – *coborît* – *coborîsem* – *coborîi* (imperfectul provoacă discontinuitate – şi sonoră şi grafică la toate verbele: *coboram*) şi în spaţiul lexical: *a coborî* – *coborîş*; *a urî* – *urît* (adj.), *urîtul* (subst.) – *urîţenie* – *urîcios* etc.

Întrebuinţarea literelor *â*/*î* în condiţiile propuse de Academie – 1993 ar anula această corespondenţă pentru verbele de conj. V (în flexiune) şi derivatele lor (*a urî* – *urând*; *a urî* – *urât* – *urâţenie*) şi ar crea impresia falsă a existenţei unei asemenea corespondenţe la verbele de conj. I (*a cînta* – *cântând*, *cântăm*, *cântasem* etc.).

Pentru această din urmă situaţie, dl. P. Boerescu află, într-un text de susţinere a propunerii Academiei (*Alfabet* şi *Ortografie*, „Academica”, acelaşi număr 4, p. 23) motivarea literei *â* într-un principiu morfologic maiorescian! În realitate, Titu Maiorescu îndreptăţea în studiul invocat alfabetul latin în raport cu alfabetul chirilic; numai prin folosirea de litere latine, cu semne diacritice, pentru sonurile specifice limbii române *ă*, *ş*, *ţ*, se evidenţiază vizual legături mascate de alfabetul chirilic: *fac*, *facere*, *făcut*; *carte*, *cărţi cărţii*; „Alfabetul cel nou ne-o arată îndată; nu avem decît să vedem literele cărţii pentru a înţelege

că ele sunt o declinare a substantivului carte. Alfabetul slavon, din contră, ne încurcă reminiscenţa”. (*Critice*, p. 270-271). Surprinde totodată că dl. P. Boerescu nu ia în consideraţie, pe baza aceluiaşi principiu, unitatea *hotărî – hotărînd*; *izvorî – izvorînd*; numai pentru că era asigurată de litera *î*?

Acolo unde, datorită contextului, intervine alternanţa fonetică *î/i*, scrierea cu *î* păstrează mai bine conştiinţa raportului cu morfemul de bază: *tînăr – tineri – tinereţe – a întineri*; (*a*) *vinde – vînzare – vînzător*; *cuvînt – cuvinte*; *sfînt – sfinţi – sfinţenie – a sfinţi – a consfinţi* şi, prin aceasta, conştiinţa unităţii semantice.

Întrebuinţarea literei *â* ar reflecta în foarte puţine situaţii această legătură. În acelaşi articol, dl. P. Boerescu, dă un singur exemplu, „*Vrancea – vrâncean* etc.” (p. 23) tăcînd şi de această dată „unitatea grafică în derivare” asigurată de litera *î*, extrem de frecventă, şi pe care litera *â* ar anula-o: *a se chiorî – chiorâş*; *a amărî – amărât*; *a hotărî – hotărâre*; *sfânt – a sfinţi* etc.

În structura dicţionarelor (monolingve, bilingve etc.), aceeaşi literă *î* păstrează termenii din aceeaşi familie de cuvinte în imediată apropiere: *a vinde*, *vînzare*, *vînzător*; litera *â* ar situa la distanţe uneori foarte mari termenii înrudiţi: *vânzător*, *a vinde*; *coborâş*, *a coborî*; *urât*, *a urî* etc.

La nivelul limbii naţionale, litera *î* întăreşte conştiinţa unităţii limbii române, atunci cînd se realizează în scris variantele ei cultă şi populară: *simt – sîmt*; *singur – sîngur*; *ţine – ţîne*; *stinge – stînge*. („Putut-au oare-atîta dor/ În noapte să se stingă,/ Cînd valurile de izvor/ N-au încetat să plîngă?”).

3. Din perspectiva principiului etimologic (respins/invocat de *Proiect*, *Hotărîre*, texte de susţinere, în funcţie de cotiturile „demonstraţiei”), litera *â*, întrebuinţată în condiţiile propuse, ar conduce la o dublă încălcare a acestui principiu:

– în interiorul cuvîntului ar evoca un *a* latin originar (*a* + *n* > *ân*), în *pâine*, *câine* etc., dar ar obscuriza etimologia lui *râu* (< *rivus*, *rius*), *a râde* (< *ridere*) etc.

– la început de cuvînt, cînd cedează locul „nedreptului” *î*, se obscurizează şi evoluţia *a* + *n* > *în* (*ân*): *angelus* > *înger*.

Ca să nu mai invocăm termeni de alte origini.

În schimb, întrebuinţarea generalizată a literei *î*:

a. reprezintă sunetul *î* indiferent de origine: *cînta* (< *cantare*), *a rîde* (< *ridere*), *vînt* (< *ventus*), *fîntînă* (< *fontena*), *adînc* (< *adtuncus*);

b. reflectă, într-o serie de structuri, continuitatea latină-română în sensul *i* + *n*/*m* > *î*(*n*/*m*); iar, în acest caz, o face, în mod absolut, indiferent de poziţie în structura cuvîntului şi de natura acestuia (primar sau derivat): *în* (< *in*), *rîpă* (< *ripa*); *începe*, *reîncepe*.

c. corespunde şi unui sunet *î* de origine strict românească (un „zero” latin spune Alf Lombard): *î* protetic în structura unor forme pronominale (*îmi* < *î* + *mi*(*h*)*i*; *î* vocală de susţinere silabică a unor structuri consonantice de natură onomatopeică (*zvîrr*! *fîşş*!): de aici verbe precum *a fîşîi*, *a zvîrli*, *a vîjîi* etc.); *î* sufix al infinitivului unor verbe postsubstantivale: *izvor*, *a izvorî* etc.).

4. Din perspectiva principiului „străinătăţii” (occidental-romanice)...; italienii, francezii, spaniolii ar fi nedumeriţi – se susţine – că, datorită întrebuinţării literei *î*, nu l-ar regăsi în cuvintele *pîine*, *cîine*, pe *a* originar, cunoscut din propriile limbi: *pane*, *pâine*; *cane*, *chien* (formă tot fără *a*-ul originar!). E greu, însă, de înţeles de ce ar rămîne aceiaşi italieni etc. insensibili în faţa unor forme cu *â* care nu le mai permit să recunoască pe *i*, de exemplu, din limbile lor şi din latină: *a râde* – *rire*, *ridere* şi pe care îl regăsesc cînd se recurge la litera *î*: *a rîde*? Şi de ce nu s-ar supăra aceiaşi italieni, spanioli, francezi etc. cînd litera *î* maschează, la început de cuvînt, un *a* originar: *înger* (*angelus* – *angelo*, *ange*). Specialişti de renume, însă, nu sînt deranjaţi de forme precum *pîine*, *cîine*; cunoscutul romanist Ed. Bourciez, de ex., după ce fixează identitatea vocalei *î* şi semnalează modul în care aceasta se scrie: „Le vocalisme roumaine se distingue actuellement de celui des autres langues romans littéraires par la présence d’un *î* (souvent ecrit *â*) qu’on appelle *î* guttural...”, lucr. cit., p. 549, recurge cu consecvenţă la litera *î* (*lînă*, *blînd*, *cîmp*, *pîne*, *cîne*, *cînt* etc.).

5. Dimensiunea estetică nu poate fi exclusă din scrierea literelor, izolate sau în structuri diferite, dar este dependentă în mod esenţial de subiectivitatea celor care recurg la scris (producînd sau citind texte). În condiţiile întrebuinţării neutre a scrisului, e greu de înţeles, însă:

– de ce grupul *îi* ar fi „de o urîţenie flagrantă”, cum îl caracterizează *Raportul*, în *cîine*, *mîine*, *pîine* şi n-ar fi la fel de urît în structura pronumelui *îi*;

– de ce grupul *îi* ar fi mai urît decît grupul *ii*, ca să ne referim la o literă apropiată ca desen, cu aceeaşi „siluetă”, să spunem, în raport cu mai plinul *â*: *poezii*, *fiinţă*, *ştiinţă*, *mîine*, *mîngîi* etc.

– de ce litera *î* ar putea determina imaginea unui cîmp de sîrmă ghimpată în viziunea d-lui Nae Georgescu, citat în *Raport*: „Imaginaţi-vă un cîmp cu semne diacritice deasupra: pare un cîmp de sîrmă ghimpată!" („Academica", p. 19), de vreme ce şi *î* din *a* se scrie tot cu semn diacritic: *â*?!

6. Invocarea principiului tradiţiei pentru îndreptăţirea redării sunetului *î* prin litera *â* a fost posibilă numai prin reducerea istoriei ortografiei româneşti la momentul normelor votate în mai 1932 iar această reducţie pare a fi fost înscrisă în schema unei sofisme de acest tip:

1) Puterea totalitară i-a luat ţăranului român, după instaurare, dreptul de proprietate asupra pămîntului de care dispunea înainte de război.

Răsturnarea puterii totalitare, în 1989, i-a redat ţăranului român dreptul de proprietate şi chiar proprietatea asupra pămîntului.

2) După instalarea puterii totalitare s-au introdus modificări în sistemul de norme ortografice ale limbii române. Puterea totalitară i-a luat atunci literei *â* dreptul de a reprezenta în scris (alături de litera *î*) sunetul *î*, şi prin aceasta, dreptul de a reflecta latinitatea limbii române şi romanitatea poporului român şi a împuternicit semnul *i* să vizualizeze (peste tot) acest sunet pentru că această literă ar fi avut în ea însăşi capacitatea de a ascunde romanitatea limbii şi poporului român!

Deci, răsturnarea Puterii totalitare trebuie să restituie literei *â* drepturile uzurpate, limbii şi poporului român – latinitatea!

În realitate singura dimensiune şi totodată marcă autentică a instituirii unei tradiţii în ortografia românească este alfabetul latin, care înlătura definitiv, în 1860, tradiţia scrierii limbii române cu alfabetul chirilic, impropriu naturii sale de limbă romanică.

Propunerea şi *Hotărîrea* Academiei Române 1993 nu pot invoca reluarea unei tradiţii privind redarea sunetului *î* prin litera *â* cel puţin din două motive:

a. Două decenii din 1932 pînă în 1953 reprezintă o durată prea scurtă pentru instituirea unei tradiţii;

b. Nici înainte, nici după 1932, scrierea cu litera *î* nu a fost abandonată. Personalităţi cu rol fundamental în dezvoltarea culturii româneşti chiar dintre cele numite în *Raport* (Titu Maiorescu, S. Puşcariu, Al. Rosetti) sau nu au renunţat niciodată la folosirea unui singur semn, litera *î* (A. Philippide, Gh. Ivănescu etc.), sau au oscilat între literele *î* şi *â* de la o etapă la alta sau chiar într-o aceeaşi etapă (între ex-

punerea teoretică şi întrebuinţarea concretă în scris), cu diferite motivări. Un exemplu: în *Proiectul de ortografie* din 1904, prezentat de Titu Maiorescu, litera *â* trebuia să păstreze natura velară a consoanelor *c* şi *g*; de aceea, în aceste contexte fonetice nu se va folosi litera *î*: „Sonul *î* se scrie cu *î*, însă acolo unde este imediat precedat de consonantele *c* şi *g* se scrie cu *â*." (*Critice*, p. 329).

Un grad mai ridicat de continuitate, chiar dacă nu absolută pentru a se putea vorbi de o tradiţie, prezintă doar întrebuinţarea literei *â* în structura termenilor formînd familia cuvîntului *român*, pentru a marca romanitatea poporului român (prin continuitatea *Roma – roman*(*us*) – *român*) sau identitatea sa naţional-statală: „Pe lîngă aceasta propunem, ca excepţie importantă, – preciza Titu Maiorescu în acelaşi *Proiect* din 1904 – scrierea lui *î* prin *â* în cuvîntul *român* şi derivatele lui, *România*, *românism* etc. Cu acest mod de scriere s-a identificat românimea de la renaşterea ei modernă încoace, el este introdus în oficialitatea regatului nostru independent pe toate monedele, pe toate inscripţiile, pe toate peceţile". (p. 329). Chiar cînd, în 1908, va fi în favoarea extinderii literei *â*: „Însuşi semnul *î* propus în loc de *â* seamănă prea mult cu *i* şi la vedere se confundă uşor cu el. Pentru începutul cuvintelor, aceasta nu are inconvenient, dar în mijlocul lor le dă un aer străin. *Când*, *cântare*, *mână* fac impresie firească unui român cult, dar *cînd cîntare*, *mînă* apar multora ca prea eterogene". (*Critice*, Bucureşti. vol. II, 1928, p. 11), poziţia lui Titu Maiorescu rămîne poziţia intelectualului autentic, cu înţelepciunea relativizării (fac impresia, apare) şi cu deschidere spre alte soluţii: „Fie că în viitor s-ar adopta *i* scurt şi s-ar introduce *î* şi în corpul cuvintelor, fie că ar rămîne scrierea acestor semne aşa cum e stabilită astăzi de Academie, deosebirea, redusă numai la atîta, este prea mică, pentru a stînjeni unificarea definitivă a ortografiei române". (p. 11).

Într-un articol, foarte încărcat, de susţinere a *Hotărîrii* Academiei 1993, *Cîteva reflecţii privind ortografia limbii române* („Academica", acelaşi nr. 4), dl. Gh. Mihăilă, invocat de *Raport*, apreciază: „Deosebit de preţioase metodologic ni se par concluziile de bun simţ şi respect al tradiţiei pe care le formula, în încheiere [Titu Maiorescu]…", dar, nu citează fraza de mai sus, adevărata încheiere a textului maiorescian. Fără îndoială, din lipsă de spaţiu...

*

Adevărul la care avem de regulă acces este un adevăr relativ. Inclusiv adevărul ştiinţific.

Etica cercetării adevărului, în schimb, inclusiv a celui ştiinţific, nu poate fi relativă; ea este incompatibilă cu excomunicări, discriminări, elipse, amestec de planuri. Etica cercetării ştiinţifice şi comunicării rezultatelor ei cere şi cumpănire şi cumpănă. Etica cercetării ştiinţifice trebuie să fie absolută.

Cronica, an. 28, nr. 8, 15-30 apr. 1993, p. 13, 15

(II)

Limba de lemn. Variante?/ Continuitate?
Ce s-a întîmplat în 1953?

Ortografia din 1953 a generalizat scrierea sunetului *î* cu un singur semn grafic – litera *î*, indiferent de origine şi de poziţie în structura cuvîntului. În scrisul românesc nu era o noutate. Lingvişti mai severi cu criteriile extra-ştiinţifice folosiseră în toată perioada interbelică sau în toată prima jumătate a secolului XX numai litera *î*: A. Philippide, G. Ivănescu etc. Alţi lingvişti exceptau numai familia termenului *român*. În 1916, G. Pascu publica la Bucureşti, Viena şi Leipzig, *Sufixele româneşti*, studiu fundamental în acest domeniu, premiat de Academia Română în 1915; litera *î* era folosită aici deopotrivă în rădăcina şi în sufixele din structura cuvintelor, indiferent de origine. Acelaşi unic semn grafic în *Dictionnaire Etymologique Macedo-roumain*, tipărit în 1925; volumul I înregistra elementele latine şi romanice. În 1938, acelaşi savant, situat de puterea totalitară printre legionari, edita la Imprimeria Naţională din Bucureşti, *Amintiri* de Ion Creangă, recurgînd tot numai la litera *î*. Esteticianul Mihail Dragomirescu foloseşte, în vol. *Critică*, publicat, în 1927, la Editura Casei Şcoalelor, peste tot litera *î*.

Tot printre intelectualii anticomunişti, chiar legionari, fusese situat A. Scriban. În cunoscutul său *Dicţionar al limbii româneşti*, una dintre cele mai bune opere lexicografice, excepta de la redarea prin *î* a sunetului *î* doar familia cuvîntului *român*. În 1943, E. Lovinescu tipăreşte la Casa Şcoalelor monografia *Titu Maiorescu şi contemporanii săi*, folosind litera *â* în aceleaşi condiţii.

Din altă perspectivă, Societatea profesorilor de limba română din Bucureşti publică, în 1940, în „Buletinul Societăţii", un *Proiect de Ortoepie şi Ortografie românească* în care se susţine ideea generalizării literei *î*.

Deci, scurtînd, norma din 1953 ducea pînă la capăt un proces de simplificare a ortografiei care străbătuse mai multe etape, după introducerea oficială, în 1860, a alfabetului latin, şi legifera această simplificare.

Numai că sistemul de norme ortografice propus în 1953 a fost încadrat, „ca să treacă", într-o ramă ideologizantă în care cuvinte cu sensuri agresive, violente (se vorbea nu de generalizarea literei *î*, ci de suprimarea semnului *â*) se împleteau cu enunţuri encomiastice, demagogice, în care centrală era invocarea „genialului Stalin". Rama, foarte încărcată demagogic şi ideologizant, a făcut ca adevărul, fie şi relativ, să fie acoperit; dar adevărul, chiar sufocat, rămîne adevăr: limba trebuie să aibă „norme bine fixate, unice pentru toţi cei ce o vorbesc" şi o scriu. „Ortografia trebuie să fie simplă la români", spune A. Scriban în *Introducerea* la *Dicţionarul* său. La fel se exprimase în 1929 C. Rădulescu-Motru. La fel susţin toţi marii lingvişti români şi străini (între ei A. Philippide, A. Meillet, R. Lepsius, Alf Lombard).

Rama, însă, din 1953, începuse a se construi încă din 1948 sau chiar mai înainte și va tinde încet, dar sigur şi agresiv, să pretindă a deveni însuși tabloul în orice domeniu al vieţii spirituale româneşti. Începea atunci *procesul de transformare a limbii române în limbă de lemn*. Aceasta, nu ortografia, a fost „lovitura puterii totalitare dată limbii și culturii române în 1953", de care se vorbeşte în *Raportul* din 17. 02. 1993. Se dovedea acum, mai mult ca oricînd, că cel mai important şi mai eficace mijloc de impunere a minciunii şi de ticăloşire prin minciună a omului poate fi (sau este) limba. Din spaţiu de constituire şi exprimare a identităţii reale a omului, de fiinţă umană şi naţională totodată, limba, transformată în instrument politic, prin ideologizare şi demagogie, devine spaţiu de trădare a propriei esenţe şi a esenţei fiinţei umane; începea, prin aceasta, şi cea mai gravă criză a societăţii româneşti – criza morală.

Limba de lemn în Academia Română, astăzi

Ce s-a întîmplat, între altele, la Academia Română, după 1990, acum în deplină libertate?

Între noi primiri (foarte selective, şi în categoria „activi", şi în categoria „post-mortem") și excluderi (şi mai selective: numai categoria „post-mortem"), s-a trecut la „procesul" legiferării din 1953 a ortografiei române, „fără a cărei înlăturare nu poate fi vorba de încheierea

bazelor necesare renaşterii Academiei Române şi, prin ea, de revenire a culturii române la matca ei firească”. (*Raport*, în „Academica”, feb. 1993, p. 18).

Sonoritatea acestei fraze, în perfect acord cu modalităţile în care s-a propus și urmărit discutarea „în deplină libertate”, a unor schimbări în ortografia limbii române reflectă nu numai neputinţa conducerii Academiei de a se elibera de o anumită mentalitate, ci şi vrerea de a susţine această mentalitate. Structuri lingvistice şi structuri stilistice din textul *Proiectului* de modificare a ortografiei, din textul *Hotărîrii* care propunea organizarea de dezbateri în această problemă, din *Raport*, din texte elaborate de d-nii Pârvu Boerescu şi Nae Georgescu probează că limba de lemn este la ea acasă în Academie, că aici „imperiul frazei” nu s-a dezintegrat.

Și atunci...

Conducerea Academiei poate vorbi în numele tuturor categoriilor socio-profesionale, culturale etc., în numele poporului român: „Limba română este opera poporului român şi a oamenilor săi de cultură, din biserică şi din literatură şi din ştiinţă” („Academica”, p. 17).

A nu se înțelege: 1. – că aceste categorii (oameni de cultură etc.) nu ar fi şi ele poporul român; 2. – că limba română nu ar fi şi opera oamenilor din învăţământ (de toate gradele), din presă!

Nu tot în numele poporului român se vorbea şi în 1953? Şi mereu după aceea... „Nimeni şi nici un grup de specialitate – se spune în continuare – fie el şi din domeniul lingvistic, nu poate s-o transforme de unul singur sau s-o menţină în tipare care nu i se potrivesc”, „Limba nu este a lingviştilor”, „Academia nu a delegat pînă în prezent lingviştilor drepturi depline şi suverane asupra limbii române literare...” (*Raport*).

Idei foarte adevărate, numai că se amestecă planurile; ortografia unei limbi nu e însăşi limba, iar a studia limba nu înseamnă a o lua în posesie. Să fie vorba numai de excluderea sau minimalizarea rolului lingviştilor? Ar fi şi aceasta o modalitate cunoscută. Pentru că a fost practicată ani mulţi. Oricum, Titu Maiorescu (*Cu Maiorescu*... începe textul *Raportului*...) gîndea altfel. În studiul *Direcţia nouă în poezia şi proza română* (1872), după ce observă cu ironie: „Este obicei cunoscut al guvernelor noastre de a se ocupa de lucruri de prisos, neîngrijind pe cele trebuincioase”, Titu Maiorescu respinge pretenţiile unui Consiliu de pe lîngă Ministerul Instrucţiunii Publice (în frunte cu însuși ministrul) de a impune un sistem de norme ortografice fără consultarea lingviştilor şi împotriva punctului de vedere al lingviştilor:

„Cine sunt aceşti domni? D. Christian Tell e general, d. Orescu arhitect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof) d. Marin fizic şi d. Petrescu matematic. Nici unul din domniile lor nu este limbist. Dar atunci de unde îşi arogă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii şi limbei ca regule obligatorii şcoalelor române? Cum! generalul Tell, arhitectul Orescu, fizicul Marin şi ceilalţi vor să ordone filologilor Laurian, Massim, Circa, Burlă, Lambrior etc., profesori specialişti în această materie, ca să-şi părăsească scrierea lor de păn-acum şi să primească pe aceea a consiliului permanent? Nemţii au un proverb de batjocură: cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat şi mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva d-nii din Consiliu au luat acest proverb în serios?" (*Critice*, pp. 124-125). Nici Sextil Puşcariu nu gîndea altfel: „Dacă Academia ar primi deciziile filologice, ar da prestigiul necesar unui sistem ortografic care este rezultatul unor discuţii îndelungate între cei mai competenţi cercetători ai limbei noastre şi, în acelaşi timp, rezultatul unor înţelepte concesiuni reciproce", (din *Proiectul de reformă a ortografiei române*, votat la 6 feb. 1932 de Academia Română, şi în care se excepta de la redarea sunetului *î* cu litera *î* numai familia cuvîntului *român*. Regula scrierii cu două litere a sunetului *î* se va fixa într-o şedinţă ulterioară a Academiei Române, în mai 1932, după ce filologii au fost rugaţi „să facă concesii sentimentului naţional").

Dar atitudinea faţă de lingvişti poartă şi alte mărci, încă mai evidente, ale unei binecunoscute mentalităţi. Aceasta se întemeiază pe principiul: Cine nu-i cu noi, cine are altă părere decît noi, e împotriva noastră, sau, în termenii limbii de lemn: Cine are altă părere este dogmatic. „Este simptomatică împrejurarea – se citează, în *Raport*, purtătorul de cuvînt şi temei teoretic şi ideologic, dl. P. Boerescu – că Academia Română a fost nevoită să reia problema literei *â* împotriva dorinţei Institutului de Lingvistică şi că cercetarea adevărului ştiinţific este efectuată de oameni cu o pregătire diversă, dinafara acestui for specializat. Nu poate fi o mai bună dovadă de dogmatism şi de imobilism în planul ştiinţei decît aceasta". Nu răsună în această frază ecoul unei fraze din 1953: „Din pricina acestei deficienţe a lingviştilor români şi a fostei Academii Române, s-a pierdut un prilej foarte potrivit de a se realiza reforma ortografică înainte de a fi început etc., etc." (frază citată şi în *Proiectul* Academiei Române, 1991)?

În afara d-lor P. Boerescu şi Nae Georgescu, mai este „demn de remarcat" în *Raport* şi dl. Gh. Constantinescu-Dobridor, pentru două

amendamente aduse noului *Proiect*. Dar, pentru că lingvistul citat nu îmbrăţişează în întregime propunerile conducerii Academiei, *Raportul* comentează: „Iată un exemplu de revenire la raţionalitatea ortografiei limbii române, chiar dacă *autorul nu se poate desprinde complet de* î-*ul din 1953*". (s.n.) Nu se află şi în această frază un ecou întîrziat din textul de motivare al ortografiei din 1953: „Secţia de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei RPR a întocmit un proiect de reformă care, deşi conţine unele propuneri binevenite de modificare a regulilor ortografice stabilite de fosta Academie Română în anul 1932, totuşi *păstra încă prea multe din inconsecvenţele vechii ortografii*"? (s.n.)

Există o continuitate în susţinerea şi întrebuinţarea literei *î* ca unic semn grafic pentru sunetul *î* între marii lingvişti din perioada interbelică şi reforma din 1953? E o coincidenţă ciudată – va spune dl. P. Boerescu – între caracterul nefundat al acestor teorii şi (bineînţeles!), caracterul „neştiinţific" al reformei ortografice din 1953: „Părerile nefundate ale acestor lingvişti însemnaţi ca A. Lambrior, H. Tiktin, A. Philippide sau Ov. Densusianu în legătura cu litera *î* din *i*, care pe bună dreptate n-au putut convinge şi n-au avut succes nici în 1881, nici în 1904, şi nici în 1932, au fost îmbrăţişate cu bucurie în anul 1953". (în „Dilema", 1993, nr. 9, p. 10). Ca să rămînem sub semnul adevărului, trebuie să precizăm: În 1904, în *Raportul* prezentat de T. Maiorescu, sunetul *î* trebuia să fie scris cu litera *â* numai în două cazuri: cînd urma lui *c* şi *g* şi în familia cuvîntului *român* (cf. *Critice*, p. 320). În 1932, S. Puşcariu propunea un proiect de ortografie cu litera *î* generalizată.

Dar procedura *Raportului* în cazul T. Maiorescu este încă mai subordonată acelei anumite mentalităţi. Este inexactă afirmaţia că: „Maiorescu pentru sunetul *â*/*î* (să fie două variante sonore?) propune scrierea numai prin *â*." În studiul *Despre scrierea limbei române* (1866), pe care se întemeiază în acest sens *Raportul*, Titu Maiorescu contestă existenţa fonologică a sonului *î*, fie pentru că în realitatea fonetică (sonoră) ar fi vorba de un *ă*, fie pentru că pronunţia ar putea fi eludată ca nespecifică limbii române. Titu Maiorescu trimite, în acest sens, la P. Maior: „Românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuinţează niciodată sonul *i*, ci numai ъ (=*ă*), ei nu zic *mîni* ca românii din Dacia veche, ci mъni; şi uşor s-ar putea dezvăţa şi românii din Dacia veche de acest son (?). Atîta cel puţin este sigur, că mulţi deşi îl pronunţă, nu-l scriu niciodată, ci întrebuinţează totdeauna litera ъ şi pentru *î*. (...). Îmi aduc chiar aminte că am auzit în copilăria mea vorbind oa-

meni bătrîni din a căror gură nu se auzea niciodată *î*”, fie cu alte motivări.

Comparaţiile pe care le face apoi Titu Maiorescu cu limba germană (*st*, *sp* citite *şt*, *şp*) şi cu limba franceză fac destul de clară poziţia lui în această problemă: „Pentru *pronunţare* (subl. T.M.) nazalul constituie o particularitate esenţială a limbii franceze, dar de scris nimeni nu-l scrie. Ei bine, sonul *î* este aproape în aceeaşi situaţie la români”. (*Critice*, p. 259).

Cine a dorit schimbarea ortografiei?

La 31 ianuarie 1991, conducerea Academiei Române propune în Adunarea Generală (şi pune în circulaţie) un *Proiect* (*Asupra unor îndreptări ale ortografiei limbii române*) în care, după o parte introductivă, se intră în subiect: „De aceea, propunem următoarele: (...) 2. Adunarea Generală a Academiei Române propune *dezbaterea* (s.n.) revenirii la *â* din *a* şi păstrarea lui *î* din *i*, în condiţiile regulilor ortografice elaborate de Sextil Puşcariu”.

Înainte de a face această propunere, preşedintele Academiei, dl. acad. ing. dr. M. Drăgănescu, a vrut să cunoască păreri ale diferitelor categorii socio-profesionale, culturale, cu două discriminări doar: vîrsta (uşor de aflat) şi cultura (mai greu…): „De cîtva timp întreb colegi membri ai Academiei Române, oameni de cultură, de ştiinţă, lingvişti, muncitori care au vîrsta necesară sau cultura necesară pentru a aprecia diferenţa dintre *â* şi *î*.” (întrucîtva derutantă întrebare: ce diferenţă trebuie apreciată, din ce punct de vedere?). Un maliţios ar putea întreba: dar de ce lipseşte din această înşiruire categoria ţărani? Pentru că ţăranii nu ar avea cultura necesară? Pentru că ei nu ar fi poporul român (că doar limba română e a poporului...)? Sau ca fraza să nu semene întru totul cu fraze bine cunoscute, dintr-o altă epocă? Cu atît mai mult, cu cît în acelaşi alineat mai apar termeni obligatorii, ideea revenirii la *â* „fiind primită cu plăcere şi interes ca să nu spun chiar cu entuziasm”.

Modelul Maiorescu a fost puţin diferit – dacă nu chiar opus. Raportor al Secţiunii literare în chestia ortografică (în cazul ortografiei din 1904) savantul („cu care merge” conducerea Academiei Române în 1991-1993!) motivează în faţa Adunării Generale: „Mişcarea semnalată prin ortografia Academiei de la 1880 s-a accentuat de atunci încoace în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunţat şi conce-

siunile etimologice făcute mai înainte din motive de oportunitate, spre a pregăti adoptarea generală a unei scrieri definitive, nu mai par necesare în timpul de faţă.

Majoritatea ziarelor şi a revistelor române de astăzi sunt scrise curat foneticeşte, fără nici un etimologism, şi – ceea ce este cu desăvârşire important – cerinţele mai tuturor profesorilor de limba română de la şcoalele secundare din ţară reclamă aceeaşi simplificare a scrierii. Dovadă, adresa conferinţei lor oficiale de la 25 mai 1903, înaintată Academiei Române. Dacă mai adăugăm că profesorii celor trei catedre de filologie şi literatură română de la universităţile din Bucureşti şi Iaşi, d-nii A. Philippide, Ovid Densusianu şi I. Bianu, se arată în scrierile lor adepţi ai fonetismului curat şi-l introduc astfel la viitorii învăţători ai limbii române, ne pare de la sine indicată direcţiunea în care se cuvine să facem acum modificările ortografiei noastre". (*Critice*, p. 327).

Cu gravitate s-ar impune, totodată, o altă întrebare: Dar membri ai Academiei de ştiinţe, lingvişti, scriitori, oameni de cultură etc. de la Chişinău, Cernăuţi au fost întrebaţi? Căci limba română este a întreg poporului român!

Ciudat este – ar putea spune conducerea Academiei Române, dacă nu o va fi şi spus deja – că aceleaşi categorii care solicitau, în 1903-1904, să se revină la scrierea cu *î*, acum în 1992-93 se opun revenirii la *â*. Aceste categorii au luat în serios punctul 2 din propunerile Adunării Generale din 31.01.91 şi au trecut la dezbateri.

S-au întîlnit mai întîi la Iaşi profesori din învăţămîntul de toate gradele, lingvişti, oameni de cultură, scriitori, ziarişti, inspectori şcolari din Iaşi, Bucureşti, Chişinău, Cernăuţi. De la Chişinău a venit chiar ministrul Ştiinţei şi Învăţămîntului, distinsul intelectual, profesorul N. Mătcaş, care trebuie să fi ştiind foarte bine ce probleme ridică schimbarea ortografiei în Republica Moldova, în nordul Bucovinei şi în sudul Basarabiei acum după ce abia s-a trecut din nou, în aceste ţinuturi vitregite de istorie, la scrierea cu alfabet românesc pe baza normelor ortografice în vigoare. Dezbaterile dorite au ţinut la Iaşi două zile. S-a argumentat neîndreptăţirea propunerilor de schimbare a ortografiei limbii române. S-a elaborat şi o *Moţiune* în acest sens. La fel au privit lucrurile şi aceleaşi categorii din Craiova, Cluj şi Timişoara. Lingvişti, oameni de cultură, profesori din Chişinău au adresat chiar un *Apel* Academiei Române din Bucureşti să nu treacă la aceste modificări. Un apel similar a adresat Academiei Române şi Conferinţa Naţională a

Societăţii de Ştiinţe Filologice din iunie 1991. Nici o tulburare în hotărîrea „nestrămutată" a conducerii Academiei Române de a schimba ortografia.

Nici chiar opinia străinătăţii nu mai contează dacă este alta decât cea dorită. De aceea, *Raportul* „nu merge şi cu Alf Lombard" – mare romanist contemporan şi foarte bun cunoscător al limbii române, cu studii substanţiale (*Verbul românesc*, de ex.) în acest sens, chiar dacă a fost solicitat de însăşi conducerea Academiei să-şi spună părerea:

„Academia Română – scrie savantul suedez în articolul *Despre folosirea literelor* â *şi* î, publicat în „Limba română", nr. 10/1992 – a dorit să cunoască şi părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunţ asupra chestiunii respective" (p. 531).

După o cercetare extrem de serioasă, concisă, obiectivă, neutră, romanistul Alf Lombard conchide înţelept:

„Pare că nu ne putem apropia de scop mult mai mult decît au putut reformatorii din 1953 şi 1965. Primii au generalizat folosirea literei *î*; cei din 1965 au introdus cu tact o rezervă de caracter tradiţionalist. Eu personal, votez, în concluzie, pentru statu-quo" (art. cit., p. 540).

Qui prodest?

„Academia Română are datoria să scoată din limba română un cap de pod străin" – se spune în *Raport* („Academica", p. 18) şi e hotărîtă ca „printr-un act de cea mai mare importanţă naţională" împotriva „scientismului îngust" al lingviştilor şi filologilor, pentru a înlătura „aberaţia, rătăcirea şi nebunia care s-au petrecut în 1953", să readucă „pe *â* la locul lui în limba română, pentru a respecta gîndirea celor mai mari lingvişti din secolul trecut şi din acest secol, pentru a satisface intelectualitatea românească, intelectualitate care se simte solidară din punct de vedere cultural, în primul rînd cu cultura occidentală, în special latină".

Chiar aşa răsunătoare, frazele tot lasă loc unor întrebări sau chiar le determină:

1. Ce mai rămîne din lingvistica românească dacă-i excomunicăm pe A. Philippide, G. Ivănescu, G. Pascu, Ov. Densusianu?

2. Ce mai rămîne din complexitatea şi forţa personalităţii intelectuale a lui Titu Maiorescu, S. Puşcariu, Al. Rosetti, dacă sterilizăm arde-

rea lor lăuntrică prin răstălmăcire şi prin mistificarea opiniilor şi atitudinilor în diferite momente ale vieţii lor în mod autentic ştiinţifice?

3. Dar chiar n-a observat Academia Română înainte de Adunarea Generală din 17.02 a.c. că intelectualitatea românească tocmai pentru că se simte solidară cu orice mare cultură face eforturi să nu mai intre în capcanele în care a fost tîrîtă şi care i se întind mereu? Sau – în concepţia Academiei – intelectualitatea trebuie în continuare „să-şi recunoască” doar cuvîntul în discursurile „reprezentanţilor” săi, chiar dacă aceştia, sau nu i l-au ascultat sau i l-au respins. Lingviştii (neintelectuali fiind!) „ar trebui să se adapteze – citim în *Raport* – cerinţelor pe care intelectualii ţării le prezintă prin vocile şi votul membrilor Academiei, care ţin seama, în măsura cuvenită, şi de lingvişti”.

Nu e bine cunoscut un asemenea model (şablon) de frază?

„Cîtă diferenţă faţă de discuţia liberă care a avut loc în şedinţa Academiei Române din 31 mai 1929!” – se exclamă în textul *Proiectului* din 1991. Într-adevăr, în acel an şi în următorii, academicienii nelingvişti le cereau lingviştilor să facă unele concesii de la criteriul ştiinţific al unui singur semn grafic pentru sunetul-tip *î* „în favoarea sentimentelor noastre adînci” (I. Nistor). C. Rădulescu-Motru cerea excepţii de la regulă pentru substantive proprii scrise prin tradiţie cu *â* şi pentru familia cuvîntului *român*. Două excepţii credea necesare Titu Maiorescu în 1904 ş.a.m.d.

Altfel spus, în 1929-1932 se alternau argumente raţionale cu argumente emoţionale, se căutau compromisuri, se făceau concesii, excepţii.

În 1992-1993, în schimb, se vorbeşte de „apologeţi ai scrierii cu *î*”. Nu aminteşte această sintagmă de altele: „apologeţi ai capitalismului”, „apologeţi ai unei ideologii reacţionare etc.”?

Prin revenirea la semnul *â* s-ar reda limbii române latinitatea şi demnitatea!...

Să observăm din nou:

1. Latinitatea este esenţa limbii române reale, limba orală;

2. Transpunerea în scris îi susţine şi-i evidenţiază latinitatea prin alfabetul de tip latin în ansamblu. Nici una din litere, însă, nu poartă în sine mai mult decît altele capacitatea de a asigura limbii acest caracter; şi *a* şi *i* sînt litere latine; şi *â* şi *î* sînt litere româneşti pe temeiul alfabetului latin.

La întrebările adresate unor colegi etc. dl. acad. ing. dr. M. Drăgănescu primeşte răspunsuri care ar trebui să nedumerească: „cuvinte-

le cele mai supărătoare care le vin în minte sînt *pîine* şi *cîine*, apoi altele...”. De ce nu i-ar fi supărat pe aceiaşi colegi etc. *pămînt* sau *mormînt*, sau *rîu* sau *fîntînă* sau *surîs*? Numai pentru că sunetul *î* din structura acestor termeni nu provenea dintr-un *a*? Dar de ce nu i-ar fi supărat cuvîntul *înger* (< *angelus*)?

A. Scriban (cel neiubit de puterea totalitară) conchidea, în aceeaşi *Introducere* la *Dicţionarul limbii româneşti*: „Dacă natura a făcut din latinul *anima* românescu *inimă*, «crima» e tot aşa de mare ca şi cînd scriu *Romîn* în loc de *Român*, latineşte *Romanus*”.

De fapt, pe fondul unei permanente (involuntare?) confundări a limbii reale cu scrierea ei, raportarea la continuitatea latină-română este subordonată tot unei anumite, binecunoscute, mentalităţi: supralicitarea unor puncte sensibile, dar numai atît cît cere contextul imediat, limitat, al „democraţiei” demonstraţiei. De aici, trecerea de la privirea arogantă aruncată asupra lingviştilor, cînd aceştia află îndreptăţire, *chiar etimologică* (!) şi literei *î*: „Lingviştii (numai unii – îl ponderează dl. M. Drăgănescu pe dl. Nae Georgescu, garantul adevărului ştiinţific) *fac tapaj* (s.n.) de principiul etimologic în scrierea limbii române...” („Academica”, p. 19). *Pe cine întristează latinitatea scrierii româneşti* îşi intitulează incisiv-retoric, în direcţia opusă, a sensibilizării sub semnul raportului latină-română, dl. P. Boerescu, un articol într-un alt moment al „dezbaterilor libere”!...

Demnitatea limbii române?

Textele academice oficiale din anii 1991-1993 – proiect, hotărîri, *Raport* – reflectă coexistenţa paşnică la nivelul conducerii Academiei a celor două stări ale limbii române de care vorbea Eminescu, referindu-se la întrebuinţarea ei de politicienii demagogi – *cenuşăreasă* şi *imperiu al frazei*.

Demnitatea, într-adevăr pierdută şi încă neregăsită, a limbii române, nu poate fi redată decît prin:

– abandonarea, cu orice sacrificiu, a acelei *anumite mentalităţi*, concomitent cu respingerea stării de limbă de lemn;

– refacerea unităţii limbii române ca limbă modernă de cultură peste hotare statale vremelnice; dacă Prutul nu a redevenit încă fluviu interior în geografia firească a României, măcar să nu devină graniţă între două variante ale limbii române (vorbită sau scrisă);

– aducerea în sfera vieţii ştiinţifice culturale româneşti, prin *traducere* (!) şi tipărire neîntîrziată a operei integrale a celor mai de

seamă reprezentanţi ai lingvisticii româneşti care, din cauza puterii totalitare, nu au putut contribui din România la dezvoltarea lingvisticii mondiale. Este semnificativ cazul marelui lingvist român Eugen Coşeriu, tradus în Japonia, de ex., dar nepublicat în propria-i limbă şi ţară.

În loc de încheiere

Dacă (> *întrucît*):

– la propunerea conducerii Academiei, din 1991, de a se discuta, în anii 1991-1992, necesitatea schimbării ortografiei limbii române, *au răspuns negativ* facultăţile de litere, institutele de lingvistică, Societatea de Ştiinţe Filologice din România, specialişti teoreticieni, oameni de cultură, din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Timişoara, Craiova, Cernăuţi, Chişinău; profesori de limba şi literatura română etc., cu argumente teoretice, practice, economice etc.;

– după votarea *Hotărîrii* în Adunarea Generală a Academiei Române din 17 febr. 1993, *au protestat* facultăţile de filologie, institutele de lingvistică, lingvişti şi oameni de cultură etc., *se impune*, aproape de la sine, ca domnul Preşedinte al Academiei Române, acad. dr. ing. Mihai Drăgănescu:

– să facă un prim pas: să se lase încercat de îndoială.

– şi să facă apoi al doilea pas: să convoace Adunarea Generală a Academiei Române, cu un singur punct, pe ordinea de zi: *Discutarea necesităţii şi oportunităţii modificării ortografiei limbii române*, cu luarea în considerare a argumentelor ştiinţifice prezentate de o Comisie special constituită, în care să fie reprezentate toate centrele universitare ale ţării, precum şi universităţile din Chişinău şi Cernăuţi.

Ar fi semnul cel mai vizibil că Academia Română are capacitatea de „a se despărţi” de o mentalitate care i-a distrus în mod programat identitatea.

Cronica, an. 28, nr. 9, 1-15 mai 1993, p. 12-13

Stelian DUMISTRĂCEL

„SPER CA, FOARTE REPEDE, ACADEMIA ROMÂNĂ SĂ REVINĂ ASUPRA HOTĂRÎRII LUATE”

Opinii ale romaniştilor din străinătate asupra schimbării ortografiei limbii române

Între 29 martie şi 2 aprilie 1993, a avut loc Ia Tutzing, lîngă München (Germania), un colocviu internaţional de românistică, organizat de Institutul de Filologie Romanică al Universităţii din München şi de „Südosteuropa Gesellschaft”. O tematică generoasă, „Româna: tipologie, clasificare, caracteristici”, a făcut posibilă confruntarea specialiştilor din domeniul limbii române, profesori şi cercetători, din mai multe ţări europene (Germania, Austria, Italia, Belgia, Franţa, Elveţia, Finlanda, Rusia) cu cei din România şi Republica Moldova atît într-o serie de probleme de teorie a limbii, ce au luat în consideraţie româna în perspectivă romanică, cît şi asupra unor variate subiecte speciale. Originalitatea în ceea ce priveşte receptarea de către specialiştii din străinătate, a unor caracteristici fonologice, gramaticale şi lexicale, proiectate adesea în valori stilistice ale limbii şi vorbirii româneşti, s-a echilibrat, în contribuţiile lingviştilor din ţară prezenţi la Colocviu, cu încercarea – reuşită credem – de a face cunoscute preocupări şi rezultate din optici noi ale cercetării limbii române, ca şi cu aceea de a schiţa sinteze. Astfel, nu numai după aprecierea organizatorilor, ci şi a unor invitaţi – somităţi ale lingvisticii contemporane –, scopul Colocviului în direcţia (re)integrării lingvisticii româneşti în lingvistica şi, în special, în romanistica europeană, a fost atins, această manifestare ştiinţifică fiind considerată de dl. prof. dr. W.-D. Stempel, directorul Institutului de Filologie Romanică de la Universitatea München, şi ca un pas spre obţinerea unui loc corespunzător pentru cercetarea limbii române la universităţile din Germania.

Mulţi participanţi din străinătate erau la curent (fără să cunoască însă detalii ale problemei) cu faptul că, în ultimul timp, în România este discutată schimbarea unor reguli ortografice, în urma propunerilor făcute de conducerea Academiei Române, subiect de un interes aparte cu atît mai mult cu cît unii dintre ei predau limba română la universităţi din ţările lor. Trebuie să amintim faptul că printre lingviştii din ţară prezenţi la Colocviu s-au aflat şi cîţiva dintre cei care, prin

articole publicate în reviste de specialitate, literare şi culturale, s-au pronunţat împotriva schimbării, nemotivate ştiinţific, a normelor adoptate în anul 1953 (cu amendamentul din 1965), dintre care amintim pe prof. dr. Liviu Onu, prof. dr. Valeria Guţu-Romalo, dr. Mioara Avram, dr. Flora Şuteu, prof. dr. Theodor Hristea, dr. Ioana Vintilă-Rădulescu, lect. Rodica Zafiu. Date fiind solicitările venite din partea colegilor din străinătate, a apărut necesitatea ca la programul Colocviului să se adauge o şedinţă specială, prezidată de prof. dr. Eugen Coşeriu, doctor honoris-causa al mai multor universităţi din întreaga lume, printre care şi cele din Bucureşti, Cluj-Napoca şi Iaşi, şi membru a numeroase Academii de pe mapamond (din 1991 membru de onoare al Academiei Române şi al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova).

Dezbaterile au fost precedate de o expunere generală asupra datelor şi stadiului discutării problemei, pentru care a fost invitată dr. Mioara Avram, cercet. şt. principal la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, expunere pe marginea căreia şi-au făcut cunoscut, în mod public, punctul de vedere cîţiva dintre romaniştii de marcă participanţi la Colocviu. În cele ce urmează, prezentăm expozeul d-nei Mioara Avram şi fragmente din intervenţiile celorlalţi vorbitori, pe baza înregistrării făcute de doamna Hrisula Ştefănescu, redactor la „Europa Liberă", transmisă în acest post de radio într-o emisiune specială din 8 şi 9 aprilie 1993.

- **„Se neagă dreptul lingviştilor de a se pronunţa în materie de ortografie!"**

MIOARA AVRAM:

„Se ştie că ortografia oficială cu litere latine datează de o sută şi ceva de ani, deci de imediat după Unirea Principatelor. (Nu mai interesează sau interesează în mică măsură istoria anterioară, faptul că există texte cu litere latine chiar din sec. al XVI-lea, dar nu cu sisteme ortografice specifice românei, ci adaptări ale ortografiei pentru alte limbi, că din secolul al XVIII-lea, la sfîrşitul secolului, reprezentanţii Şcolii Ardelene au început să construiască un sistem propriu pentru română, dar un sistem etimologic, latinist).

Din 1860 – cum spuneam –, imediat după Unirea Principatelor, a devenit oficială scrierea cu litere latine şi de atunci a început şi discuţia largă în cultura noastră în legătură cu sistemul care trebuie preferat: etimologic sau fonetic, lupta dintre etimologism şi fonetism.

Diversele reglementări oficiale ale ortografiei noastre au mers în tot acest timp spre progresul treptat al principiului fonetic, reducîndu-se, în consecință, mereu, cîte ceva din etimologismul inițial. Academia Română se ocupă de aceste reglementări începînd din 1881. A mai existat o reformă în 1904, apoi în 1932, după care cea din 1953 reprezintă scrierea actuală, normele actuale de scriere, cu un mic amendament introdus în 1965.

În 1953, ortografia a fost parțial modificată, în plin regim comunist. Ceea ce s-a modificat atunci în ortografie, însă, nu a avut nimic de a face cu acest regim. Poate doar unele detalii, cu totul neînsemnate, neținînd de vreo regulă generală: să zicem, scrierea numelor de sărbători religioase sau chiar a divinității cu literă mică e legată de comunism, prin marcarea ateismului în folosirea literei minuscule la Dumnezeu, Crăciun, Paști ș.a.m.d.

Dar principalele modificări introduse de această ortografie, și anume înlocuirea literei *â* (din *a*) din interiorul cuvintelor cu *î* (din *i*) în 1953 peste tot, fără excepție, din '65 cu excepția referitoare la familia cuvîntului *român*, ca și suprimarea lui *-u* (final) pur grafic, nu reprezentau decît continuarea procesului de progres al principiului fonetic, reprezentau satisfacerea unui deziderat mai vechi din cultura noastră, pentru că acest lucru se ceruse încă de la sfîrșitul secolului trecut, încă de la reforma din 1904 existaseră nemulțumiri și S. Pușcariu a fost cel care în 1904 le-a dat glas în felul cel mai vehement chiar; într-o cunoscută scrisoare deschisă, publicată în „Convorbiri literare", își manifesta nemulțumirea că Academia n-a avut curajul atunci să treacă la o singură literă pentru notarea vocalei centrale celei mai închise.

Sigur că alegerea a două litere, care datează încă din 1904, reprezenta un progres față de ce fusese înainte. La început, latiniștii au notat vocala (*î*) cu 5 litere, deci cu literele corespunzătoare tuturor celor 5 vocale latinești din care provine în cuvintele moștenite sunetul (*î*). Deci a existat inițial și un *û* (cu circumflex) și un *ô* (cu circumflex). În 1904, au rămas cele două, pentru care, pentru prima oară, nu s-a mai dat o regulă de folosire a lor legată de etimologie, ci de poziția în cuvînt. Din acel moment, de fapt, n-a mai avut a face această scriere cu etimologismul. Numai oamenii care nu sînt de specialitate, care nu știu, de fapt, nici latină, nici istoria limbii își închipuie pînă astăzi că menținerea literei *â* (din *a*) ar fi o dovadă a latinității noastre și că în-

locuirea ei cu *î* (din *i*) este un atac la latinitate şi, deci, mai departe, o atitudine antinaţională, antipatriotică.

În ianuarie 1991, deci abia la un an şi o lună de la schimbările recente din România, conducerea Academiei a luat iniţiativa de a schimba ortografia, prezentînd de la început această măsură ca un act de reparaţie adusă limbii române faţă de „lovitura totalitară” pe care i-ar fi dat-o comunismul.

Lingviştii au încercat să oprească din capul locului această măsură. Între şedinţa Prezidiului Academiei şi Adunarea generală din 31 ianuarie 1991, ambele institute de specialitate din Bucureşti, care au aflat de această intenţie, au trimis proteste la Academie; deci ar fi fost timp să se oprească măsura respectivă. Nu s-a ţinut seamă de ele. Atunci, la 31 ianuarie, preşedintele Academiei Române, domnul Mihai Drăgănescu, care este inginer de formaţie, a prezentat un raport personal şi Adunarea generală a votat începerea unor discuţii, pentru care s-a fixat un termen de un an. Ulterior, termenul a fost prelungit cu încă un an, deci pînă la sfîrşitul anului 1992: dar Academia şi-a călcat propriile hotărîri, dînd între timp alte hotărîri împotriva acestora votate în două Adunări generale. Pentru că, între timp, încă din toamna lui 1991, în aceeaşi hotărîre prin care prelungea discuţiile cu încă un an, a hotărît că se pot folosi, cu acelaşi grad de corectitudine, două feluri de scriere: fie cu *î* (din *i*), fie cu *â* (din *a*) în interiorul cuvintelor, bineînţeles; fie cu *sînt*, fie cu *sunt*.

Menţionez că, în raportul iniţial, din 1991, se punea în discuţie şi scrierea cu *s* sau *z* în poziţie intervocalică sau înainte de consoane sonore; chiar şi revenirea la apostrof în locul linioarei era sugerată printre posibile elemente de corectat, de revenire.

Dar, între timp, Academia s-a fixat la cele două, pe care le-am numit, la litera *â* (din *a*) şi formele de indicativ prezent ale verbului *a fi*, în care, în locul etimologicului *sînt*, care reprezintă şi singura formă populară, autentică deci, se cere revenirea la *sunt*, formă despre care ştiţi că este o formă modificată artificial de latinişti, care iniţial a fost scrisă cu *û* (cu circumflex), deci era numai scrisă cu *u*, dar se pronunţa (*î*) (între altele, în gramatica lui Cipariu – care a fost recent editată şi în care, în textul original, Cipariu scrie cu litere latine, bineînţeles, cu ortografie etimologică, dar pronunţarea o dă totdeauna în alfabet chirilic, aşa cum am folosi astăzi transcrierea fonetică internaţională, să zicem, alături de o ortogramă –, Cipariu precizează la formele de tipul *sunt* din paradigmă, dă în notă, că se pronunţă *sînt*, cu vocala „în-

tunecată” cum îi spune, descrie felul vocalei şi dă transcrierea cu litera ѫ din alfabetul chirilic).

Deci, acestea sînt cele două reguli la care Academia doreşte să se revină şi, în ciuda discuţiilor care au existat în aceşti doi ani; o serie de articole în presă, emisiuni la radio şi televiziune făcute de lingvişti; articole în revistele de specialitate (revista „Limba română” a avut în mai multe numere contribuţii ale mai multor autori, dar în special nr. 4/1992 este un număr special, în întregime dedicat ortografiei). La Iaşi, la începutul lui noiembrie 1991 a avut loc o masă rotundă, de fapt o sesiune care a ţinut două zile, cu comunicări, discuţii asupra ortografiei. S-au publicat toate lucrările ei în această broşură, *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, care a fost şi expusă aici. Asemenea dezbateri au avut loc şi la Cluj, şi la Craiova, şi la Timişoara. Practic, toţi lingviştii din ţară s-au opus modificării, arătînd că nu trebuie astfel politizate lucrurile; trebuie judecat actul în sine, nu momentul în care a avut loc, ci dacă era sau nu justificat din punct de vedere ştiinţific. Nu s-a ţinut seamă de obiecţiile lingviştilor şi, în Adunarea Generală din 17 februarie din acest an, deci acum o lună şi jumătate, preşedintele Academiei a avut un nou raport, mai amplu decît cel prezentat cu doi ani în urmă, în care nu numai că nu ţine seamă de părerile lingviştilor, dar trece chiar la atacuri, la insulte aduse lingviştilor, neagă dreptul lingviştilor de a se pronunţa în materie de ortografie, considerînd că aici nu interesează „scientismul îngust” (este formula pe care o foloseşte Domnia sa), nu raţiunea, ci „sufletul”, sentimentele, trebuie să prevaleze.

Raportul a fost foarte incorect alcătuit, după părerea noastră, foarte părtinitor. S-a pretins că se face un istoric al problemei, dar s-au ales din istoria culturii noastre numai acele personalităţi care au fost pentru scrierea cu *â* (din *a*) sau măcar i s-a părut d-lui preşedinte că puteau fi „traşi” în acea parte. Nu figurează, pur şi simplu nu este amintit O. Densusianu, nu este amintit A. Philippide, cînd se vorbeşte de marii lingvişti din trecut în opoziţie cu lingviştii de azi, care sînt pur şi simplu desfiinţaţi (spune preşedintele, întrebînd retoric: „Care specialişti? Care lingvişti sînt împotrivă? Cei de azi nu contează! Noi mergem cu corifeii lingvisticii româneşti. Mergem cu Puşcariu!”). Dar, între corifeii lingvisticii româneşti, nu se poate să nu socotim şi pe Densusianu şi pe Philippide! Ca să nu mai spunem că şi în legătură cu Puşcariu, dl. preşedinte a ales numai compromisul ultim pe care l-a făcut Puşcariu în ’32, după ce o viaţă întreagă fusese şi se pronunţase

deschis pentru scrierea cu *î* (din *i*), pe care o foloseşte şi în dicţionarul său etimologic din 1905, pe care a susţinut-o la primul şi al doilea congres al filologilor români din 1925 şi din 1926. Puşcariu și Densusianu, în 1932, au prezentat un proiect la Academie, prin care generalizau scrierea cu *î* (din *i*) şi menţineau în mod excepţional pe *â* (din *a*), exact cum a fost din '65 încoace, numai în familia cuvîntului *român*, pentru a satisface, aici, sentimentele naţionale, dacă vreţi. Pentru că, în măsura în care o literă poate simboliza, să zicem, originea, aici îşi avea un oarecare rost, adică aici marchează legătura cu *Romanus*; pe cînd dacă scriem cu *â* (din *a*) cuvîntul *vânt* sau cuvîntul *râu*, nu sînt cu nimic mai aproape de latină, ba dimpotrivă, la *rîu* scrierea cu *î* (din *i*) e mai aproape de latină decît cea cu *â* (din *a*).

Deci, care este rugămintea noastră, de ce am vrut să facem aici această masă rotundă? Am vrea să-şi spună părerea și colegii noştri din străinătate. Desigur, noi nu ne îndoim de faptul că din punct de vedere ştiinţific, din punctul de vedere al corespondenţei cu sunetul, care este unic, ei au aceeași poziţie ca şi noi. Dar, în discuţiile şi în raportul preşedintelui şi în unele articole ale persoanelor care l-au susţinut, s-a făcut foarte mare caz de faptul că această scriere cu *â* (din *a*) ar fi preferată de străini, că pentru străini asta dă blazonul nostru de latinitate şi că în străinătate scrierea cu *î* (din *i*) a fost percepută ca o îndepărtare de limbile romanice occidentale şi aşa mai departe. De aceea, am vrea să ne spuneţi sincer care este observaţia dv. în această privinţă.

De asemenea, dacă se poate să ne ajutaţi cu informaţii despre felul cum se reglementează ortografia în ţările dv., adică cine are putere decisivă pînă la urmă, sau executivă, adică cine o impune, pentru că noi sîntem acuma în faza în care, din punctul de vedere al Academiei, s-ar părea că nu mai e nimic de făcut. Preşedintele a stabilit şi termene, considerînd definitivă hotărîrea luată prin vot nominal la 17 februarie (am uitat să spun asta: au votat membrii Academiei prezenţi; în Academia Română există numai doi lingvişti; la vot unul dintre ei s-a opus, a votat împotrivă, iar celălalt s-a abţinut. Amîndoi luaseră şi cuvîntul. N-a existat nici un raport făcut de un lingvist, dar la discuţii au luat cuvîntul şi cei doi lingvişti; de altfel amîndoi au cerut măcar amînarea problemei, să se alcătuiască o comisie, să se mai studieze problema). Vă daţi seama însă că nu este oportună o reformă a ortografiei în acest moment în condiţiile din România nici dacă ea ar fi justificată din punct de vedere ştiinţific, pentru că asta implică şi chel-

tuieli foarte mari, este nevoie şi de o putere cu mare prestigiu ca să o impună unei întregi populaţii; avem şi problemele pe care le avem în legătură cu limba română de peste graniţă şi atunci nu avem nevoie să ne complicăm, în acest moment, cu o modificare a ortografiei”.

- **„Caracterul latin al limbii române e aşa de evident, încît nu trebuie subliniat printr-o reformă a ortografiei actuale!”**

Dat fiind faptul că în România sînt aproape necunoscute opiniile romaniştilor din străinătate cu privire la normele ortografice din 1953 şi cu privire la semnificaţia „recuperatoare” a revenirii la anumite reguli anterioare reformei din acel an, prezentăm, în continuare punctele de vedere exprimate de cîţiva romanişti şi românişti prezenţi la Colocviu.

Prof. dr. **KLAUS HEITMANN** (Universitatea din Heidelberg):

„Eu cred că revenirea la ortografia din 1932 ar constitui un act anacronic, depăşit... Nu m-am mirat, fiindcă era de înţeles, din motive politice, că presa română din exil a păstrat întotdeauna, nu toate publicaţiile, dar cele mai multe, au păstrat vechea ortografie. Mi-a făcut însă o impresie foarte ciudată. Din punct de vedere practic, cred că ceea ce înlesneşte învăţarea limbii române, învăţarea scrierii, nu este altceva decît ortografia care există acum şi argumentul (?!) de care am auzit abia acum, că în străinătate ne-am îndoi de caracterul latin, de esenţa latină a românei, dacă se menţine ortografia actuală, este pur şi simplu absurd. Caracterul latin al limbii române e aşa de evident, încît nu trebuie subliniat printr-o reformă a ortografiei actuale. Găsesc absurdă toată această discuţie din Academie. Singurul motiv pe care-l văd este data intrării în vigoare a noii ortografii. Din păcate, aş zice, a fost adoptată în anii stalinismului, şi tot ce s-a făcut atunci e considerat semn al stalinismului. Dar, trebuie distins între un fapt ce constituie un progres real şi definitiv şi data sau conjunctura politică în care el a fost realizat. E de dorit, deci, ca acei care se împotrivesc acestei „reforme”, adică lingviştii din România, să-şi impună punctul de vedere. Cred că nici nu se poate reacţiona altfel din perspectiva unui românist, cum zicem noi, din străinătate”.

Prof. dr. **HANS MARTIN GAUGER** (Universitatea din Freiburg):

„Alfabetul cu caracter latin a fost introdus în Germania în timpul lui Hitler, iar în 1945, deşi ar fi existat toate motivele să se ia distanţele necesare faţă de acţiunile acestuia, nimeni nu a cerut revenirea la scrierea cu caractere gotice, cu fracturi”.

Prof. dr. **GIUSEPPE PICCILLO** (Universitatea din Catania):

„După părerea mea, introducerea noului semn *â* (din *a*) este mai ales politică iraţională. În loc să simplifice sistemul, pune pe străini în poziţia să nu ştie cînd să folosească pe *î* (din *i*) şi cînd pe *â* (din *a*). Eu am studiat toate argumentele prezentate de diferitele părţi în cauză şi sper ca, foarte repede, Academia Română să revină asupra hotărîrii luate”.

• „Eu voi continua să scriu cu î din i!”

În intervenţiile, repetate, de pe parcursul discuţiilor, ale preşedintelui şedinţei, pe lîngă afirmarea lipsei de temei ştiinţific a schimbării unor reguli ortografice ale limbii române, au fost subliniate prejudiciile pe care acest act al conducerii Academiei Române le aduce încetăţenirii şi progresului scrierii cu litere latine în teritoriile românofone din afara graniţelor ţării, în special în Republica Moldova, vorbitorul mărturisindu-şi ataşamentul pentru scrierea cu *î* (din *i*) în tradiţia ieşeană, a „Vieţii româneşti”.

Prof. dr. **EUGEN COŞERIU** (Universitatea din Tübingen):

„Ar trebui poate să semnalăm că tocmai din punct de vedere subiectiv este foarte grav să se facă acum această «reformă», la doi sau trei ani de cînd s-a reintrodus alfabetul latin în Republica Moldova. Aceasta produce aici numai confuzii: «atunci, nu era mai bine cu litere cirilice?» şi «acum veniţi, din nou, cu altă schimbare?» şi aşa mai departe. Tocmai cînd şi Republica Moldova adoptase pur şi simplu ortografia de la Bucureşti...”;

„Această, să-i zicem aşa, foarte nepotrivită «reformă» ortografică ce propune, din motive cu totul neştiinţifice..., întoarcerea la grafia cu *â* (din *a*) pentru sunetul (*î*) din interiorul cuvintelor este o măsură ce stînjeneşte progresul învăţămîntului. Este legată şi de foarte multe cheltuieli, pentru ce se va tipări, şi ar trebui făcute din nou şi îndrep-

tare ortografice şi retipărite foarte multe opere... Ea produce şi o confuzie în Republica Moldova, care de-abia a scăpat de alfabetul cirilic şi a adoptat ortografia de la Bucureşti şi care luptă cu duşmani şi ai ortografiei şi ai limbii române din Republica Moldova, căreia acum i se cere, într-un fel, să mai schimbe încă o dată scrierea!...";

„Din partea mea, fiindcă am fost adus în cauză şi s-a spus că eu aş fi pentru grafia cu *â* (din *a*) şi că alţi lingvişti români din străinătate ar fi fost de aceeaşi părere, vreau să precizez că eu am scris totdeauna şi *român* și *România* cu *î* (din *i*), fiindcă la Iaşi se scria aşa: «Viaţa românească» a apărut totdeauna cu *î* (din *i*)... Şi nici nu se punea problema latinităţii sau nelatinităţii; cu asta nu înţelegeam noi că s-ar nega latinitatea limbii române. Acum aş fi dispus să fac această concesie (din cauză că stăruie lingviştii din ţară): să se scrie, atunci, *român* şi *România* cu *â* (din *a*). Adică... să se scrie: voi continua să scriu cu *î* din *i*!".

• Semnificaţia opţiunii unor lingvişti – membri de onoare ai Academiei Române şi diverse implicaţii ale schimbării ortografiei

Răspunzînd întrebărilor puse de colegii romanişti din străinătate, participanţii din ţară au evocat diferite alte aspecte ale discuţiilor ce au avut loc (mai ales referitor la scrierea cu *â* din *a* în interiorul cuvintelor) şi ale punerii în practică a hotărîrii respective. În ceea ce mă priveşte, am subliniat faptul că, pentru specialiştii şi pentru oamenii de cultură din ţară şi din Republica Moldova, este foarte importantă cunoaşterea opţiunii profesorului Coşeriu, după ce un alt membru de onoare al Academiei Române, un reputat lingvist, Alf Lombard, a susţinut de asemenea netemeinicia schimbării în discuţie. Fiind consultat în mod expres de către conducerea Academiei, savantul suedez a apreciat că, în ceea ce priveşte respectarea raportului optim dintre sunet şi literă, reformatorii din 1953 au realizat un deziderat de consecvenţă prin generalizarea scrierii cu *î* (din *i*), iar, în 1965, au introdus, cu tact, o rezervă de caracter tradiţionalist referitoare la scrierea cuvîntului *român* şi a numelui ţării, drept care D-sa votează „pentru statu-quo" (răspunsul a fost publicat în nr. 10/1992 din „Limba română"). În condiţiile în care lingviştii din ţară sînt desconsideraţi („care specialişti?"), opinia savanţilor din străinătate constituie un puternic argument pentru a ne opune inducerii în eroare a publicului cultivat, spre a crea o stare de spirit în virtutea căreia se poate vota sau opta

pentru o anumită poziţie din sentimente sau resentimente, căci astfel riscăm ca însăşi schimbarea periodică a ortografiei să devină o... „caracteristică" a limbii române.

FLORA ŞUTEU:

„Eu îl susţin pe *â* (din *a*) doar în familia cuvîntului *român*. Mi se pare că este justificat, în sensul în care am mai spus: este introducerea unei mitograme. În legătură cu ce s-a discutat la acest Colocviu, dl. profesor Coşeriu a vorbit despre mitologie. Ce înseamnă mitologia în lingvistică? O mitogramă în ortografia românească nu este o nenorocire. Se poate înţelege, dacă ţinem cont de modul cum a evoluat cultura română. Ea a fost foarte mult sprijinită de recunoaşterea romanităţii noastre în sec. al XIX-lea. Deci, putem, în semn de omagiu pentru lupta care s-a dat în recunoaşterea romanităţii, să acceptăm mitograma. Din nenorocire însă, părerea mea este că, în multe privinţe, în ţară la noi, educaţia care ar trebui să se facă pe linia unui spirit civic, raţional, se înlocuieşte cu mitologie. Noi trăim prea mult în mitologie şi n-aş vrea ca din acest *â* (din *a*), pe care îl accept în familia lui *român*, să se înţeleagă că eu sînt adepta acestei mitologii în care trăim. Nu, pentru că ştiinţific vorbind, ar trebui să se scrie cu *î* (din *i*), peste tot."

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU:

„Aş vrea să precizez că lucrurile sînt încă şi mai complicate. Academia a votat, în principiu, reintroducerea lui *â* (din *a*) în interiorul cuvîntului. După aceea, conducerea Academiei a precizat şi unele excepţii de la această regulă, care nu mai coincid întru totul cu regulile din 1932, excepţiile fiind reprezentate de derivatele cu prefixe şi de compusele în care unul din elementele componente începe cu *î*; Deci tipul: *bineînţeles*, *neînţeles*, la care s-ar continua să se scrie tot cu *î* (din *i*). În schimb, pentru derivatele cu sufixe de la cuvinte terminate în -*î*, deci care se scriu cu *î* (din *i*), de tipul *hotărîtor*, Academia a adoptat scrierea cu *â* (din *a*; vezi şi în titlu: *Hotărâre*). Toate aceste detalii însă nu sînt cunoscute în momentul de faţă pe nici o cale, nici legală şi nici ştiinţifică, aşa încît domneşte un haos absolut în ce priveşte aplicarea regulii, iar Academia a votat un lucru şi de fapt se constată că acum se aplică altceva, ceea ce este iarăşi în defavoarea aplicării imediate, cel puţin fără intervenţia specialiştilor, a acestei decizii".

• O moţiune şi un apel

În încheierea discuţiilor şedinţei, prof. E. Coşeriu, ce avea să constate cu satisfacţie, că „fără nici o excepţie, toţi lingviştii străini au fost de acord cu respingerea «reformei» propuse de Academie”, a supus votului celor prezenţi următoarea moţiune: „Subsemnaţii, cercetători în domeniul romănisticii şi prieteni ai României, reuniţi la Colocviul de lingvistică românească de la Tutzing (aprilie 1993), considerăm nejustificată ştiinţific şi neoportună practic, inclusiv pentru străinii care învaţă limba română, înlocuirea literei *î* (din *i*) cu *â* (din *a*) în interiorul cuvintelor”.

La moţiunea-apel, adoptată în unanimitate şi semnată de către participanţii străini, se adaugă apelul pe care prof. dr. Maria Iliescu, de la Universitatea din Trento şi Innsbruck, sufletul Colocviului de la Tutzing şi care a binemeritat calda recunoştinţă a tuturor participanţilor, l-a adresat foştilor şi actualilor ei colegi din România: „Cred că ar trebui să-i rog ca, alături de lingviştii ce au fost aici, să ia o poziţie mai hotărîtă faţă de *Hotărîrea* neadecvată care s-a luat în legătură cu «reforma» ortografiei. Este vorba de o proastă înţelegere a reformei ortografiei ce a avut loc în anii ’50 şi care a fost o reformă ştiinţifică, chiar dacă s-a făcut în ani care au fost grei din punct de vedere politic. Reforma de atunci a avut baze ştiinţifice, şi nu politice!”.

Nutrim speranţa, alături de prof. Piccillo, de la Universitatea din Catania, şi alături de ceilalţi colegi din străinătate, că recentele hotărîri pripite ale Academiei Române în domeniul ortografiei vor fi abrogate, pentru că nici o decizie oficială nu poate infirma un adevăr din domeniul ştiinţific şi nici nu poate anula dreptul specialiştilor de a-l susţine.

Cronica, an. 28, nr. 11, 1-15 iun. 1993, p. 12-13

Gavril ISTRATE

SCRISOARE DESCHISĂ
Domnului Mihai Drăgănescu, preşedintele Academiei Române

Domnule Drăgănescu,

Am stat mult la îndoială dacă trebuie să intervin ori nu în discuţia referitoare la ortografie, în urma hotărîrii Academiei de a reveni la *â* şi la *sunt*. Credeam că intervenţiile, numeroase, datorate atît unor lingvişti cît şi altor oameni, de formaţii diferite, vor putea să vă convingă asupra injusteţei cauzei pentru care pledaţi şi, eventual, să renunţaţi de a mai stărui asupra unei idei pe care n-a putut-o accepta nici un specialist, serios, în istoria limbii.

M-a surprins faptul că aţi refuzat să staţi de vorbă cu lingviştii, singurii chemaţi să se pronunţe, cu competenţă, în problemele de ortografie. Ştim şi noi că ortografia actuală nu-i una ideală. Dar e cea mai bună dintre cîte am avut, pînă azi, şi, mai ales, avea, de partea ei, avantajul unităţii. Ea atinsese cel mai înalt punct de simplificare pe drumul deschis de Eliade Rădulescu prin *Gramatica* sa publicată la Sibiu, în 1828. Domnia voastră loviţi, în primul rînd, în această simplificare şi tulburaţi apele, producînd o adevărată *destabilizare*. Nu acesta era obiectivul cel mai important pe care îl doream lămurit de Academie.

Lumea se întreabă, cu bună dreptate, de ce specialiştii în agronomie, în zootehnie şi chimie, economiştii, energeticienii, geologii şi ce vor mai fi ei nu-şi văd de specialitatea în care ar putea aduce, într-adevăr, lucruri noi, şi vin să se pronunţe în probleme cu care nu sînt familiarizaţi, nu le cunosc decît din auzite; în domeniile lor de activitate sînt, fără îndoială, scăderi infinit mai mari decît cele pe care le prezintă ortografia. Ce aşteptăm? Să vină alţii să ni le rezolve?

Într-un număr din „Academica", am citit, sub semnătura domniei voastre, un articol în care afirmaţi că ortografia nu poate fi dictată de un grup restrîns de oameni şi vă referiţi la lingvişti. De unde, oare, această referire atîta vreme cît lingviştii n-au manifestat nici un fel de asemenea tendinţă? Grupul restrîns, care vrea să impună o nouă ortografie, este tocmai cel al domniei voastre, care, neavînd specialişti, în cadrul lui, stă sub semnul nevinovăţiei.

Părerea generală este că cei peste 90 de „nemuritori", care au votat hotârîrea, n-au făcut decît să sporească lipsa de respect a multor

oameni de cultură pentru Academia Română. Este dureros că s-a ajuns aici, dar vina este a domniei voastre, care lăsaţi impresia unui dictator ce vrea să-şi impună punctul de vedere cu orice preţ, împotriva protestelor hotărîte ale „beneficiarilor". Chiar dacă n-aţi ajuns să bateţi cu pumnul în masă, metoda aduce aminte de vremea de dinaintea lui decembrie 1989, cînd se vede că aţi făcut o temeinică ucenicie. E de mirare cum de aţi ajuns la ideea de a cere Ministerului Învăţămîntului să aplice sancţiuni celor care văd lucrurile altfel decît dumneavoastră, iar forurilor juridice să le sugeraţi să fie împrocesuaţi şi condamnaţi cei care vor îndrăzni să nu utilizeze, în scrisul lor, pe *â* şi pe *sunt*. N-aţi aflat, probabil, că puşcăriile au devenit neîncăpătoare înainte de a se pune problema „acordării" de locuri celor nesupuşi directivelor ortografice pe care le preconizaţi, după cum aţi neglijat faptul că pînă şi elevii din şcoli merg, cum şi era de aşteptat, cu „poporul", nu cu Academia care riscă să se singularizeze ori chiar să se izoleze de toţi cei interesaţi să se exprime, în scris, în limba maternă. În această situaţie mă întreb unde veţi găsi ministrul care ar putea sancţiona pe cei ce înţeleg să scrie, în continuare, cum s-a scris pînă acuma? Şi, tot aşa, unde veţi găsi procurorul care ar putea condamna şi trimite la închisoare, fără o întărire legală, pe cei peste 80 la sută dintre oamenii cu şcoală din România?

Nu este locul să mai punem în discuţie, aici, valabilitatea hotărîrii domniei voastre. Lucrul acesta l-au făcut cei mai mulţi dintre participanţii la dezbateri.

Mă gîndeam că spusele lor ar fi putut să vă clatine în părerile pe care le susţineţi şi să nu mai forţaţi nota în direcţia altor ameninţări. Vă repet, acţiunea dumneavoastră este similară cu *destabilizarea*, cu *haosul* în ortografie şi vă asigur că, prin măsurile pe care le preconizaţi, nu vom ajunge niciodată să avem o ortografie unitară; „oarba neunire", pe care o generaţi, va duce, cu siguranţă, la destrămarea unităţii de pînă ieri a scrisului românesc.

După greutăţile prin care trecem sub aspect economic, politic şi cultural, nu mai avem nevoie de o tulburare a apelor şi în ortografie. De ce nu militaţi asupra reluării tradiţiei glorioase din cadrul Academiei? De ce nu sprijiniţi apariţia unei reviste, într-o limbă de mare circulaţie, cum am avut în trecut, în care s-ar putea răspunde celor care, după expresia lui Petru Maior, „vomesc" cu condeiul împotriva Românilor? De ce nu reluaţi şedinţele săptămînale, cu comunicările atît de aşteptate, de pe vremuri, prezentate, de obicei, a doua zi, sub for-

mă rezumativă în presă? Îmi aduc aminte de cîteva ale lui Nicolae Iorga: *Comemorația lui Jules Michelet* (30.V.1924); *Un cioban dascăl* (6.V.1924); *Note polone* (27.VI.1924); *Ultimele scrisori din țară către N. Bălcescu* (17.VI.1927); *Octoihul diaconului Lorinț* (13.XII.1929); *Există o tradiție literară românească?* (9.IV.1937); *Sensul „Gazetei Transilvaniei”* (20.V.1938).

De ce nu ne mai faceți surprize cu substanțialele discursuri de recepție, cum se proceda altădată, și din care vă desprind, iarăși, cîteva: Octavian Goga, *George Coșbuc*; M. Sadoveanu, *Poezia populară*; C. Rădulescu-Motru, *Andrei Bîrseanu și naționalismul*; Emil Racoviță, *Speologia*; Petru Bogdan, *Opera lui Anghel Saligny*; Ioan Petrovici, *Alexandru Philippide în evoluția culturii românești*; Theodor Capidan, *Romanitatea balcanică*; Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*; N. Bănescu, *Bizanțul și romanitatea de la Dunărea de Jos*; Liviu Rebreanu, *Lauda țăranului român*; Nichifor Crainic, *Elogiul lui Octavian Goga*; Gheorghe I. Brătianu, *Nicolae Iorga, istoric al românilor*; Iorgu Iordan, *Lingvistica românească*.

Am reținut, dintr-unul dintre articolele dumneavoastră, informația privitoare la primirea, în ultima vreme, a peste o sută de noi membri în cadrul Academiei. Ce ne-ați putea spune dacă v-am întreba în ce măsură poate răspunde activitatea Academiei la numărul mare de „nemuritori” pe care îi avem? Se pare, însă, că există printre ei și oameni cu vechime de zeci de ani, care nu și-au justificat, nici pînă azi, prezența în înaltul for. Să nu mă înțelegeți greșit. Întrebările mele nu privesc pe toți academicienii. Știu că sînt unii în fața cărora se cuvine să ne scoatem cuviincioși pălăria. Dar aceștia nu sînt cei mai numeroși. Și, prin urmare, întrebarea pe care v-o pun nu-i lipsită de temei. Iată atîtea probleme importante, cărora s-ar fi cuvenit să le acordați nu numai atenția cuvenită, ci chiar prioritate.

Doi sau trei academicieni care împărtășesc punctul domniei voastre de vedere, și care au intervenit și în presă, pretind că prin măsurile pe care le-ați luat se repară o greșeală săvîrșită acum 40 de ani. Cu alte cuvinte, *î* s-a ivit în ortografie abia atunci. Iată un lucru cu care iarăși nu putem fi de acord. Să nu știe, oare, scriitorii noștri reprezentativi, Marin Sorescu, fostul meu student, și Șt. Aug. Doinaș că, încă de la începutul secolului, de cînd au devenit cunoscuți, A. Philippide, la Iași, și Ovid Densusianu, la București, împreună cu toți colaboratorii lor, au scris cu *î*? Că înaintea lor, de acum mai bine de o sută de ani, alții au procedat la fel? Să nu știe ei că cea mai importantă revistă lite-

rară din prima jumătate a secolului nostru, „Viaţa românească” a fost scrisă, de la apariţie, din 1900, pînă la suprimarea ei din anul 1940, numai cu *î*, şi că faptul acesta n-a contribuit la scăderea ei, ci dimpotrivă? Că, mai înainte, încă din 1889-1890, în revista „Arhiva” se scria tot numai cu *î*?

Originea Românilor, lucrarea monumentală a lui Alexandru Philippide, apărută în deceniul al treilea (1923, 1927) are numai *î*, întocmai ca *Graiul din Ţara Haţegului*, cea mai importantă monografie dialectală, din trecut, datorată lui Ovid Densuşianu, apărută în 1915, ori *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, a aceluiaşi autor, apărută în anul 1922. Să mai cităm, aici, două lucrări ale lui Nicolae Iorga; 1. *Franţa*. *Drumuri ale unui istoric* (1921) şi 2. *Încă un volum din „însemnări” al lui T. Maiorescu* (1940), precum şi cartea lui Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice* (1932), care, tradusă fiind în şase limbi de mare circulaţie, a devenit cunoscută şi ne-a făcut cunoscuţi în toată lumea.

S-au scris cu *î* şi unele dintre cărţile reprezentative ale literaturii noastre din perioada dintre cele două războaie mondiale. Iată doar cîteva dintre ele: C. Hogaş, *Pe drumuri de munte*. *Amintiri dintr-o călătorie* (1921); Octavian Goga, *Mustul care fierbe* (1927) şi *Precursori* (1930). În *Precursori* am găsit ortografia cu *î* pînă şi numele *Academia Romînă* (pag. 86) şi *„Romînia Jună”* (pag. 197). Tot numai cu *î* apare şi volumul de *Poezii* al lui Goga (1906). Situaţia este aceeaşi şi în *Răscoala* lui Rebreanu (1935, ediţia a doua) şi în volumul lui C. Stere, *În literatură*, Iaşi, 1921.

Dar lista cărţilor respective poate fi sensibil îmbogăţită. Lucrarea lui Aron Pumnul, *Voci asupra vieţii lui*, apărută la Cernăuţi, în 1889, prin grija latinistului Ion G. Sbiera, nu are nici un *â*. Tot aşa cartea lui Sbiera însuşi, *Familia Sbiera*, *după tradiţiune şi istorie* (Cernăuţi, 1899). Prima ediţie din *Poveştile* lui Creangă (Iaşi, 1890), ca şi cea a *Amintirilor din copilărie* (Iaşi, 1892) au, de asemenea, numai *î*. Aceeaşi constatare o facem şi parcurgînd cele 240 de pagini de texte populare din teza de doctorat a lui Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului* (Bucureşti, 1925) şi constatarea este valabilă şi pentru *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* datorat lui I. Aurel Candrea şi lui Gh. Adamescu (Bucureşti, 1930), ca şi pentru cel al lui August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti* (Iaşi, 1939) şi, la fel, pentru volumul antologic *Poeţii romîni de supt stăpînirea rusească*, apărut la Vălenii de Munte în 1910.

Într-o ortografie numai cu *î*, fără urmă de *â*, a fost scrisă cartea lui Ioan Bogdan, *Relaţiile Ţării Rumîneşti cu Braşovul şi cu Ungaria* (Bucureşti, 1902), precum şi volumul lui Ioan Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului* (Bucureşti, 1909) şi la fel volumul *Foiletoane* al lui Ilarie Chendi (Bucureşti, 1904). Vom încheia, deocamdată, exemplificările respective cu cîteva titluri din opera lui Sadoveanu: *Şoimii* (1904), *Povestiri* (1904), *Crîşma lui Moş-Precu* (1905), *Mormîntul unui copil* (1906), *Vremuri de bejenie* (1907) şi din Ibrăileanu: *Opera literară a d-lui Vlahuţă* (1912), *Note şi impresii* (1920).

Aş dori să vă atrag atenţia asupra unui lucru care mă face să vă asociez cu alţi academicieni, de acum 41 de ani, de cînd a fost criticată şi blamată echipa care răspundea de elaborarea *Dicţionarului Academiei* (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur!). În vara anului 1952, ne-am pomenit convocaţi la Bucureşti la o mare sesiune proiectată pentru două zile, în care se punea problema sistării lucrărilor în vederea elaborării vechiului dicţionar iniţiat de Laurian şi Massim şi continuat, sub altă formă, de B.P. Hasdeu, şi, iarăşi, într-o formă nouă, de Sextil Pușcariu, după ce îi fusese retrasă conducerea elaborării lucrării lui A. Philippide. Echipa care ar fi trebuit să ducă mai departe lucrarea, din care apăruseră doar trei volume, era condusă, atunci, de Iorgu Iordan. Preşedintele de atunci al Academiei, Traian Săvulescu, a condus personal dezbaterile. Intervenţiile au fost făcute de oameni străini de preocupările lingviştilor, ca și acuma. Cei mai mulți care, foarte probabil, nici nu văzuseră dicţionarul incriminat, au fost foarte categorici în criticile lor; vorbeau cu o siguranţă care stîrnea admiraţia necunoscătorilor. Erau neiertători şi foarte largi în atribuirea unor calificative de felul: reacţionar, retrograd, duşmănos, cosmopolit etc. Dintre cei peste douăzeci de vorbitori doar doi, trei n-au aruncat cu piatra. Am făcut şi eu parte dintre aceştia, alături de academicianul Emil Petrovici. Recitesc, din cînd în cînd, relatările „îndrumătorilor" de atunci, înmănunchiate, cele mai multe, într-un volum din „Studii şi cercetări lingvistice" (1952), şi constat că dintre redutabilii critici de atunci nu reprezintă, absolut nici unul, vreun nume cunoscut. Toată forţa creativităţii şi combativităţii lor s-a consumat în acea şedinţă. Ei au murit sau vor muri absolut anonimi. Dar atmosfera în care a fost discutat dicţionarul nu poate fi uitată. În nici o altă împrejurare, dintre cele prin care am trecut, nu mi s-a părut că s-ar potrivi mai mult dictonul latinesc *homo, homini lupus*. Eram ca într-un sfîrşit de lume; nu mai

credeam că vom putea ieşi valizi din şedinţa respectivă şi, mai ales, nu credeam că vom ajunge sănătoşi acasă.

Dicţionarul a fost oprit şi s-a ordonat elaborarea altuia, care avea să moară în faşă. Este vorba de *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (patru volume), pe care nu l-a utilizat şi nu-l utilizează nimeni. Iorgu Iordan, directorul Institutului de Lingvistică, a fost demis din funcţie şi în locul lui a fost numit un istoric cu pregătire de profesor secundar, care a dovedit, în foarte scurt timp, că nu e pe locul lui; l-a moştenit D. Macrea, transferat de la Cluj, dar n-a rămas nici el prea mult în fruntea Institutului și, pînă la urmă, a fost rechemat Iordan și preluate lucrările la vechiul dicţionar, după metoda iniţială, ceea ce a dovedit că toată critica din 1952 n-a avut nici o justificare.

Acţiunea din vara respectivă a fost dirijată, în ultimă instanţă, de acel duh rău care era Mihail Roller. Vă rog să nu vă supăraţi, dar unii dintre filologii şi lingviştii de azi, şi nu numai ei, vă alătură numele de cel al lui Roller. Nu vă puteţi bucura de această apropiere. Prin prenumele pe care îl purtaţi, unul dintre cele mai prestigioase la români, alături de George (Coşbuc, Enescu, Bacovia, Călinescu) şi de Ştefan (Ştefan cel Mare, Ştefan Luchian), aţi fi avut ocazia să staţi în vecinătatea lui Mihai Viteazul, a lui Mihai Kogălniceanu, a lui Mihai Eminescu și a lui Mihai Sadoveanu. Aţi preferat să vă asociaţi cu Mihai Roller și să veniţi cu măsuri care ne aduc aminte de metodele și de serviciile cu care el a fericit cultura naţională şi a contribuit la dezvoltarea ştiinţelor în ţara noastră.

Sînteţi, după cum s-a putut constata, împotriva lui *sînt* şi cereţi instaurarea lui *sunt*, formă recentă în scrisul nostru, introdusă de latinişti în secolul trecut. *Sînt*, în schimb, este singura formă cunoscută în limba veche şi se bucură, pînă astăzi, de o mare răspîndire în vorbirea de pretutindeni. Nu trebuie uitat că Eminescu, Coşbuc şi mulţi alţi poeţi reprezentativi recurg des la ea, în rimă (*crezămînt*, *cuvînt*, *mormînt*, *pămînt*, *sfînt*, *vînt* etc.), cum se poate vedea foarte clar din „Luceafărul", spre exemplu.

Ceea ce surprinde, cu deosebire, în privinţa lui *sînt* este faptul că domnia voastră îl consideraţi de altă origine decît latinească şi, în mod conştient, contribuţii la inducerea în eroare a celor care vă urmăresc demonstraţia, instigîndu-i împotriva unei ortografii care nu stă nici sub semnul slavismului, nici al comunismului. Forma verbală respectivă este cum nu se poate mai latinească, și, prin urmare, ea nu zdruncină coloanele de susţinere ale istoriei şi limbii noastre, ci, dim-

potrivă, le consolidează. Acest lucru vi l-au spus şi alţii, înaintea mea, şi e de mirare că nu vreţi să ne acordaţi încrederea solicitată.

V-am pus pe hîrtie lucrurile de mai sus, cu cea mai curată bună-credinţă, gîndindu-mă că, poate, nu-i prea tîrziu să reveniţi asupra hotărîrii care nu va putea fi aplicată, în bune condiţii, niciodată. Lăsaţi ortografia să-şi definitiveze unitatea, care este lucrul cel mai important. Daţi-le posibilitate elevilor s-o deprindă cît mai uşor şi nu uitaţi că moldovenii de peste Prut, care abia au început să se obişnuiască cu scrierea latină, nu trebuie descurajaţi şi dezorientaţi prin măsuri care sînt departe de a vă aduce mulţumirile pe care le aşteptaţi și, mai ales, sînt de natură să arunce o umbră nedorită asupra Academiei înseşi.

Mi-am permis să vă spun toate acestea în baza faptului că lucrez în colective academice încă din anul 1949. Am iniţiat o serie de cercetări în lingvistică şi am pregătit specialişti care au elaborat *Atlasul lingvistic al Moldovei*. Am fost redactor şi redactor responsabil în unele colective redacţionale. În cîteva sesiuni ştiinţifice ale Academiei am luat atitudine critică împotriva unor scriitori, care, prin superficialitatea lor și printr-o proastă orientare, împietau asupra limbii noastre literare (vezi *Limba din poemul „Minerii din Maramureş”*, de Dan Deşliu, în „Studii şi Cercetări ştiinţifice”, Iaşi, anul V, 1954, pag. 489-528). Am arătat, de asemenea, scăderile *Dicţionarului limbii române literare contemporane*, într-o recenzie publicată în *Analele Universităţii din Iaşi*, I, 1955, pag. 295-301, în care spuneam, în final: „realizarea adevăratului *Dicţionar al limbii literare contemporane* aparţine viitorului”. Am fost cel dintîi care am scris pozitiv despre activitatea lui Timotei Cipariu, încă în 1955, cînd învăţatul filolog ardelean era cu totul neglijat ori tratat cu calificative care nu i se potriveau cîtuși de puţin. Am organizat, în sfîrșit, un simpozion Sextil Puşcariu, încă în anul 1958, şi am publicat, într-un volum special din *Analele Universităţii*, comunicările respective.

Am crezut şi cred că este de datoria noastră să intervenim şi să vă atragem atenţia asupra aspectelor negative care decurg din hotărîrea dumneavoastră. Cu cele mai bune gînduri.

Cronica, an. 28, nr. 12, 15-30 iun. 1993, p. 12, 15

Ioan OPREA

TRADIŢIA ORTOGRAFICĂ IEŞEANĂ

Cînd, după mai bine de un secol de confruntări în legătură cu problemele redării în scris a limbii române, societatea românească cunoscuse unitatea deplină a ortografiei şi cînd, în sfârşit, lingviştii şi filologii români credeau că-şi pot orienta energiile spre rezolvarea altor chestiuni decît ortografia, Academia Română a luat decizia neaşteptată şi nefirească de a readuce în actualitate faze depăşite şi, pe drept, repudiate din istoria scrierii limbii noastre cu caractere latine. În aceste condiţii, este necesară, alături de atitudinea argumentată a specialiştilor, o evaluare a activităţii înaintaşilor în acest domeniu şi o evidenţiere a poziţiei lor în chestiunile avute în vedere de actualii reformatori. Această evaluare este cu atît mai necesară cu cît iniţiativa academică se revendică a fi un act de restituire a unei tradiţii seculare ce ar avea ca puncte de sprijin concepţii precum cele ale lui T. Maiorescu, B.P. Hasdeu, Sextil Puşcariu şi Al. Rosetti. Şi, întrucît limba română are o ortografie fonetică-fonematică, se cere, în primul rînd, relevarea fundamentelor istorice care au impus-o, evoluţia ei şi personalităţile care au susţinut-o.

În procesul amplelor prefaceri ale societăţii din secolul al XIX-lea, Moldova, prin centrul ei, oraşul Iaşi, aducea în spaţiul cultural românesc orientări deosebit de utile. Învăţaţii de aici receptaseră în mai mare măsură decît cei din Muntenia ideile iluminiştilor ardeleni, a căror operă o şi editează în mare parte şi ai căror urmaşi sînt cuprinşi în mare număr în catedrele gimnaziilor, colegiilor şi instituţiilor de învăţămînt superior. În acelaşi timp, în Moldova, se exercita, spre deosebire de Transilvania, o însemnată influenţă franceză, dar nu la fel de puternică ca în Muntenia, mulţi intelectuali de aici fiind formaţi în şcolile germane. Moldova se găsea apoi în situaţia specială că, deşi era amputată la est şi la nord de cotropiri străine, inima ei, capitala, rămînea liberă, aşa cum fusese mereu de-a lungul veacurilor. În sfîrşit, firea moldoveanului, caracterizată prin reflexivitate şi prudenţă, l-a ferit de atitudini extreme şi unilaterale, preferînd uneori atitudini mai tîrzii, decît reacţii pripite, sub impresia primului impuls.

Din aceste motive, învăţaţii moldoveni au fost primii dispuşi să renunţe la particularităţile variantei lor a limbii literare în favoarea

limbii de cultură unice supradialectale, recunoscând de la C. Negruzzi la A. Philippide calităţile subdialectului muntenesc ca modelator în fonetica limbii literare. Moldovenii s-au opus exceselor latiniste, dar au combătut în acelaşi timp galomania sau urmarea modelelor sintactice germane, nespecifice limbii noastre. Prin „Dacia literară" şi alte publicaţii periodice, ei au lansat programe culturale menite să producă o certă evoluţie pozitivă în viaţa socială românească şi este explicabil că multe spirite culturale din celelalte provincii li s-au alăturat.

Mijlocul secolului al XIX-lea aducea pe prim plan problema ortografică. Înlocuirea alfabetului chirilic, iniţiată de ardeleni, devenise pentru cei mai mulţi dintre români o necesitate evidentă. Un timp, învăţaţii moldoveni au urmat modelul muntenilor, în primul rînd alfabetul de tranziţie în forma stabilită de Ion Heliade-Rădulescu, dar, după 1860, cînd alfabetul latin este introdus oficial în Principatele Unite, găsirea unei ortografii adecvate antrenează efortul a numeroşi oameni de cultură din Iaşi.

Cum notează Iacob Negruzzi (*Scrieri alese*, Chişinău, 1992, p. 65-67), problema ortografiei este abordată în 1865 în cercul societăţii „Junimea", care îşi punea problema editării unei reviste şi căuta un mod de a scrie cît mai adecvat pentru redactarea ei. La început, arată Negruzzi, s-a discutat un proiect al său, elaborat cu un an înainte, fără ca dezbaterile să se desfăşoare pe baze ştiinţifice. Deşi problema pasiona pe mulţi, iniţial Titu Maiorescu era reţinut, ulterior, însă după o bogată documentare, a redactat lucrarea *Despre scrierea limbei române*, care a fost citită în şedinţele „Junimii", şi, în 1866, publicată în broşură. Primite la început cu rezerve, nu numai de învăţaţi din Transilvania şi din Bucovina, dar chiar de cei din România de atunci, principiile din lucrarea lui Maiorescu vor deveni treptat o operă deosebit de apreciată.

În această lucrare, Titu Maiorescu urmăreşte simplificarea ortografiei româneşti, combătînd ideea latinistă că ortografia ar fi chemată să demonstreze latinitatea limbii, dar susţinînd în acelaşi timp oportunitatea scrierii limbii române cu alfabetul latin. El consideră că fonetismul este numai o regulă secundară a „principiului intelectual", care trebuie să domine ortografia, şi stabileşte că, dintre sunetele specifice limbii române (şi inexistente în latină), ar trebui notate numai *ă*, *ş* şi *ţ*, căci *î* ar fi numai o nuanţă mai întunecată a lui *ă*. Deşi foloseşte multe dintre sugestiile şi informaţiile întîlnite în lucrările lui Aron Pumnul, Maiorescu combate pe un spaţiu amplu opinia acestuia

privitoare la caracterul relevant al opoziţiei *ă/î* în deosebirea cuvintelor, mentorul junimist considerînd că această opoziţie este nesemnificativă prin numărul redus al situaţiilor în care apare, dar admiţînd că, în cazul gerunziilor, chestiunea poate fi controversată „dacă *î* şi în acest caz este numai o nuanţă de umbrire a lui *ă*” (Titu Maiorescu, *Critice*, Bucureşti, 1967, vol. II, p. 63).

Maiorescu introduce în discuţie un principiu foarte util pentru lămurirea unor situaţii legate de ortografie, vizînd respectarea unei ordini sistematice a semnelor grafice. O asemenea ordine era de altfel sugerată şi de scrierea etimologică, căci verbul *a auzi*, de exemplu (scris *audi*, unde *d* putea primi sedilă cînd se citea *z*), se conjuga: *eu aud*, *tu audi*, *el aude*, *noi audim*. În legătură cu scrierea fonetică, acest principiu fusese formulat de Aron Pumnul, care susţinea notarea sunetului *î* prin *î* (din *i*) fiindcă realizează alternanţe cu *i*. Maiorescu exprimă la rîndul său opinia că este raţional să existe anumite corespondenţe între semnele care redau alternanţele fonetice: „Dacă, d.e., sonul *ţ* din pluralul *cărţii* provine ca schimbare flecţionară din sonul *t* în singularul *carte*, atunci litera cea mai nimerită pentru exprimarea lui grafică va fi aceea care, însemnîndu-i sonul deosebit, îi va aminti totuşi şi originea primitivă (nu originea etimologică, ci originea flecţionară)” (*Ibidem*, p. 73). Maiorescu exprimă aici foarte clar opinia că este raţional să existe o anumită simetrie în cazul alternanţelor fonetice. Pe această bază, unii învăţaţi au observat că sunetul *î* din limba română intră în alternanţă numai cu *i*: *a vinde – eu vînd – el vinde – vînzător*; *cuvînt – cuvinte*; *tînăr – tineri* etc. În acest mod Maiorescu a continuat calea deschisă de Pumnul favorizînd generalizarea notării sunetului *i* prin litera *î* (din *i*), direcţie în care a evoluat, de altfel, concepţia mentorului junimist. Această generalizare se înscria însă şi în principiul care domina concepţia lui Maiorescu cu privire la alfabet: „litere numai pentru atîtea sonuri cîte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înţelesului cuvintelor, adică a radicalelor şi a formelor flecţionare” (*Ibidem*, p. 62).

Problema ortografiei a rămas şi după 1870 în atenţia junimiştilor, care doreau să perfecţioneze scrierea revistei lor şi să contribuie la unificarea scrisului românesc sub aspect ortografic. În cadrul Academiei al cărei membru era, Maiorescu prezintă în anul 1880 un raport în care arată că „d-nii Alecsandri şi Quintescu au rămas de părere să se introducă un semn deosebit pentru *î*, şi anume *i* cu circum-

flex” (*Ibidem*, p. 123), dar își menține opinia proprie că nu este cazul să existe un semn grafic pentru *î*.

Cunoscut pentru atitudinea sa în favoarea unei limbi literare cît mai apropiate de limba vorbită și populară, Vasile Alecsandri a militat pentru o ortografie fonetică, proprie limbii și lipsită de complicații inutile. O asemenea ortografie, arată Alecsandri, favorizează nu numai scrierea corectă a limbii, ci și însușirea limbii române de către străini, căci aceștia ajung mai ușor la limba noastră atunci cînd ortografia este simplă, unitară și precisă (vezi „Convorbiri literare”, XI, 1906, nr. 6-8, p. 590). Scriitorul participă activ, de pe această poziție, la discuțiile din cadrul Academiei în legătură cu ortografia și la dezbaterile din cadrul „Junimii” pe această temă.

Tot pentru o scriere precisă și fonetică se pronunță și Mihai Eminescu, deși problema ortografiei nu constituie pentru el o preocupare deosebită. Constatînd pronunția defectuoasă a multora dintre intelectualii vremii el notează că „daunele ce le face sistemul etimologic pur pronunției românești sînt însemnate. Avînd fiecare facultatea de a pronunța cum vrea, generațiune cu generațiune vom păstra vițiul pronunției corupte” (Mihai Eminescu, *Opere*, București, vol. IX, 1978, p. 450). Atribuind ortografiei fonetice rolul de a realiza unificarea pronunției literare, Eminescu militează pentru înlăturarea oricăror formalisme gratuite, precum notarea aceluiași sunet prin mai multe litere. De asemenea, stabilind rime în care persoana întîi singular și a treia plural a verbului *a fi* corespunde numai unor cuvinte terminate în -*înt* (*sfînt*, *vînt*, *pămînt*, *mormînt* etc.), marele poet dovedește că pronunța *sînt*, chiar dacă ortografia *sunt*, urmînd scrierea vremii.

Colaborator al revistei „Convorbiri literare”, lingvistul Alexandru Lambrior este de părere că Titu Maiorescu nu are dreptate să asimileze sunetul *î* lui *ă*, și, din acest motiv, trebuie să existe pentru *î* un semn grafic special, cel mai nimerit fiind un *i* cu accent circumflex. „Să scriem *cuvînt* cu *î*, fiindcă avem la înmulțit [=plural] *cuvinte*” – notează Lambrior, la 1881 – motivîndu-și opțiunea pentru *î* (din *i*) prin existența alternanțelor fonetice (A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976, p. 61). Lingvistul ieșean subliniază în repetate rînduri calitățile sistemului fonetic, arătînd că „și știința și utilitatea se pronunță din ce în ce mai mult în favoarea lui” (*Ibidem*, p. 40). În același spirit, Lambrior stabilește etimologia formei verbale *sînt* (din care s-au dezvoltat *sîntem* și *sînteți*), evidențiind că scrierea lui *sînt* prin *sunt*, așa cum proceda Timotei Cipariu și alți latiniști, nu este confor-

mă sunetelor primitive de vreme ce forma românească provine din latinescu *sint* (*Ibidem*, p. 86-87). Dacă o grafie *sunt* nu este motivată pentru *sînt*, cu atît mai puţin nimerită era o pronunţie *sunt* (*suntem*, *sunteţi*), care este în discordanţă cu istoria limbii române şi chiar cu opţiunea latinistă care viza ortografia, iar nu ortoepia.

Se contura astfel, la Iaşi, şi în alte centre culturale ale ţării (Bucureşti, Braşov, Suceava etc.), o orientare hotărîtă spre scrierea fonetică, deşi reminescenţe ale etimologismului se vor perpetua încă mult timp în ortografia românească. În vechea capitală a Moldovei, lămurirea definitivă a chestiunilor ortografice şi biruinţa scrierii fonetice s-a realizat în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea prin activitatea a doi lingvişti de excepţie: Heimann Tiktin şi Alexandru Philippide.

În primele numere ale revistei „Arhiva”, care apărea la Iaşi în 1889, Heimann Tiktin publică lucrarea *Călăuza ortografică* („Arhiva”, I, 1889, p. 16-31, 151-253), în care se declară pentru „fonetismul pur, care cere ca scrierea să stea în cea mai perfectă armonie posibilă cu pronunţarea” (p. 16). Tiktin îşi propune să continue direcţia urmată de A. Lambrior, vizînd realizarea unei scrieri clare, simple şi comode (p. 20), care să corespundă formei interioare a limbii (p. 22). Pe un spaţiu larg, el combate cu argumente opinia lui Maiorescu în legătură cu asimilarea sunetului *i* lui *ă* (p. 157-160) şi completează lista alternanţelor dintre *i* şi *î* a lui Aron Pumnul. Concluzia sa este că „încît priveşte scrierea lui *î*, atît fiziologia, cît şi gramatica ne îndreaptă la litera *i*” (p. 162) şi, ca atare, „sunetul *ă* să va nota totdeauna prin semnul *ă*, iar sunetul *i* totdeauna prin semnul *î*” (p. 171). Lui Tiktin i se pare că şi *ă* ar trebui notat folosind tot accentul circumflex, adică *â*, aşa cum procedase V. Mircescu (– Vasile Alecsandri) în gramatica publicată la Paris în anul 1863 şi Ioan Doncev într-o gramatică apărută la Chişinău în 1865, dar recunoaşte că tradiţia se fixase deja pentru *ă*.

Pe baza argumentelor lingviştilor şi filologilor ieşeni, revista „Arhiva” a folosit tot timpul ortografia care va fi generalizată în 1953, oameni de ştiinţă de diferite specializări publicînd în paginile acestui periodic studii de istorie, de lingvistică şi filologie, de filozofie, ştiinţe naturale, drept etc.

În *Principii de istoria limbii* (Iaşi, 1894), Alexandru Philippide se opreşte pe larg asupra problemelor limbii scrise, luînd în discuţie cu acest prilej cazurile concrete de scriere a limbii române cu litere latine. Philippide face o analiză critică a raportului dintre limbă şi scriere, observînd calităţile şi defectele sistemelor ortografice folosite pînă la

el, şi reţine din experienţa înaintaşilor ceea ce crede a fi cel mai potrivit pentru limba română. Pe linia eforturilor anterioare ale unor învăţaţi ca Aron Pumnul, Titu Maiorescu, Alexandru Lambrior şi alţii, de a realiza o fundamentare teoretică a principiilor scrierii, care să urmeze forma reală a limbii şi, mai ales, să reflecte o formă corespunzătoare exigenţelor de generalitate, tradiţie şi cultivare, Philippide consideră că în ortografia limbii române trebuie luată drept călăuză „fixarea fiziologică a articulaţiilor” (A. Philippide, *Opere alese*. *Teoria limbii*, Bucureşti, 1983, p. 182), deoarece idealul scrierii „după sunetele tip, trebuie părăsit ca nerealizabil”. Se înţelege că Philippide a scris numai cu *î* (din *i*) şi numai cu forma moştenită *sînt*.

Acest învăţat a devenit colaborator al revistei „Viaţa românească”, care apărea la Iaşi în anul 1906 şi care a fost scrisă întotdeauna cu ortografia susţinută de el. Cercul „Vieţii româneşti”, care cuprindea personalităţi ca G. Ibrăileanu, Mihail Sadoveanu, G. Topîrceanu şi alţii, s-a extins mereu prin cooptarea multor scriitori de valoare din toate vechile provincii româneşti, aceştia publicîndu-şi operele în ortografia coerentă, clară, consecventă şi simplă la desăvîrşirea căreia intelectualii ieşeni avuseseră un aport substanţial.

Începutul secolului al XX-lea găsea ortografia românească pe punctul de a deveni unitară şi fundamentată pe principiul fonetic-fonematic. Votul Academiei din anul 1904 a compromis însă unitatea vizată, căci, în ciuda argumentelor lingviştilor, se hotărăşte scrierea prin două litere (*î* şi *â*) a sunetului *î* şi menţinerea (în scris) a formei verbale *sunt*, care tindea tot mai mult să se instituie, mai ales pe calea şcolii, în variantă ortoepică a lui *sînt*. Ortografia academică nu este însă urmată de mulţi dintre intelectualii vremii, la Iaşi, la Bucureşti şi în alte centre culturale, redacţiile a numeroase publicaţii periodice refuză întrebuinţarea ei, folosind-o pe cea care avea numai *î* (din *i*) şi *sînt*. Alexandru Philippide, Ovid Densusianu şi Sextil Puşcariu nu sînt de acord cu ortografia Academiei, dar, deşi erau membri ai acestui for, argumentele lor nu sînt ascultate, astfel că, în 1932, după ce în februarie li se dăduse dreptate, în mai, votul academicienilor nefilologi, impresionaţi de slogane patriotarde, conduce la perpetuarea ortografiei defectuoase din 1904, căreia îi adaugă mai multe carenţe prin nerespectarea lui *î* în cazul flexiunii verbelor în *-rî*.

La Iaşi, ortografia „Vieţii româneşti” rămîne însă în tot acest timp nemodificată, ea fiind adoptată şi de revista filologică *Buletinul Insti-*

tutului de Filologie Română „A. Philippide”, care își începea apariția în anul 1934.

Existenţa a două ortografii (pe de o parte, ortografia academică cu *â* în interiorul cuvintelor şi *sunt* şi, pe de altă parte, ortografia fonetică cu *î* generalizat şi cu *sînt*) a caracterizat viaţa culturală românească interbelică. Deşi susţinută oficial, ortografia academică era tot mai mult criticată, fiind deseori izvor de nesiguranţă a scrisului și de dificultăţi gratuite în procesul de învăţămînt. Pe acest fond a fost lansată după cel de-al doilea război mondial ideea reformării ortografiei, dar sistemele ortografice noi propuse de Al. Graur şi de Emil Petrovici nu au reușit să convingă pentru a fi adoptate. În aceste condiţii, s-a reușit impunerea ortografiei întrebuinţate de „Viaţa românească” şi de alte publicaţii, precum revista bucureşteană „Grai și suflet” condusă de Ovid Densusianu. Conjunctura politică din anii 1953-1954 a făcut ca această ortografie să fie prezentată ca o realizare a momentului, deşi, de fapt, nu se producea decît o generalizare a ei. Acest mod de prezentare şi, mai ales, şirul de evenimente nefericite care aveau loc atunci în viaţa poporului român au făcut ca, în minţile multora, generalizarea ortografiei fonetice în defavoarea surogatului academic să fie asociată cu instaurarea regimului totalitar şi cu ocupaţia rusească. S-a creat astfel climatul psihologic ca, insinuîndu-se o legătură nemijlocită între ortografie și instaurarea regimului politic de atunci, să se poată prezenta modificarea acestei ortografii ca o distanţare de comunism, deși istoria culturală a omenirii nu mai cunoaşte cazuri în care popoarele să-şi schimbe ortografia în funcţie de regimul politic, ortografiile neavînd nici o relaţie cu formele de guvernămînt sau cu platformele politice. Devenită o prejudecată cu o extensiune socială apreciabilă, ideea originii „ruseşti”, „comuniste”, „slave” etc. a ortografiei generalizate în 1953/4 s-a putu transforma într-o pîrghie importantă a dezinformării şi a manipulării. Ca atare, exploatînd această prejudecată, preşedintele Academiei Române lansează în ianuarie 1991 lozinca eliberării de tarele comuniste prin modificarea ortografiei şi, în ciuda adevărului şi a protestului permanent al specialiştilor, obţin votul adunării generale la 17.II.1993, după susţinerea unui raport care falsifică istoria problemei, dar care este primit cu aplauze furtunoase, prelungite, de către votanţi. S-a demonstrat astfel că în această perioadă există (prea) mulţi intelectuali dependenţi de spiritul totalitar care deţin funcţii de răspundere şi (prea) puţini intelectuali caracterizaţi prin simţ critic, deşi exerciţiul simţului critic este

cea mai importantă latură a libertăţii, iar libertatea cea mai reprezentativă latură a intelectualităţii (= caracterului de a fi intelectual).

Centrul cultural Iaşi s-a remarcat însă tocmai prin manifestarea spiritului critic, tradiţia încetăţenită aici de învăţaţi din secolul trecut şi din prima jumătate a secolului nostru devenind un specific local admirat şi, deseori, urmat de intelectualii din alte centre ale ţării.

Un produs al acestui spirit critic a fost contribuţia însemnată a învăţaţilor ieşeni la realizarea ortografiei fonetice şi consecvenţa întrebuinţării acestei ortografii.

Urmînd tradiţia locală şi neacceptînd modificarea ortografică arbitrară care ni se impune acum, intelectualii ieşeni şi cei moldoveni în general, alături de toţi promotorii spiritului critic din ţară, vor fi scutiţi de o revenire în viitor, care fără îndoială va exista, atunci cînd adevărul şi raţiunea vor triumfa. Ca şi altădată, această tradiţie continuată va da motivul de a constata că cetatea culturală a Iaşilor nu s-a năruit şi că, într-o asemenea cetate, frivolitatea şi politicianismul searbăd nu au ce căuta. Judecarea obiectivă a ortografiei române nu se poate face decît atunci cînd este scuturată pleava prejudecăţilor (politice) care nu lasă posibilitatea de a fi percepută realitatea. Nu este desigur aici o ambiţie regională, ci doar convingerea că aceasta este calea cea dreaptă.

Cronica, an. 28, nr. 14, 15-31 iul. 1993, p. 12-13

Petru ZUGUN

O SINTEZĂ A ARGUMENTELOR CONTRA MODIFICĂRILOR ORTOGRAFICE HOTĂRÎTE RECENT DE ACADEMIA ROMÂNĂ

În numele colegilor lor, cadre didactice şi studenţi, membrii Consiliului Profesoral al Facultăţii de Litere a Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi vă adresează cererea de a reconsidera poziţia dv. în problema modificării regulilor de scriere a sunetului fundamental î *şi a formelor* sînt

etc., invitîndu-vă să renunţaţi la impunerea unor reguli care nu au temeiuri de ordin ştiinţific şi care au fost combătute cu argumente convingătoare de marea majoritatea a lingviştilor români şi străini.

Precizăm, totodată, că noi suntem convinşi de faptul că trebuie să ne conformăm numai reglementărilor ortografice fundamentate ştiinţific şi impuse de tradiţia scrierii româneşti.

Apelul Consiliului Profesoral al Facultății de Litere din Iaşi, către Ministerul Învățămîntului şi către Academia Română

În favoarea menţinerii regulilor ortografice consacrate şi a ortoepiei tradiţionale, precum şi pentru refuzarea modificărilor hotărîte recent de Academia Română şi acceptate pripit de Ministerul Învăţămîntului din România, înfăţişăm aici următoarele argumente, pe care, considerîndu-le a fi cele mai convingătoare, le-am selectat atît din intervenţiile lingviştilor români şi străini, cît şi din luările de poziţie ale altor categorii de oameni de ştiinţă şi cultură. Ne bazăm pe un material abundent şi foarte divers[1], fiindcă în ultimii ani şi-au exprimat punctul de vedere, în această privinţă, de multe ori în mod repetat, deosebit de mulţi lingvişti, care, în majoritate incontestabilă, au refuzat, argumentat, iniţiativa din ianuarie 1991, devenită hotărîrea din 17 februarie 1993, a Academiei Române, de scriere prin două litere, *â* şi *î*, a aceluiaşi sunet fundamental [ɨ] şi de a generaliza uzul formelor verbale livreşti *sunt*, *suntem* şi *sunteţi*. Adăugăm, desigur, şi argumente proprii.

I. În ceea ce priveşte respingerea utilizării formelor verbale *sunt* etc. şi în favoarea menţinerii formelor consacrate corespunzătoare *sînt*, *sîntem* şi *sînteţi*, repetăm aici că numai formele din a doua categorie au o bază populară şi, în general, tradiţională, ele fiind singurele forme justificate etimologic-istoric, pe cînd cele pe care vrea să le generalizeze acum Academia Română sînt forme livreşti şi utilizate foarte limitat, avînd ca punct de plecare voinţa latiniştilor de acum un secol – un secol şi jumătate. Faptul că unii cărturari le-au folosit – de multe ori în alternanţă cu *sînt* etc. – nu justifică generalizarea lor, cu atît mai mult cu cît acei cărturari numai le scriau astfel (cu sau fără

[1] Să se vadă, mai ales, volumul *Ortografia limbii române. Trecut. Prezent. Viitor*, Iaşi, 1992; numerele din 1992 ale revistei „Limba română" (Bucureşti) şi ale revistei „Limba română" (Chişinău).

accent circumflex pe *u*, deci *sûnt* şi *sunt*), fără a le pronunţa cu *u*. Impunerea formelor *sunt* etc. suspendă, de asemenea, opoziţia *comun* – (*sînt*) – *livresc* (*sunt*), ceea ce înseamnă o sărăcire a limbii, fiind cu totul nepotrivit ca atît în varianta academică (stilul înalt), pentru care poate fi acceptată forma, incorectă, *sunt*, cît şi în stilul comun să apară numai formele *sunt*, *suntem*, *sunteţi*. Ultimele patru decenii au tranşat definitiv opţiunea pentru *sînt*, *sîntem* şi *sînteţi*, în limba comună, prin faptul că au fost singurele forme admise.

II. În ceea ce priveşte respingerea generalizării scrierii cu două litere, *â* şi *î*, a sunetului fundamental-fonem [ɨ] şi pentru continuarea scrierii obişnuite cu *î* (numai în excepţii, binecunoscute, cu *â*), categoriile de argumente sînt următoarele:

1. *Argumentul – cel mai convingător dintre toate – de ordin acustic-fiziologic şi fonematic*.

Sunetul fundamental [ɨ], care apare atît în *vînă*, *pîră*, *pîine* etc. (deci în interiorul cuvintelor), cît şi în *întări* sau *coborî* etc. (deci la finalul cuvîntului), precum şi, repetat, în *învîrti*, *învîrtoşa*, *întîlni*, *pîrî*, *tîrî*, *vîrî*, *încît*, *întîi* ş.a. este, mereu, unul și același, deci el trebuie scris la fel, cu aceeaşi literă (tot așa cum, cu aceleaşi litere – sau cu grupări de litere – se scrie fiecare sunet fundamental-fonem), nu – cum se cere acum, cu două litere diferite, după poziţia lui în cuvînt (cu *â* în interiorul cuvîntului şi cu *î* la extremităţile lui, dar cu excepţii – bazate pe etimologia internă: *neînceput*, deci cu *î*, nu *neânceput*, cu *â*, fiind vorba de derivare cu prefix, *bineînţeles*, cu *î*, nu *bineânţeles*, cu *â*, fiindcă avem un compus în care a doua parte începe cu *î* – excepţii care complică inutil ortografia comună – cum să-i explicăm elevului din ciclul primar toate acestea?). Tradiţia de peste un secol a ortografiei noastre cu litere latine adaptate la specificul fonetic al limbii române a impus, cum se ştie, principiul fonetic-fonologic, conform căruia raportul literă-sunet este de 1:1. Dacă nu respectăm tradiţia și ne abatem, neargumentat ştiinţific în nici un fel – cum se procedează în *Hotărîrea* Academiei – sau cu totul neconvingător – cum încearcă să-şi susţină punctul de vedere adepţi (necunoscători ai istoriei ortografiei şi veleitari) ai scrierii cu două litere a aceluiaşi sunet [ɨ], atunci oricînd se va putea pretinde că trebuie să scriem cu cîte două litere, diferite, acelaşi sunet, după cum el apare la început-sfîrşit de cuvînt sau în interiorul lui (deci *b* în *babă*, *v* în *vîlvă*, *a* în *baba* etc.) revenind astfel la poligra-

fia aceluiaşi sunet (şi implicit la polifonia aceleiaşi litere) şi la haos. Dacă însă menţinem regula scrierii sunetului [ɨ] cu *î* indiferent de poziţia lui în cuvînt, atunci rămîn în adevăr emblematice – cum au și fost concepute – singurele categorii de excepţii în care [ɨ] trebuie scris cu litera *â* (în familia cuvîntului *român* și numele proprii ai căror purtători vor să-şi menţină scrierea cu *â* – *Pârvan*, *Brâncuși*, *Cândea* ș.a). Generalizarea scrierii cu litera *â* impietează, inoportun, inadecvat şi neaşteptat, caracterul emblematic al excepţiilor precizate.

Conformîndu-se principiului fundamental al ortografiei noastre, ortografiştii contemporani ar avea mai multă dreptate dacă ne-ar cere să scriem peste tot, fără excepţie, numai cu *â*, deci nu numai în *mână*, *vânt*, *ţâţână* etc., ci şi în *ânger*, *âl*, *ântâi*, *coborâ*, *pârâ* etc.; neavînd însă – din fericire – curajul acestei înlocuiri radicale şi mulţumindu-se cu jumătăţi de măsură, ei mai mult încurcă decît descurcă ceea ce pretind că trebuie să fie ortografia comună.

Vocalele de tipul [ɨ] din exemple ca cele de mai sus sînt variante ale unuia şi aceluiaşi fonem, nu ale unor foneme diferite. Este firesc deci să le scriem, în ortografia comună; cu una şi aceeaşi literă. Dimpotrivă, trebuie să scriem cu litere diferite, cu *î* şi *ă*, de exemplu, sunetele [ɨ], respectiv [ə] din *rîni* şi *răni*, *cîni* şi *căni* etc., fiindcă acestea sînt foneme diferite și fiindcă procedăm similar în toate situaţiile în care avem variante ale unor foneme diferite.

2. *Argumente de ordin morfologic și derivativ*.

a) Sunetul [ɨ] – scris cu litera *î* – alternează cu sunetul /*i*/ – scris cu litera *i* –, nu cu sunetul /*a*/ – scris cu litera *a* –, în formele de singular şi de plural ale multor substantive care provin, în majoritate, din latina populară de la baza limbii române: *cuvînt – cuvinte*, *jurămînt – jurăminte*, *legămînt – legăminte*, *mormînt – morminte* ș.a., astfel că scrierea cu litera *î* – deci cu *î* din *i* – păstrează mult mai fidel decît ar păstra scrierea cu *â* – deci cu *â* din *a* – similitudinea grafică a celor două forme flexionare și deci unitatea lor. Scrierea cu litera *î* se integrează într-un principiu grafic bine gîndit de cărturari importanţi din secolul trecut, şi acest principiu explică: scrierea cu *ţ* – deci cu o literă provenită din *t* – în: *bărbat – bărbaţi*, *scot – scoţi*, *rupt – rupţi*, *supt – supţi* ş.a.; scrierea sunetului [ʃ] prin litera *ş* – deci printr-o literă provenită din *s*, fiindcă avem: *ales – aleşi*, *dus – duşi*, *prins – prinşi* ş.a.; scrierea sunetelor /*č*/ și /*ğ*/ prin litere și grafeme care provin din cele corespunzătoare prin care se scriu consoanele alternante /*c*/ şi

/*g*/, fiindcă avem: *cuc – cuci*, *duc – duci*, *drac – draci*, *drag – dragi*, *adaug – adaugi* etc.

b) sunetul [ɨ] final de la infinitivul prezent al verbelor de conjugarea a IV-a (tradiţională), care au acest morfem gramatical, este şi parte componentă a morfemului -*înd* de la gerunziul lor, a gramemului -*ît* de la participiu, a gramemelor de la prezentul, perfectul simplu şi mai mult ca perfectului lor (*coborî*, *coborînd*, *coborît*, *coborîm*, *coborîi*, *coborîsem*) şi deci este firesc ca, pentru păstrarea unităţii scrierii formelor flexionare ale aceloraşi verbe, să menţinem scrierea, peste tot, cu litera *î*, litera *â* eliminînd posibilitatea menţinerii unităţii grafice;

c) După regula nouă, trebuie să scriem cu *â* în *coborâi*, *coborâși*, *coborârăm*, *coborârăţi*, *coborâră*, dar cu *î* în (*el*) *coborî*; este aceasta o scrie firească?

d) Scrierea cu *î* în *coborîtor*, *hotărîtor*, *pîrîtor* etc. menţine unitatea grafică între derivate și baza lor de derivare, identică formal cu infinitivul prezent activ, pe cînd scrierea cu *â* elimină acest punct de unitate. De vreme ce scriem cu *ă* (deci cu *ă* din *a*) în *îmbătător*, *încîntător*, *luptător* etc., derivate formate în mod similar, este firesc să scriem cu *î*, deci cu *î* din *i*, şi în *coborîtor* etc.

3. *Argumente de ordin ortografic tradiţional*. De la junimistul ieşean Titu Maiorescu – cel mai important lingvist de pînă la B.P. Hasdeu – şi foarte mare personalitate culturală, care s-a opus falsei şi inutilei latinizări ortografice în sens etimologist preconizate în deceniile şapte şi opt din secolul trecut şi care a reuşit să impună, din chiar acea perioadă, treptat, în consens cu marii lui contemporani, lingvişti şi nelingvişti, binecunoscuţi, principiul fonetic-fonologic al ortografiei româneşti moderne, regulile ortografice succesive au vizat necontenit simplificarea scrierii, pentru ca una şi aceeaşi literă să noteze unul şi acelaşi sunet fundamental, indiferent de poziţia lui în cuvînt, iar unul şi acelaşi sunet fundamental să fie notat cu una şi aceeaşi literă (sau cu unul şi acelaşi grafem – literă sau combinaţie de litere). Este evident că, dacă notăm acum unul şi acelaşi sunet fundamental, [ɨ], în cazul de faţă, prin două litere, *â* şi *î*, ne abatem de la tradiţia majoră a ortografiei şi revenim la un stadiu depăşit, complicîndu-ne inutil. Nimeni nu poate avea ceva împotriva literei *â*, însă tradiţia l-a impus pe *î*.

4. *Argument de ordin etimologic*. Este adevărat că statisticile lingviştilor arată că, în rădăcina cuvintelor de origine latină moştenite ale limbi române, sunetul [ɨ] provine, în 53 la sută din cazuri, din sunetul latin /*a*/, în binecunoscutele *cîmp*, *cînt*, *cînd*, *mînă*, *pîne*, *lînă* ş.a., iar în 43 la sută dintre cuvinte din aceeaşi categorie, acelaşi [ɨ] provine din celelalte patru vocale latine, din /*i*/ în *rîpă*, *rîde*, *rîma*, *rîu*, *scînteie*, *sîn*, *sînt*, *strînge*, *ţîţă* ş.a., din /*u*/ în *adînc* şi *osînză*, din /*e*/ în *amîndoi*, *pînă*, *tînăr*, *vîna* ş.a., din /*o*/ în *fîntînă* ş.a. Dacă, bazîndu-ne pe norme etimologice, ar trebui să scriem cu litera *â* cuvintele din prima categorie, ar fi necesar să scriem cu literele *i*, respectiv *u*, *e*, *o*, cuvintele celelalte, deci aşa cum voiau latiniştii de acum un veac şi jumătate, dar, procedînd astfel, scrierea s-ar complica pe cît de mult, pe atît de inutil (în cuvintele de alte origini decît limba latină, sunetul *î* provine din alte vocale decît *a*). Notarea sunetului [ɨ] printr-o singură literă – şi aceea nu poate fi decît *î* – elimină inconvenientul scrierii după criterii etimologice.

5. *Argument de ordin cultural-politic*. Scrierea cu litera *î*, generalizată de la reforma ortografică din 1953, nu are în ea nimic politic: comunist/ socialist/ capitalist/ feudalist/ sclavagist etc. – cum s-a insinuat de către falşi revoluţionari din ultimii 2-3 ani –, chiar dacă unii dintre principalii lui promotori au împărtăşit (din constrîngere, din interes, din slăbiciune sau din convingere) ideologia vremii. Ea corespunde integral liniei principale tradiţionale de simplificare, deci de accesibilizare a scrierii limbii române literare. De atunci pînă acum, peste 2/3 din cei care au scris sau scriu în limba română, în ţară sau în străinătate, au folosit-o sau o utilizează ca scriere standard. Complicarea ei, prin implicarea masivă a literei *â* în locul şi alături de litera *î*, mai ales în aceşti ani, cînd românii basarabeni, care au revenit de curînd la grafia latină cu regulile ortografice consacrate de ultimele patru decenii, se străduiesc să continue tradiţia culturală românească majoră, naşte atitudini de depreciere a acestei tradiţii, atitudini greu de combătut, fiindcă pornesc de la o bază reală, propria inconsecvenţă a Academiei Române în materie de ortografie.

6. *Argument de ordin financiar şi, mai larg, economic*. Republicarea manualelor şcolare, a celorlalte categorii de lucrări didactice (dicţionare, antologii, planşe) şi, în perspectivă, a tuturor lucrărilor editate pînă acum, cu aplicarea regulilor ortografice pe care vrea să le

impună acum Academia Română, necesită, iarăşi inutil, cheltuieli uriaşe, fiind vorba de milioane de exemplare aparţinînd tuturor ştiinţelor. Suportă, personal, membrii Academiei, care au votat – este drept că cei mai mulţi în necunoştinţă de cauză – pentru aceste reguli, cheltuiala imensă pretinsă de republicării?

Dacă răspunsul este afirmativ, putem ţine seama de posibilitatea aplicării acestor reguli ortografice; dacă însă răspunsul domniilor lor este negativ sau lipseşte, trebuie să ne opunem lor cu toţii, lingviști sau nelingviști, fiindcă Academia, ca instituţie, nu poate face abstracţie de factorii economici naţionali şi nu are dreptul să impună tuturor membrilor societăţii cheltuieli inutile, dar explicabile prin vanitatea unora care vor să rămînă în istorie prin artificii drapate în haină anticomunistă (îi vizăm aici îndeosebi pe fostul preşedinte al Academiei, Mihai Drăgănescu, și pe publiciştii veleitari de la revista „Academica”).

7. *Argumentul necesităţii autorităţii specialiştilor, adică, în cazul de faţă, al lingviştilor*. Se ştie bine că într-un stat democratic minoritatea specializată într-un domeniu de activitate hotărăşte pentru majoritatea specializată în celelalte domenii şi pentru categoria celor nespecializaţi, în aspecte care impun generalizarea socială a unui segment de competenţă: electroniştii în electronica utilizată de ne-electroniști, informaticienii în informatizarea societăţii, lingviştii în cultivarea limbii etc. Marii lingvişti romanişti s-au pronunţat pentru nemodificarea regulilor ortografice tradiţionale, inclusiv folosirea literei *î* aşa cum s-a stabilit în 1953, ezitările sau retractările unor lingviști datorîndu-se nu convingerilor proprii, ci – sîntem siguri – factorilor conjuncturali pe care psihologia socială le explică uşor. Dovedindu-se purtătoarea unei atitudini dictatoriale pe care o credeam eradicată definitiv, Academia Română a votat în februarie 1993 o „hotărîre” care sfidează argumentarea contrară, fără a-i opune nici un argument ştiinţific. De ce să revină la un stadiu depăşit, ca să ne aflăm în treabă? Ca să dăm de lucru oamenilor şi aşa copleşiţi de griji? Recitiţi-l pe Ion Creangă, domnilor academicieni, care este nu numai un foarte mare scriitor, ci şi un român de bun-simţ, care spune aşa: „Dacă-i copil, să se joace; dacă-i cal, să tragă; şi dacă-i popă, să citească”. Să fie lăsaţi lingviştii să decidă. Avem acum cele mai bune reguli ortografice, care nu au nevoie de „îmbunătăţiri rele”. Să adăugăm la regulile actuale altele, referitoare la scrierea neologismelor foarte recente, a abrevierilor, a numelor de localităţi etc.

CONCLUZII. Este necesar ca Academia Română să revină asupra hotărîrii ei din 17 februarie 1993 şi să renunţe la impunerea scrierii literei *â* în locul în care tradiţia cere litera *î*, iar Ministerul Învăţămîntului din România să nu pretindă nimănui să aplice alte reguli ortografice în afara celor indicate în ediţia din anul 1987, ultima, a *Îndreptarului ortografic*, *ortoepic şi de punctuaţie*.

Cronica, an. 29, nr. 22, 16-30 nov. 1994, p. 13

„Î sau Â, SÎNT sau SUNT”

Articole din ziarul EVENIMENTUL (Iași)
(1996)

Gavril ISTRATE

ORTOGRAFIA A COMPROMIS ACADEMIA

• Scrierea cu* î *și* sunt *nu a fost inventată în 1953, ci este mai veche decît cea cu* â *și* sunt *• Haos în singurul domeniu în care ne bucuram de unitate desăvîrșită •

Într-o prezentare pe care George Coșbuc o făcea, la începutul secolului, în 1902, ediției de *Versuri și proză*, a lui Grigore Alexandrescu, apărută în editura „Minerva”, găsesc o caracterizare a literaturii de atunci, a lipsei de unitate în problemele literaturii, mai bine zis, care se potrivește de minune haosului produs în ortografia noastră în urma hotărîrii pe care a impus-o Mihai Drăgănescu în vremea în care Academia a avut neșansa să fie condusă de el. Împotriva protestelor, venite din țară și din străinătate de la oameni de specialitate, președintele Drăgănescu, specialist în nu se știe ce materie, a reușit să convingă pe cei aproape o sută de nemuritori, prezenți la ședința respectivă, să voteze proiectul de ortografie pe care nu-l aprobase nici măcar un specialist. Cei ce l-au votat nu-l cunoșteau nici ei, după cum nu cunosc nici astăzi ortografia pe care au impus-o.

Participanții la discuții, înainte de aprobare, au arătat că ortografia noastră era cum nu se poate imagina una mai simplă și mai ușor de reținut. Au arătat, mai ales, că se rupe unitatea acestei ortografii, care a fost mereu îmbogățită, de la începutul secolului trecut pînă astăzi, și mereu simplificată.

Au arătat că scrierea cu *î* și cu *sînt* n-a fost inventată în 1953, că ea este mult mai veche decît cea cu *â* și *sunt*. S-au făcut trimiteri la cărți de acum 150 de ani, scrise numai cu *î* și *sînt*, după cum au fost citați unii latiniști notorii, ca Aron Pumnul și elevul și urmașul acestuia, la Cernăuți, I.G. Sbiera, care în cărțile lor au scris numai cu *î* și *sînt*.

S-a atras atenția asupra pericolului de a se produce haosul în ortografie, de a se ajunge la situația de acum 75-80 de ani, condamnată de G. Ibrăileanu, care spunea că în țările civilizate ortografia este unitară și contribuie, efectiv, la dezvoltarea culturii, pe cîtă vreme la noi fiecare om are ortografia lui și nimeni nu-i condamnat pentru această lipsă de unitate.

S-a mai spus că e de preferat o ortografie unitară, chiar cu unele neajunsuri, mai multor sisteme care, prin forța lucrurilor, constituie o frînă în cultură, în școală, în literatură.

În sfîrșit, s-a mai arătat că atît școala filologică de la București, creată și condusă de Ovid Densușianu, cît și școala Philippide, de la Iași, au adoptat încă de la început scrierea cu *î* și cu *sînt*, că ortografia aceasta a fost și a revistei „Viața românească”, cea mai importantă publicație periodică a vremii, în toată lunga ei existență (1906-1940):

Împotriva tuturor acestor argumente, academicienii proveniți, în mare parte, din rîndul agronomilor și tehnicienilor, consacrați, cei mai mulți, de Academia „Ștefan Gheorghiu”, de unde au fost transferați în lumea nemuritorilor, au reușit să compromită înalta instituție cum n-a mai fost ea compromisă niciodată, în trecut, au reușit să creeze haosul în ortografie, în singurul domeniu în care ne bucuram de unitate desăvîrșită.

Astăzi avem două ortografii, una a lui Drăgănescu și alta, adevărată, după care se conduc specialiștii și oamenii cu bun simț.

Prezentarea pomenită a lui Coșbuc, din care îmi permit să reproduc primele rînduri, se găsește la paginile III-VIII ale primei ediții din volumul *Versuri și proză*, de Grigore Alexandrescu (1902) și la paginile 5-10 din ediția a doua, apărută în 1914, tot în editura „Minerva”. Iată pasajul care ne interesează, după care se vede că „s-a condus” Mihai Drăgănescu: „Noi, cu literatura, astăzi nu mai stăm în mijlocul tradițiilor noastre, nu stăm mai ales în mijlocul poporului nostru. Cei de dinaintea noastră, vechii scriitori, au trăit într-un contact sufletesc, se înțelegeau prin scrisori ce au de gînd să facă și cum să facă, se povățuiau unii pe alții și astfel mergeau cu toții spre o țintă bine stabilită. Noi cei de astăzi trăim fiecare de capul nostru, și în loc să mergem spre același punct, luăm de-a rasna cîmpia literaturii în toate direcțiunile și nu ne înțelegem doi cu doi. Brazdele de plug, trase paralel și una lîngă alta, de scriitorii generațiilor anterioare, erau arătură în toată legea pentru sămînța ideilor lor și ale neamului nostru. Și noi, cei de astăzi, tragem brazde, nu mai puține decît cei vechi, căci talente avem și astăzi ca și atunci, dar brazdele noastre sînt trase în toate chipurile cu putință, și de-a lungul și de-a latul și de-a curmezișul, linii care se taie una pe alta, urmînd cărarea tuturor vînturilor cîte bat prin larga lume. Iar străinul drumeț, care în treacăt se uită pe cîmpia brăzdată

de noi, își face cruce, că nu vede o arătură cuminte, ci o lucrare de oameni nebuni”.

Dacă rîndurile de mai sus ar fi fost scrise azi, nu la începutul secolului, toți ar spune că George Coșbuc a plecat nu numai de la starea în care se găsea literatura, ci și de la situația ortografiei, în așa măsură se identifică stările de lucruri de atunci cu cele de acum.

Nu ne vom angaja într-o dezbatere mai largă. Vom spune doar că am arătat, altădată, cît de neîntemeiată apare „schimbarea” ortografiei. La zecile de cărți, de toate felurile, scrise cu *î* și *sînt*, pe care le citam într-un articol publicat în „Cronica” din 15-30.VI.1993, de fapt o *scrisoare deschisă* președintelui Drăgănescu, s-ar putea adăuga alte cărți, începînd cu *Filosofia babelor*, apărută la București în anul 1847, pînă la multe altele, publicate după „schimbarea” ortografiei, dintre care nu mă opresc decît la două, apărute, amîndouă, în Editura Academiei Române în cursul anului 1994. Ele constituie un adevărat „cal troian” în incinta Academiei. Este vorba de *Crestomația limbii române vechi*, volumul I, coordonator Alexandru Mareș, și *Introducere în dialectologia istorică românească*, de Ion Gheție. Nu mai vorbim de numeroasele ziare și reviste, care nu și-au însușit noua ortografie și pe care le-am citat, de asemenea, în *scrisoarea* pomenită.

După cum se poate constata, singura soluție onorabilă, pentru Academie, este abandonarea sistemului Drăgănescu și întoarcerea la ortografia cea adevărată. Numai așa se poate ajunge la unitatea scrierii în limba națională.

Evenimentul, nr. 1343, 8 ian. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ACTUALĂ, SCURT ISTORIC

În ziarul „Evenimentul zilei” din 18.II.1993 se putea citi: „Ieri, majoritatea academicienilor care au vorbit au ținut să remarce că această hotărîre este «un act de restituire națională» (Dan Berindei). Doar cei doi membri ai secției de lingvistică au făcut notă distinctă. Profesorul Ion Coteanu a votat împotrivă, iar celălalt specialist în acest domeniu, dl. Emanuel Vasiliu, s-a abținut. Hotărîrea, cu caracter de lege, a fost aprobată în final cu 91 de voturi pentru, din 94 expri-

mate. Fostul președinte al Academiei, de dinainte de 1889, dl. Radu Voinea, s-a abținut".

Ni se mai spune, tot acolo, că „În anii 1991 și 1992, la Iași, Cluj, Timișoara și Craiova a fost organizată cel puțin cîte o dezbatere pe această temă", dar se trece sub tăcere lucrul cel mai important, acela anume că nici unul dintre colectivele de specialiști nu și-a însușit propunerea de schimbare a ortografiei. Mai mult, nici măcar un singur lingvist serios n-a sprijinit ideea respectivă.

Trebuie spus, în continuare, că profesorul Coteanu a cerut să fie constituită o comisie formată din reprezentanți ai Ministerului Învățămîntului și reprezentanți ai institutelor de specialitate din țară, pentru dezbaterea acestor probleme. Dar propunerea lui n-a fost luată în considerație (v. „Evenimentul zilei", din 22.II.1993).

Lingviștii ieșeni au protestat într-o ședință publică, împotriva „hotărîrii" Academiei și au scris mai multe articole în presă, dar nici ei n-au fost „auziți" și ascultați.

Prin cîteva informații neadevărate, inițiatorii schimbării ortografiei i-au convins pe „nemuritori" de necesitatea de a vota proiectul de hotărîre, de a-și exprima votul într-o problemă despre care cei mai mulți dintre ei habar nu aveau. S-a săvîrșit, în felul acesta, nu numai un abuz, cum nu s-a mai comis altul, asemănător, în nici o altă academie, ci și un act cu totul compromițător pentru înalta instituție.

Se pretinde că prin trîmbițata hotărîre s-a săvîrșit un act de „restituire națională", dar nu se arată în ce constă această restituire. Ce era antinațional în ortografia noastră de pînă la 1989? Cum poate vorbi așa, în vînt, un academician? Cum mai poate avea pretenții să fie respectat?

În mai multe rînduri, pînă în februarie 1993 și de atunci încoace, oameni care habar nu au de istoria limbii române au „informat" pe alții că *î* ar fi o inovație a ortografiei din 1953 și ar fi fost provocată sub nu știu ce presiune de ordin politic, venită dinafară. De unde să știe acești oameni că de dată recentă este *â*, abia din a doua jumătate a secolului trecut și a fost introdus în scriere de latiniști, cînd în alte cuvinte sunetul respectiv era marcat prin *î* sau prin *o* ori *e*, *u*, în funcție de modelul latinesc de la care plecau. Latiniștii scriau ei înșiși *sînt*, cum am arătat într-un articol mai mare, publicat în „Cronica" din 15-30 iunie 1993. Tot acolo am dat zeci de titluri de cărți scrise numai cu *î*, cum, de fapt, a fost imprimată și cea mai importantă revistă literară a secolului, „Viața romînească", în toată lunga ei existență (1906-1941).

Împotriva tuturor protestelor venite din toate părțile, de la specialiști ori de la simpli cititori de bun simț, din țară și de peste hotare, Academia n-a putut fi convinsă că se găsește pe un teren alunecos și, la 30 aprilie, a emis un „ordin” potrivit căruia „cine nu va scrie cu *î* din *a* (după 1 mai), va fi sancționat”.

Am atras imediat atenția asupra faptului pe care îl cunoșteam din presă, că întrucît închisorile au devenit neîncăpătoare, din cauza numărului mare de infractori, s-a pus problema clădirii unor noi penitenciare. Mă întrebam, cu alte cuvinte, unde vor fi „adăpostiți” cei care nu se supun dispozițiilor academice referitoare la ortografie. N-am fost ascultat nici de data aceasta, cum n-au fost ascultați nici alții și Academia, cu măsurile ei de comandă, a instaurat destabilizarea și haosul în singurul domeniu în care se putea vorbi, pînă atunci, de unitate absolută de vederi.

Evenimentul, nr. 1344, 9 ian. 1996, p. 9

NU SE POATE SCRIE ÎMPOTRIVA BUNULUI SIMŢ!

Din cauza folosirii alfabetului chirilic pînă spre jumătatea secolului trecut, nu putem urmări, pe texte, prezenţa lui *î* sau a lui *â*. Dar în perioada de tranziţie a alfabetului, una dintre cele dintîi litere care se îmbracă în haine latineşti este *î*, pe care îl găsim, fără excepţie, atît în *Istoria lui Napoleon Bonaparte*, tradusă din franţuzeşte de sărdarul Scarlat Geanoglu şi apărută la Bucureşti, în Tipografia Colegiului Sf. Sava, în anul 1840, cu 113 ani înaintea emiterii ortografiei din 1953, deci, cît şi în *Filosofia babelor sau ghicirile de norocire ce fac femeile cele văduve şi fetele pe la ajunurile sărbătorilor celor mari*, apărută la Bucureşti, în 1847, în Tipografia lui A. Pann.

Academia a forţat nota şi, dezinformîndu-şi cititorii şi ascultătorii, a tulburat apele pînă în adînc, făcînd loc destabilizării şi haosului.

Ortografia era singurul domeniu în care mergeam toţi pe acelaşi drum şi lucrul acesta se vede că deranja pe cineva, care şi-a făcut următoarea socoteală şi a decis: ce nevoie avem aici de unitate, cînd, peste tot, în alte domenii, fie vorba de cultură, de politică, ori de economie, nu ne putem înţelege doi cu doi? Trebuie să aducem în aceeaşi situaţie şi ortografia. Şi au adus-o.

Am procedat, cu alte cuvinte, cum s-a procedat, pe vremuri, în privinţa unificării dintre sat şi oraş. Din cauză că era foarte greu să ridicăm, prin mijloacele de care dispuneam, satul la nivelul oraşului, am procedat la „frînarea" oraşului şi l-am coborît la nivelul satului, aşa cum, în anume domenii ale spiritului, am frînat pe cei dotaţi şi inspiraţi, ori chiar i-am scos din circulaţie, ca să nu se distanţeze prea mult de cei care erau chemaţi să reprezinte „noua cultură".

Dar dragoste cu sila nu se poate. Şi aşa cum nu este posibilă realizarea unor capodopere printr-un simplu ordin venit de sus, tot aşa nu se poate scrie împotriva bunului simţ, chiar dacă „îndemnul" vine din partea Academiei.

De la început, „hotărîrea" a întîmpinat o puternică rezistenţă. Foarte multă lume n-a fost de acord cu ea şi n-a aprobat-o; nu şi-a însuşit-o. Cele mai multe periodice şi ziare se scriu, în continuare, cu *î* şi *sînt*. Au apărut, chiar în Editura Academiei, mai multe cărţi scrise în această ortografie. Revista „Limba română" şi-a încetat apariţia, după mai bine de 40 de ani de existenţă, numai din cauză că editorii ei nu acceptă să scrie într-o ortografie pe care n-o pot considera valabilă. „Refuzul" lor a dus la tăierea subvenţiilor tipăririi revistei. Şi astfel, „măsura" Academiei se „întîlneşte" şi se identifică cu măsura pe care a luat-o Ceauşescu, la un moment dat, prin desfiinţarea unuia dintre cele mai valoroase institute academice, Institutul de Matematică. De ce Academia de astăzi n-ar înăbuşi şi ea orice aspiraţie spre progresul limbii române, a disciplinei care a fost reprezentată, în mod strălucit, încă de la înfiinţarea Societăţii Academice, pînă mai ieri-alaltăieri, şi care a constituit unul dintre titlurile de cea mai înaltă faimă a înaltei instituţii?

Mi se pare că lucrurile au fost duse prea departe şi este momentul ca Academia să reexamineze problema ortografiei şi, renunţînd la măsurile de comandă care nu-şi au rostul în ştiinţă şi în cultură, să revină asupra hotărîrii care n-a avut alt rost decît acela de a compromite înaltul for. Cu cît lucrul acesta se va face mai curînd, cu atît mai bine pentru Academie. Altfel, vom ajunge să avem atîtea sisteme ortografice cîţi mînuitori de condei există în ţară, vom ajunge în situaţia la care se referea Garabet Ibrăileanu, acum mai bine de 70 de ani, cînd spunea: „Lipsa noastră de maturitate culturală se manifestă nu numai în lipsa unei limbi literare fixe, ci şi în lipsa unei ortografii unitare" (*După război*, Iaşi, Editura „Viaţa Romînească").

Evenimentul, nr. 1345, 10 ian. 1996, p. 9

„LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE”

Trăim o epocă în care fiecare individ pare a fi un ostaș, pe front, cu ochii țintă spre inamic, spre locul de unde l-ar putea urmări acesta, cu urechea pregătită să surprindă orice șoaptă, orice murmur, orice șuiet. Stăm cu arma pregătită în veșnică poziție de apărare și ne gîndim că toate luptele noastre, de-a lungul istoriei, au fost lupte de apărare. Nimic, din tot ce avem, nu ne-a venit de-a gata. Totul am făurit sau am cîștigat prin luptă. Adevărul acesta a fost splendid formulat de Eminescu, de Nicolae Iorga, de Lucian Blaga și de alții. Ne-am apărat nu numai pămîntul, prin luptă, ci și istoria pe care ne-am făurit-o singuri, și limba pe care o vorbim. Și lupta nu s-a terminat.

În secolul al XVIII-lea, cînd Feții Frumoși cu opinci de fier, cum i-a numit Nicolae Iorga pe marii ardeleni, au scos în evidență ideea latinității – au început și atacurile, care au avut totdeauna nu atît un caracter științific, cît unul politic. Vreau să spun că argumentele inamicilor noștri n-au fost niciodată deduse din analiza faptelor, a realității, ci au avut, totdeauna, un suport de altă natură, veneau din partea unor oameni care, după expresia lui Petru Maior, „vomeau cu condeiul” împotriva noastră.

Tot secolul al XIX-lea a fost dominat de lupta pentru apărarea limbii. Ce nu s-a spus despre ea? Un profesor sas a afirmat, la un moment dat, că limba noastră nu are caracter romanic, ci slav. I-a răspuns, în mod ingenios, George Bariț, care a luat o poezie populară și a pus-o alături de traducerea ei în limba latină și s-a văzut, iarăși, cum spunea același Petru Maior, cum s-a „luminat” fața ei.

În prima adunare generală a ASTREI, în toamna anului 1861, Timotei Cipariu compara limba națională cu o redută, pe care fiii ei au apărat-o cu străşnicie și nimeni n-a putut-o cuceri. „Moldoveanul” B.P. Hasdeu l-a combătut pe Cihac, care a susținut, și el, că limba română ar avea caracter slav, nu romanic. Hasdeu a luat două poezii populare din Dobrogea, din provincia cu limba cea mai amestecată, și a arătat că ele nu conțineau nici măcar un singur cuvînt de altă origine decît latină. Ideea avea să mai fie susținută de alți învățați, printre care pomenim pe Sextil Pușcariu și pe Iorgu Iordan.

Dar, încă înainte de Cipariu, pe la începutul deceniului al IV-lea, din secolul trecut, Ion Heliade Rădulescu a arătat că aproape toată

terminologia referitoare la părțile corpului omenesc (barbă, cap, cot, deget, față, gură, mînă, nas, ochi, os, picior, sînge, unghie, ureche etc., etc.) este de origine latină. Ideea lui avea să fie preluată de lingviștii clujeni, după o sută de ani, și inclusă în chestionarul pe baza căruia s-a adunat materialul necesar elaborării *Atlasului Lingvistic Român*, operă de interes național.

La rîndul lui, Vasile Alecsandri a alcătuit el personal un text în care toate cuvintele sînt latinești.

Interesantă este constatarea făcută pe baza urmăririi proverbelor din limba noastră. Foarte multe dintre ele conțin numai cuvinte latinești (Apa trece și pietrele rămîn; A ajuns funia la par; Apele mici fac rîurile mari; Boii ară și caii mănîncă; Bun ca pîinea caldă; Cine alege, culege; Cuvîntul e ca vîntul; Dreptatea umblă cu capul spart; Fiecare om are steaua lui; Găina care cîntă nu ouă; Iarnă mîncată de lupi nu s-a văzut; Încet, încet departe-ajungi; Legea vieții este lupta; Mi-am aprins paie-n cap; Nimeni nu se naște învățat; O floare nu face primăvară; Plopul înalt, dar nu face umbră; Sîngele apă nu se face; Tată și mamă nu poți cumpăra; Unirea face puterea; Vai de casa unde cîntă găina; Ziua bună se cunoaște de dimineață etc.).

Strofe întregi din diverse poezii, culte ori populare, au fost alcătuite numai cu cuvinte latinești:

„Știe Dumnezeu de-i bine,
Ori de facem vreun păcat.
Dar noi știm c-așa e bine
Să ținem ce-am apucat.” (G. Coșbuc)

„Vai de mine, ce să fac?
Cine-mi place, eu nu-i plac.
Vai de mine, ce să fie?
Cui plac eu, nu-mi place mie.” (poezie populară)

„Dintr-un ou și dintr-o pîne,
Am ținut un om și-un cîne.
Omul, de-atunci a plecat,
Cînele, nici alungat.
Și acum te-ntreb pe tine:
Care-i om și care-i cîne?” (cîntec popular)

Astăzi, problemele limbii au fost actualizate în urma interpretării neștiințifice a termenului de „limbă moldovenească”. Sînt unii care nu cunosc realitatea, iar alții refuză să o recunoască și afirmă că limba moldovenească este alta decît cea românească. Specialiștii din Chișinău, în totalitatea lor, au demonstrat că limba care se vorbește în Republica Moldova este limba română, că termenul „limbă moldovenească” nu denumește decît un aspect geografic al Românei, un subdialect, așa cum avem un subdialect muntenesc, altul bănățean, altul crișean și, eventual, altul maramureșan. Nimeni n-a susținut, vreodată, că am avea o limbă ardelenească, bănățeană, maramureșană etc., în afara limbii române.

Cu învățații din Republica Moldova, merg împreună toți lingviștii români, precum și unii străini ca rusul Rajmund Piatrowski, din al cărui cuvînt rostit la conferința științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*, din 20-21 iulie 1995 (la Chișinău), am extras următoarea afirmație: „Îmi pare că trebuie să terminăm, în modul cel mai urgent, cu discuția inutilă, dacă există sau nu limba moldovenească literară. Este clar că limba de stat literară, în Republica Moldova, este limba română” (vezi „Limba română” nr. 4/22, V (1955), Chișinău, pag. 26).

Despre o „limbă moldovenească” s-a putut vorbi doar în trecut, cînd Moldova nu făcea parte din același stat cu Muntenia și cu Transilvania. Dar Miron Costin, la care apare termenul, îl consideră absolut sinonim cu limba românească, fapt ce rezultă foarte clar din titlul unui paragraf formulat în felul următor: „Despre limba moldovenească sau românească” (v. „Opere”, 1958, p. 212). Marele cronicar din secolul al XVII-lea ne vine în ajutor cu o serie de lămuriri, ca și cum și-ar fi dat seama că în secolul XX vom avea nevoie de ele. Reproducem, întocmai, cuvintele lui: „Așa și neamul acesta de care scriem, a țărilor acestora numele derept și mai vechi este *român*, adecă *rîmlean*, de la Roma... tot acest nume au ținut și țin pînă astăzi”. (*De neamul moldovenilor*, pp. 47-48). El afirmă, în continuare, că „numele *moldovan* ne este de pre apa Moldovei după al doilea descălecatul acestei țări de Dragoș Vodă, și muntenilor ori de pre munte, *muntean*, ori de pre Olt, *oltean*, că leșii așa le zic *molteni*..., iară acela carele este vechi nume stă întemeiat și înrădăcinat, *român*, cum vedem. Că săvai ne răspundem acmu moldoveni, iară nu întrebăm: știi *moldovenește*? ci: știi *românește*? adecă *rîmlenește*.” (pag. 48)

Ca Hasdeu, care a demonstrat că latinitatea limbii noastre se oglindește, în chip necontestabil, în poezia populară, în care găsim strofe întregi fără nici un cuvînt străin, Vasile Alecsandri a alcătuit un text propriu în care toate cuvintele existente sînt de origine latină.

Constantin Stere este unul dintre cei dintîi cronicari literari care au consemnat, în termeni foarte elogioși, primul volum de poezii al lui Octavian Goga, apărut la Budapesta în anul 1905. Cronica respectivă, publicată în „Viața românească" din februarie 1906, datînd din ultimele luni ale anului precedent, a fost concepută și realizată la Chișinău. La puțină vreme, după aceasta, Stere a făcut o călătorie în Transilvania, cu intenția vădita de a-l cunoaște pe Goga și, ajuns în părțile Aradului, a fost puternic impresionat de primirea ce i s-a făcut la o școală de țară, de faptul că unul dintre cîntecele cu care a fost întîmpinat se intitula *Răpirea Basarabiei*. La Blaj, în orașul din care au descins Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior și unde a trăit Timotei Cipariu, Stere a încercat un sentiment de admirație de felul celui pe care l-a avut și Eminescu, cînd a ajuns acolo în vremea respectivă.

Toate cele de mai sus pledează pentru legătura intimă care există între limba din Basarabia și cea din restul țării, pentru unitatea desăvîrșită dintre limba tuturor provinciilor istorice, cum se poate constata și din următoarele versuri desprinse dintr-o poezie închinată ostașilor români din Transilvania primului război mondial, încorporați în armata naționala în 1918:

„De-acum cu Dumnezeu, nainte,
Munteni și moldoveni și moți.
Un drum avem peste morminte
Și-un steag ne-acopere pe toți."

Voi încheia considerațiile mele cu un fapt pe care l-am trăit eu însumi, la Chișinău, în decembrie 1964. Am ținut, atunci, la Universitate, o conferință despre Sadoveanu, urmată de discuții, și un student mi-a pus o întrebare de care mi-am dat seama imediat că nu era provocată de „curiozitatea" lui, cît de nevoia de a-i lămuri pe alții care se găseau pe o poziție contrară. Întrebarea era următoarea: „Vă rugăm să ne spuneți care este deosebirea dintre limba română și limba moldovenească?" „Uite, la lucrul acesta nu m-am gîndit, pînă acuma, i-am spus eu, dar putem face o demonstrație aici pe loc. Eu am să vorbesc românește și îl rugăm pe colegul Ion Osadcenco, decanul dumneavoastră, să-mi răspundă moldovenește, dumneavoastră, ascultătorii

mei, urmînd să scoateți deosebirile". A fost un ropot de aplauze, puțin obișnuit. Colegii interlocutorului meu îl felicitau pentru intervenția lui. Printre martorii momentului de atunci, l-aș cita pe scriitorul Mihai Cimpoi, student el însuși.

Evenimentul, nr. 1350, 16 ian. 1996, p. 9

OMUL DE LA TELEFON

Acum cîteva zile, m-a sunat la telefon un necunoscut, care îmi spunea că a venit de la Bucureşti, să-şi vadă nu ştiu ce rudă de la Politehnica de aici. A citit articolul meu *Limba română este numele corect al limbii noastre*, publicat în „Evenimentul" din 16 ianuarie şi i-a plăcut în mod deosebit, dar, dacă nu mă supăr, mă roagă să-i spun de ce scriu eu cu *î* din *i*, şi nu cu *â* din *a*, cînd acesta din urmă pledează, după părerea lui, în sprijinul latinităţi limbii, iar celălalt nu. I-am răspuns că exaltarea latinităţi a fost un steag foarte necesar, multă vreme, dar că de vreo 80 de ani el s-a dovedit depășit. Garabet Ibrăileanu, în cursurile sale de la Universitate, din anii 1909-1911, a fost, cred, cel dinţii care a atras atenţia asupra acestui lucru. Latinitatea nu mai putea fi contestată de nici un om de bună credinţi şi, prin urmare, nu mai avea rost nici o agitaţie în jurul ei. În 1964, apoi, distinsul lingvist suedez Alf Lombard, lingvistul suedez care a scris o carte despre verbul românesc, de aproape 1.500 de pagini, ascultînd, la conferința naţională de lingvistică din Bucureşti, o comunicare a unui tînăr, tocmai pe această temă, s-a arătat foarte surprins şi l-a întrebat: pentru cine ai făcut dumneata această comunicare? Se mai îndoieşte cineva de latinitatea limbii române?

I-am comunicat, omului meu de la telefon, lucrurile acestea, şi altele, dar n-am putut să-l conving că n-are dreptate, fiindcă s-a dezlănţuit într-o vorbărie fără sfîrşit şi mereu îmi lua vorba din gură. O ţinea înainte cu latinitatea, care, se vedea, pentru el reprezenta o idee fixă. A recunoscut, la un moment dat, că *â* a fost introdus, în scris, abia în a doua jumătate a secolului trecut, dar nu a mai fost de acord cu mine că scrierea lui nu s-a generalizat niciodată în ortografie. El nu ştia, şi nici nu voia să ştie, că Maiorescu însuşi, care a polemizat cu latiniştii,

nu i-a acordat sunetului *î* (*â*) nici un drept de existență, în cartea lui de început, *Despre scrierea limbii române*, apărută la Iaşi în anul 1866, din cauză că îl considera regional, nu literar; îl punea în legătură cu *e* mut, din limba franceză, şi cu *e* din germanul *mutter*, care nici ele nu au căpătat drept de existenţă în ortografie. De aici rezultă că Maiorescu era, aici, de acord cu latiniştii, care nu-l recunoşteau, nici ei, pe *â*, cum nu-l recunoşteau nici pe *ă*, din cauză că nici unul, nici celălalt nu puteau fi identificaţi în limba latină. Datorită acestui fapt s-au ivit neînţelegeri, între specialişti, cu ocazia trecerii de la alfabetul chirilic la cel latin şi cînd latinişti notorii, ca Aron Pumnul şi I.G. Sbiera şi-au scris cărţile numai cu *î*, nu cu *â*. Lucrul acesta este mai important decît s-ar părea, la prima vedere, din moment ce, altfel, limba acestor învăţaţi era latinizată în mod excesiv. Aron Pumnul, spre exemplu, spunea *a lege*, în loc de *a citi*, apropiindu-l de limba latină, dar, pe de altă parte susţinea că „scrisoarea trebuie să înfăţoşeze cuvintele chiar aşa precum le rostim" (vezi volumul *Voci asupra vieții și însemnătății lui*, Cernăuţi, 1889, p. 212); „Scrisoarea este icoana vorbirii, pentru aceea şi trebuie scris fiecare cuvînt aşa precum se rosteşte pentru că, de s-ar scrie verună literă care nu s-ar lege, sau s-ar lăsa veruna cărea ar trebui leasă sau rostită, atunci scrisoarea, ca icoană a vorbirii, ar fi minciunoasă" (ibid., p. 210).

Pentru prezenţa lui *î*, în scrierile lui Aron Pumnul, dăm o parte dintre derivatele în *-mînt*, de la pagina 261 a cărţii citate, derivate care au fost „deduse" „de la nefinitivul scurtat (=infinitivul scurt!) a tuturor zicămintelor (verbelor!) limbei româneşti și de la unele „substățive" d.e. jurămînt, așezămînt, limbămînt, legămînt (derivat, de autor, de la *lege*, *a citi*!), rugămînt, căzămînt, crescămînt, regulămînt, frîngămînt, tîmplămînt, adeverămînt ș.a. S-a putut vedea, din citatele de mai sus, că Pumnul ortografia pînă şi cuvintele din familia *romîn*, *romînesc*, tot numai cu *î*.

Din „îndîrjirea" preopinentului meu, am înţeles că face parte din categoria oamenilor care, după expresia unui filozof de pe vremuri, a citit o singură carte şi crede orbeşte în tot ce se scrie în ea; nu are posibilitatea să confrunte părerile de acolo cu altele, din alte cărţi, şi să vadă dacă nu cumva problema n-ar putea fi privită şi din alt unghi. El se găsea în situaţia semidoctului de care vorbeşte Coşbuc într-un catren din „Antologia sanscrită" (ediţia din 1897, p. 28), scrisă, peste tot, cu *î*: „Uşor conduci pe-un om netot,/ Dar mai uşor pe cel cuminte,/ Pe-un semidoct nici tu, Părinte,/ Nici zeii cerului nu pot."

Ca un om lipsit de informaţia necesară, cum se găsea, obişnuit să atace probleme despre care abia a auzit cîte ceva, pretindea că nu ştiu care mare lingvist român ar fi afirmat că latinizarea noastră ar fi venit prin slavi, că alfabetul chirilic, pe de altă parte, ne-ar fi fost impus de nu ştiu care duşmani ai latinităţii. Am înţeles că omul meu nu cunoştea nimic din istoria limbii române, că el stă sub semnul unui „curaj" de nimic justificat, că participă la o discuţie dirijată, oarecum sentimental. Îmi repeta, mereu, că prin *â* s-a latinizat limba română la trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin. Dar ce alt caracter a avut limba noastră, pînă atunci?

Omul meu ori nu m-a auzit, ori s-a făcut că nu mă aude, nici cînd l-am invitat să străbată, cu piciorul, pămîntul românesc, de la Satu Mare, la Mangalia, şi de la Timişoara, la Dorohoi, ori de la Arad la Tighina, să vadă că toată lumea pronunţă, şi azi, *sînt*, nu *sunt*, fapt consemnat, de altfel, în tot felul de lucrări de specialitate, în culegerile de texte dialectale şi, mai ales, în *Atlasul lingvistic român*.

În opusculul lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor*. *Din ce ţară au ieşit strămoşii lor*, publicat de C. Giurescu, în 1914, nu avem nici un singur *â*. Tot numai *î* apare în traducerea, din franţuzeşte, a cărţii *Istoria lui Napoleon Bonaparte*, traducere datorată lui Scarlat Geanoglu, apărută la Bucureşti, în tipografia Colegiului Sf. Sava, în 1840, ori în cărţile latiniştilor Aron Pumnul şi I. G. Sbiera şi a zecilor de scriitori şi cărturari ale căror nume le-am indicat, parţial, în *Scrisoarea deschisă adresată domnului Mihai Drăgănescu* („Cronica" din 15-30 iunie 1993, p. 12, 15).

Din nefericire, scrisoarea mea, adresată, şi ea, unui om care a citit o singură carte, n-a fost înţeleasă de „destinatar".

Evenimentul, nr. 1370, 8 feb. 1996, p. 11

Nicolae DABIJA

„SPERĂM SĂ FIM AUZIȚI, ÎNȚELEȘI ȘI SUSȚINUȚI!”

(În numele Societății „Limba Noastră cea Română”, numărînd cîteva zeci de mii de membri, președintele acesteia, poetul Nicolae Dabija, și membrii consiliului Societății, preocupați de desfășurarea procesului de încetățenire și funcționare eficientă a grafiei latine la românii care se află dincolo de hotarele țării, de implicațiile social-culturale ale acestui proces, au adresat Academiei Române o *Scrisoare deschisă*, în aprilie 1991, referitoare la hotărîrea de schimbare a ortografiei.

Întrebați, zilele trecute, semnatarii scrisorii ne-au declarat că-și mențin punctul de vedere, astfel că reluăm textul în cauză, urmînd ca zilele viitoare să revenim și cu noi poziții și precizări de la Chișinău, unde faimoasa hotărîre a adus necazuri greu de închipuit...)

„Mult stimați și onorați membri ai Academiei Române!

Am luat la cunoștință de nota și de hotărîrea Biroului Prezidiului Academiei Române din 12 ianuarie 1991, prin care Academia solicită Președinția, Parlamentul și Guvernul țării să fie împuternicită să decidă unele schimbări ale actualei ortografii românești.

Precum reiese din documentele menționate, Adunarea Generală a Academiei Române propune revenirea la *â* și păstrarea lui *î*, în condițiile regulilor ortografice din 1904 și 1932, iar Secția de filologie, literatură și arte este somată să prezinte și alte sugestii în scopul eliminării „unor exagerări impuse ortografiei limbii române în urma reformei din 1953”.

Ne dăm seama, desigur, că o serie de prescripții normative în vigoare astăzi ar trebui revăzute, eliminîndu-se unele inconsecvențe, contradicții, imprecizii sau chiar exagerări. Cu toate acestea, sîntem ferm convinși că ar fi deocamdată premature și inoportune îndreptări radicale ale actualei ortografii românești. Acesta din următoarele motive și considerente:

1. Atît noi, cei din Republica Moldova, cît și frații noștri români din Bucovina de Nord, ne aflăm abia în etapa de tranziție, etapă inițială de însușire a scrisului latin, pe care cîteva generații de oameni, de la 1940 încoace, nu au avut posibilitatea să-l cunoască, cu excepția

unui grup restrîns de intelectuali. Astăzi, deși întîmpinăm o violentă opoziție din partea unor forțe antimoldovenești, ostile oricăror acțiuni ale noastre în direcția renașterii culturii naționale, revenirii la adevărul istoric și științific, noi depunem eforturi sporite în munca de alfabetizare a tuturor grupurilor de purtători ai limbii române, de asigurare a învățămîntului de toate treptele cu manuale, programe, dicționare și alte lucrări didactice. Simțim o acută lipsă de redactori, corectori, tipografi calificați, precum și de cadre didactice care să posede la perfecție normele ortografice în vigoare. Abia au fost publicate la Chișinău, sub egida Academiei noastre și a Ministerului Științei și Învățămîntului, *Normele ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române*, alte lucrări de acest gen în care, pentru a pune capăt oricăror speculații în problema unității limbii române, am menținut întocmai principiile ortografice și ortoepice realizate în lucrările normative publicate în România de la 1965 încoace.

A opera, în momentul de față, modificări ortografice mai mult sau mai puțin simțitoare înseamnă, în realitate: 1) a frîna procesul revenirii noastre la rădăcini, introducînd un element distructiv în acest proces de renaștere a conștiinței unității noastre naționale; 2) a mai adăuga, la toate cu cîte ne confruntăm, o serie de dificultăți; 3) a prejudicia munca editorială în republica noastră, învățămîntul și acțiunile de culturalizare a maselor de oameni, care tocmai acum capătă amploare.

Aceasta înseamnă, în ultimă analiză, să le oferim adversarilor scrisului latin de la noi o șansă de a relua teoriile lor de odinioară privind pretinsele neajunsuri ale alfabetului latin, caracterul lui, chipurile, mai puțin adecvat (în comparație cu cel slav) pentru limba română, imposibilitatea de a elabora, pe baza lui, un sistem ortografic coerent, stabil și eficace sub raport metodologic. Există, de asemenea, riscul că ar putea fi reanimată și faimoasa teorie a celor două limbi est-romanice – română și moldovenească –, de această dată chiar în cadrul aceluiași sistem grafic.

2. Considerăm neîntemeiată însăși opțiunea pentru revenirea la regulile de scriere diferită a fonemului *î*, conform principiilor formulate încă de Sextil Pușcariu, aceste reguli fiind de fapt o reminiscență anacronică a sistemelor ortografice etimologiste din a doua jumătate a secolului trecut.

Este evident, mai ales pentru un specialist în materie, că, dacă extinderea sferei de aplicare în scris a lui *â* va „lumina și va menține

latinitatea noastră” (G. Murnu) în cuvinte ca *lână*, *câine*, *pâine* ș.a., o va întuneca în cuvintele *râu*, *a râde*, *râpă*, *sân* etc. și va provoca, fără îndoială, serioase confuzii la scrierea derivatelor și a formelor gramaticale ale aceluiași cuvînt, care e mai firesc să urmeze modelul cuvîntului de bază (deci *a hotărî – hotărîre*, *hotărînd*, *hotărîsem*, *hotărîși* etc., nu *hotărâre*, *hotărâtor*, *hotărând*, *hotărâsem*, *hotărâși* etc.).

Se știe, de asemenea, că este ineficientă, sub raport metodic și didactic, și nejustificată, sub cel științific, aplicarea simultană, într-o ortografie ce se vrea standardizată, a cîtorva principii eterogene. Or, în cazul scrierii celor două litere – *â* și *î* – se optează tocmai pentru un asemenea amalgam între principiile cvasietimologic, pozițional, morfologic, estetic. În această ordine de idei, considerăm inconsistente argumentele subiectiv emoționale ale unor savanți din trecut (I. Bianu: „Sunt nevoi ale ochiului, care se opun a scrie *gînd* în loc de *gând*, *cîne* în loc de *câne*”; G. Murnu: „litera *â* e frumoasă în deosebire de *î*” ș.a.) invocate întru apărarea regulii din 1904 și 1932. Este vorba, indiscutabil, de o anume obișnuință pe care, în cazul arealului nostru lingvistic, cei din generația în vîrstă au pierdut-o de mult, iar generațiile tinere și marea majoritate a concetățenilor noștri nici nu și-au format-o. De aceea, practic, aproape că nu întîlnim persoane pentru care ar fi supărătoare ortogramele de tipul *pîine*, *cîine*, *lînă*, *mînă* etc. Faptul se explică, probabil, și prin aceea că limba latină a fost exclusă completamente din învățămîntul sovietic preuniversitar. Și din acest motiv, reactualizarea unor elemente ale principiului etimologic ar crea dificultăți inutile pentru însușirea eficientă a ortografiei, pentru practica scrierii corecte, cel puțin în primii 10–15 ani de funcționare a alfabetului latin la noi.

Ceea ce ne face să avem mari rezerve față de orice intenție de a înfăptui schimbări de esență în actuala ortografie devenită deja tradițională este, înainte de toate, situația noastră specifică, oarecum neobișnuită, condițiile de ordin social-politic și cultural-istoric în care ne aflăm actualmente ca urmare a revenirii noastre recente la alfabetul firesc al limbii române.

Sperăm să fim auziți, înțeleși și susținuți.”

Evenimentul, nr. 1346, 11 ian. 1996, p. 9

Ioan OPREA

ORTOGRAFIE ȘI DEMOCRAȚIE

Nu există astăzi cuvînt mai la modă, poate, decît democrație, politicienii de toate tipurile întrecîndu-se în a se eticheta drept „democrați” și promotori ai democrației. Preluînd modelul, tot felul de funcționari, mai ales cînd ajung în funcții de conducere, își atribuie rolul de apărători ai democrației, chiar și atunci cînd acțiunile lor nu au nimic comun cu aceasta și cînd formația intelectuală și chiar structura lor sufletească sînt refractare practicii democratice. Mai mult, asemenea oameni pot pretinde uneori ca, în numele democrației sau, eventual, al legalității democratice, să impună societății propriile porniri și păreri, chiar și atunci cînd acestea nu sînt decît niște aberații. Și, întrucît democrația, ca mod de guvernare, presupune principiul eligibilității, al votului, se consideră, uneori, că democrația a fost atinsă fiindcă a avut loc o votare.

Cu cîteva luni în urmă, Televiziunea Română a transmis un interviu cu Gorbaciov, în care fostul *leader* rus arăta, la un moment dat, cum îi argumenta Ceaușescu faptul că sub conducerea lui democrația era în floare, fiindcă organizațiile de masă propuneau și alegeau, ca și cum ar exista posibilitatea alegerii cînd nu sînt admise mai multe soluții sau cînd oamenii sînt induși în eroare. Observînd mai atent lucrurile, constatăm că și *leaderii* Academiei Române, în lipsa oricăror argumente raționale, susțin că trebuie să scriem cu *â* în interiorul cuvintelor și cu *sunt*, fiindcă așa „s-a votat”, ca și cum o simplă ridicare de mîini a unor neștiutori ar însemna adevăr sau bine. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că, în ședința în care s-a hotărît modificarea ortografiei, specialiștii în materie (lingviștii) au votat împotrivă ori s-au abținut, votul obținîndu-se de la academicieni agronomi, politehniști și economiști, după lectura unui material plin de falsități, dar primit, după modelul știut, cu aplauze vii, puternice și prelungite.

Dar, dacă o asemenea votare nu s-a bazat pe cunoaștere și pe argumente științifice, rezultatul ei trebuie căutat în altă parte. Venit la conducerea Academiei după Revoluție, admirat profund de primul-ministru de atunci și beneficiind de puternice relații în cercurile de putere, lipsitul de operă științifică Mihai Drăgănescu a obținut pentru academicieni indemnizația (un salariu mărișor, peste veniturile obișnuite, primit gratuit toată viața) și, prin preluarea după model sovie-

tic a institutelor de cercetare, numeroase funcții de conducere bine plătite, plimbări în străinătate, precum și un numeros personal administrativ. Tot atunci s-a produs și transformarea Academiei în organizație de masă, prin investirea cu titlul de academician a numeroși compilatori de cursuri universitare. Așadar, fiind în necunoștință de cauză, dar adînc recunoscători pentru imensele avantaje materiale obținute și, pe deasupra, înfierbîntați de ideea că pun umărul la dărîmarea comunismului (pe care tot ei îl instauraseră), academicienii, deși nu știau nimic despre ortografie, au îmbrățișat ideea demolării și înlocuirii ei cu o *cacografie* (= scriere greșită).

O dată votul obținut, președintele Academiei, beneficiind de vechea rețea ceaușistă și cîștigîndu-și simpatii prin acordarea titlului de academician, a început a trimite somații de intimidare către conducerile publicațiilor periodice, editurilor, tipografiilor etc., pentru adoptarea normelor sale de scriere și împiedicînd prin toate mijloacele pe specialiști să-și spună părerea. Toate acestea s-au făcut în numele democrației și edificării statului de drept...

În mod clar, acțiunea de introducere în scriere a lui *â* și *sunt*, fiind bazată pe neștiință, inducere în eroare și amenințare, nu are nimic nici cu democrația, nici cu legalitatea și nici cu statul de drept dovedind, dimpotrivă, tocmai că acestea au fost sfidate.

Evenimentul, nr. 1348, 13 ian. 1996, p. 23

LECȚIA ORTOGRAFICĂ

Dacă omul cît trăiește învață, iar forma tipică prin care cineva dobândește cunoștințe este lecția, înseamnă că omul ia în permanență lecții, căci, chiar și atunci cînd nu frecventează cursurile unei școli, realitatea nu încetează a-i da lecții. Dar aceste lecții sînt diferite de cele școlare (care presupun numai însușirea unor cunoștințe), solicitîndu-ne să tragem noi învățături din cele obsevate, iar noi le putem trage în funcție de măsura în care ajungem la înțelegerea lucrurilor și sîntem dispuși să admitem adevărul.

Așa se explică faptul că, atunci cînd s-a produs, din inițiativa unui ceaușist, modificarea aberantă a ortografiei românești, în 1993, opiniile oamenilor de litere (și, în general, ale oamenilor de cultură) s-au

manifestat sau nu (deși, atunci cînd nu s-au manifestat, se poate înțelege o acceptare a inițiativei „reformatorului”). Fără îndoială, nu se poate pretinde ca orice literat sau om de cultură să poată avea o opinie autorizată în această problemă, dar, sub ochii tuturor, s-a desfășurat o amplă luptă a lingviștilor (a specialiștilor în știința limbii) împotriva propunerilor academice, precum și un lung șir de explicații care demonstrau de ce nu trebuie modificată ortografia în sensul propus. Lecția oferită cu acest prilej de realitate nu oferă perspective îmbucurătoare: pe de o parte, aceeași aroganță a „oamenilor multilateral dezvoltați”, avînd pretenția de a fi devenit oameni de știință și de cultură prin lectura unor sumare de cărți răsfoite între ședințele de partid, și, pe de altă parte, o intelectualitate derutată, incapabilă să respingă impostura și deseori sensibilă la slogane patriotarde sau cu nostalgii patriarhaliste, care nu-i mai permite să discearnă între bine și rău.

Desigur, într-un moment ca cel actual, cînd se cere mai mult ca oricînd manifestarea simțului critic și a obiectivității, asemenea fenomene aduc grave prejudicii societății și sînt explicabile numai prin renunțarea la a gîndi și prin complacerea în situația de a urma ce se dictează, prin supunere voită față de cei care dețin funcții și, în ultimă instanță, prin incultură. Ca atare, lipsa unei opoziții serioase și îmbrățișarea cacografiei-Drăgănescu de către unii „oameni de cultură” dovedesc că, de fapt, oamenii de cultură, intelectualii, în adevăratul înțeles al cuvîntului, sînt prea puțini în vremea noastră la români. A pretinde că din iubire pentru limbă sau pentru tradiție poți accepta siluirea limbii în forme grafice sau fonetice aberante este, în mod clar, ceva care iese de sub semnul raționalului. Aceasta este în ultimă instanță o altă învățătură a „lecției ortografice”: cultura națională nu poate evolua atîta timp cît va fi dominată de rețeaua nepregătiților și a interesaților, formată din vechii culturnici și activiști.

S-a oferit, din păcate, din nou acum posibilitatea oamenilor cu două fețe de a se manifesta, astfel încît, în discuții, în fața argumentelor, aceștia se prefac a înțelege absurditatea scrierii cu *â* în interiorul cuvintelor și cu *sunt*, dar practică în mod consecvent cacografia-Drăgănescu, pretextînd o închipuită constrîngere „de sus”. De fapt, adevărata constrîngere vine din forul interior al unor astfel de „oameni de cultură”, care le dictează să accepte orice numai să nu-și pericliteze funcțiile deținute (fără a le și merita). Așa se explică de ce unii conducători de doctorate, în imposibilitatea de a da vreo îndrumare de specialitate, vînează în tezele doctoranzilor apariția lui *î* în interiorul

cuvintelor, inspectorii școlari, cu teama de a-și pierde funcțiile bine plătite și alte avantaje, se supun fără obiecție, iar conducătorii de ziare, reviste sau edituri propagă cacografia, anulînd prin aceasta însăși menirea activității lor, dezvoltarea culturii.

„Lecția ortografică” dezvăluie astfel ce este societatea românească astăzi: un impas din care nu se poate ieși prin compromisul cu impostura și cu ignoranța agresivă, purtătoare de slogane și promotoare de inițiative retardiste.

Evenimentul, nr. 1349, 15 ian. 1996, p. 11

SCRIEREA SUNETULUI *Î*

Printre „argumentele” aduse, în perioada 1991-1993, de către cei care urmăreau „revenirea la scrierea cu *â* și cu *sunt*”, două au fost de bază: *î* și *sînt* au fost aduse de ruși (de tancurile sovietice), iar *â* și *sunt* reflectă originea latină a limbii române. S-ar părea că asemenea afirmații au putut impresiona pe mulți care, fiind de alte profesii decît lingvistica și neavînd cunoștințe în domeniu, le-au luat drept adevărate, mai ales că erau lansate de Academie. Dar, ca să fi venit de la ruși, î și *sînt* ar fi trebuit să existe ca atare în limba rusă, ceea ce nu se întîmplă în realitate. Astfel, rușii au putut aduce comunismul fiindcă îl aveau, au putut impune studiul limbii ruse în școală, fiindcă era limba lor, dar să dea altora ceea ce ei nu aveau era imposibil. S-ar putea crede atunci că, chiar dacă nu au venit din rusă, *î* și *sînt* au fost fabricate în anii ’50, eventual la îndemnul rușilor, pentru a perverti caracterul limbii noastre, afectîndu-i latinitatea. Nici această interpretare nu poate fi admisă însă, după cum se va arăta mai jos, limitîndu-ne deocamdată la scrierea sunetului *î*.

Trecerea la scrierea cu litere latine a limbii române, după o lungă perioadă de folosire a alfabetului chirilic, a ridicat problema redării sunetelor românești care nu aveau corespondente în latină (*ă*, *î*, *ș*, *ț*). În prima jumătate a secolului al XIX-lea, opiniile cele mai frecvente (emise de învățații latiniști) erau acelea care vizau redarea sunetului *î* prin mai multe litere, în funcție de proveniența latinească, unele ortografii propuse atunci uzînd de cinci litere în acest sens (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*). Existau chiar propuneri (ca cea a lui Cipariu) de scriere ca atare a su-

netelor latine cu literele fără semne diacritice, stabilindu-se însă reguli de citire pentru pronunția *î*.

La jumătatea secolului al XIX-lea, s-a dezvoltat însă un puternic curent cultural care se opunea redării sunetului *î* prin mai multe litere. S-a constatat apoi de către unii învățați (A. Pumnul, A. Lambrior, H. Tiktin și alții) că *î* realizează alternanțe fonetice numai cu *i* și, ca atare, este normal să fie scris cu un derivat de la *i* (*î* din *i*).

Deși prin reforma din 1904 fonetismul a învins în ortografia românească, pentru sunetul *î* se mențineau încă două litere (*î* și *â*), fapt care determină pe mulți oameni de cultură să respingă regula academică și să opteze numai pentru *î*. Mari scriitori și oameni de cultură precum I.L. Caragiale, N. Iorga, G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu, L. Rebreanu și alții preferă să scrie numai cu *î*. De aceea, după primul război mondial, congresele filologilor (la care au participat și profesorii din ciclul secundar) optează pentru *î* și la același rezultat ajung și dezbaterile academice din februarie 1932, pentru ca, în luna mai, academicienii nelingviști să impună prelungirea regulilor din 1904 (nu-i nimic nou sub soare!).

În atare condiții, nici de data aceasta norma academică nu a fost urmată de foarte mulți intelectuali, care continuă să folosească numai pe *î* (*î* din *i*). Cînd în 1953 s-a pus problema unificării ortografiei și, eventual, realizării unei reforme a ei, s-a reușit impunerea variantei admise de Academia Română în februarie 1932, care viza admiterea lui *â* în cuvîntul *român* (cu familia lui) și în unele nume proprii, aducea scrierea limbii române la forma optimă.

Neavînd nici o legătură cu succesiunea regimurilor sociale, evoluția ortografiei românești a cunoscut un șir de faze prin care s-a produs trecerea de la redarea prin mai multe litere a sunetului *î*, pînă la folosirea unei singure litere, așa cum se întîmpla și în cazul redării celorlalte sunete. Motivul pentru care s-a optat pentru *î* (*î* din *i*) a fost, pe de o parte, unul care viza *etimologia* (de mai multe ori *î* românesc provenind dintr-un *i* latin) și, pe de altă parte, unul care vizează *structura limbii române*.

Astfel, dacă *ș* este un derivat de la *s*, fiindcă există alternanțe de tipul frumos – frumoși, tot așa *î* trebuie să fie un derivat de la *i*, fiindcă avem numai alternanțe de tipul: sfînt – sfinți, cuvînt – cuvinte, vînăt – vineți, eu vînd – tu vinzi etc. Celelalte redări posibile ale sunetului *î*, prin derivate de la *a*, *e*, *o*, sau *u*, nu realizează o motivație la fel de serioasă.

Din aceste considerente, numai folosirea lui *î* creează tradiția în perfecționarea scrierii limbii române literare modeme, redarea diferită a sunetului în funcție de poziția în cuvînt este o absurditate și un anacronism, nefiind conformă nici cu etimologia cuvintelor, nici cu istoria limbii române, nici cu evoluția ortografiei românești și nici cu principiul scrierii fonetice.

Evenimentul, nr. 1352, 18 ian. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

Venită, în mod firesc, în atenția generală, Biserica ortodoxă română ar trebui să joace un rol însemnat în societatea de mîine, rol care-i conferă o responsabilitate crescută și, mai ales, multă prudență și tact în toate manifestările. Menirea acestei instituții, care adună cea mai mare parte a neamului românesc în aceeași credință, nu se rezumă însă la aspectul strict religios, ținînd cont de tradiția seculară, care a impus Biserica ortodoxă română ca o însemnată forță culturală și ca o bază a însăși identității naționale. Nume ilustre, precum Simion Ștefan, Varlaam, Dosoftei, ne amintesc de triumful limbii române ca limbă de cultură, altele, precum Veniamin Costache, de marii creatori ai instituțiilor românești moderne, iar un Andrei Șaguna – de lupta pentru independență națională a românilor. Cine poate egala, apoi, demnitatea morală a unor fețe bisericești din secolele anterioare în fața agresiunilor străine, a încercărilor de dezbinare a românilor?

Este drept că, în ultima jumătate de secol, Biserica ortodoxă română a făcut și unele compromisuri (uneori poate mai mult decît trebuiau). Dar, proverbul românesc spune „să te faci frate cu dracul pînă treci puntea”, iar nu și după aceea, atunci cînd nu mai ai nevoie, căci, altfel, s-ar putea crede că chiar ești frate cu dracul, adică din același aluat, de vreme ce nu te mai poți dezbăra de el. Din aceste considerente, acum, cînd, orice s-ar spune, Biserica ortodoxă română are libertate deplină să se manifeste potrivit misiunii sale și, desigur, bunei tradiții din care se revendică, asemenea compromisuri nu mai trebuie făcute, impunîndu-se, înainte de toate, să fie urmate adevărul, dreptatea și cinstea, iar, apoi, propășirea culturală și spirituală.

Societatea românească postdecembristă a fost deseori confruntată cu necesitatea opțiunii și, fără îndoială, și conducătorii Bisericii

ortodoxe române trebuiau să opteze, în anumite situații, pentru una din mai multe alternative. Nu este cazul să analizăm acum asemenea situații, fiindcă este suficient să ne oprim la cea mai importantă dintre ele: inițiativa unui ceaușist de a distruge unitatea scrisului românesc și de a instaura, în locul unei ortografii raționale, haosul și cacografia oficială, uzînd de minciună și dictat. În mod normal, urmîndu-și deopotrivă imperativele misionare și cele pe care i le impuneau tradiția, Biserica ortodoxă română trebuia să fie în acest caz de partea lingviștilor, adică a adevărului, a dreptății și a protejării culturii naționale de agresiunea culturnicilor și vînătorilor de funcții. Și, dacă o oarecare reticență (deloc justificată moral) se putea oarecum explica, ținînd cont de trecutul apropiat, trecerea necondiționată și nemotivată de partea minciunii, nedreptății și inculturii, în condițiile actuale, este pe deplin condamnabilă.

Cînd, în 1993, împotriva adevărului, a unității scrierii limbii și a asigurării condițiilor normale introducerii grafiei latine în Basarabia și Bucovina de Nord, conducerea Academiei lua nefericita inițiativă de introducere a unor reguli aberante (*â* în interiorul cuvintelor și *sunt*), patriarhul României s-a și grăbit să-și manifeste, printr-o telegramă, „adeziunea" la acest act nesăbuit. Este, de altfel, de neînțeles cum conducătorii Bisericii ortodoxe române nu s-au gîndit măcar că, în perioada ateismului de stat, lingviștii și filologii au editat și prețuit vechile texte bisericești, menținînd în conștiința publică ideea rolului cultural și național al creștinismului la români. În acest mod, lingviștii și filologii au asigurat Bisericii posibilitatea de a-și continua rolul ei secular, rol pe care însă, prin îmbrățișarea cacografiei, se pare că nu este în măsură să și-l mai asume. Fie că este vorba de o solidaritate între foști demnitari ceaușiști, fie că este vorba de o solidaritate în incultură, un asemenea gest este dăunător Bisericii noastre strămoșești și, în ultimă instanță, poporului român. În zadar se va înmulți numărul sfeștaniilor și cuvîntărilor, dacă Biserica ortodoxă română nu se va distanța de forțele întunericului, misiunea ei va rămîne numai o virtualitate, nefiind niciodată împlinită.

Dar, dacă cei prea apropiați vechiului regim este foarte puțin probabil că se vor putea schimba, pe plan local, Mitropolia Moldovei și Bucovinei ar putea lua inițiativa repudierii cacografiei-Drăgănescu, prin slujirea adevărului și urmînd strălucita tradiție a culturii ieșene.

Evenimentul, nr. 1354, 20 ian. 1996, p. 23

REGULA LUI *Î* ȘI *Â*

Dacă este adevărat că litera *î* realizează cea mai lungă tradiție și este cea mai îndreptățită să redea sunetul respectiv din limba română, nu este mai puțin adevărat că și *â* a fost folosit deseori pentru a reda același sunet. Trebuie spus însă că nu întotdeauna litera *â* a avut această valoare, căci în ortografia lui Timotei Cipariu era utilizat pentru a reda situațiile de contragere a doi de *a*, iar alți învățați din secolul trecut (precum junimiștii pentru un timp) și chiar de la începutul secolului nostru (ca August Scriban) au redat prin *â* sunetul notat astăzi cu *ă*. Cînd s-au avut în vedere originalele latinești ale cuvintelor românești și s-a urmărit o scriere etimologică (începînd cu unii reprezentanți ai Școlii ardelene și cu Ion Heliade-Rădulescu), *â* a fost folosit, alături de alte vocale marcate cu accent circumflex (*e*, *i*, *o*, *u*), pentru a reda sunetul *î* în funcție de situațiile din latină. Așadar, prima regulă a scrierii cu *î* și cu *â* a aceluiași sunet a fost aceea bazată pe etimologie. Dar, această regulă se putea aplica numai cuvintelor moștenite din latină, la celelalte cuvinte modelul originar fiind urmat cu mai puțină siguranță.

Nefiind operant, principiul etimologic a fost abandonat și, pe baza experienței acumulate, Titu Maiorescu propune Academiei în 1904 un proiect în care este generalizată folosirea lui *î*, dar menținut și *â* pentru scrierea cuvîntului *român* și a familiei lui. Acest proiect nu a fost acceptat însă ca atare de Academie căci, pentru a nu se menține folosirea lui *â* numai într-un caz singular, s-a hotărît utilizarea lui și pentru alte situații în care sunetul *î* apărea în interiorul cuvintelor. Imprecizia și mulțimea regulilor de folosire a lui *î* și *â* au creat însă curînd multe nemulțumiri și modelul urmat neîntrerupt de o pleiadă de învățați care scriau numai cu *î* devenea tot mai atrăgător prin coerență și precizie.

Această tendință este adoptată și de congresele filologilor și profesorilor din limba română din 1925, 1926 și 1927 și chiar de Academia Română în februarie 1932, menținându-se *â* numai în cuvîntul *român* (și familia lui). Dominată însă de oameni stăpîniți de sentimentalisme ieftine, Academia reinstaurează curînd situația de provizorat și incertitudine de pînă atunci. Abia în 1953, este drept că într-o ambianță social-istorică nefastă, este curmată situația de haos ortografic, admițîndu-se numai litera *î* (chiar și în cuvîntul *român*) și forma eti-

mologică *sînt*, pentru ca, printr-o corectură din 1965, să se ajungă la varianta ortografică votată de Academie în februarie 1932, apropiată aceleia propuse de Titu Maiorescu în 1904 și folosită efectiv de mulți oameni de cultură de o lungă perioadă de timp.

În 1993 însă, în urma inițiativei lui Mihai Drăgănescu, Academia Română, prin votul academicienilor politehniști, agronomi și economiști, hotărăște din nou extinderea folosirii lui *â*, după reguli oarecum bizare de data aceasta. Se stabilește acum că *î* rămîne la începutul și sfîrșitul cuvintelor, dar care este baza pentru o astfel de opțiune nu se specifică. Punctul de vedere etimologic nu se poate invoca, întrucît sînt cuvinte care încep cu *î* provenit dintr-un **a** latin: *înger* din *angelus*, *întîi* din *antaneus* etc. Apoi, folosirea lui *â* în interiorul cuvintelor (cu singura excepție a derivatelor cu prefixe, cînd cuvîntul de bază începe cu *î*) nu este nimerită din punctul de vedere al structurilor limbii, astfel încît, la conjugarea la perfect simplu a unui verb ca *a hotărî*, avem modificări de litere inexplicabile, de tipul: *eu hotărâi – el hotărî*, și la fel în conjugarea: *a coborî*, dar *coborât*, *coborând*, *coborâre*. Prin aceasta, „regula Drăgănescu" este mult inferioară celei care a funcționat între 1904-1953, întrucît aceasta respecta forma inițială a cuvintelor în timpul flexiunii și derivării. Pe de altă parte, sunetul *î* din interiorul cuvintelor românești provine din cinci vocale latine și, deci, o creștere a apropierii aspectului grafic din română de cel din latină este iluzorie, devreme ce vom scrie cuvinte ca *a rîde*, *rîu* și multe altele cu *â*, cînd ele provin din cuvinte latinești precum *rideo*, *rivus* etc. Neexistînd posibilitatea de a reflecta printr-o literă, nici la început de cuvînt și nici în interiorul cuvîntului, situația din latină, pretenția de a face acest lucru prin regula-Drăgănescu este ridicolă. Rămîne în acest caz ca singură valabilă decizia care pornește de la structurile limbii române, care cer folosirea unui derivat de la *i* pentru a-l scrie pe *î*, întrucât *î* realizează alternanțe fonetice numai cu *i*. Excepția făcută în cazul cuvântului *român* este și rațională și ușor de reținut. Caracterul rațional al ei decurge din faptul că *â* are aici suport etimologic și că *român*, fiind un nume de identificare, la fel ca numele proprii, i se poate conferi un regim special, așa cum este în tradiția românească în cazul numelor proprii, care se scriu ca în limba de origine.

Așadar, limba română nu poate avea decît o ortografie, adică o singură „scriere corectă", aceea cu *î* generalizat și cu *â* în cuvîntul român și în unele nume proprii (nu însă în toate, fiindcă *Topîrceanu*

și multe altele nu se scriu cu *â*, așa cum procedează neștiutorii de astăzi). Regula-Drăgănescu, cu *â* generalizat în interiorul cuvintelor, este irațională și ține de *cacografie*, adică de „scrierea greșită, incorectă".

Evenimentul, nr. 1355, 22 ian. 1996, p. 11

CUM EXPLICĂM PORNIREA DE A SCHIMBA ORTOGRAFIA?

Cine cunoaște, măcar parțial, istoria ortografiei românești, marele efort depus pentru aflarea unei forme unice și pentru cunoașterea acestei forme de către masa populației, nu-și poate stăpîni nedumerirea că s-a găsit cineva care să uneltească pentru a nărui ceea ce s-a realizat cu multă greutate. De unde însă această pornire de a schimba ortografia?

Cei care au reușit, după Revoluție, să pătrundă în casa lui Ceaușescu, au relatat, uneori cu lux de amănunte, diferite aspecte în legătură cu lucrurile care se găseau acolo. Printre altele, într-o însemnare se arăta că, în această casă, se aflau numeroase jocuri de șah (din diferite materiale) la care nebunii erau înlocuiți, fără excepție, prin soldați daci. Dacă am explica acest fapt neobișnuit prin admirația pentru strămoșii noștri (a căror a 2050-a aniversare tocmai fusese sărbătorită!), rămîne totuși întrebarea: de ce tocmai „nebunii" au fost înlocuiți, iar nu alte piese, precum pionii, de exemplu, mai ales că ei sînt mai mulți și puteau sugera mai bine proporțiile imperiale ale vechiului stat „centralizat". Explicația este, de aceea, mai degrabă de natură psihologică, ținînd de teama nebunului de „nebuni", adică de ceea ce produce concurență propriului eu, căci, cum spune proverbul, „nu trebuie să vorbești de funie în casa spânzuratului". Această repulsie, pe baze psihologice, nu are însă un efect curativ și, ca atare, n-a putut vindeca pe nebun de nebunie.

Astfel de fenomene psihologice, care se pare că înainte de revoluție se manifestau mai mult în cadrul familial, s-au „descătușat" pe deplin în etapa postdecembristă, în „democrație". Fenomenul este astăzi constatabil mai ales prin „teama" comunistului de „comuniști",

teamă exteriorizată ostentativ prin repetarea obsesivă a strigătului „Jos comuniștii!”. Naivul ar putea vedea în acest strigăt un efort expiator, o încercare sinceră de a scăpa de ceea ce a fost. Rămîne întrebarea: care comunist trebuie dat jos? Cel din propriul eu ar fi greu de detronat, căci este de fapt singurul mijloc prin care a obținut o poziție socială privilegiată. Nici cei apropiați nu pot fi avuți în vedere, căci ei reprezintă rețeaua de ieri și de azi a strigătorului și ajutorul lui de nădejde. Și, atunci, sînt găsiți „comuniștii” exact acolo unde trebuie: printre literele alfabetului și printre cuvintele limbii. Ca atare, arată decizia academică din 1993, *î* și *sînt* dacă vor fi repudiați, va scăpa și națiunea de comuniști, de tancuri sovietice, de totalitarism și de orice... („Bravos națiune!”, vorba lui conu’ Iancu). În acest mod, colaboratorul și profitorul din vechiul regim devine peste noapte omul vremurilor noi și își poate revendica „dreptul” de a rămîne diriguitor al vieții publice.

Ce se întîmplă însă cu cei care n-au colaborat cu familia împușcată și nu și-au petrecut viața în ședințe partinice? Pot sau trebuie să se antreneze în această „spălare”, participînd la surghiunirea literelor, cuvintelor sau formelor gramaticale?

Fără îndoială, cine nu are motive să se teamă de adevăr și nu urmărește diversiunea, ci schimbarea în bine, nu se va teme fără motiv de elementele latine *î* (*î* din *i*) și *sînt*, probe incontestabile ale latinității limbii noastre. Căci, chiar fără nebunii de la șah, nebunul tot nebun rămîne, și chiar fără *î* și *sînt*, comuniștii „sunt” tot comuniști.

Evenimentul, nr. 1357, 25 ian. 1996, p. 11

LATINITATEA LIMBII ROMÂNE ȘI ORTOGRAFIA

Se poate spune că descoperirea și afirmarea latinității limbii române a fost fenomenul cel mai interesant din istoria noastră culturală, căci, pornind de la aici, s-au putut identifica și cele mai multe posibilități de progres cultural, prin integrarea valorilor occidentale create de popoarele romanice. Pornind din latină și fiind înrudită cu franceza, italiana și portugheza – limbi ale unor mari culturi, limba română se dovedea pe deplin aptă a fi purtătoarea unor culturi superioare, iar poporul care o vorbește demn de o astfel de cultură.

Dar, după cum arată istoria culturală a popoarelor romanice, conștiința romanității, a originii latine, presupune, în același timp, delimitarea de latinitate, adică constatarea și admiterea faptului că latinitatea nu mai este actuală în formele ei originare, evoluția istorică avînd drept rezultat apariția altor realități, formarea altor limbi. Astfel, în cazul popoarelor romanice occidentale, la care limba latină a fost limba administrației, cultului și științei de-a lungul evului mediu, limbile literare naționale s-au dezvoltat prin înlăturarea treptată a latinei ca limbă de cultură și prin afirmarea identității și specificului lor. Chiar în cazul limbii române, unde latina n-a jucat același rol, dezvoltarea și modernizarea s-au realizat și prin urmarea unor modele latinești, dar nu prin întoarcerea la latină sau la faze mai vechi ale limbii, care erau mai aproape de latină. Așa se explică de ce unele tendințe manifestate în cadrul curentului latinist nu au putut fi acceptate. Între aceste tendințe neviabile a fost în primul rînd aceea de a alcătui o ortografie etimologică pentru limba română, care, fiind scrisă cu litere latine abia în epoca modernă, nu avea cum să conserve în grafie, precum franceza, elementele din fazele mai vechi ale limbii. Acest lucru nu excludea însă introducerea și adaptarea unor cuvinte din latină sau unele regularizări pe baza modelului latin.

Ceea ce se poate spune, analizînd faptele, este că o limbă poate fi sau nu latină, neexistînd nici o posibilitate de a-i diminua sau accentua gradul de latinitate. Aceasta, deoarece o limbă este romanică prin structura ei (gramaticală) și prin fondul cuvintelor de bază preponderent latine, iar nu prin voința cuiva de a-i da acest caracter. În privința latinității sau nelatinității unei limbi, modul în care este ea scrisă nu are nici un efect, astfel încît limba română a rămas romanică în perioada veche, cînd era scrisă cu alfabetul chirilic și nu și-a schimbat caracterul nici în zonele estice, de sub ocupația rusească, unde a fost (și, pe alocuri, mai este) scrisă cu alfabet rusesc. Ceea ce a putut schimba întrucîtva limba (nu însă și caracterul ei) au fost influențele în lexic, în fonetică sau în sintaxă. Din acest motiv, dacă alfabetul latin este singurul adecvat scrierii unei limbi care continuă latina, cum este româna, nu există nici un temei ca în scriere să se urmărească situațiile din latină (mai ales atunci cînd acestea nici nu sînt cunoscute, cum este cazul votanților schimbării recente a ortografiei) în locul celor din limba actuală.

Cele menționate mai sus dovedesc absurditatea motivației că prin ortografie s-ar putea aduce în vreun fel o întărire sau măcar o

evidențiere a caracterului romanic al limbii române. De aceea, cine folosește o asemenea motivație este lipsit de cea mai elementară cunoaștere a problemei și, ca atare, nu are dreptul să-și dea cu părerea. În acest cadru trebuie privită pretinsa reformare a ortografiei române inițiată de Mihai Drăgănescu și de echipa sa. Fiind deopotrivă lipsit de posibilitatea de a înțelege lucrurile și dominat de dorința de a părea ceea ce nu este și nici nu poate fi (adică un om de cultură și un democrat), Mihai Drăgănescu a lucrat cu metodele și cu rețeaua stabilite în epoca ceaușistă pentru a distruge unitatea scrisului românesc și pentru a introduce în ortografie aberații precum scrierea cu *â* (*î* din *a*) în interiorul cuvintelor și impunerea formelor neromânești *sunt*, *suntem*, *sunteți*, pe motiv că ar întări și ar scoate în evidență caracterul latin al limbii române. Specialiștii în materie au demonstrat însă în repetate rînduri că *î* (*î* din *i*) este la fel de latin ca și *â* (*î* din *a*), iar *sînt* este o formă moștenită de limba noastră din latină.

Cert este că limba română nu are nevoie de serviciul nimănui pentru a fi de origine latină, această trăsătură fiindu-i inerentă și definitivă. Limba română are însă nevoie de studiul specialiștilor pentru a-i fundamenta teoretic această latinitate și pentru a-i asigura cultivarea în cadrele propriei naturi.

Evenimentul, nr. 1365, 2 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ŞI IMAGINEA ROMÂNIEI ÎN LUME

Una dintre lozincile la modă din zilele noastre este aceea care ne cere să ne străduim din răsputeri „să intrăm în Europa”. La aceasta se replică însă uneori că noi sîntem dintotdeauna în Vechiul continent şi o asemenea formulă nu are nici un sens. Că sîntem fizic în Europa este un fapt de netăgăduit, dar, oare, sîntem şi la nivelul celorlalţi europeni?

Pentru a produce impresie şi a determina acceptarea iniţiativei de a schimba ortografia, Mihai Drăgănescu şi adepţii săi au adus ca „argument” şi faptul că Occidentul îşi va face o părere deplorabilă despre limba română dacă ne-am îndărătnici să nu scriem cu două litere sunetul *î* şi nu am alunga din limbă vechea formă *sînt* a verbului *a fi*. În cazul în care însă asemenea lucruri s-ar accepta, pe loc străinii vor re-

nunţa la ideea lor cum că limba română este o limbă slavă. Nu s-a specificat însă în ce lucrare ştiinţifică din străinătate se emite această opinie şi este puţin probabil să existe vreo lucrare serioasă care s-o susţină.

Nu este mai puţin adevărat totuşi că, în comparaţie cu alte limbi romanice (franceza, spaniola, portugheza, italiana), limba română este mai puţin cunoscută şi studiată de străini, situaţia fiind explicabilă prin mai multe cauze. Acesta este principalul motiv că specialişti în limba română sînt mai puţini în străinătate şi nu alcătuiesc colective sau catedre speciale în universităţi. Din păcate, aceşti specialişti sînt deseori cuprinşi în catedre care vizează studiul limbilor şi culturilor sud-est europene, adică, în primul rînd, spaţii lingvistice şi culturale slave. Că o asemenea situaţie nu este avantajoasă propagandei naţionale este de la sine înţeles, dar ea nu are nici o legătură cu ortografia şi, cu atît mai puţin, cu *î* (*î* din *i*) sau cu *sînt*. Situaţia se datorează însă în mod sigur ineficientei ataşaţilor culturali din ambasadele româneşti şi a tuturor celor care ne reprezintă în străinătate şi, ca atare, s-ar putea ameliora nu prin schimbarea iraţională a ortografiei, ci printr-o activitate serioasă a acestora. Dar, o activitate serioasă nu poate fi depusă decît de oameni serioşi, astfel că, oricîţi de *â* (*î* din *a*) am introduce în scrierea limbii, imaginea culturii române şi atitudinea faţă de România nu se vor schimba, dacă ţara va fi reprezentată de tot felul de nulităţi şi de exponenţi ai vechiului regim (precum Mihai Drăgănescu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga etc.). Nu trebuie uitat că altădată eram reprezentaţi în capitalele europene de oameni ca Lucian Blaga, Sextil Puşcariu şi alţi oameni de valoare.

Pentru a demonstra necesitatea schimbării ortografiei, partizanii lui *â* şi ai lui *sunt* pretind că limba română ar fi fost „slavizată", că ar exista în scrierea ei „litere cu sunet slav" (!?). Dar, tocmai asemenea afirmaţii false pot crea impresia unor neştiutori că, de vreme ce limba română a fost „slavizată" în aşa mare măsură, a ajuns foarte apropiată de limbile slave. Pe de altă parte, ce impresie poate face în lume o naţiune care îşi schimbă ortografia în funcţie de regimul politic? Sau că naţiunea respectivă este imatură şi neserioasă, sau că nu a ajuns încă la un nivel cultural care să-i permită a avea valori durabile. De altfel, sîntem singura naţiune europeană la care se produc asemenea evenimente generate de vechea ideologie populisto-stalinistă, încît, în loc de a ne alinia celorlalte popoare europene, vom ajunge a fi singurul

dintre aceste popoare care nu va avea o ortografie fixată nici la începutul mileniului al III-lea.

Mai mult, revista „Academica” a desfăşurat o campanie susţinută de discreditare a specialiştilor lingvişti, întrucît aceştia nu sînt de acord cu schimbarea ortografiei, această campanie vizînd atît pe lingviştii din ţară, cît şi pe specialiştii străini în studiul limbii române (prieteni ai poporului român), precum Alf Lombard (Suedia), Klaus Heitmann (Germania), marele savant de origine română Eugen Coşeriu şi mulţi alţii. Este uşor de înţeles ce imagine poate oferi lumii o ţară în care adevărul ştiinţific este exclus dintr-o discuţie care priveşte în mod categoric ştiinţa şi sînt preferate opiniile improvizate, frivole şi incoerente ale unor veleitari.

Fără îndoială, în epoca noastră, nu poate cîştiga stimă şi înţelegere din partea altora un popor care, în loc să-şi rezolve multiplele probleme care-i stau în faţă, oferă lumii spectacole precum războiul literelor şi, într-o epocă a specializării, exclude specialiştii, pentru a urma pe cei care ştiu de toate şi nimic, adică pe simplii vînători de funcţii.

Evenimentul, nr. 1367, 5 feb. 1996, p. 11

ORTHOGRAPHIA STULTITIAE

Cuvintele latine din titlu nu trebuie să trezească nimănui bănuiala că aceste rînduri s-ar referi la probleme străine sau foarte dificile. Ele sînt menite a denumi „ştiinţific” un produs demn de „cel mai înalt for ştiinţific şi cultural al ţării”, cum s-a autodenumit Academia Română în epoca Mihai Drăgănescu, adică atunci cînd s-a forţat să ofere naţiunii ce putea da mai bun: *â* în interiorul cuvintelor şi *sunt* în loc de *sînt*.

Mişcîndu-ne pe terenul lingvisticii, trebuie să ne punem problema cîmpului semantic al ideii de bază, în care se înscrie acţiunea de modificare a ortografiei. Iniţiatorii şi adepţii frenetici ai acestei iniţiative au urmărit prin aceasta să dea a înţelege (sau, mai degrabă, să prostească pe cine pot) că tocmai ei, colaboratori şi profitori ai regimului trecut, ne-ar proteja de comunism şi ne-ar reda ceea ce ne-a fost luat de acest regim, în realitate însă, societatea are nevoie să fie protejată tocmai de aceşti colaboratori şi profitori.

Din păcate, mulți s-au lăsat înșelați de propaganda patriotardă și de tenta reparatorie care au folosit drept „argumente” pentru distrugerea unității și raționalității ortografiei românești. Dar, proba patriotismului nu poate fi în nici un caz anatemizarea unor litere sau forme gramaticale, ci efortul de a face ceva necesar şi de a nu avea venituri sau indemnizaţii pentru funcţii neonorate şi nemeritate. Asemenea gînduri nu au putut trece însă prin mintea reformatorilor ortografici şi a votatorilor academici.

S-a acceptat prea uşor, în foarte multe cazuri, explicația unei legături nemijlocite dintre momentul politic (cu tot anturajul de nenorociri sociale) şi legiferarea, în 1953, a ortografiei rezultate din evoluţia scrisului românesc. O relaţie mai nimerită ne-ar face să observăm însă că tocmai în acel moment (cînd intelectualii ţării mureau la stuf sau la canal) s-au format şi sau afirmat actualii reformatori. Fără îndoială, dacă o asemenea relaţie este îndreptăţită, cealaltă nu are nici un temei, ţinînd mai degrabă de ignoranţă, şi poate degenera în prostie (agresivă) cînd duce la partizanat, astfel încît cei neştiutori devin susţinători (fanatici) ai unei aberaţii datorită inducerii în eroare.

De multe ori, actualele modificări ortografice au fost acceptate ca urmare a somaţiilor trimise de conducerea Academiei în numele „statului de drept”, teama de a nu suferi vreun neajuns făcîndu-i pe unii să admită un lucru de a cărui utilitate nu erau convinși. Totuși această teamă ar trebui să fie suficient de întemeiată pentru a putea explica aprobarea unui fapt atât de nociv pentru cultura naţională, or este evident că orice temere este neîntemeiată, Academia nefiind, prin Constituţie, organ legislativ. Aşadar, cel care încearcă să-şi motiveze în acest mod trecerea în tabăra lui Drăgănescu dovedește că este lipsit de curaj şi de raţiune.

În sfîrşit, în cele mai multe situaţii, acceptarea modificărilor ortografice se întemeiază pe obedienţă şi pe oportunism (bolile cele mai cumplite ale societăţii româneşti actuale), fenomene care dovedesc lipsa exerciţiului libertăţii şi preferinţa pentru supunere oarbă, în locul efortului de a interpreta şi de a înţelege faptele. A interpreta aceasta ca o chestiune de diplomaţie este o absurditate, căci cu cacografia-Drăgănescu nu dovedim o flexibilitate a spiritului, ci ne afundăm în mocirla inculturii ordonate.

Deci, oricum am privi lucrurile, folosirea cacografiei votate în 1993 (ea nu poate fi o ortografie propriu-zisă, fiindcă nu realizează scrierea corectă) se înscrie în spaţiul semantic dominat de „prostie”.

De aceea, e firesc ca aceasta să rămînă în istoria culturală cu titulatura *orthographia stultitiae* sau, pe românește, ortografia prostiei, fiind preferabilă denumirea latinească pentru a fi în ton cu reformatorii și votanții, care voiau să ne facă mai latini.

Evenimentul, nr. 1368, 6 feb. 1996, p. 11

TRADIŢIA ÎN ORTOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Este un lucru îndeobște cunoscut că, timp de mai multe secole, limba română a fost scrisă cu alfabetul chirilic, cu care se scria limba slavă și din care s-au dezvoltat alfabetele unora dintre limbile slave moderne. Impropriu prin natura sa scrierii unei limbi romanice, alfabetul chirilic a cunoscut în spațiul românesc un proces de adaptare, concretizat în reducerea permanentă a numărului semnelor, pentru a rămîne o corespondență de unu la unu între sunetele tip și litere. Treptat, ortografia devine tot mai precisă, astfel că limba română ajunge la o unitate accentuată a scrierii fonetice, în ciuda faptului că era folosită în centre culturale care aparțineau unor state diferite.

Cînd s-a pus problema trecerii la grafia latină, s-au manifestat, succesiv sau concomitent, opinii deosebite, unii învățați fiind de părere că limba română trebuia scrisă urmînd sunetele și formele care au rezultat din evoluția ei istorică, iar alții considerînd mai nimerită o scriere etimologică, ce ar urma fazele mai vechi ale limbii, mai apropiate de originalele latinești, fără ca aceasta să presupună în principiu și o modificare a pronunției cuvintelor. Așadar, ortografia etimologică propunea să se scrie într-un fel și să se citească, după anumite reguli, altfel decît era scris. Valoarea și numărul învățaților care au propus o astfel de scriere au făcut ca aceasta să cîștige adepți și chiar să devină oficială pentru un timp, dar, adepții fonetismului, precum Aron Pumnul, Vasile Alecsandri, Iacob Negruzzi, Titu Maiorescu și mulți alții, au demonstrat curînd inoportunitatea scrierii etimologice, mîndria latinității nefiind argument pentru inadecvarea la realitățile limbii românești. S-au găsit treptat și modalități specifice pentru notarea sunetelor inexistente în latină (*ă*, *î*, *ș* și *î*) pornindu-se de la structurile limbii și de la alternanțele fonetice.

Cît timp s-a urmărit redarea originalelor latinești prin scrierea etimologică, sunetul *î* și alte sunete românești specifice erau scrise prin literele corespunzătoare originalelor latine (cu sau fără semne diacritice), încît același sunet se nota în mai multe feluri și aceeași literă putea avea mai multe redări sonore. În acest spirit, grafia *sunt* reprezenta pronunția *sînt*, *adunc* se pronunța *adînc*, *s* intervocalic avea valoarea *z* etc.

Cînd s-a renunțat oficial la scrierea etimologică (s-a renunțat numai oficial, pentru că unii învățați o părăsiseră sau n-o folosiseră niciodată), în jurul anului 1900, s-a convenit să se mențină unele elemente din acest sistem (precum *este*, care se pronunță de fapt *ieste*), iar în 1904, Academia Română accepta, în sfîrșit, modul fonetic de scriere, menținînd însă și elemente inutile din etimologism (scrierea cu *î* și *â*, *s* intervocalic pentru *z*, *sunt* etc.). Au fost însă numeroși oameni de cultură, mai ales cei care aveau pregătire de specialitate în domeniul lingvisticii, care au militat pentru renunțarea la orice nu era necesar de menținut în scrierea etimologică. De aceea, la fel ca înainte, și după reforma din 1904, românii și-au scris limba în mai multe moduri, dar, cu toate acestea, direcția era stabilită, unificarea scrierii românești trebuia să se producă inevitabil prin extinderea principiilor fonetice. Numai votarea repetată și cu rezultate contradictorii, în 1932, de către membrii Academiei a prelungit nejustificat situația de provizorat și a împiedicat unificarea ortografiei atunci.

Prestigiul unor mari scriitori însă, care adoptaseră scrierea fonetică, precum M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, L. Rebreanu și mulți alții și argumentele imbatabile ale lingviștilor au perpetuat starea de spirit favorabilă renunțării la acele reminscențe etimologice care nu erau necesare. Datorită acestui climat, încercarea din 1953 de a se realiza o reformă ortografică „democrat-populară" a fost abil convertită în generalizarea scrierii pe baze fonetice, adică a ortografiei rezultate din evoluția scrierii limbii române cu litere latine, evoluție care a însemnat o permanentă renunțare la elementele de prisos. De fapt, aceasta era singura tradiție în adevăratul sens al cuvîntului, căci cunoștea o continuitate și o unitate deplină, în ciuda faptului că nu fusese pînă atunci oficializată în acea formă, în vreme ce scrierea etimologică, deși oficializată, a cunoscut permanent fluctuații, fiind mereu amendată.

Așadar, nu pot avea nici o bază în tradiție cei care susțin scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor și cu *sunt*. Aparent, ar fi o întoarcere la si-

tuaţia interbelică, regulile ortografice erau însă atunci sensibil diferite şi numai necunoaşterea faptelor i-a făcut pe actualii reformatori să creadă că se înscriu în situaţia de atunci. Dar, chiar dacă s-ar urma întocmai acea presupusă tradiţie, starea tot n-ar fi îmbucurătoare, căci, după cum s-a arătat, atunci era o stare provizorie, iar scrierea neunitară. Ca atare, cacografia-Drăgănescu nu urmează nici o tradiţie şi, în nici un caz, tradiţia bună a scrierii româneşti, dovedind numai afinitatea pentru înapoiere a iniţiatorului şi a celor care îl urmează.

Evenimentul, nr. 1369, 7 feb. 1996, p. 9

ORTOGRAFIA ŞI OPOZIŢIA

S-a considerat, pe drept cuvînt, un mare cîştig pentru societate, pentru dezvoltarea ei democratică, înfiinţarea şi funcţionarea mai multor partide cu programe şi orientări diferite. S-a crezut că, de acum încolo, cei care ajung la putere pentru o perioadă de timp nu-şi vor mai putea face de cap, căci, de fiecare dată, opoziţia, formată din cei care aspiră la putere, va identifica şi va combate greşelile guvernanţilor, propunînd soluţii optime (sau măcar altele) acolo unde aceştia au greşit. Mai mult, ţinînd cont că opoziţia românească a fost reprezentată în ultimii şase ani (şi) de oameni care cunoscuseră, prin propria suferinţă, ce înseamnă minciuna şi nedreptatea, era de aşteptat ca aceasta să se manifeste foarte prudent la iniţiativele unor foşti demnitari comunişti, mai ales cînd specialiştii combat cu argumente asemenea iniţiative. Dar, cum la noi se pare că orice întemeiere raţională, orice ordine firească, este subminată de forţele iraţionale, iar ceea ce este rău cîştigă adepţi fără deosebire de partid, atunci cînd Mihai Drăgănescu, ajuns preşedinte al Academiei, şi-a propus să rămînă în istorie (şi, fără îndoială, va rămîne: Nero nu a rămas?), efortul specialiştilor de a impune adevărul, în loc să găsească în opoziţia politică un sprijin, a fost zădărnicit de unitatea deplină dintre putere şi opoziţie, aliate în iniţiativa de a distruge ceea ce se crease cu mult efort de-a lungul unui secol şi jumătate. S-ar părea că această atitudine a opoziţiei a fost determinată de unii *leaderi* vîrstnici, care, fără să-şi facă prea multe probleme, susţin că trebuie să ne întoarcem la situaţiile

de cînd erau ei tineri, indiferent dacă aceste situaţii au fost bune sau rele, indiferent de ceea ce cred alţii, care au trăit alte realităţi şi indiferent dacă aceste situaţii sînt reluate ca atare sau în variante deformate. Să spunem, totuşi, că, deşi inadmisibilă, o asemenea poziţie ar putea fi măcar parţial înţeleasă. Nu sînt însă de înţeles scrisorile de adeziune la minciună, adresate unui fost demnitar ceauşist cu formula „Iubite domnule Drăgănescu," şi pline de felicitări pentru o faptă reprobabilă. Ce şanse putem avea alături de o astfel de opoziţie cu „iubiţi" printre demagogii şi impostorii de ieri şi de azi? Este greu de explicat, de altfel, entuziasmul şi repeziciunea cu care publicațiile opoziţiei au trecut la *â* şi *sunt*, ca şi cum prin aceasta s-ar fi reuşit ceva în recuperarea propriilor virtuţi. Unii fruntaşi ai opoziției, prea deprinşi cu slugărnicia şi cu lipsa de cultură, au şi început să năucească lumea cu străinul *sunt* (care a fost propus de altfel, ca grafie, iar nu ca pronunţie), ca şi cum nu ar avea bază de articulaţie românească şi ar urma mecanic orice li se „introduce în memorie". Este greu de explicat cum aceştia nu văd diversiunea în investirea ca „academicieni de onoare" a unor octogenari fără operă şi, ca atare, foarte măguliţi pentru „înalta cinste acordată" şi neincluderea în corpul academic a unor oameni valoroşi şi cu ţinută demnă, precum Nicolae Manolescu, Gabriel Liiceanu şi alţii, care au înţeles cum stau lucrurile cu *â* şi cu *sunt*.

Dacă dorim să avem un viitor, trebuie să ne deprindem a judeca ce este bine şi ce este rău, ce este util şi ce este nociv, şi a nu rămîne la pseudoargumente de tipul lui „aşa a mai fost". În acest mod au procedat şi parlamentarii din Chişinău cînd au votat pentru inventata „limbă moldovenească", fiindcă „aşa a mai fost". Este drept că, uneori, omul se desprinde greu de lucrurile rele, în ciuda faptului că, în principiu, luptă pentru instaurarea binelui, dar el va reuşi să creeze valoare numai dacă va renunţa să umble orbeşte după ce a fost şi va face efortul să construiască ceea ce trebuie să fie.

Scrisul românesc aşteaptă denunţarea de către opoziţie a aberantei „reforme" şi revenirea la ortografia raţională. Cînd se va produce acest lucru, vom putea crede că într-adevăr avem o opoziţie în care avem temeiuri să credem.

Evenimentul, nr. 1373, 12 feb. 1996, p. 11

OPINIILE LUI EMINESCU DESPRE ORTOGRAFIE

Este normal ca, în situaţia de astăzi, cînd unitatea scrisului românesc a fost compromisă, iar părerile specialiştilor în studiul limbii contrazic „reforma” nespecialiştilor, să ne întoarcem la opera înaintaşilor iluştri pentru a afla care era atitudinea lor în legătură cu problemele ortografiei. În acest context, printre primele întrebări pe care ni le punem, apare în mod firesc şi aceasta: ce părere avea Eminescu despre ortografie?

Deşi preocupat de problemă („Daţi un premiu pentru rezolvarea problemului ortografic!”, notează el la un moment dat) şi deşi avea opinii proprii în legătură cu rezolvarea ei, marele poet nu a alcătuit el însuși o ortografie, întrucît, pe de o parte, avea la îndemînă ortografia de la „Convorbiri literare”, care, cu toate impreciziile ei, era un pas important spre adecvarea la realităţile limbii, şi, pe de altă parte, credea că nu este benefică înmulţirea ortografiilor, aceasta împiedicînd unitatea scrisului şi prejudiciind chiar unitatea limbii. Opiniile despre ortografie ale lui Eminescu apar de obicei în corelaţie cu alte chestiuni privind fenomenele lingvistice sau diferitele orientări filologice. Astfel, atunci cînd discută despre Ion Heliade-Rădulescu, de exemplu, nu uită să-l elogieze fiindcă „prin *Gramatica* sa eliminează din ortografia română toate semnele prisositoare” (M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, Bucureşti, 1980, p. 341). La fel, în cunoscuta explicaţie a poziţiei lui Aron Pumnul în problema modernizării limbii române literare, Eminescu apreciază printre altele „estremul fonetismului, a iubirii nemărginite a limbei numai româneşti” (Ibidem, p. 81). Explicînd fonetismul prin iubirea limbii române, opţiunea marelui poet este evidentă, fapt relevat şi de o notaţie ulterioară: „În genere întrebăm ce are a face originea, etimologia unui sunet cu scrierea lui? Nimic.” (M. Eminescu, *Opere*, vol. X, Bucureşti, 1989, p. 84). Așadar, după Eminescu, scrierea nu trebuie să aibă în vedere formele originare, etimologice (în speţă cele latineşti), ci situaţiile din limba română, limba care este scrisă.

În sfîrșit, un pasaj mai amplu cuprinde aproape în întregime concepția lui Eminescu despre ortografie: „A cerceta vorbirea vie a poporului din toate părțile și a suma fenomenele sub legi generale fonologice e treaba filologiei române; tot astfel e treaba ei de-a căuta originile cuvintelor. Dar în ortografie ca atare n-are să se răsfrîngă munca

filologilor, căci nu e treaba ei de-a oglindi originile cuvintelor. Ca oglindă a pronunţiei aceleia care s-a recunoscut de către poporul întreg ca ortoepică, ci aceasta nu prin convenţie, ci în mod *istoric*, ea trebuie să păstreze acest caracter. Filologia poate schimba întrucîtva ortoepia, şi atunci ortografia [...] îi urmează pe această cale. Mai departe nu merge, nu trebuie să meargă legătura între acea ştiinţă, abstracţie şi-ntre scriere, care trebuie să fie accesibilă cu înlesnire poporului întreg" (*Opere*, vol. X, p. 84).

Deci, spune Eminescu, ortografia trebuie să reflecte limba, iar nu „munca filologilor", adică rezultatul activităţii lor în descoperirea fenomenelor care particularizează vorbirea ori în aflarea originii cuvintelor. Mai departe, poetul menţionează că ortografia trebuie să fie o „oglindă a pronunţiei", dar nu a unei pronunţii stabilite convenţional, ci a pronunţiei stabilite „istoric" ca fiind optimă spiritului limbii, ortoepică. Cu toate acestea, el admite însă că filologii pot realiza unele modificări ale limbii, dar nu prin scriere, ci indicînd pronunţiile corecte, care apoi pot fi redate şi în scris. În fine, poetul se pronunţă pentru o scriere „accesibilă cu înlesnire poporului întreg".

Se poate uşor constata că aceste afirmaţii sînt în totală discordanţă cu modificările ortografice de tipul celor realizate în 1993 de Academia Română prin sîrguinţa preşedintelui ei de atunci. Eminescu cerea o ortografie accesibilă poporului, dar nu propunea să fie atribuită poporului sarcina de a stabili ortografia. Cu cît mai puţin ar fi putut admite ca cineva care nu are nici un fel de cunoştinţe (şi scrie cu greşeli gramaticale) să se îndemne la reformarea ortografiei. (Fără îndoială, o asemenea eventualitate era exclusă în concepţia sa, nebănuind ce avea să rezerve viitorul...) Dacă pronunţia nu se stabileşte convenţional, ci prin norma de corectitudine, regularitate şi coerenţă stabilită de uz, o pronunţie *sunt* nu se poate admite, ea neavînd nici o bază în istoria limbii române şi nefiind folosită nici în textele vechi, nici în limba populară. Apoi, dacă ortografia nu stabileşte ortoepia (pronunţia corectă), ci trebuie numai să urmeze ortoepia, cu atît mai mult *sunt* trebuie respins, de vreme ce este impus prin scris, iar inculţii încep să-l şi pronunţe ca atare.

Dacă Eminescu respingea etimologismul şi dorea o scriere simplă pe baze fonetice, fără îndoială că ar repudia o scriere lipsită de orice principiu, cum este regula lui *î* şi *â* în cacografia-Drăgănescu care nu urmează nici etimologia, nici structura morfologică şi nici exi-

genţele fonetismului. Marele poet era indignat de pedantismul unor filologi, care nu făceau deosebirea între rezultatele activităţii lor, nişte abstracţii ştiinţifice, şi scriere, care trebuie să urmărească scopuri sociale, practice, fiind datoare să respecte numai limba vie. De aici este uşor de intuit cum s-ar fi exprimat el cînd s-ar fi confruntat, nu cu pedantismul filologilor, care oricum ştiau ce spun, ci cu agresivitatea incultă a celor care nu au nici o idee despre ce trebuie să fie o ortografie. Un sfat al său ar putea totuşi să ne călăuzească: „Nulităţile trebuiesc descurajate de la viaţa publică; ele trebuie să ştie că nu se pot amesteca nepedepsite în lucruri ce nici sînt în stare să le priceapă”.

Evenimentul, nr. 1375, 14 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA FOLOSITĂ DE EMINESCU

Eminescu şi-a spus în mai multe rînduri opinia în legătură cu ortografia, căci, în vremea sa, aceasta era o problemă prioritară a culturii româneşti, dar nu a construit el însuşi un sistem ortografic în care să-şi scrie opera şi pe care să-l propună societăţii. Cu toate acestea, datorită exemplarităţii operei eminesciene, s-ar putea naşte ideea că acele chestiuni controversate, apărute în zilele noastre după modificările ortografice bizare din 1993, şi-ar putea găsi rezolvarea prin urmarea modelului oferit de scrisul lui Eminescu. Opera marelui poet a fost editată însă de-a lungul unui secol în care au avut loc mai multe reforme ortografice şi, pînă în 1954, nici n-a existat o ortografie unitară şi general folosită, încît editorii au uzat de diferite maniere de scriere. Dar, chiar revistele la care publica Eminescu aveau ortografii destul de diferite, astfel încît forma grafică a cuvintelor din poeziile publicate în „Familia” este deseori diferită de cea din poeziile apărute în „Convorbiri literare”; altfel era ortografia la „Curierul de Iaşi” şi altfel la „Timpul”, încît poetul şi-a văzut el însuşi propriul scris tipărit în mai multe moduri. În aceste condiţii, nu poate fi relevantă ortografia dintr-o ediţie sau alta dacă vrem să ştim cum scria Eminescu şi, de aceea, ar trebui consultate manuscrisele, lucru destul de dificil datorită restrîngerii (fireşti) a accesului public la ele. Dar, încercarea de a afla ortografia fo-

losită de Eminescu se poate finaliza cu rezultate mulţumitoare prin intermediul numeroaselor fotocopii ale manuscriselor, cuprinse în ediţia academică de *Opere*, începută de Perpessicius şi continuată de un colectiv de la Muzeul Literaturii Române din Bucureşti.

Deşi unele modificări se pot constata în ortografia scrisului eminescian de-a lungul timpului, unitatea lui ortografică este destul de accentuată şi se relevă suficient din manuscrisele poeziilor, partea cea mai cunoscută, de altfel, din opera marelui geniu naţional.

Din reproducerile cuprinse în primul volum al ediţiei amintite, intitulat: M. Eminescu, *Poezii tipărite în timpul vieţii* (Bucureşti, 1939), reiese că poetul urma ortografia de la „Convorbiri literare".

Ca atare, întrucît Titu Maiorescu considera sunetul *î* drept o nuanţă a lui *ă*, nu i se atribuia un semn grafic, *î* fiind redat, de obicei, prin literele folosite pentru *ă*. Pe de altă parte, sunetul *ă* era redat prin două litere: una derivată de la *a* şi alta derivată de la *e*. Ca atare, *î* era notat prin aceleaşi două litere ca şi *ă*, încît exista o destul de accentuată variaţie grafică. Cîteva exemple din reproducerile de manuscrise cuprinse în ediţia de la 1939 vor ilustra situaţia: *stăpănirea ta străbate* (p. 131; = stăpînirea), *mai mult ca dĕnsul* (p. 135; = dînsul), *prin vĕrfuri lungi de brad* (p. 217; = vîrfuri), *al meu suflet tĕnĕr*, *vesel* (p. 365; = tînăr), *in fum vĕnăt de tămăe* (p. 365; = vînăt, tămîie), *şi plăngĕnd infrĕnă calul* (p. 365; = plîngînd, înfrînă), *ea se apĕră c-o mănă* (p. 366; = apără, mînă). În funcţie de etimologie, sunetul *î* se nota cu *ă* şi la începutul cuvintelor: *al meu ănger de pasă* (p. 313; = înger). Din aceleaşi motive etimologice, *î* este scris însă şi prin *i*, atît la începutul cuvintelor, cît şi în interiorul lor: *işi încheie haina plină de şireturi* (p. 86; = îşi), *o dulce zimbire* (p. 313; = zîmbire), *rideam*, *căntam degeba* (p. 252; = rîdeam), *a lor suflet imbĕtat* (p. 366; = îmbătat) etc.

Situaţii similare se întîlnesc şi în reproducerile de manuscrise cuprinse în celelalte volume ale ediţiei academice, precum în cele din volumul al IV-lea (M. Eminescu, *Poezii postume*, Bucureşti, 1952): *un sin curat ca ceara*, *obrazul zimbitor* (p. 287; = sîn, zîmbitor), *şi la pămĕnt vo douĕ trei* (p. 352; = pămînt, două), *dar il voi stringe bine* (p. 421; = îl, strînge), *noaptea cea adăncă* (p. 431; = adîncă).

Aşadar, judecînd după ortografia relevată de fotocopiile manuscriselor, se poate trage concluzia că Eminescu nu a folosit litera *â* (*î* din *a*) pentru a reda sunetul *î*. El utiliza în acest scop pe *ă*, pe *ĕ* şi pe *i*. De asemenea, nu trebuie identificat *ă* cu *â*, nu atît fiindcă sînt litere di-

ferite prin semnul diacritic, cît prin statutul lor diferit, căci *ă* nota deopotrivă sunetul *ă* şi sunetul *î*.

Ortografia folosită în manuscrise se întîlneşte şi în prima ediţie de *Poesii*, publicate de Titu Maiorescu în anul 1884: *focul pălpăie in sobă* (p. l), *chip de ănger drăgălaş* (p. 7), dar *zimbirea-i ei* (p. 13), *trec in stoluri rĕndunele* (p. 15), *cu strimbe cruci* (p. 18), *cu riuri de lapte* (p. 65), *potolit şi vĕnĕt arde focul* (p. 75).

Ediţiile ulterioare ale poeziilor lui Eminescu (sau ale altor opere ale marelui poet) au folosit diferite moduri de scriere, realizînd interpretări mai mult sau mai puţin corecte ale fenomenelor originare, astfel că nu sînt puţine cazurile în care s-au strecurat erori în redarea textului. Se înţelege că, atunci cînd s-au folosit semne speciale pentru redarea sunetului *î*, acestea au fost introduse în asemenea ediţii. Astfel, în ediţia Perpessicius, din 1939, se utilizează ortografia votată de Academie în mai 1932, adică cea caracterizată prin folosirea lui *î* la începutul cuvintelor şi întrebuinţarea extinsă a lui *â* în interiorul cuvintelor. Este păstrat însă *î* (*î* din *i*) în interiorul derivatelor şi al formelor flexionare: *inimi bătrâne*, *urîte* (p. 35), *pe lângă mese lunge stătea posomorîtă* (p. 56) etc.

Fără îndoială, scrisul eminescian îşi găseşte forma cea mai nimerită în ortografia fonetică, singura lipsită de ambiguitate, asigurînd mijlocul cel mai eficient pentru a reda forma şi frumuseţea limbii marelui poet. De altfel, poetul însuşi a militat pentru o astfel de ortografie, deşi scrisul său a fost marcat de situaţiile din epocă, astfel încît aspectul lui ortografic nu se poate lua ca model pentru scrierea de astăzi. Maniera de scriere folosită de Eminescu trebuie, aşadar, interpretată şi acest lucru a fost realizat, printr-o muncă foarte laborioasă şi atentă, încît eruditul eminescolog Petru Creţia ne-a putut prezenta în 1977, ca introducere la volumul al VII-lea de *Opere* ale lui Eminescu, toate lămuririle în acest sens (pp. 48-71). Fenomenul este de altfel explicabil: ortografiile tuturor limbilor au o anumită evoluţie şi, de aceea, germanii scriu acum cu o ortografie modificată faţă de cea a lui Goethe, englezii au multe modificări faţă de scrisul lui Shakespeare, francezii nu mai scriu ca Rabelais. La nici un popor european însă nu există predispoziţia de a se întoarce la faze vechi, depăşite, din istoria ortografiei.

Evoluţia ortografiei româneşti oficiale, stabilite de Academie, a trecut de la forma etimologică, fundamentată pe originea cuvintelor, la forma fonetică, care vizează structurile şi formele limbii române.

Această formă a cunoscut însă mai multe aspecte, printre care şi varianta din 1932, care conţinea elemente pseudoetimologice cu menţinerea lui *î* (*î* din *i*) în interiorul cuvintelor în formele flexionare şi în derivate. Ca atare, varianta rezultată prin modificările votate de Academie la 17 februarie 1993, care nu ţine cont de flexiune şi de structurile limbii, instituind o regulă rigidă vizînd poziţia sunetului la marginile sau la mijlocul cuvântului, reprezintă forma cea mai iraţională a scrisului românesc de pînă acum. Acesta este rezultatul ambiţiei Academiei de a dirija ortografia, deși membrii ei, fiind de alte profesii decît literele, nu au nici o idee despre principiile alcătuirii unei ortografii şi, pe de altă parte, scăderii treptate a nivelului cultural al celor care votau ortografia; ei, necunoscînd latina şi fiindu-le greu să înveţe regulile scrierii lui *î* pe baze etimologice, dar stăpîniţi de aroganţa de a se măsura cu înaintașii, au făcut o regulă care să poată fi reţinută uşor, fără însă a avea vreo noimă.

Deci, dacă se poate spune că variantele ortografice etimologizante, inclusiv cea în care a scris Eminescu, nu erau încă adecvate deplin scrierii limbii române, în raport cu cea care a generalizat folosirea lui *î* (*î* din *i*), varianta votată în 1993 este aberantă, neavînd la bază ideea de a scrie corect limba. Probabil că acesta este nivelul cultural la care ne aflăm acum şi trebuie să admitem aceasta, deşi, după spusa lui Eminescu, „adevărul doare; nimic nu doare ca adevărul”.

Evenimentul, nr. 1376, 15 feb. 1996, p. 11

EMINESCU FOLOSEA PE *SUNT* SAU PE *SÎNT*?

În multe ediţii ale operei lui Eminescu se întîlnesc formele *sunt*, *suntem*, *sunteţi* pentru prezentul verbului a fi, dar în unele apar *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*. Chiar şi acest lucru ne-ar trezi întrebarea: cum scria sau, mai degrabă, cum pronunţa Eminescu? Dar, în condiţiile disputelor de astăzi, generate de erodarea scrisului românesc prin reguli absurde care privesc şi aceste forme, întrebarea este cu atât mai firească.

Prima ediţie a poeziilor lui Eminescu, publicată de Titu Maiorescu în anul 1884, conţine numai forma *sunt*, adică cea folosită atunci în

ortografia „Junimii”. Aceasta nu poate duce însă la concluzia că poetul optase pentru o pronunţie *sunt*, repudiindu-l pe *sînt*. În realitate, *sunt* redă pronunţia *sînt*, căci ortografia latinizată, care îl introdusese pe *sunt*, avea ca regulă de citire *sînt* pentru grafia *sunt*. De aceea, în rime, *sunt* corespunde numai unor cuvinte terminate în -*înt*:

„Şi cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,
Au cine o să ştie de unde-s, cine sunt?” (p. 36);

„Căzuţi în cap sunt ochii; un zîmbet trist şi sfînt
Pe buzele-i lipite ce vinete îi sunt.” (p. 218);

„Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt
Într-un mod fatal legate de o mînă de pămînt.” (p. 242);

„De-aceea zilele îmi sunt
Pustii ea nişte stepe,
Dar nopţile-s de-un farmec sfînt.” (p. 292)

Aşadar, *sunt* rimează cu *pămînt* sau cu *sfînt* (unde *î* era redat atunci prin *ă* sau prin *ĕ*) şi nu se pot găsi nici în poeziile postume, necuprinse în ediţia Maiorescu, altfel de rime decît corespondenţe între *sunt* şi cuvinte terminate în -*înt*. Astfel, în ediţia Peipessicius (M. Eminescu, *Poezii postume*, Bucureşti, 1952), constatăm următoarele corespondenţe: *sunt* – *mormînt* (pp. 9, 342), *sunt* – *pămînt* (pp. 271, 341), *vînt* – *sunt* (p. 439). Dacă am presupune că Eminescu admitea aici rima imperfectă, asonanţa, apare întrebarea de ce totuşi niciodată nu este realizată o rimă cu *sunt* şi cu un cuvînt terminat în -*unt*. Ar fi, deci, situaţia neobişnuită cînd poetul, în loc să realizeze rime depline – cum procedează de obicei, şi-a impus să realizeze în cazul lui *sunt* numai rime imperfecte. O asemenea explicaţie nu este însă acceptabilă din perspectiva crezului său poetic. Cînd nu apare în corespondenţe cu -*înt*, *sunt* rimează cu cuvinte terminate în -*int*: *sunt* – *argint* (p. 96, 132). Constatăm însă că *argint* intră în alte situaţii în corespondenţă cu elemente lexicale precum *vînt* (p. 97, 135), iar în rimele bazate pe asonanţă, *î* intră în corespondenţă, în marea majoritate a cazurilor cu *i* (*firide* – *rîde*, *sîn* – *puţin*, *bine* – *rămîne*, *trandafiriu* – *rîu*, *surîs* – *vis* etc.) şi numai în trei cazuri are corespondent pe *u* (*rune* – *bătrîne*, *lună* – *mînă*, *mînă* – *împreună*). Nu există însă corespondenţe între *i* şi *u*, încît, în cazul rimei de tipul *sunt* – *argint*, în mod evident, *sunt* redă pronunţia *sînt*. Faptul nu poate fi surprinzător, întrucît Emi-

nescu era profund devotat limbii vechi şi populare, care foloseşte numai pe *sînt*, şi, în mod obişnuit, introducea în limba literară elemente de acolo, încît, în nici un caz, nu putea înlătura acum forma veche *sînt* în favoarea uneia pedante, fără suport în limba reală. Dacă ne punem întrebarea de ce totuşi poetul scria *sunt*, se poate răspunde uşor: fiindcă aceasta era ortografia epocii şi nu este singura situaţie în care scrisul său este marcat de aceasta (el scria uneori *sce*, *sci* în loc de *şte*, *şti*, *ó* în loc de *oa* etc.).

Eminescu a indicat însă uneori el însuşi cum trebuie pronunţat *sunt*, astfel că în ediţia Perpessicius, primul volum (M. Eminescu, *Poezii tipărite în timpul vieţii*, Bucureşti, 1939), se întîlnesc şi redări ale lui *sunt* cu accent circumflex pe *u*:

„O! el are dreptate! Sûnt mic, sûnt [un] mişel!” (p. 369);

„Tu eşti o zină, eu sûnt un soare,
Tu eşti o frunte, eu sûnt o stemă.
Eu sûnt un geniu, tu o problemă.” (p. 479);

„N-am văzut-o de cînd eu sûnt.” (p. 489).

Acum lucrurile se lămuresc pe deplin: deşi adeptul unei ortografii fonetice, Eminescu scria în ortografia de atunci (folosită de cercul „Junimii”), care era simplificarea raţională a unui sistem etimologic (propus de Timotei Cipariu), scrierea *sunt* pentru *sînt* înscriindu-se într-un cadru mai larg, în care principiul fonetic nu învinsese pe deplin. Altfel stau lucrurile cînd acest principiu devine operant şi cînd, în mod firesc, scrierea etimologică trebuie interpretată şi transpusă, astfel încît să fie redată pronunţia reală care se ascunde în spatele ei. În aceste condiţii, aşa cum *pămĕnt*, *sfănt*, *vĕnt*, *riu* etc. trebuie să devină *pămînt*, *sfînt*, *vînt*, *rîu*, tot aşa *sunt* sau *sûnt* trebuie să devină *sînt* (şi, la fel, *suntem*, *sunteţi* devin *sîntem*, *sînteţi*).

De aceea, predispoziţia unor editori ai lui Eminescu de a păstra în ortografia fonetică pe *sunt* dovedeşte lipsă de respect pentru limba marelui poet, care este astfel falsificată. El dorea o ortografie fonetică, s-a folosit de o ortografie etimologică simplificată, dar n-ar fi scris niciodată într-o cacografie, adică într-un sistem de scriere care să nu ţină cont nici de etimologie, nici de pronunţia curentă şi nici de istoria şi sistematica limbii. Este astfel explicabil de ce specialiştii care au definitivat ediţia academică a operei complete a marelui poet au trans-

pus formele grafice *sunt*, *suntem*, *sunteţi* prin formele fonetice reale *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*. Această soluţie, rezultată din cea mai laborioasă analiză a operei lui Eminescu, este într-adevăr cea optimă şi ar fi de dorit ca, măcar în faţa acestei opere de excepţie, reformatorii de ocazie ai ortografiei sau alţi împătimiţi ai aberaţiilor ortografice să manifeste decenţă, reţinere şi bun simţ. Pornirii lor de a ne face „mai latini" i se poate replica prin înseşi cuvintele poetului: „Nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mîna, fie cu mintea".

Evenimentul, nr. 1377, 16 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI ȘCOALA

Nimic nu poate fi mai important pentru o națiune care dorește să aibă un viitor decît formarea și informarea generațiilor tinere și, de aceea, școala a fost și este în centrul atenției la toate popoarele moderne. Din păcate acest lucru nu este valabil pe deplin pentru români, unde școlii și slujitorilor ei li se acordă mijloace numai ca să poată supraviețui. Exista însă la noi avantajul că măcar învățarea scrierii limbii naționale se făcea printr-o ortografie eficientă, simplă și rațională, care favoriza procesul de învățămînt. Cu toate acestea, orientarea tot mai insistentă a școlii (și a societății în general) spre disciplinele reale, o oarecare neglijare a celor umaniste, precum și promovarea pe bază de plan, au determinat, chiar în asemenea condiții, existența unui mare număr de agramați, care nu știu să se exprime corect (oral sau în scris), în ciuda a numeroși ani petrecuți în băncile școlii. Mai mult, oamenii cu studii superioare ajunși în funcții înalte „se disting" prin imposibilitatea de a se exprima corect, iar mass-media, în primul rînd Televiziunea națională, este remarcabilă prin frecvența greșelilor de limbă.

În asemenea împrejurări, Ministerul Învățămîntului trebuia să urmărească ameliorarea situației, iar nu agravarea ei prin impunerea samavolnică a cacografiei-Drăgănescu, care mărește inutil dificultatea însușirii regulilor de scriere corectă. Astfel, acest Minister, care nu are niciodată fonduri suficiente pentru a utila și repara școlile, sau pentru a salariza onorabil cadrele didactice, cheltuie acum sume enorme pentru a înlocui manualele tipărite în ortografie cu cele în cacografie,

manifestînd în această întreprindere anticulturală o perseverență demnă de o cauză mai bună.

Consecințele acestei măsuri necugetate se manifestă sub toate aspectele, începînd de la alcătuirea manualelor și pînă la însușirea normelor de scriere. Astfel, se constată în manualele tipărite în cacografie falsificarea limbii înaintașilor, punîndu-se în scrisul lor *sunt* în loc de *sînt*, ca și cum ei ar fi fost la fel de inculți și de rupți de limba vie ca „reformatorii” de astăzi. Or, este lucru știut că *sunt* a fost introdus *ca grafie* la mijlocul secolului trecut, astfel încît, abia după 1904, cînd s-a trecut la scrierea fonetică, cei care scriau cu *sunt* îl și pronunțau uneori (și nu este sigur că întotdeauna grafia *sunt* presupunea o pronunție ca atare). A pune pe seama cronicarilor, a lui Cantemir, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu etc. pronunția *sunt* este o infamie demnă de cei mai înrăiți dușmani ai limbii și culturii române. Pe de altă parte, *â* (*î* din *a*) nu era acceptat, chiar înainte de 1953, de unii oameni de cultură în scrierea numelui lor. G. Topîrceanu, de exemplu, colaborator al „Vieții românești”, își scria numele numai cu *î* (*î* din *i*), deși ortografia oficială din vremea sa folosea ambele litere, pe *î* și pe *â*. Se poate deduce de aici că pornirea de a scrie cu *â* numele lui Topîrceanu, așa cum se întîmplă deseori în zilele noastre, este în totală contradicție cu opțiunea marelui scriitor în a-și ortografia propriul nume.

Este de neînțeles cum conducerea Ministerului Învățămîntului nu a ținut cont de opiniile specialiștilor – profesori universitari și cercetători, luînd ca model maniera retrogradă, stalinistă, ilustrată deplin și consecvent de conducerea Academiei Române. E, apoi, de neînțeles cum au putut ajunge în conducerea Ministerului oameni predispuși la tot felul de frivolități verbale (precum pronunția ceaușistă a cuvîntului *prevedere* sau pronunția incultă *sunt*), dar care nu au reușit să-și însușească regulile acordului și nu pot respecta cerințele exprimării coerente. Asemenea „personalități” au însă mare grijă să trimită repetate circulare pentru a sili (= silui) cadrele didactice să scrie în cacografie și să sancționeze pe elevii care nu folosesc suficienți *â* (*î* din *a*) și *sunt*.

Așadar, se observă că atît conducerea Academiei, cît și conducerea Ministerului Învățămîntului, în imposibilitatea unor reforme care să stimuleze procesul educațional și cercetarea, printre acestea și studierea și folosirea corectă a limbii naționale, au făcut fixație în „implementarea” cacografiei și prejudicierea studierii limbii și a însușirii normelor de corectitudine. Cele două conduceri n-ar trebui să uite în-

să că nu a existat (și nici nu va exista) vreo forță care să poată înlătura necesitatea adevărului. Căci, după remarca lui Eminescu, „adevăr și mîntuire sînt în ochii noștri identice, și acest izvor curat nu poate supăra decît pe răi și pe netrebnici”.

Evenimentul, nr. 1400, 14 mart. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI POLITICA

Nu este greu de observat și de înțeles faptul că problema scrierii și, în general, problemele limbii literare au avut la români (ca la toate națiunile europene) și o tentă politică în perioada modernă. S-a urmărit, de exemplu, ca, prin sublinierea caracterului latin al limbii, să se redea demnitatea românilor, prin dovedirea originii lor nobile, a dreptului lor istoric pe pămîntul pe care trăiau și a unității lor originare. În acest spirit, alfabetul latin devenea nu numai haina firească a unei limbi romanice, ci și mijlocul de a evidenția latinitatea ei. Dar, deși priveau și politica, asemenea probleme nu erau rezolvate în funcție de răfuielile politice, fiindcă ele vizau *politica națională* iar nu politica unui partid sau altul. Maniera de scriere, ortografia propriu-zisă, atinge și ea această sferă a politicii naționale prin gradul în care favorizează sau defavorizează însușirea scrierii corecte și prin măsura în care contribuie sau nu la desăvîrșirea unității aspectului ei normat. În această perspectivă, dacă latiniștii au marele merit de a fi contribuit la deșteptarea conștiinței naționale, ei au greșit, venind oarecum în contradicție cu propria intenție de a cultiva limba română, atunci cînd au propus și au susținut (cu prea puțină flexibilitate) ortografia etimologică, care îngreuia scrierea limbii și însușirea normelor ortografice. De aceea, se poate afirma că ortografia care reprezintă mijlocul cel mai simplu, mai coerent și rațional, adică ortografia fonetică, slujește cel mai bine politica națională.

Pasiunile dezlănțuite în jurul problemei ortografiei și, în general, în jurul aspectelor care priveau modernizarea limbii literare au fost uneori speculate de politicienii de la sfîrșitul secolului trecut, încît cei care voiau să pară „mai patrioți” decît alții duceau la extrem și la naționalitate anumite direcții ale luptei filologice. Din acest motiv, M. Emi-

nescu nota: „cauza pentru care s-a lățit atît de mult stricarea limbei... e aceeași căreia peste tot îi datorim toate relele de cari suferim: politica”.

Cu toate acestea, scrierea ortografiei (sau o altă problemă de limbă) nu a devenit nici atunci și nici mai tîrziu politică de partid sau a unei grupări cu o anumită orientare politică, dezbaterile și confruntările desfășurîndu-se pînă în 1953 din perspectiva politicii naționale. La această dată însă, un partid care preluase puterea își asumă reformarea ortografiei pe baza politicii sale sociale.

Din fericire, directiva principală a acestei politici, distanțarea de lumea „burgheză”, a produs, pe de o parte, eliminarea haosului ortografic de pînă atunci și, pe de altă parte, prin abilitatea unor oameni de cultură inteligenți, impunerea celei mai raționale variante ortografice, care fusese elaborată încă de la sfîrșitul secolului trecut, dar nu se generalizase datorită opoziției unor prejudecăți latiniste nejustificate. Dîndu-se satisfacție politicienilor momentului printr-o prefață „partinică” (cum se întîmpla, de altfel, atunci cu prefețele tuturor cărților), lingviștii români au reușit să generalizeze, în 1953-1954, ortografia dorită de multe generații de români. Ca atare, în acei ani, *politica de partid* a putut pătrunde, în ciuda tuturor altor nenorociri, numai în prefața *îndreptarului ortografic*, fapt de altfel explicabil, fiindcă ortografia, prin însăși natura ei, nu are nimic care s-o raporteze nemijlocit la regimul politic, ea fiind raportabilă numai la sistemul limbii și la eficiența scrierii. Se pare că acest adevăr l-au înțeles pînă și politicienii de atunci și chiar uneltele lor din domeniul lingvisticii, căci problema ortografiei nu a mai intrat în obiectivul luptei politice, în ciuda faptul că se impusese de fapt ortografia votată de Academia Română în februarie 1932 (în plin „regim burghez”) și o folosiseră mulți învățați din deceniile anterioare.

Dar, deși în 1953-1954 ideea modificării ortografiei pentru a corespunde regimului politic nu a avut ca rezultat și fabricarea unei ortografii a momentului, ci doar generalizarea unui sistem mai vechi, ideea ca atare a rămas adînc împlîntată în sufletul tinerilor activiști care se formau atunci, deveniți astăzi oameni în vîrstă și deținători ai unor funcții de conducere în diferite instituții centrale.

Îngrijorați că-și vor pierde pozițiile, după 1989, aceștia au încercat să facă un gest vizibil de rupere cu trecutul, antrenînd ortografia într-o *politică de grup* diversionistă. Rezultatul a fost că, de data aceasta, schimbările ortografice (extinderea folosirii lui *â* în interiorul cuvintelor și înlocuirea lui *sînt* cu *sunt*) în loc să perfecționeze modul

de scriere al limbii, îl îngreuiază inutil, discordanței cu adevărul științific și cu realitățile lingvistice adăugîndu-i-se discordanța cu politica națională. Este drept că s-au invocat și acum aspecte care țin de această politică, dar nivelul cultural și științific foarte scăzut al promotorilor reformei au făcut ca asemenea elemente să se bazeze pe o motivare în totalitate falsă, iar modificările ortografice să fie cu desăvîrșire aberante și iraționale. Așadar, dacă problema ortografiei a cunoscut, de-a lungul unui secol, rezolvări ce urmăreau în principiu perfecționarea scrierii, iar fundalul ei politic viza întreaga societate, în 1993 s-a trecut la slujirea (prin modificarea ortografiei) a intereselor unui grup care nu are în vedere interesele naționale.

Asistăm de data aceasta nu numai la o manifestare a decăderii culturale și morale, dar și la o decădere a politicii înseși, devenită politicianism conjunctural, cultivat de un grup social format din gerontocrați nostalgici și din foști activiști. Așa se explică de ce printre campionii care susțin „reforma" ortografică se află personalități precum Adrian Păunescu și Silviu Brucan. Este drept că și de data aceasta s-a vorbit despre *latinitate*, dar pentru reformatori și adepții lor, acest cuvînt nu are viață, fiindcă ei nu cugetă nimic spunîndu-l, și aceasta este explicația că, în numele latinității, se propune sau se admite orice surogat ortografic, lovindu-se astfel în latinitatea de fond a limbii: cea moștenită și perpetuată de-a lungul secolelor.

Evenimentul, nr. 1401, 15 mart. 1996, p. 9

Ioan LOBIUC

RĂTĂCIRI ORTOGRAFICE SUB CUPOLA ACADEMIEI

Am calificat, în altă parte („Neamul Românesc", 1993, nr. 2, p. 3), faimoasa diversiune ortografică din 1991 drept „pseudo-" sau chiar „anti-reformă", avînd în vedere destabilizarea produsă în limba română scrisă exact într-o perioadă în care mult trîmbițata (de unii) sau visata (de alții) reconciliere (armonie, concordie, consens) națională avea nevoie de abandonarea hotărîtă a „limbajului de lemn" și de revenirea la filoanele sănătoase ale idiomului nostru.

După reformele ortografice „mari” (din 1881, 1904, 1932), cea din 1953 a raționalizat și standardizat maximal posibilitățile grafiei latine de notare, pentru uzul de masă, a sunetelor românei vorbite, în speță a vocalelor-tip în număr de șapte, adaosul din 1965 impunînd o dublă proiecție grafică a vocalei *î* nu numai prin *î*, ci și prin *â*, dar numai pentru etnonimul și glotonimul (numele etniei, respectiv, al limbii) *român*, *românesc*, ca și pentru ceilalți membri ai familiei lexicale date. Ortografia din 1953 viza limba literară, varianta normată și generalizată, în care contează sunetele-tip (ideile sau intențiile de sunet) indiferent de variația lor în vorbirea regională, populară, familială, cultă, solemnă etc., rapidă sau lentă, îngrijită pînă la pedanterie sau mai puțin ori deloc îngrijită etc.

Cum se știe, limba literară românească dispune de șapte tipuri sonore (*a*, *e*, *ă*, *o*, *i*, *î* și *u*) cu care reușește să asigure toate silabele posibile (ca cele mai mici celule, nuclee de ordonare în sistem a sunetelor) și, mai ales, toate diferențele de sens dorite (*var* – *văr* – *vîr* – *vor*; *pară* – *pîră*; *lîngă* – (*să*) *lingă*; *cîrd* – *cord* etc). Vocala notată prin *î* are, deci, aceeași stabilitate și putere diferențială ca și toate celelalte șase vocale, fiind una singură ca imagine (care permite producerea ei de către cineva și recunoașterea ei în vorbirile celorlalți) în scoarța cerebrală a vorbitorilor de română, iar variațiile ei sînt chiar mai puține în actele de vorbire concrete decît ale celorlalte vocale. În plus, ortografia unei limbi literare își selectează și legiferează, pentru varianta ei scrisă, inventarul de simboluri grafice pentru sunetele tipice nu după originea acestora din urmă, ci după *gradul de funcționalitate*, ca rol în comunicarea efectivă. Apoi, cum litera este un semn (simbol) pur convențional în raport cu sunetul pe care îl substituie, nefiind condiționată de natura acestuia (și nici invers), se cuvine ca într-o ortografie modernă stabilizată prin tradiție și imperativitate unul și același sunet să fie marcat printr-unul și același semn grafic.

În lumina celor de mai sus, „atacul” așa-zis reformator al Academiei Române numai împotriva bietei vocale *î*, cu prescrierea (pe care o dezavuează pînă și rebusiștii, mai nou, integramiștii, ca și dezlegătorii) pentru ea a două veștminte grafice, cînd *î*, cînd *â*, este de înțeles (dacă s-a făcut din rațiuni politice post-comuniste), dar și, mai ales, de neînțeles (dacă s-a vrut întemeiat pe considerente științifice), prin urmare, de condamnat și de respins în ambele cazuri.

Proiectul academic ar fi justificat din perspectivă etimologică doar dacă ar fi fost consecvent, în sensul de a impune litera *â* acolo și

numai acolo (deci peste tot) unde vocala dată provine dintr-un *a* (ca în *lână*, *câmp*, *câine*, *mână* etc), la alte surse ale ei recomandîndu-se litera *î* (*rîpă*, *urî*, izvorul fiind *i* latin; *fînaț*, *vînă*, *curînd*, cu sursa *e* latin prin faza intermediară a românescului *ă* etc.). Din (ne)fericire, vorbitorii de limba română, ca și străinii, cînd scriu românește, nu reflectează la și nici nu cunosc originile unui sau altui sunet. A le impune pentru una și aceeași vocală două notații, fără motivări de necesitate, este antididactic, știut fiind că limbajul scris se însușește exclusiv pe calea instrucției, dar, evident, pe baza celui oral. A obliga la scrierea *a urî*, dar *urând* (o simplă formă a verbului, nu cuvînt distinct) mai înseamnă a leza simțul gramatical al vorbitorilor, care are nevoie de regularitate, de simetrie în mînuirea cuvintelor ca unitare în toate manifestările lor formale diferite.

Evenimentul, nr. 1353, 19 ian. 1996, p. 11

ESTE RAȚIONALĂ NOTAREA ACELEIAȘI VOCALE PRIN DOUĂ LITERE?

În proiectul unor îndreptări ale ortografiei românei literare actuale, semnat la 31 ianuarie 1991 de M. Drăgănescu și devenit la 4 octombrie 1991 Hotărîre a Academiei Române, hotărîre luată sub încă aceeași președinție, se spune clar: „Literele *â* și *î* corespund aceluiași sunet...” (Anexa 1). Aceeași formulă reapare în faimoasa hotărîre… octombristă (’91), de data aceasta în textul (tot la Anexa 1) atribuit „Regulilor «Sextil Pușcariu» aprobate de Academia Română în anul 1932”. Deci, proiectul din 1991 își arogă o formulă din 1932 reprodusă aidoma, fără a fi citată sursa. Cînd aceasta e pomenită ca autoritate interbelică mult mai... autoritară decît cea postdecembristă („anul zidirii” 1989, un fel de „ab urbe condita”), Hotărîrea dată (chiar votată de Academie pe 18-19 decembrie 1991, „în ciuda numeroaselor obiecții și proteste ale specialiștilor”!) uită să spună publicului larg că subregula b) din 1932 este reproducerea textuală a celei din 1904. De fapt, neconsultînd sau ignorînd opiniile specialiștilor, conducerea Academiei din 1991 nici n-a amendat formula dată, conform căreia „tot *î* scriem și în corpul cuvintelor – nu numai la începutul și sfârșitul

absolut al lor, potrivit regulii a) – cînd, prin compunere, *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neîmpăcat*, *neîndurat*, *neînsemnat*, *preaînălțat*, *preîntîmpinat*... Vom scrie *într'însul*, dar *dânsul*". Din 1904 și 1932, teoria și studierea practică a formării cuvintelor pe terenul limbii române (prin resursele, potențele, modelele și procedeele ei interne, proprii, adică nu prin împrumuturi din limbi străine) au evoluat destul, pentru ca în cazurile citate să nu se mai poată vorbi de *compunere* (vezi secvența subliniată, din citatul de mai sus), ci de *derivare* (cel mult, formații ca *preaînălțat* etc. ar putea fi admise drept compuse, și nu derivate). Deci, formula din „ediția" I (1904) și a II-a (1932) trebuia... reformulată, în pas cu achizițiile lexicologiei românești. Mai subtilă pare propunerea în secvența ei: „Vom scrie *întrînsul*, dar *dânsul*." Etimologism? Unificare grafică a aceluiași cuvînt (*îns(u)*, *însă*, proveniți ca moștenire, dar cu prefaceri fonetice, din latină (populară): *ipsu*, *ipsa*, existent în *însumi*, *însămi* etc., în *dînsul*, prin sudura prepoziției *de* cu *îns(u)* + articol, și „fix" cu prepozițiile *către*, *întru*, *printru*)? Dimpotrivă, atac la familii lexicale, la unitatea (și „vizuală") a formelor aceluiași cuvînt și altele. Pe de altă parte, este vorba de fetișizarea poziției sunetului în cuvînt: unul și același sunet ar trebui scris într-un fel la începutul și sfârșitul cuvintelor și altfel în poziție interioară, ca în așa-zisele compuse de mai sus. Eclectism cras, căci nu se respectă nici principiul etimologic (latiniștii erau mai consecvenți la vremea lor, cînd scriau, ca în *Lexiconul budan* din 1825, vocala *ă* în 6 feluri: *ă*, cînd provenea dintr-un *a* neaccentuat, ca în *căra*; *â*, cînd se afla sub accent, ca în *cumpărâ* (perfect simplu); *ĕ*, în *mergĕtoru*, fiindcă infinitivul are *e*: *a merge*, iar *ă* e aton; ca *ê*, sub accent: *adevêru*, *vêdu*; *ŏ* în silabă atonă: *dupŏ* „după"; *ô* sub accent: *fôră*, *côtră*, sau cînd scriau vocala *î* în 3 feluri: *â*, în *câmp*, *ê* în *jurămênt* și *î* în *rîpă*), dar nici principiul fonetic (căci alte vocale se rostesc în mult mai multe variante decît *î*).

De fapt, inițiativa academică, bruscă și agresivă, s-a vrut o „destalinizare" a reformei ortografice din 1953. În loc să se desovietizeze, să se decomunizeze țara, mentalitatea, viața etc., asaltul s-a îndreptat spre ortografie, care tocmai ea își îndeplinea cu succes menirea de a fi stabilizatorul limbii naționale literare scrise, cu influențe uniformizatoare asupra rostirii literare, aceasta încă vulnerabilă (prin amestecul unor rostiri regionale, populare, familiare etc.). Nesinceritatea Hotărîrii în discuție rezultă și din punctul 2, alineatul a) al ei: „menținerea regulii absolute (numai *î*) din 1953 ar însemna obligativitatea scrierii

cuvintelor *România*, *român* și a celor derivate (nu cumva: „compuse”, ca în *neromân*?) cu *î*, deoarece nu există *nici un act normativ* (subl. ns.) de stat și nici o hotărîre a Academiei Române pentru aceste excepții”. Să nu fi cunoscut în 1991 Prezidiul Academiei Române „îmbunătățirea normelor ortografice” aprobată în 1965 de către Prezidiul Academiei R.S.R.: „În conformitate cu noile norme ortografice, se reintroduce în alfabetul limbii române litera *â* (*Â*) care se va folosi în scrierea numelui propriu *România* și a tuturor cuvintelor din aceeași familie (*român*, *românesc* etc.)”? (Vezi *Îndreptar ortografic*, *ortoepic și de punctuație*, Editura Academică, 1965, ed. a IV-a, 1983 etc.). Se omite, cumva, această hotărîre pe motivul că ea coincide cu începutul „epocii Ceaușescu”? Sau „desovietizarea” nu înseamnă, în primul rînd, „deceaușizare”?

Vom arăta cititorilor toate sursele vocalei *î* în română, pentru a infirma opiniile mai vechi, depășite (dar la care a aderat dl. Drăgănescu), despre izvorul slav al ei, după cum vom comenta „estetica” lui *â* și „urîțenia” lui *î*, invocate, de asemenea, de către domnia sa.

Evenimentul, nr. 1358, 26 ian. 1996, p. 11

DE CE *Î* LA ÎNCEPUT ȘI SFÎRȘIT DE CUVÎNT, IAR ÎN INTERIOR *Â*?

Răspunsuri motivate rațional la această întrebare privind temeiul hotărîrii academice din 1991 nu s-au dat și, credem, nici nu pot fi date.

În proiectul d-lui academician M. Drăgănescu se critică, cu deosebire, reforma ortografică din 1953 pentru anumite pasaje privind adaptarea alfabetului latin în lumina tradiției scrisului româno-chirilic și, mai ales, afirmația că „deprinderile grafice de origine chirilică (slavă) își au justificarea în realitatea fonetică românească, influențată de fonetica slavă”. Renunțarea la litera *â*, din 1953, este calificată drept „o unanimitate tipic socialist-stalinistă, de ordin politic, impusă prin procedurile unui partid totalitar”. E de precizat, pentru publicul nespecialist, că preferința pentru litera *î* în locul literei *â* s-a manifestat cu cel puțin jumătate de secol înainte de comunizarea

României și că, după cum au stabilit specialiștii, „soluția 1953 a fost din 1940, de la Societatea Profesorilor de Limba Română din București, care numai comuniști, slavofili, sovietofili nu puteau fi numiți”, deci că reforma din 1953, de eliminare a grafemului *â*, printre altele, a fost, necesară în primul rînd pentru că „vechea ortografie, din 1932, nu fusese generalizată, nu fusese aplicată în toate publicațiile, nici în perioada interbelică și cu atît mai puțin după 1944, cînd se manifestau în publicistica noastră diferite tendințe”. (Mioara Avram, în *Ortografia limbii române*. *Trecut*, *prezent și viitor*, Iași, 1992, pp. 101, 102).

Mai trebuie subliniat că influențe slave de natură fonetică, cîte au fost, sînt neîndoielnice, dar ele s-au produs în perioada de încheiere a formării limbii române (sec. VIII – IX/X) și nu au afectat limba română literară, constituită abia din sau după sec. al XVI-lea. În al doilea rînd, scrierea limbii române cu alfabet latin nu a putut fi orientată după tradiția notării ei în alfabet chirilic decît în sensul victoriei principiului fonetic împotriva celui etimologic; altfel, nu s-ar fi produs în veacul trecut, cu prelungiri pînă în 1953, un veritabil „război ortografic”. Alfabetul „civil” sau de tranziție, cu amestec de slove chirilice și litere latine, practicat și în publicațiile lui I.H. Rădulescu, Gh. Asachi ș.a., alfabet în care „conviețuiau” tolerant, pașnic, semne din cele două alfabete, a pregătit, de fapt, nevoia eliminării totale a celui chirilic.

Între motivațiile proiectului, dl. acad. M. Drăgănescu invocă și unele opinii despre aspectul estetic al lui *â* și *î*; la dezbaterile din 1929 în vechea Academie, G. Murnu afirmase că „litera *â* e frumoasă în deosebire de *î*. Să căutăm a micșora pe cît posibil, cel puțin prin scriere, acest sunet slav în limba noastră.” Principiul *eugrafiei* (să-i spunem așa după modelul termenului *eufonie*, care vizează, chipurile, ceea ce e plăcut auzului, respectiv, ochiului, în comunicarea orală și cea scrisă) este profund subiectiv și nu poate cîntări în stabilirea normelor ortografice. Dimpotrivă, cineva ar putea susține că grafemul *î* este mai „zvelt”, mai vioi, mai „luminos” față de *â*, care, cu spațiul pe care îl include, sugerează ceva apăsător, „bătrînesc”, tip temniță etc. De altfel, proiectul citează și opinia lui C. Rădulescu-Motru, cum că „pronunțarea sunetului *î* e sigură (nu e ca-n cazul diftongilor „ia”, „ea”); a-l scrie cînd *î* cînd *â* e deci inutil...”, de preferat fiind litera *î*, „pentru că întru nimic nu e mai plastic *â* decît *î*”.

Însă părerea lui G. Murnu despre originea exclusiv slavă a vocalei *î* din română este falsă, iar cine o preia, fără a-i consulta pe specialiști, pentru a o face publică, se descalifică. Este ca și absolut sigur că

vocalele de timbru *ă* și *î* sînt de proveniență autohtonă, dar originea fiecăreia din ele, cum vom arăta, este atît de eterogenă, încît dispare orice rațiune de a impune la inițială și în finală *î* (în *înger* sursa lui este un *a* latin!; în *urî* sursa e latinul *i*) și *â* în interior (*chiorâș*, *mohorât*, *gât*, *bâldâbâc*, *pârâș* etc). Toate aceste surse vor fi precizate, în fine, în partea următoare (și ultima).

Evenimentul, nr. 1359, 27 ian. 1996, p. 23

„VARIAȚIILE" ȘI ORIGINILE VOCALEI *Î* ÎN ROMÂNĂ

Foneticienii au notat, în graiurile daco-românе, vocala *î* ca centrală (produsă în zona de mijloc a cavității bucale) și închisă (cu mușchiul limbii ridicat cît mai mult spre cerul gurii) în rostirea muntenească (și literară), de pildă, în *cînd*, apoi un *î* tot închis și central, dar articulat mai în față (deci ceva intermediar între *i* și *î*), ca în ardelenescul *rîu*; o variantă de *î* se obține din *ă* final neaccentuat în graiurile moldovenești, ca în *fatâ* (ceva între vocala *ă* și vocala *î*). Practic, este vorba de o singură variantă, cea ardelenească, ca și insesizabilă la auz (*â* din Moldova este o variație a lui *ă* și nu a lui *î*). În schimb, vocala *a* cunoaște cel puțin 3 varietăți, *e* – 6, *o* – 2, *ă* tot 2, *u* – 2, (nemaivorbind de realizarea lui *o* la inițială ca diftong: *ŭom* etc.). Ca rostire, *î* este, poate, cea mai unitară vocală și nu oferă rațiuni fonetice de a fi scrisă în două sau mai multe feluri (*î* și *â*).

Atunci, „celebra" de acum regulă de a se scrie *î* la început și la sfârșit de cuvînt, și *â* (cu excepțiile arătate) în interior se va fi bazînd pe niscaiva rațiuni etimologice, apte de „a spori" în ochii străinilor latinitatea limbii române? Să vedem, dară, sursele vocalei *î*, atît de mediatizată în „năpasta" ei de a fi obligată să poarte două straie.

La inițială de cuvînt, sunetul vocalic *î* provine: 1) din *i* latin (+*m*): *îmbăta*, *îmbrăca*, *îmbuca*, *împăca*, *împărat*, *împărți* ș.a.; (sau +*n*): *în*, *înălța*, *închina* ș.a.; 2) dar și din *a* latin (+*n* sau +*n*, *m*+*consoană*): *înger* (< *angelus*); *îmbla* (< *ambulo*), mai tîrziu *umbla*; *înel* (< *anellus*), mai apoi *inel*; *înemă* (< *anima*), apoi *inimă*; *Îndrea* (< *Andreas*), mai tîrziu *Undrea*; *îngust* (< *angustus*); ș.a.

În poziție internă, *î* are și mai multe surse: 1) latine: a) *a* (+*n*); *lînă* (< *lana*); *cîmp* (< *campus*); *mînă* (< *manus*) etc.; b) *i*: *rîpă* (< *ripa*);

rîu (< *rivus*) ș.a.; c) *o*: *fîntînă* (< *fontana*); d) *u* (+*n*): *osînză* (< *axungia*); *încă* (< *unquam*); *rîndunea* (< *hirundinella*) etc.; e) *e* (+*n* sau altă consoană): *vînt* (< *ventus*); *tîmplă* (< *templa*); *vînă* (< *vena*); *fîn* (< *fenum*); *frîu* (< *frenum*); *curînd* (< *currendo*) etc.; 2) slave: a) *o* nazal: *oblînc*, *dîmb*, *zîmbi*; b) *e* nazal: *rînd*, *sfînt*; c) sonantele *r* și *l*: *bîrlog*, *stîlp*, *pîlc*; d) *y*: *hîrleț*, *rîs* „linx"; 3) turcă: *cadînă*, *catîr*, *calabalîc*, *satîr*.

În poziție finală *î* este ulterior, el putînd proveni dintr-un *i* latin: *urî* (< *horrire*) sau în verbe de alte origini: *coborî*, *pogorî*, *doborî* etc., ori dintr-un *ă* de după accent, devenit, regional, *â*: *soacrâ*, *vacâ* ș.a.

Î inițial este tîrziu, secundar, cînd apare ca *î*-protetic în unele forme pronominale: *îmi*, *îți*, *îl*, *îi* etc. sau verbale: *îs*.

Vocala *î* mai este conținută într-un grup de cinci cuvinte cu etimologie obscură: *stînă*, *stăpîn*, *jupîn*, *smîntînă*, *stîncă*, după unele păreri, de origine traco-dacă, după altele, latină, iarăși după altele, slavă. Oricum, se constată că sunetul *î* nu poate fi atribuit vreunei influențe slave, specialiștii constatînd că *î* românesc nu e identic cu *î* din rusă sau *î* din turcă, acestea din urmă fiind mult mai închise și mai posterioare ca cel dintîi. Izvorul cel mai bogat al vocalei *î* îl reprezintă elementele latine moștenite, ca și dezvoltările fonetice ulterioare ale acestora, împrumuturile slave sau turcești doar sporind numărul cuvintelor ce conțin acest sunet. O. Nandriș (*Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, pp. 53-54) crede că „originea dacă (de substrat) a acestei vocale poate fi demonstrată: ea poate proveni în română din orice vocală, dar numai în anumite condiții fonetice precise; prezența sa într-un anume număr de cuvinte de origine necunoscută și în care nu mai sînt date aceleași condiții o trădează ca o supraviețuire în limba asimilatoare (latina dunăreană) a unui fonem [=sunet-tip] din limba asimilată (daca). Dincolo de această origine directă, frecvența lui *î* a fost augmentată în română grație bazei de articulație velarizante pe care i-a imprimat-o substratul."

Așadar, cele două veștminte pentru această vocală, unitară fonetic, ne-slavă (deci, necomunistă) ca origine, nu acoperă toate sursele ei și se aplică în raport cu acestea, arbitrar, ca *î*, acolo unde izvorul este *a* și ca *â*, acolo unde el este *i* etc. Nefiind mai informativă (în textele scrise) și nici mai estetică decît „zveltul", „luminosul" și „săltărețul" *î*, litera *â* (exceptînd familia lexicală *român*) nu se justifică la această eterogenitate de surse și la nevoia, capitală, a ortografiei de a fi unitară și rațională.

Evenimentul, nr. 1364, 1 feb. 1996, p. 11

„TUSEA ŞI JUNGHIUL" ÎN ORTOGRAFIA... DRĂGĂNESCIANĂ!

Se vede că „reformatorului" (-lor) din 1991 nu-i (le) era suficientă împestriţarea vizuală a unei ortografii care funcţiona din 1953 încoace (în ciuda sau şi graţie adaosului din 1965) în mod dacă nu ireproşabil, cu siguranţă eficient. Atentatul urma să deregleze nu numai unitatea şi stabilitatea, claritatea şi armonia reprezentării grafice a sistemului fonetic, redus la sunete-tip, al limbii române, ci şi rigoarea şi continuitatea sistemului morfologic.

Cum s-a văzut, „anticomunismul" cîrpelii reformatoare din 1991 este fals şi nesincer. Dacă n-ar fi deruta şi stricăciunile produse învăţămîntului, culturii, situaţiei lingvistice a românilor din ex-U.R.S.S. şi de aiurea, această pseudoreformă nici n-ar trebui luată în seamă: limba română este, ca sistem şi structură, ceea ce este, latină ca origine, romanică ca familie şi apartenenţă, cu o individualitate bine conturată prin asimilarea creatoare în ea a tot ce i-a impus mediul carpato-balcanic în care s-a format şi a evoluat. Nici cînd s-a scris, secole de-a rîndul, cu alfabet chirilic sau cu altele, aceste veşminte grafice nu au putut schimba cu ceva fondul latino-romanic esenţial al românei vorbite. Este ca şi cum un individ s-ar fotografia în diverse unghiuri, poziţii etc., el rămînînd, în ultima instanţă, acelaşi.

În cazul formei verbale *sunt*, preconizată ca preferabilă formei de pînă acum *sînt*, ignorarea sau, mai degrabă, necunoaşterea istoriei limbii române sînt evidente. Este ştiut că în moştenirea verbului din latină s-au produs numeroase mutaţii, pierderi, nivelări, inovaţii în română şi că, în această privinţă, verbul *a fi* este nu numai cel mai neregulat ca flexiune, dar şi cel mai întrebuinţat (el avînd valori morfologice multiple). Combinînd în el moşteniri din două verbe latine, *esse* şi *fieri*, verbul *a fi* la indicativ prezent nu se poate explica nemijlocit şi total din formele respective latine. Limba română a trebuit (ca şi alte limbi romanice) „să facă faţă" acţiunii destructive a foneticii, care, în latina populară mai ales de prin şi de după sec. al III-lea e.n., a dezorganizat declinarea numelor (a substantivelor, adjectivelor, pronumelor şi numeralelor) şi conjugarea verbelor. De altfel, verbul *esse* era deja din latină un verb neregulat, situaţie moştenită şi în română.

Cum, însă, morfologia este compartimentul cel mai sistematizat al oricărei limbi, „căsuţele" rămase goale la un moment dat cerîndu-se

„umplute” pentru simetrie, echilibru şi bună funcţionare, româna a recurs, în compensaţie la dezordinea provocată de fonetică, la transferuri de forme şi valori latine, ca și, mai ales, la creaţii analogice.

Din formele de indicativ prezent din latină, *sum*, *es*, *est*, *summus*, *estis* şi *sunt*, s-au perpetuat direct în română doar forma de persoana I singular (*sum* > *s*, folosită împreună cu un pronume: *eu-s*, *eu mi-s* etc. sau „sprijinită” prin vocala adăugată *î*, deci *îs*: „Eu *îs* academician.”) şi forma de persoana a III-a plural (*sunt* > *s*: „Ei nu-*s* acasă.” sau „Ei *îs* nişte...”). Formele de pers. I şi a II-a pl. (*summus* şi *estis*) nu s-au conservat în română. Aşadar, în româna comună (sec. VII-X/XII), ca şi în dacoromâna mai tîrzie, *sum* (pers. I sg.) şi *sunt* (a III-a pl.), prin „ciuntire” fonetică, au ajuns la *s*, „întărindu-și” corpul fonetic debil, la nevoie, prin *î* (*îs*).

Este limpede şi pentru un profan că formele, omonime, (eu) *sunt* şi (ei, ele) *sunt* sînt creaţii tîrzii în interiorul limbii române, dar nişte creaţii culte, savante, datorate latiniştilor, care, în efortul lor nobil de a apăra prigonirea politică a românilor (ardeleni şi nu numai), au recurs şi la argumentul apropierii maximale a românei de latină, spre a i se arăta originea şi „nobleţea”. Însă, pînă la această intervenţie conştientă a Şcolii Ardelene asupra unui segment al morfologiei, româna vorbită îşi recrease, prin analogie, formele pierdute și-şi umpluse golurile, intolerabile în utilizarea atît de frecventă a verbului *a fi* (fie ca predicativ, fie copulativ): pe baza lui *este* (< *est* + *-e*, după modelul *creşte*, *merge*) s-a creat *eşti* (< *est* + *-i* > *eşti*). Pentru (*ei*) *sînt* s-a preluat forma de conjunctiv prezent latin *sint*, devenită (după modelul *tacunt*, *dicunt*) *sintunt* > *sîntu* > *sînt*. Tot analogic, după un model ca *facem*, *faceţi*, *fac*, s-au creat formele (*noi*) *sîntem*, (*voi*) *sînteţi*, care au înlocuit mai vechile forme româneşti *semu*, *seţi* (confundate cu formele de conjunctiv).

Nu se poate demonstra că formele cărturăreşti *sunt*, *suntem*, *sunteţi*, *sunt* ar avea vreo prioritate în istoria limbii române asupra celor populare sau că ele s-ar fi impus ca frecvenţă mai mare, graţie limbii literare, asupra celor străvechi, populare, generale şi „legitime”. Diversiunea academică se dovedeşte, astfel,... totală.

Evenimentul, nr. 1366, 3 feb. 1996, p. 23

RAȚIUNI „CIBERNETICE” ÎN „REFORMA” DRĂGĂNESCU?

Puțină lume va fi reținut că într-un interviu acordat ziarului „România Liberă” (nr. 899/18.03.1993, p. 2) dl. M. Drăgănescu, pe atunci președinte în exercițiu al Academiei Române, își motiva decizia (proiectul) de „remaniere” a ortografiei din 1953 prin pretenția – universalistă – că numai *informaticienii*, preocupați de „limbajul natural pentru problemele inteligenței artificiale” pot avea „o viziune generală asupra filosofiei limbajului”, căci lingviștii, „deși buni din punct de vedere științific”, sînt „foarte tehnicieni”. Lăsînd (deocamdată) deoparte pasajul – maximal ambiguu? – despre „războiul” dintre *â* și *î*, ca „depolitizare a politizării” (cui?), din același interviu, după noi, o afirmație clar politizantă, iertînd, apoi, tautologia din citatul de mai sus (căci filosofia este, deja prin definiție, o „viziune generală”... întreagă, iar a avea „viziuni generale” asupra filosofiei, fie ea și numai a limbajului, înseamnă super- sau meta-filosofie), să ne oprim asupra acestei motivații „panfilosofice” a reformării ortografiei.

Firește, lingviștii nu se ocupă (nici nu au nevoie, la rigoare, nu au nici competență) de „inteligența artificială”, care, în treacăt fie spus, nu contează pentru comunicarea în limbi naturale, omenești, care sînt ca atare, tocmai pentru că au în spate o tradiție, o istorie („inteligența artificială” nu se poate... învăța!). Ei se ocupă, printre altele, de extragerea în limbi reale (ale oamenilor reali și ale comunităților reale!) a diverselor structuri, adică a rețelelor de relații, multiple și complexe, care asamblează și opun unitățile oricărei limbi (sunete, părți de cuvînt, cuvinte, îmbinări de cuvinte etc). Există și o structură statistică, probabilistică, în limbă. Informaticienii se ocupă de mult de ea, întrucît limbajul natural uman este cel mai complex, cel mai bogat, cel mai „elastic” sistem de stocare, înmagazinare, elaborare, prelucrare și transmisie a comunicării. Aceste procese contează pentru vorbitori, întîi de toate, în chip pragmatic ca utilitate pentru interpretanți (utilizatori, producători, transmițători și beneficiari ai informației) ai textelor (mesajelor, enunțurilor, comunicărilor).

În cazul textelor scrise, este ca și stabilit că la percepția vizuală a elementelor textului (litere și grupuri de litere) are loc o recodare a informației obținute prin analizatorul optic (ochiul) în informație bazată pe codul sonor (fonic, vocal). Altfel spus, la lectură, semnalele

grafice – chiar și la lectura silențioasă – se identifică, prin convertirea lor, în sonanță, în semnale fonice, asociate cu înțelesuri, căci numai așa „segmentele scrise se transformă din realități vizual perceptibile exclusiv în forma lor, deci *monoplane*, în unități inteligibile, deci *biplane*”; în scris cititorul ia contact numai cu simbolurile grafice (corespondente ale sunetelor) cărora el le asociază sensurile, obținînd unitățile semnificative, întocmai celui care scrie (I. Iacoban, V. Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 61). Mai e stabilit că nu poate fi gîndită o noțiune fără a o „rosti” mental într-o limbă sau alta, deci, că „pronunțiile mentale” acompaniază descifrarea grafemelor (literelor) și asamblurilor lor (logogramelor).

Cerusem de acum 3 ani (în revista „Neamul Românesc”, Iași, 1993, nr. 3, p. 3) ca informaticienii să ne demonstreze gradul de informativitate a literelor *â* și *î* (mental și fiziologico-acustic, același sunet), după cantitatea de informație conținută în și transmisă de fiecare, informația nedeterminată fiind *entropie*, cea de prisos, superfluă, fiind *redundanță*. Nu ni s-a răspuns. O vom încerca noi înșine, invitînd pînă atunci cititorii să încerce ei înșiși să afle ce cantitate de informație obțin de la literele *â* și *î* dintr-un text oarecare (de pildă: „Înnebunit de scârbă și pornit spre a urî urâtul din oameni, el înmână șefului cererea de amânare a înmânării preavizului”).

Pînă la răspunsul – așteptat în continuare – al d-lui academician M. Drăgănescu, să-l informăm despre încă o constatare a lingviștilor „foarte tehnicieni”: „Dacă ne referim la textele scrise, ultimele cercetări au ajuns la concluzia că redundanța lor este aproximativ aceeași în multe limbi de circulație, atingînd un procentaj de aproximativ 70-80 la sută, ceea ce înseamnă că din 100 de litere ale unui text într-o limbă oarecare, se pot «ghici» circa 70-80 (cu condiția, evident, a cunoașterii fluente a acelei limbi). Deci, dacă presupunem că, de exemplu, sistemul grafematic al românei ar avea 32 de litere, ar însemna că fiecare literă (în condiții nonredundante) să transmită o informație maxim egală cu logaritm în baza 2 din 32, deci 5 biți de informație. În realitate însă, diferitele restricții ale folosirii alfabetului, precum și previzibilitatea crescută a selectării literelor în diverse poziții ale textului determină scăderea cantității de informație de la 5 biți la un singur bit.” (*op. cit.*, p. 65).

N.B. Cerem scuze cititorilor pentru terminologia de specialitate folosită; ne-a impus-o interviul pomenit la început. La rigoare, o vom explica.

Evenimentul, nr. 1393, 6 mart. 1996, p. 11

Petru BUTUC

ORTOGRAFIA, O CAUZĂ A TUTUROR ROMÂNILOR

Reforma ortografică votată la 17 februarie 1993 ni se pare că trebuia privită cu mai multă seriozitate, nu numai ca scop în sine, sub aspect ştiinţifico-teoretic, dar şi prin consecinţele aplicării ei în practică.

Credem că la ora actuală (ora marilor schimbări sociale şi politice mondiale) „patriotismul" exagerat nu este cîtuşi de puţin recomandabil. Sîntem convinşi că nu scrierea într-un fel sau altul constituie neapărat dovada că sîntem patrioţi. Mult mai importantă ni se pare preocuparea pentru o scriere corectă, care ar putea fi însuşită de majoritatea (dacă nu chiar de totalitatea) celor care vorbesc şi trebuie să scrie româneşte. În această ordine de idei, este binevenit sfatul filosofului C. Rădulescu-Motru, rostit la şedinţa Academiei Române din 31 mai 1929: „Românii, fiind un popor tînăr, care are nevoie de a progresa repede, trebuie să se folosească de un instrument simplu şi uşor".

Într-adevăr, simplu şi uşor a fost pentru noi, basarabenii, alfabetul latin readus pe meleagurile noastre în 1989 şi mare a fost bucuria revenirii latinităţii scrierii. S-au bucurat chiar şi cei care la început aveau rezerve, fiindcă scăpasem cu toţii de semnul moale, de *i* scurt, scăpasem de cazurile de neredare grafică a vocalelor *e* şi *i* în unele cuvinte precum *ceapă*, *ceas*, *ulcior*, *picior* ş.a., care, în pofida faptului că sunetele *e*, *i* se pronunţau şi se auzeau destul de bine, se scriau fără marcarea acestor semne. Ne-am bucurat în '89 fiindcă, odată cu alfabetul slav, a plecat şi scrierea prin apostrof a unor ortograme. La drept vorbind, acea ortografie „chirilică" pentru limba „moldovenească" ne prezenta permanent ca pe un popor incapabil de a scrie corect.

De aceea, considerăm că aplicarea hotărîrii din 17 februarie 1993 are şi implicaţii care depăşesc nivelul problemelor interne. Noi, basarabenii, avem destule dificultăţi şi dacă la ele se vor mai adăuga şi cele generate de propunerea de a folosi două grafeme pentru un singur sunet (*î*), cu toate excepţiile ei, aceasta va fi o altă povară pentru noi. Acceptînd decizia Academiei Române din 17 februarie 1993, am putea uşor zice că am scăpat în '89 de dracul şi acum dăm peste tată-său.

Mari personalităţi ale lingvisticii naţionale (precum Mioara Avram, Dumitru Irimia, Stelian Dumistrăcel, Ion Coteanu, Eugen Coşeriu şi alţii) au demonstrat pînă acum, cu lux de amănunte şi cu argumente, absurditatea reformei ortografice din 17 februarie 1993. Utili-

zarea lui *â* în corpul tuturor cuvintelor (iar nu numai în cazul cuvîntului *român*) mimează etimologia latină a limbii noastre, fără însă a o şi proba. Dacă în unele cuvinte de origine latină ca *pîine*, *cîine* ş.a. litera *â* (*î* din *a*) este etimologică, întrucît provine din *a* latinesc (*panem* > *pâine*, *canem* > *câine*), *â* nu este etimologic în cuvinte de aceeaşi origine, cînd are corespondente vocalele *e*, *i*, *o*, *u*: *ventus* > *vînt*, *monumentum* > *mormînt*; *ripa* > *rîpă*, *rivus* > *rîu*; *fontana* > *fîntînă* etc.

Este evidentă, apoi, inconsecvenţa grafemitică la conjugarea verbelor de tipul *a urî*, *a hotărî*, *a coborî* la perfectul simplu: *urâi*, *urâşi*, dar *urî*; *hotărâi*, *hotărâşi*, dar *hotărî*; *coborâi*, *coborâşi*, dar *coborî* etc.

În ce priveşte evaluarea opţiunii în cazul regulii de scriere a unor forme ale verbului *a fi*, aceasta este relativ simplă în măsura în care nu afectează decît trei forme (*sînt* – *sunt*, *sîntem* – *suntem*, *sînteţi* – *sunteţi*), iar implicaţiile schimbării privesc numai raporturile dintre grafie şi pronunţare. Este ştiut doar că numărul vorbitorilor de limbă literară şi de limbă populară care pronunţă *sînt* este considerabil mai mare decît al celor care pronunţă *sunt*. Dintotdeauna românii au rostit *sînt* şi nu *sunt*, forma *sînt* fiind cea etimologică autentică, provenită din latina populară.

Trebuie menţionat că argumentele nu se termină aici, iar decizia din 17 februarie 1993 ne duce cu gîndul la versurile:

„Noi nu ne înţelegem: voi vreţi a noastră limbă
S-o înnoiţi, surpîndu-i temeiurie vechi,
Şi noua latinie, măcar de-ar fi cam strîmbă,
Vă pare totuşi cîntec, sunîndu-vă-n urechi."

(Al. Mateevici, *Unora*)

Odată, la o lecţie de limba română în grupele ruse, un student rus m-a întrebat nedumerit ce-i cu *â*-ul din subtitrarea filmelor de la Televiziunea Română. I-am explicat în spiritul deciziei din 17 februarie 1993, iar el, apropiindu-se de colegii săi, a făcut un gest cu degetul la tîmplă, zicînd ironic în ruseşte: „Ei n-au ce face! Singuri nu ştiu ce-i cu dînşii!" Au rîs ruşii din sală cu multă poftă şi ironie, dar pe mine faptul m-a îndurerat, fără să mai spun totuşi nimic, fiindcă, de fapt, au tot dreptul moral de-a face ironii pe seama noastră în această situaţie. Ei, ruşii, deşi şi-au desăvîrşit ortografia în perioada sovietică, astăzi nimănui nu-i trece prin cap să o refolosească pe cea de pînă la Revoluţia din Octombrie sau, mai mult decît atît, pe cea din timpul lui Puşkin. Totodată m-am gîndit la poporul german, care a introdus

alfabetul latin în perioada lui Hitler, dar, după căderea lui, nimeni nu s-a pornit să-l schimbe cu scrierea cu caracterele gotice. Aşa sînt popoarele lucide – răgazul paşnic îl au întru prosperare, iar nu întru degenerare. De ce oare noi, românii, trebuie să fim altfel?

Evenimentul, nr. 1371, 9 feb. 1996, p. 11

Mioara AVRAM

MEREU DESPRE ORTOGRAFIE

Mărturisesc că-mi vine foarte greu să intervin odată în plus în discuții referitoare la modificările ortografice decise de Academia Română în februarie 1993, căci am avut pînă acum numeroase contribuţii scrise şi orale (în emisiuni de radio şi la televiziune sau la manifestări ştiinţifice) în care mi-am exprimat ferm poziţia împotriva acestor modificări în sine şi a modului de impunere a lor. Nu agreez genul variaţiunilor pe aceeaşi temă în ştiinţă şi în publicistică. Dacă totuşi particip la noua dezbatere deschisă de colegii mei ieşeni, fac aceasta pentru ca nu cumva tăcerea mea în momentul de faţă să fie interpretată drept o dovadă de renunţare resemnată la lupta începută sau chiar de abdicare de la poziţia cunoscută, oricum drept un indiciu de cedare din laşitate, teamă sau/şi din oportunism.

Nu trebuie să se înţeleagă de aici că Iaşul ar fi rămas singurul centru de luptă, o enclavă disidentă. În forma de împotrivire tacită, prin ortografia practicată, el se găseşte, la nivel naţional, în compania prestigioasei edituri Humanitas şi a unor periodice ca săptămînalul „22”, cotidianul „Evenimentul zilei” sau publicaţiile Societăţii de Ştiinţe Filologice, pentru a da doar cîteva exemple, dintre cele mai notorii; cît pentru împotrivirea deschisă, printr-o critică neobosită de mare audienţă, campion naţional este un fost ieşean de formaţie filologică, George Pruteanu, cu excelentele sale emisiunii mai întîi de la Tele 7ABC şi acum de la ProTv. Iaşul a fost şi este însă centrul cel mai activ şi cel mai unitar în această privinţă.

Redacţia ziarului „Evenimentul” merită duble felicitări: pentru ortografia pe care o utilizează şi pentru găzduirea discuţiei în curs de desfăşurare, care este menită să lămurească un cerc mai larg de cititori asupra adevărului cu privire la concurenţa istorică dintre literele *î* şi *â*, ca şi dintre formele verbale *sînt* (*sîntem*, *sînteţi*) şi *sunt* (*suntem*, *sunteţi*). Chiar dacă unele foruri vor fi iritate de această nouă campanie, iar mulţi cititori o vor socoti inutilă după trei ani de la hotărîrea Adunării Generale din 17 februarie 1993 a Academiei Române şi după măsurile de introducere în învăţămînt a modificărilor decise atunci, consider că iniţiativa ieşeană este binevenită şi că, în ciuda aparenţelor, discuţia are încă rost. Este absolut necesar să nu înceteze protestele împotriva modificărilor ortografice decise în 1993, demonstrîndu-se pe înţelesul tuturor lipsa de temei ştiinţific a acestor modificări şi falsitatea ideilor în care au fost înfăţişate. Lingviştii au datoria de a ieşi mereu în arenă şi a încerca să formeze prin mass-media un curent de opinie bazat pe o informaţie corectă constînd într-un minimum de date ale unei autentice culturi filologice. Căci tocmai pe absenţa acestei culturi filologice (în speţă, pe necunoaşterea limbii latine şi a istoriei limbii române) au contat cei care au conceput demagogica diversiune ortografică: opinia membrilor Academiei care au votat modificările şi opinia celor care le-au acceptat au fost abil manipulate mizîndu-se din capul locului pe audienţa la persoane neinformate – sau, mai rău, dezinformate – a unor aşa-zise argumente de natură să transpună o problemă de resortul ştiinţei în sfera sentimentelor şi a politicului.

Colegii ieşeni semnatari ai articolelor precedente din seria de faţă au arătat modul inadmisibil în care, în adoptarea unei hotărîri referitoare la scrierea limbii române, s-a trecut peste părerea lingviştilor (membri ai Academiei, universitari şi cercetători). În general, procedeele folosite în impunerea modificărilor ortografice în discuţie sînt cele mai întristătoare, dat fiind că pot avea bătaie lungă, denotînd întoarcerea la cele de care credeam că am scăpat. Dacă protestează împotriva desconsiderării părerii lor, lingviştii nu o fac din orgoliu profesional, ci pentru că această atitudine de înlăturare şi de discreditare a specialiştilor este periculoasă pe un plan mai larg, prin revenirea la impostură. S-a făcut caz, pe bună dreptate, de faptul că în anii stalinismului literatura română era predată la Universitatea din Bucureşti, condusă şi îndrumată pe ţară de un dentist (Ion Vitner). Cu ce am progresat însă dacă în 1993 ortografia este stabilită de un inginer, fie

el şi orto-fizician, ca preşedintele de atunci al Academiei Române, Mihai Drăgănescu? Componentul comun *orto* din denumirea domeniilor nu-i extinde competenţa asupra ortografiei!

Din păcate, nici noua echipă venită la conducerea Academiei Române în 1994 nu a înţeles să revină asupra deciziei arbitrare din 1993 sau măcar să tempereze zelul celor grăbiţi să o aplice cu forţa în instituţiile şi publicaţiile ei. În una dintre primele sale şedinţe, la 23 februarie 1994, actuala conducere a analizat modul de aplicare a hotărîrii luate cu un an în urmă şi reacţia sa la constatarea că nu toate institutele şi publicaţiile editate de Academie se supun acestei hotărâri a fost adresa-somaţie prin care unităţile nesupuse erau avertizate asupra caracterului obligatoriu al noilor norme ortografice. Revistele bucureştene „Limba română" și „Studii şi cercetări lingvistice" au reprodus de atunci în fruntea fiecărui număr adresa respectivă pentru ca cititorii lor să afle că haina ortografică în care apar acum le este impusă de forul tutelar, nu adoptată prin libera opţiune a redacţiei sau a autorilor. (Prin această informaţie corectez implicit cele spuse de dl. profesor G. Istrate în al treilea articol din seria de aici cu privire la suprimarea revistei „Limba română": ea nu a fost desfiinţată, ci continuă să apară – cu întîrzieri care au alte cauze – dar a fost silită să utilizeze o ortografie opusă celei pentru care a militat şi pentru care cel puţin o parte din comitetul de redacţie militează încă pe diverse căi, inclusiv în articole tipărite într-o formă contrară conţinutului.)

Perseverenţa în greşeala comisă de a dispreţui părerea specialiştilor este departe de a întări autoritatea Academiei Române ca suprem for ştiinţific.

Evenimentul, nr. 1372, 10 feb. 1996, p. 23

DIN NOU DESPRE *Â*

Reiau în discuţie problema care a provocat în cultura românească din secolul nostru un adevărat război al celor două litere (*î* şi *â*) fără a avea pretenţia că mai pot spune ceva nou faţă de colegii care au scris în această publicaţie înaintea mea şi faţă de ce am scris eu însămi în diverse locuri. Am mai făcut undeva observaţia că lingviştii se simt jenaţi să tot repete explicaţii sau argumente aduse de mult timp

şi de multe ori, de înaintaşi şi de contemporani români şi străini, în timp ce nespecialiştii nu au asemenea scrupule, colportînd la nesfîrşit opinii şi aşa-zise argumente pe care cunoscătorii le socotesc definitiv demontate. Poate că această rezervă exagerată a lingviştilor – bazată pe încrederea în ştiinţa pe care o profesează – a fost una dintre cauzele înfrîngerii lor de către nespecialişti. Dezbaterea de faţă poate fi interpretată şi ca o reparaţie a greşelilor tactice făcute de lingvişti, ce nu şi-au asociat la timp, într-o măsură suficientă, opinia publică, lăsînd-o pradă uşoară diletanţilor şi celor versaţi în manipulări. M-am convins şi eu că adevărurile trebuie repetate pînă la saturaţie cu atît mai mult atunci cînd ele au de înlăturat prejudecăţi vechi bine întreţinute şi efecte ale unor dezinformări recente. Un argument de altă natură pentru a scuza repetarea lămuririlor şi a informaţiilor este acela că e posibil să existe şi cititori măcar în parte diferiţi de la o contribuţie la alta, cititori mai mult sau mai puţin ocazionali care nu au cum să urmărească întreaga serie de articole şi care trebuie să rămînă cu ceva clar din fiecare articol component, dat fiind riscul ca lectura lui să fie singura în domeniu.

Reiau deci pe scurt, cu unele precizări, principalele idei care trebuie reţinute pentru a se înţelege că scrierea cu *â* în interiorul (tuturor) cuvintelor, în opoziţie cu *î* la iniţială şi la finală, este nejustificată.

1. Cele două litere, *î* şi *â*, notează exact acelaşi sunet (fonem), anume vocala /*î*/, după cum se poate convinge oricine pronunţă cuvinte ca *împînzi*, *îndîrjit* sau *tîrî*, *vîrî*, pe care Academia Română ne cere, din 1993, să le scriem cu litere diferite pentru vocala lor identică (*împânzi*, *îndârjit*, respectiv *târî*, *vârî*). Observaţi mai ales absurditatea scrierii diferite în flexiunea şi familia aceluiaşi cuvînt: *hotărî*, dar *hotărând*, *hotărârăm*, *hotărât* sau *hotărâtor*!

Precizez că din punct de vedere strict ştiinţific este îndreptăţită regula absolută din 1953 care prevedea folosirea unei singure litere pentru vocala /*î*/, eliminînd cu totul una dintre cele două litere echivalente folosite din 1904 după criterii poziţionale combinate cu unele morfologice. Generalizarea unei singure litere (*î*), stabilită atunci, a însemnat un progres al aplicării principiului fonetic în ortografia românească, reprezentînd o simplificare binevenită, apreciată ca atare de specialişti internaţionali în materie de scriere. Iată, de exemplu, ce spune cunoscutul lingvist spaniol Emilio Alarcos Llorach în capitolul „Reprezentările grafice ale limbajului" din enciclopedia *Limbajul* (*Le langage*) elaborată sub conducerea marelui lingvist francez André

Martinet (Paris, 1968, p. 563): „O ortografie tînără şi modernă este cea a limbii române, care conservă foarte puţine cazuri de polivalenţă, ultimele reforme eliminînd cazurile de poligrafie (...) Exemplele de poligrafie care se prezentau înainte între *â* şi *î* au dispărut: astăzi se scrie *î* pentru fonemul /*î*/”. Amendamentul din 1965 a făcut o concesie tolerabilă valorii relevante sub aspect etimologic sau tradiţional al literei *â* prin admiterea ei excepţională în familia cuvîntului *român* (unde i se atribuie o funcţie simbolică) şi în numele proprii de persoană, la latitudinea purtătorilor lor. În formularea din 1965 regula scrierii vocalei /*î*/ în limba română este exact aceea care fusese propusă de congresele filologilor români din 1926 şi 1927 şi votată chiar de Academia Română în februarie 1932.

2. Justificarea etimologică, de care s-a făcut şi se face caz în susţinerea literei *â*, este doar parţial reală, întrucît vocala /*î*/ din interiorul cuvintelor nu corespunde totdeauna unui *a* latinesc (exemple ca *adînc*, *lîngă*, *rîu*, *vînt* demonstrează că ea corespunde unui *u*, respectiv *o*, *i*, *e* din latină, ca să nu mai vorbesc şi de cuvintele cu alte origini); chiar acolo unde scrierea cu *â* ar corespunde unui *a* latinesc (ca în *cînta* sau *lînă*) justificarea este inoperantă pentru nespecialişti, care formează majoritatea populaţiei. Litera *â* nu este mai romanică sau mai apropiată de latină decît *î*, nu are nici o capacitate supranaturală de a evidenţia latinitatea limbii noastre. Numai cine nu ştie din cîte vocale diferite provine vocala românească /*î*/ poate crede în basmul justificării etimologice a scrierii cu *â*, în cuvîntul *rîzînd*, pe care ni se cere să-l scriem cu doi *â* (*râzând*), nici unul nu corespunde unui *a* în etimonul latinesc *ridendo*. Cît despre apropierea de latină pe care ar sugera-o litera *â* cunoscătorilor acestei limbi, prezenţa ei în *râd* îi trimite mai degrabă la etimonul lui *rad* (lat. *rado*) decît la *rideo*!

3. Justificarea prin tradiţie a scrierii cu *â* în interiorul cuvintelor nu respectă adevărul istoric în mai multe privinţe: nu numai că tradiţia invocată se limitează, de fapt, la perioada 1904-1953, cînd s-a scris oficial cu aceste două litere, dar regula formulată în 1993 nu este o autentică revenire la această tradiţie, o restaurare a regulii din 1904/1932, din moment ce reduce în mod arbitrar excepţiile ei ţinînd de structura morfologică a cuvintelor (nu se mai face excepţie de la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor pentru formele flexionare şi derivatele verbelor cu infinitivul în *-î*, deci nu se revine la grafiile interbelice *hotărînd*, *hotărîre*, *hotărîtor*). Grafiile de tipul *hotărând*, *hotărâre*, *hotărâtor* – stabilite acum într-o totală inconsecvenţă cu menţinerea ex-

cepţiei pentru compusele şi derivatele prefixale în care un *î* iniţial devine interior – nu au nici o tradiţie.

4. Scrierea cu *â* în interiorul tuturor cuvintelor, decisă de Academia Română în 1993, reprezintă o complicaţie inutilă, contrară tendinţei fireşti de simplificare care funcţionează în evoluţia oricărei ortografii şi care a caracterizat şi istoria scrisului românesc, în toate ortografiile din lume modificările se fac numai în sensul simplificării, nu al complicării, cu atît mai puţin în sensul întoarcerii de la o simplificare o data cîştigată la o complicaţie depăşită.

5. Litera *î* nu are nimic a face cu comunismul sau cu influenţa rusă şi cu intenţia de slavizare. Dacă aceste acuzaţii ar fi adevărate, ar trebui să n-o mai suportăm în nici o poziţie din cuvînt, nu numai în interior. Dar împotriva acestei aberaţii pledează faptul că scrierea cu *î* ca unică literă pentru vocala /*î*/ a fost susţinută şi practicată de mari lingvişti şi oameni de cultură care nu pot fi suspectaţi de sentimente comuniste sau slavofile.

Pentru derutarea votanţilor din Academie şi a opiniei publice s-a făcut o expunere selectivă lipsită de obiectivitate a istoricului problemei şi a opiniilor din trecut şi de astăzi, din ţară şi din străinătate, din diaspora românească şi din rîndul specialiştilor străini. Este de neconceput să se invoce corifeii lingvisticii româneşti fără a menţiona printre aceştia pe A. Philippide şi Ovid Densusianu, a căror părere nu convenea (lista omisiunilor importante este mult mai mare, cuprinzîndu-i şi pe Al. Lambrior, H. Tiktin, A. Scriban, de exemplu). De asemenea este semnificativă eludarea răspunsului dat de românistul suedez Alf Lombard la consultarea sa în această problemă.

Despre reacţiile unor specialişti din străinătate după hotărîrea din 1993 şi despre atitudinile „academice” faţă de ele s-a mai scris. Îmi permit să menţionez şi să salut totodată două reacţii recente: lingvistul olandez Wim van Eeden a publicat la sfirşitul anului 1994, la Amsterdam, un prim volum al unei ample gramatici a limbii române, în a cărui prefaţă îşi declară în mod expres opţiunea pentru scrierea cuvintelor româneşti fără modificările ortografice din 1993, iar lingvista din diaspora românească Sanda Golopenţia, profesoară la Brown University (SUA), a publicat zilele acestea la Editura Univers volumul autobiografic *Cartea plecării*, apărut cu aceeaşi ortografie neinfluenţată de hotărîrea academică de acum trei ani. Se demonstrează astfel concret care este singura ortografie pe care o recunoaşte un adevărat specialist.

În concluzie, hotărîrea Adunării Generale a Academiei Române din 17 februarie 1993 de a extinde scrierea literei *â* în interiorul tuturor cuvintelor este departe de a constitui un act pozitiv, justificat, generos, nobil, patriotic şi reparator în sens anticomunist, aşa cum a fost prezentat cu surle şi fanfare. Dacă se impune o asemenea hotărîre arbitrară, e necesar măcar să se ştie că nu are nici un temei real, să nu se preia şi să nu se transmită falsa motivaţie de care a fost însoţită.

Evenimentul, nr. 1378, 17 feb. 1996, p. 23

Ion-Horia BÎRLEANU

ORTOGRAFIA – O ȘTIINȚĂ A LIMBII

Datorită faptului că lingviştii analizează sistemul ortografic în (şi nu numai) perspectiva uşurării efortului de deprindere a normelor şi pentru că ei folosesc un ansamblu de cercetări lingvistice spre a facilita rezolvarea unor probleme de instrucţie şi de educaţie, orice cercetare ortografică poate fi socotită ca un demers de lingvistică aplicată. Aceste cercetări, analize şi dezbateri au avut dintotdeauna intenţia de a-i ajuta pe toţi aceia care vor să cunoască ortografia limbii române, pe aceia care, prin profesia lor, îşi răspîndesc scrisul în mase, ori răspund de corectitudinea formală a mesajelor scrise multiplicate, de a sprijini învăţămîntul în limba română, care are obligaţia nu numai să ofere o explicaţie globală a problemelor ortografice, ortoepice şi de punctuaţie, ci şi să deschidă dorinţa de cunoaştere şi înţelegere a acestor probleme în amănunt.

Ca urmare, şi intervenţia specialiştilor într-o discuţie (dispută) asupra inoportunităţii unor modificări ortografice „implementate" de către nelingviştii din Academia Română are ca unică raţiune nevoia unei analize mai insistente şi mai convingătoare a sistemului ortografic românesc actual, care să demonstreze necesitatea cunoaşterii directe a normelor ortografice.

Într-o epocă a dicţionarelor de tot felul, care, în treacăt fie spus, la noi lipsesc în cea mai mare parte, publicul cititor şi scriitor, mai ales, pare să fie mai puţin atras de normele codificate, ignorînd studiile şi articolele consacrate ortografiei, socotindu-le de competenţa specialiştilor şi preferind soluţiile directe ale cazurilor concrete, care par mai comode şi mai expeditive. Acest punct de vedere pare să cîştige teren şi în şcoala actuală românească.

Avantajele iluzorii ale preferinţei pentru dicţionare nu vor suplini nevoia de a şti, spre exemplu, că toate substantivele feminine terminate în -*anță*, -*enţă*, -*inţă*, indiferent dacă au sau nu şi forme pentru plural, vor avea la cazurile genitiv şi dativ, singular formele articulate în -*ei* şi nu în -*ii*, cum deseori apar chiar prin presa scrisă actuală.

Dacă prin natura ei, în acelaşi timp convenţională şi coercitivă, ortografia a provocat mai totdeauna controverse, insatisfacţii sau rezerve, rezistentă şi chiar opoziţie, este necesar să amintim că, în ultimii 50 de ani, asupra problemelor ortografice s-au pronunţat numai lingviştii. Şi nu ar fi lipsit de interes dacă am aminti selectiv numele cîtorva specialişti: R. Todoran, N. Mihăescu, I. Dănăilă, Laura Vasiliu, Luiza Seche, G.C. Rusu şi mai ales Mioara Avram, Em. Vasiliu, Ion Coteanu, G. Beldescu, Iorgu Iordan ş.a.

După Revoluţia din Decembrie ’89, nevoia acutizantă a unora de a dezminţi colaborarea cu fostul regim totalitar, nevoie ce s-a manifestat într-un raport direct proporţional cu mărimea „musculiţelor” de pe căciula fiecăruia, a determinat în mintea unor nostalgici ai trecutului şi reprezentanţi tipici ai mentalităţii „omului nou, multilateral, specialist în toate”, predispoziţia cosmetizării chiar şi a ortografiei române, prin introducerea unor inovaţii-reinovate, neconforme cu spiritul ştiinţific şi principiile fundamentale ale ortografiei. Şi, pentru că în moda anilor postrevoluţionari, întoarcerea la epoca antecomunistă era insistent invocată, puţini fiind cei care au înţeles că soarta României, a limbii şi a poporului român, este legată de viitorul ei şi nu de trecut, au rebotezat „reinovaţiile” lor agramate cu numele „regulile Sextil Puşcariu”.

Evident, fiind maeştri în diversiune, invocarea numelui marelui lingvist român şi corelarea literei *î* cu sunete şi doctrine sovieto-comuniste au prins în publicul larg, mai mult sau mai puţin pregătit să discearnă între adevărul ştiinţific şi minciuna academică, între ştiinţă şi neştiinţă, între sinceritate şi impostură. Pe fundalul unei lipse de

cunoaştere a adevărului ştiinţific, concertată şi cu o simfonie a agresiunilor acuzatorii, chiar unii profesori au fost induşi în eroare de autoelogierea competenţei ştiinţifice a marelui fizician academician M. Drăgănescu, fost preşedinte al Academiei.

Dar caracterul pasager imperfect al acestor reglementări a determinat pe de o parte observaţiile critice ale specialiştilor, iar pe de alta nonconformismul persoanelor potrivnice constrîngerilor oficiale, care au intuit, sau chiar au înţeles, imediat insuficienta cunoaştere a sistemului ortografic şi, mai ales, a motivaţiilor lui de către cei care mai sînt încă (?) propovăduitorii „regulilor ortografice Drăgănescu". Şi au mai înţeles că, spre deosebire de alte ştiinţe, lingvistica nu a făcut compromisuri cu puterea nici în trecut şi nici astăzi, rămînînd mereu o ştiinţă a adevărului şi, prin aceasta, a viitorului.

Evenimentul, nr. 1380, 20 feb. 1996, p. 9

ORTOGRAFIA TREBUIE ÎNŢELEASĂ!

Există un moment în procesul de învăţare a ortografiei, variabil în timp după dificultatea normelor în raport cu puterile intelectuale ale elevilor. Dacă avem în vedere primele clase primare, cînd micii şcolari nu ştiu încă, şi nici nu pot fi învăţaţi, să diferenţieze un cuvînt simplu de un cuvînt compus sau de un cuvînt derivat (ultimul format uneori cu ajutorul prefixelor), explicarea inteligibilă a „normei Drăgănescu" de notare alternativă a aceluiaşi sunet cu *â* în interiorul cuvintelor şi cu *î*: a) la începutul şi la sfîrşitul cuvîntului... şi b) în corpul cuvintelor, cînd „prin compunere" (?), „*î* de la începutul cuvintelor ajunge medial...", rămîne un deziderat nerealizabil. Iar, dacă analizăm cuvintele prin care „*î* de la începutul cuvintelor ajunge medial" prin compunere, după distinsa şi competenta părere a academicianului fizician („neîmpăcat, neîndurat, neînsemnat, preaînălţat, preîntîmpinat...") menţionate în chiar *Proiectul asupra unor îndreptări ale ortografiei limbii române* (semnat: Mihai Drăgănescu) şi în *Hotărîre* (Bucureşti, 4 octombrie 1991, semnată tot: Mihai Drăgănescu), putem afirma, fără părere de rău, în spiritul gramaticii limbii române, că ini-

ţiatorii acestor norme nu au avut cunoştinţă nici măcar de cele mai elementare mijloace de îmbogățire a vocabularului nostru, dintre care amintim aici compunerea (untdelemn, floarea-soarelui, dintr-însul...) şi derivarea cu sufixe şi/sau cu prefixe. De fapt, cuvinte ca *neîmpăcat*, *preaînălțat*, *preîntîmpinat*..., invocate ca exemple de compunere, într-un proiect ortografic (sic!) şi într-o hotărîre a chiar Academiei Române, reprezintă situaţii de formare a cuvintelor în limba română prin derivarea cu prefixe (iar nu cuvinte realizate prin compunere).

Am insistat mai mult asupra acestui aspect nu numai pentru a demonstra (ca şi cum aceasta ar mai fi necesar) că inițiatorii acestui ambiţios şi costisitor proiect nu aveau nici măcar cunoştinţe elementare privind fonetica, vocabularul, morfologia şi sintaxa limbii române, ci din necesitatea de a preciza că explicarea şi înţelegerea normelor ortografice devin posibile la un prag superior de cunoaştere, cînd stăpînirea normelor se manifestă nu numai sub forma respectării lor, ci şi sub aceea a înţelegerii esenţei lor, a capacității de a fi explicate, motivate, justificate.

Abordarea învăţării ortografiei impune celui ce o face un nivel mai pretenţios al cunoașterii limbii în compartimentele ei funcţionale: grai popular, limbă literară, dialecte şi subdialecte, gramatică şi chiar istoria limbii. O materie de învăţămînt se însuşeşte în condiţii normale cînd este predată corespunzător cu particularităţile conţinutului ei. Or, în cazul „normelor ortografice Drăgănescu” preconizate de către nespecialişti şi „impuse” publicului printr-un vot academic (Oare academicienii, oameni de ştiinţă prin excelenţă, nu ştiu că rezultatele ştiinţifice nu se supun votului? Oare în Academia Română s-ar putea supune la vot şi Legea lui Arhimede sau Teorema lui Pitagora, asupra cărora să se pronunțe în exclusivitate numai istoricii și filologii?), apare o gravă încălcare, abatere sau nerespectare a unui principiu ortografic formulat şi fundamentat ştiinţific, principiul fonetic-fonologic. Acesta este principiul fundamental al ortografiei limbii române actuale, principiul care îi defineşte esenţa fără să direcţioneze în mod absolut raporturile ei cu pronunţia literară.

Ceea ce au uitat toţi eminenţii savanţi în domeniile lor specifice, sau n-au ştiut, pentru că un mare specialist nu poate fi şi agronom, medic, astrofizician etc., şi lingvist, este că ortografia stabileşte corectitudinea formală a domeniilor celor mai întinse ale scrierii, supunînd normelor ei folosirea sistemului de semne grafice adoptat, relaţiile

scrierii cu sistemul limbii, cu structura şi cu normele limbii literare, dar în primul rînd cu pronunţia. Or nimeni, în limba română, nu rosteşte două sunete *î* diferenţiate fonologie, spre exemplu, în conjugarea verbului *a coborî* la modul indicativ, timpul perfectul simplu, unde după „normele Drăgănescu” ar trebui să scriem (*eu*) *coborâi*; (*tu*) *coborâşi*; (*el*, *ea*) *coborî* şi nu *coborîi*, *coborîşi*, *coborî*, cum este corect, pentru că nu există două foneme *î* în limba română. În acest sens, cităm şi norma din *Îndreptar şi vocabular ortografic*, Ediţia a doua, revăzută şi completată de Sextil Puşcariu şi Teodor A. Naum, Editura „Cartea Românească”, Bucureşti, 1932. „Se menține vechea regulă ortografică privitoare la scrierea lui *â* şi *î*: *î* se scrie la începutul cuvintelor și la verbele în -*rî* cu derivatele lor.” Așadar „normele ortografice Drăgănescu” nu coincid cu normele Sextil Puşcariu.

Evenimentul, nr. 1381, 21 feb. 1996, p. 11

ŞTIINŢIFIC ŞI CONVENŢIONAL ÎN ORTOGRAFIE

Caracterul convenţional al ortografiei poate sugera unora ideea posibilităţii de a o fixa şi modifica în mod arbitrar sau, mai mult chiar, în mod voluntarist. Nimic mai fals, însă, ca această posibilă idee, de care s-au folosit după ’89 o serie de specialişti în diverse discipline ştiinţifice (fizică, chimie, medicină, economie ş.a.), exclusiv cele legate de lingvistică şi, mai ales, de filologie. Se cuvine să amintim aici că, în momentul în care savanţii au ajuns la concluzia că litera, ca reprezentantă grafică a sunetului, dă numai o imagine globală, aproximativă a acestuia, nu o imagine exactă și concretă, au separat noţiunea de sunet de noţiunea de literă, separare care constituie şi premiza demonstrată clar a separării Lingvisticii de Filologie, ca domenii ce studiază sistemul limbii din două perspective deosebite ale manifestării lui.

Ortografia (şi ne referim, în esenţă, la ortografia limbii române) este mai puţin arbitrară decît s-ar crede, iar capacitatea ei de a se lăsa modificată din timp în timp îşi găseşte explicaţia nu în manifestarea bunului-plac al cuiva, fie el şi specialist în fizică, ci în necesităţi de ordin lingvistic şi socio-cultural. Ortografia nu s-a supus şi nu se supune unor discuţii politice sau unor necesităţi de decolorare politică a unor

persoane ori grupuri de persoane, fie ele oricît de mari şi cu oricîtă putere politică avută înainte sau după Revoluţia din Decembrie ’89.

Ortografia se modifică numai spre a fi pusă în acord cu evoluţia limbii, a pronunţiei în primul rînd, spre a o face mai simplă şi mai uşor de însuşit şi spre a i se corecta unele inconsecvenţe. A invoca reconsiderarea principiului etimologic, fără a-l abroga pe cel fonetic-fonematic, reprezintă o formă de diversiune promovată cu argumente politice, la rîndul lor, fals construite şi dirijate spre inducerea unui sentiment de nesiguranţă privind caracterul durabil în timp al scrierii româneşti şi privind competenţa ştiinţifică a chiar marilor noştri lingvişti din trecut, de azi şi dintotdeauna. Căci, a spune că *â* reprezintă semnul grafic care arată latinitatea limbii române este la fel de fals ca a spune că scrierea vechilor cronici româneşti în alfabetul chirilic, sau scrierea cu alfabetul rusesc a limbii române într-o perioadă de tristă amintire din R. Moldova este semnul grafic care arată apartenenţa limbii noastre la un alt grup de limbi decît cel romanic. A afirma, prin urmare, că *â* este etimologic în cuvinte (luate la grămadă) ca *pîine* (lat. *panem*); *fîntînă* (lat. *fontana*); *gînd* (mag. *gond*); *sfînt* (slav. *sventu*) ş.a. înseamnă fie a comite un act de agresiune faţă de adevăr, faţă de istoria limbii române, fie, şi mai grav încă, a ignora evoluţia sistemului fonetic de la latină la româna actuală şi legile fonetice care au determinat această evoluţie, legi care au guvernat limba noastră absolut independent de sistemele politice dezvoltate vremelnic pe o parte sau pe întregul teritoriu de formare a limbii şi a poporului român. La fel, a persevera în susţinerea că *î* este de sorginte sovieto-comunistă, adus cu tancurile sovietice, este tot efectul rezultatului neinstrucţiei, al neştiinţei istoriei propriei limbi.

Ca urmare, specialiştii în domeniul ortografiei limbii române şi specialiştii în domeniul ortografiei oricărei limbi sînt foarte categorici în a considera că modificările normative privind scrierea nu pot fi subordonate unei mentalităţi retrograde, dictatoriale şi dominate de interese politice de moment. Îngreunarea însuşirii şi învăţării scrierii limbii romane este o rezultantă a neştiinţei principiului sau scopului fundamental al normei ortografice, care urmăreşte crearea unui sistem cît mai suplu şi mai simplu al scrierii, bazat pe înregistrarea tipurilor de sunete care au o funcţie distinctivă, de diferenţiere a cuvintelor şi a formelor gramaticale. Acest principiu are în vedere necesitatea de a se atribui fiecărui sunet cîte o singură literă şi să noteze prin fiecare literă o singură valoare sonoră, un anumit sunet-tip.

Ca urmare, nerespectarea acestei norme fundamentale şi notarea unuia şi aceluiaşi sunet cu două semne grafice, două litere, fapt ce nu are valoare lexicală (*mînă* şi *mână* reprezintă acelaşi sens), semantică sau morfologică, invocîndu-se argumente politice false, extraştiinţifice, nu reprezintă altceva decît efectul unui oportunism şi un model clasic de ignorare a adevărului ştiinţific, fără de care ortografia limbii române, oricîte directive coercitive ar impune-o, nu va avea nici un viitor.

Evenimentul, nr. 1382, 22 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI ISTORIA EI (1)

Complexitatea problemelor ortografiei limbii române literare nu poate fi pusă în evidență decît numai printr-o încercare de schițare a istoriei ei. Astfel, după cum se știe, primele texte românești au fost scrise în alfabetul chirilic. Și așa, timp de patru secole, din secolul al XVI-lea, pînă la jumătatea secolului al XIX- lea, scrierea limbii noastre a fost realizată cu slovele chirilice.

În primele faze ale acestei scrieri, mulțimea literelor chirilice și greutățile determinate de folosirea unor semne grafice pentru redarea specificului sonor al unor forme românești (*î*, *ă*, *gi*), au dus la folosirea a circa 43 de semne. Ca urmare, textele vechi românești scrise cu slove chirilice conțin numeroase inconsecvențe, concretizate într-un mare număr de semne grafice pentru unul și același sunet, fapt ce constituie astăzi un impediment major în cunoașterea precisă a fonetismului românesc din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Acest sistem extrem de complicat al scrierii limbii române cu slove chirilice a impus necesitatea simplificării lui.

Ca urmare, traducătorii *Bibliei de la București*, publicată la 1688, reduc cele 43 de semne la 40, iar mai tîrziu, Ienăchiță Văcărescu, în lucrarea *Observații sau băgări-de-seamă asupra regulelor și orînduielilor gramaticei românești*, reduce numărul acestor litere la numai 33 de semne.

În acest context al căutărilor formelor grafice celor mai adecvate, un rol hotărîtor îl are I. Heliade Rădulescu, care, în *Gramatica romă-*

nească, publicată la Sibiu, în 1828, reduce numărul literelor chirilice la 27, pentru ca limba română să nu mai apară, spune el, „în haine de arlechin". Heliade elimină astfel literele compuse și dubletele, propune să fie eliminate din scriere semnele de la sfârșitul cuvintelor și să nu se mai noteze accentele pe cuvinte „pentru că limba cea vie care o învață fii de la părinți, n-are trebuință de tonuri". În aceeași lucrare, Heliade pledează cu deosebită căldură pentru păstrarea ortografiei fonetice, nefiind de acord, în ciuda respectului său față de latiniștii transilvăneni, cu sistemul ortografic etimologizant al acestora: „Îndrăznesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat... Ortografia... care voiesc să o introducă scriind cu litere latinești bine ar fi fost să urmeze duhului italienesc, adică a scri după cum vorbim". Fiind adeptul scrierii „pentru fieștecare sunet cîte un semn", Heliade se întreabă: „pentru ce să nu scrim pentru cei care trăiesc, iar nu pentru cei morți?... Noi nu scrim pentru strămoșii noștri pe care i-a adus Traian aici, ci pentru contemporanii noștri ...".

Evidența adevărului stabilit de marele învățat face de prisos orice comentariu.

Și, la acestea, trebuie amintit că, pentru desăvîrșirea limbii române, el propunea înființarea unei academii, care să „purceadă" la realizarea unui dicționar și la formularea unor principii care să facă să prospere limba, să dobîndească o înfățișare modernă!

Cîțiva ani mai tîrziu, I. Heliade Rădulescu începe să înlocuiască treptat slovele chirilice cu litere latine, elaborînd un alfabet de tranziție cu slove chirilice și cu litere latine, iar în 1844, publică primul număr din „Curierul de ambe sexe", scris în întregime numai cu alfabetul latin.

Evenimentul, nr. 1383, 23 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI ISTORIA EI (2)

Scrierea mixtă a lui Heliade corespundea oarecum foneticii limbii române, ceea ce au recunoscut chiar și unii adepți ai etimologismului latinist. În acest sens, se poate aminti remarca făcută în 1867, în proiectul de reformă a ortografiei, prezentat în Societatea Academică Română, de către latinistul Gavril Munteanu: „Acest alfabet, dacă

prin formele sale cele străine n-ar ascunde latinitatea originii limbii române, nu am avea decît să-l îmbrățișăm cu ambele mîini și să-l adoptăm ca cea mai bună sistemă de a scrie limba”.

Dar, de fapt, folosirea alfabetului mixt a creat o serie de inconsecvențe ale scrierii pe care Iordache Golescu le-a remarcat și analizat în lucrarea sa *Băgări-de-seamă asupra canoanelor gramaticești*, din 1840: „Și la scriere fac oarecari deosebiri, scriind unii cu slovele cele vechi românești (*chirilice* s.n.), alții cu slovele latinești și alții prefăcîndu-le în chipul slovelor rusești, iar cei mai mulți o amestecătură din toate.”

Pentru o îndreptare a acestor neajunsuri, Iordache Golescu propune întrunirea învățaților din toate provinciile românești și „cu toții într-o glăsuire ar canonisi și gramatica și slovele obștești, silindu-se și cuvintele să le aducă și slovele să le amestece cu cele latinești... Și așa în scurtă vreme ne vom înțelege unii cu alții cei ce grăim această limbă și ce vom scrie într-un colț de loc se va auzi în toată întinderea acestei limbi.”

Se poate ușor observa cît de actuale sînt aceste considerații ale cărturarului înaintaș! Dar, dacă pentru acea perioadă de dezvoltare a scrierii și ortografiei limbii române, sfaturile lui Iordache Golescu se încadrau progresiv în tendința de pregătire a introducerii oficiale a scrierii cu alfabetul latin a limbii noastre, în toate colțurile de atunci ale românității și aveau în vedere ușurarea învățării scrierii și citirii corecte, astăzi, la peste un secol și jumătate, încercarea unora de a se abate de la acel principiu al lui Heliade, preluat de urmașii săi („pentru fieștecare sunet un singur semn”), pare de necrezut.

Și totuși, „normele ortografice Drăgănescu”, însușite cu multă nonșalanță chiar și de unii profesori de limba română, încalcă cu bună știință acest principiu fundamental, supunînd în continuare ortografia limbii române unei instabilități și unei necesități de schimbare a ei. Oare acest efort propagandistic și material de implementare a scrierii cu *â* în interiorul cuvintelor, netinînd cont că în limba română nu există decît un singur sunet *î*, nu ar putea determina, în chiar fața străinătății, impresia falsă a unei instabilități ortografice a scrierii noastre și, mai mult chiar, impresia că alfabetul latin nu are capacitatea de a reda complexitatea sunetelor românești, idee ce se vehiculează în unele sfere politice din Republica Moldova?

În această situație, se pune o întrebare firească, în spiritul principiului lui Heliade, „pentru fieștecare sunet cîte un semn”; era nece-

sar atîta efort pentru bulversarea ortografiei române, cînd toți cei care înțeleg că între *cuvînt* și *cuvânt*, *pîine* și *pâine* nu este nici o diferență și nu vor accepta falsele argumente și, prin urmare, nici falsa și greșita folosire a lui *â* în mijlocul cuvintelor?

Evenimentul, nr. 1384, 24 feb. 1996, p. 23

ORTOGRAFIA CU LITERE LATINE LA 136 DE ANI

În mod absolut, independent de momentul cînd intervin reglementări explicite cu caracter oficial, normele ortografice ale limbii preexistă în uzul scris, căci oamenii folosesc un sistem de scriere numai în măsura în care există norme de scriere. În epoca noastră, normele ortografice sînt recomandate, ele prezentînd uzul corespunzător cu sistemul ortografic preconizat și fiind cunoscute și aplicate după ce au fost stabilite și instituționalizate.

Dar drumul ortografiei actuale a limbii române literare a fost lung și anevoios. Și pentru a înțelege mai corect această apreciere, se cuvine să reamintim că la 2 ianuarie 1996 s-au împlinit abia 136 de ani de la obligativitatea publicării *Monitorului oficial* „cu litere latine și cu ortografia ce se va fixa de comisia însărcinată pentru aceasta”. Și dacă lucrările comisiei amintite nu ne sînt nici astăzi cunoscute, știm însă că la 8 februarie 1860, în calitatea sa de ministru de interne, Ion Ghica publică în același ziar ordinul prin care alfabetul latin este introdus obligatoriu în administrația publică, ordin care se repetă succesiv în mai multe numere din 10, 13, 16 și 22 februarie 1860. Iată ce conținea acest text: „Pentru a nu mai continua haosul feluritelor ortografii cu care se scriu hîrtiile secțiilor, se alătură un exemplar de prescurtare ortografică și se îndatorează toți copiștii acestui minister ca de la 10 februarie curent înainte să se conforme acestui mod simplificat în copierea hîrtiilor, căci, la din contră, cel ce va neglija a se deprinde și cu aceste puține regule, ca netrebuincios, se va depărta”.

Faptul că reforma ortografică a scrierii cu caractere latine a limbii române a fost introdusă pe cale administrativă constituie o dovadă că problema scrierii corecte a devenit, încă de la 1860, o preocupare culturală și politică curentă. Este firesc să amintim aici că pînă la această dată, scrierea cu alfabetul mixt (litere chirilice și litere latine)

a fost introdusă între anii 1836 și 1839 de I. Heliade-Rădulescu în Muntenia, de Gheorghe Asachi în Moldova și de Gheorghe Barițiu în Transilvania. Acest alfabet civil sau de tranziție va fi folosit în majoritatea periodicelor și publicațiilor noastre literare și culturale pînă în anul 1860.

În ordinul emis de Ion Ghica se constată, în primul rînd, inteligența și simțul practic al acestui cărturar, deși este de presupus că el sintetizează și concluziile comisiei însărcinate la 2 ianuarie 1860 să întocmească ortografia cu litere latine, căci sînt soluționate pozitiv multe din greutățile trecerii de la alfabetul chirilic la cel latin. Cel mai important avantaj al acestui „exemplar de prescurtare ortografică", impus ca normă obligatorie pentru toată administrația românească, a fost promovarea principiului fonetic în scrierea limbii române. Conform acestui principiu călăuzitor pentru scrierea românească, așa cum precizase, în 1828, I. Heliade Rădulescu, în *Gramatica* de la Sibiu, se avea în vedere „pentru fieștecare sunet un semn". Astfel, vocala *ă*, care se scria pînă atunci prin șase semne grafice deosebite (vom reveni asupra lor, detaliat, în viitor!), era notată prin aceeași literă ca astăzi, iar în locul celor trei semne recomandate de Eforia instrucțiunii publice din București (*â*: *câmp*, *plâng*; *ê*: *jurămênt*; *î*: *rîpă*) și a celui de al patrulea recomandat de Comisia de la Iași, întrunită la 28 martie 1859 (*û*: *mûndru*), pentru fonemul *î*, Ion Ghica adoptă o singura literă *î* (*î* din *i*), pe care o avem și astăzi și pe care, din false motive politice și de conjunctură, hotărîrea Academiei Române se ostenește inutil în a o modifica, din nou, introducînd două grafeme pentru același sunet. De asemenea, este interesant că prin același ordin, Ion Ghica recomanda și scrierea africatelor *ce*, *ci*, *ge*, *gi* și oclusivelor palatale *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* exact în aceleași forme ca astăzi.

Nu insistăm și asupra unor alte recomandări ortografice cum ar fi scrierea grupului *șt* în formele *șt* și *sce*, *sci*, sau a sunetului *ț*, scris și *tz*, ori *z*, scris și *d*, deoarece ele nu au intrat încă în obiectivul academicienilor dornici atît de mult să se întoarcă în trecutul care, oricît de progresist ar fi fost pentru acel moment, pentru prezentul și viitorul României rămîne un fapt depășit de timp și de mentalități.

Dar nu putem ignora faptul că la 26 februarie 1860, măsura impusă de Ion Ghica este reluată și întărită cu o Hotarîre a Consiliului de Miniștri, care, la punctul opt al *Regulamentului de întru al departamentelor*, stabilea că „domnii copiști sînt obligați de a scrie după ortografia otărîtă".

Desigur, se cuvine să mai amintim că la Focșani, încă din 11 iunie 1859, Comisia Centrală, alcătuită din Mihail Kogălniceanu, Ștefan Golescu, Cristian Tell, Ioan Florescu ș.a., adoptase deja scrierea cu litere latine pentru toate lucrările ei, iar în școlile din Moldova, alfabetul latin a fost introdus obligatoriu printr-un ordin al ministrului Instrucțiunii, V. A. Urechia.

Adoptarea alfabetului latin și a ortografiei cu litere latine în Principatele Unite a avut un mare răsunet în Transilvania, unde opinia publică era demult pregătită pentru scrierea cu aceste litere. Oficializarea ei, însă, din 1860 a avut unele aspecte specifice datorită predominării în Transilvania a etimologismului latinist. Asupra acestui aspect, însă, ne vom referi cu o altă ocazie.

Dar, deși a fost instituționalizată o anumită ortografie și deși, prin adoptarea scrierii cu alfabetul latin s-a realizat un progres evident, numeroasele probleme ortografice nerezolvate încă și, mai ales, tendința de impunere a scrierii etimologizante manifestată la unele personalități au determinat o serie de inconsecvențe observate, ca și astăzi, de savanții străini. Astfel, romanistul Emile Picot scria, încă din 1866: „Nu poți găsi în București două persoane care scriu absolut la fel și nimeni nu recunoaște alte reguli decît fantezia sa".

Cît de actuale sînt aceste observații poate constata orice persoană care răsfoiește cîteva ziare, cărți sau privește cîteva programe de televiziune. Dacă introducerea acestui haos în scrierea românească și-a dorit Academia Română, atunci a reușit pe deplin. Cîtă vreme argumentele de modificare a normelor ortografice nu vor avea un suport științific clar, orice manifestare a bunului-plac va genera doar bunul-plac și în scrierea limbii române actuale, fapt ce va dăuna culturii noastre naționale.

Evenimentul, nr. 1385, 26 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI CONSTITUȚIA FONOLOGICĂ

Printre marile minuni ale existentei umane, limbajul rămîne dintotdeauna ca fiind cea mai desăvîrșită. Sunete articulate care se pot grupa într-un număr aproape nelimitat de variante, alcătuind însă un număr limitat de sunete-tip, se înlănțuie între ele pentru a forma sila-

be, cuvinte, propoziții și fraze. Acesta este limbajul articulat care prezintă o realizare fundamentală, firească, cea orală, vorbită, și una secundară, derivată, cea scrisă. Căci, trebuie să recunoaștem, deși unii știu numai să vorbească, dar nu să și scrie, iar alții scriu dumnezeiește, dar nu știu a vorbi pe măsură, că mai întîi a existat vorba rostită și mai apoi cea scrisă. Ca urmare, scrierea a reprezentat, sau a încercat să reprezinte, o copie aproximativă limbii vorbite, copie pe care o reproduce cu ajutorul unui sistem de semne convenționale.

De aceea, trebuie să știm că scrierile alfabetice, așa cum este și scrierea limbii române, îndeplinesc funcția esențială de comunicare pe baza unei anumite analize a secvenței vorbite, reproducînd și delimitînd unitățile diverselor niveluri ale acesteia. Iar faptul că ortografia limbii române este numai relativ arbitrară poate fi motivat și de obligația ortografiei de a respecta și sugera tocmai constituția fonologică, de sunete-tip, limitată ca număr, a secvenței sonore, unitățile și mecanismele limbii.

Se cuvine, în acest context, să ne amintim că savantul latinist A. T. Laurian propunea pentru cuvîntul rostit *văzînd* scrierea în forma *vedendu*. Nu era o propunere arbitrară, deși subiectivă, ci din convingerea distinsului latinist că ortografia trebuie să evoce forma originală a cuvîntului, etimonul latin *vedenda* demonstrînd și motivînd, în fața străinătății, originea latină a limbii noastre. Alegerea acestei forme de către A. T. Laurian avea la bază un criteriu, un principiu de scriere, cel etimologic, care trebuia să conducă în mod necesar normele ortografiei. Conform acestui principiu, literele erau considerate, în primul rînd, semne ale originii sunetului.

Ortografia limbii române literare a preferat scrierea cuvîntului în discuție în forma *văzînd*. Acest fapt nu a fost însă stabilit arbitrar. Norma literară și-a propus să ia în considerare sunetele limbii române așa cum au rezultat ele din evoluția lor fonetică și cum s-au fixat în rostirea literară modernă. Deci, norma și-a propus să înregistreze tipurile sonore care au o funcție în limbă (distinctivă, de diferențiere a cuvintelor și a formelor gramaticale), să noteze pe fiecare, în anumite limite de consecvență, printr-o singură literă sau un singur grafem și să atribuie, pe cît posibil, fiecărui grafem sau litere o singură valoare sonoră (de a reprezenta un singur fonem, sunet-tip). Aceste tipuri sonore care au funcție distinctivă sînt: *v*, *ă*, *z*, *î*, *n*, *d*.

Aici, pentru cei care se mai lasă încă înșelați de diversiunea (Brucan) – Drăgănescu, conform căreia avem *î* = literă care notează

un sunet slav și *â* = literă care notează un sunet latin, vă propunem un mic joc: în cuvîntul scris *văzînd*, înlocuim succesiv consoana inițială *v-* cu *p-*, apoi, vocala a doua *-ă-* cu *-i-*, apoi, vocala *-î-* cu *-a-*, *-i-*, *-u-*, *-o-*, *-e-*. Sesizați singuri, stimați cititori, cum între *păzînd* și *văzînd* sau *vizînd* și *văzînd* sau *văzînd* și *văzind*, *văzund*, *văzend* etc. se creează o serie de diferențieri lexicale (în primele două exemple) sau *fonetice* (în ultimele exemple). Dacă însă, înlocuim vocala *-î-* cu *-â-* în scriere și citim, vom constata că între *văzînd* și *văzând* nu se creează nici o opoziție fonetică sau de sens, ca în celelalte exemple. Acest joc îl putem continua cu un alt cuvînt: *mînă*. Înlocuim pe *-î-* cu *-â-*, *-i-*, *-a-* și vom obține formele scrise *mână*, *mină*, *mană*. În aceste exemple, vom observa că, citind cu glas tare formele rezultate *mînă* și *mână*, nu avem alte sensuri ale cuvîntului, cum este situația însă cu formele *mină* și *mană*.

În această fază a jocului nostru de-a scrierea cu „regulile ortografice Drăgănescu”, trebuie să ne întrebam cîte foneme, sau sunete-tip *î* există în limba română: unul sau două? Și, dacă există numai unul, de ce să-l notăm cu două semne grafice diferite în funcție de locul pe care îl are în cuvînt: finală, mijloc, inițială? O altă întrebare este și cea dacă mai avem situații în limbă cînd unul și același sunet să fie notat diferențiat în funcție de aceste criterii? De exemplu pe *-x-* care este pronunțat cu *-gz-* în *examen*!

Specialiștii care s-au confruntat cu o serie de situații ce pot pune într-adevăr problema rediscutării scrierii corecte a unor cuvinte au datoria să reamintească obligația de a se respecta și sugera *constituția fonologică*, de *sunete-tip*, a limbii române. Or, tocmai aici este problema ignoranței. Cînd afirmi că în limba română sînt două sunete *î* (unul slav = *î* și unul latin = *â*) admiți și că între *mînă* și *mână* e diferență de sens sau chiar diferență etimologică. Dar dacă nu-ți pui și această întrebare și rămîi neștiutor la prima parte a gîndirii (an)alfabetice?

Atunci, intervin specialiștii care încearcă să aducă la lumină pe cei rătăciți în negura necunoașterii limbii române.

Totul e să vrei să cunoști adevărul!

Iar acest adevăr este exprimat în cuvînt.

Evenimentul, nr. 1386, 27 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI ETIMOLOGISMUL TRANSILVĂNEAN (1)

După cum se știe, adoptarea alfabetului latin în Principatele Unite a avut un mare răsunet în Transilvania, unde opinia publică era de multă vreme pregătită pentru această scriere. Dar concepția etimologistă de atunci a dominat scrierea limbii române într-o perioadă de aproape o sută de ani, cuprinsă între 1780 și 1880. Școala ardeleană a fost unitară numai în principiul scrierii etimologice, dar nu și în aplicarea practică a acestuia. Ca urmare, etimologiștii transilvăneni au propus, în funcție de concepțiile fiecăruia despre evoluția în timp a limbii române, diferite sisteme de scriere, urmărind, în principiu, să apropie cuvîntul scris, cît mai mult, de cuvîntul originar din limba latină.

Principala controversă care a animat discuțiile etimologiștilor ardeleni, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, A.T. Laurian, Petru Maior, Timotei Cipariu ș.a., a fost aceea a găsirii formelor originare în latina clasică, în latina populară sau în fazele mai vechi ale limbii române. Astfel, dacă primii trei concepeau evoluția limbii române din latina clasică, Petru Maior susținea pe bună dreptate originea din latina populară a limbii noastre, dar folosea ca bază a scrierii și demonstrațiilor sale tot forme ale latinei clasice. Chiar și Timotei Cipariu, deși înțelesese evidența evoluției firești a limbii române de-a lungul veacurilor, a elaborat o scriere etimologistă bazată aproape exclusiv pe forme ale limbii latine clasice.

La toate aceste deosebiri de concepții s-au adăugat și concesiile care au fost siliți să le accepte fiecare, mai mult sau mai puțin, în favoarea redării cît mai clare a fonetismelor tipice limbii române. Ca urmare, în ediția din 1805 a *Gramaticii*, Gheorghe Șincai introduce semnul pentru sunetul *î*, pe care îl notează în trei variante: *â*, *ê* și *î*. Mai mult chiar, el scrie indicativul prezent al verbului *a fi* în formele: (*eu*) *sînt*, (*tu*) *ești*, (*el*) *e*, (*noi*) *sîntem*, (*voi*) *sînteți*, (*ei*) *sînt* și adaugă grafiile *ea* și *oa* ale diftongilor notați pînă atunci prin *é* și *ó*. Mai tîrziu, în 1819, Petru Maior, în *Orthographia romana sive latino-valachica*..., retipărită, în 1825, în *Lexiconul de la Buda*, introduce semnele *ș* și *ț* și scrierea, după modelul italian, a oclusivelor palatale *che*, *chi*, *ghe*, *ghi*. Sistemul ortografic etimologist cel mai coerent a fost realizat însă de Timotei Cipariu. Acest sistem a fost folosit de savantul latinist în toate

scrierile sale și, prezidînd Comisia Filologică de la Sibiu din anul 1860, l-a impus ca normă ortografică în Transilvania.

Am ales, nu întîmplător, doar cîteva personalități de seamă în acest secol de cultură transilvăneană care s-au ocupat de problemele ortografiei limbii române scrise cu litere latine. Numărul acestora este însă mult mai mare iar diversitatea opiniilor lor chiar și mai mare. Așa se explică de ce, în numărul 32 din anul 1860 al „Foii pentru minte, inimă și literatură”, se afirma că „... atîtea moduri de scriere cu litere avem cîți inși scriu cu litere (*latine* s.n.)”. Ca urmare a acestei mari diversități a scrierii limbii române, la 20 aprilie 1860, la Sibiu, Timișoara și Cernăuți se formează cîte o comisie pentru elaborarea unei ortografii unitare cu litere latine pentru limba română.

Evenimentul, nr. 1388, 29 feb. 1996, p. 11

ORTOGRAFIA ȘI ETIMOLOGISMUL TRANSILVĂNEAN (2)

Personalitatea și prestigiul lui Timotei Cipariu au determinat Comisia Filologică de la Sibiu, întrunită în mai multe ședințe în octombrie 1860, ca și pe cea de la Timișoara, prezidată de Simion Mangiuca, să adopte regulile ortografice etimologiste. Interesant este însă că, în acest moment, învățații etimologiști au mărturisit explicit că ei nu pot avea dreptul de a stabili reguli ortografice pentru toți românii, ci numai pentru o parte din acest popor, cel din Transilvania. Ca urmare, ei au cerut ca normele elaborate să fie analizate de o societate științifică care să se formeze pentru cultivarea limbii. Acest fapt se va întîmpla chiar în 1861, la Sibiu, cînd ia ființă Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA).

Poate că, pentru toți cei care azi pot crede că o normă ortografică se poate schimba doar în cîteva minute printr-un vot academic, ar fi interesant de amintit cuvintele lui Timotei Cipariu rostite într-o adunare generală a acestei Asociațiuni, ținută la Brașov, în 1862,

sub președinția lui Andrei Șaguna, cuvinte prin care își mărturisea efortul depus pentru a „construi” această normă ortografică: „cercetări îndelungate în care am îmbătrînit și care mi-au frînt sănătatea și mi-au stors partea cea mai mare a puținelor mele venituri”.

Dacă pentru marele savant unitatea limbii era unul dintre obiectivele cele mai importante urmărite prin ortografie, nu același lucru se poate spune și despre cei care au admis haosul scrierii românești actuale prin adoptarea „normelor ortografice Drăgănescu”. Absolut toți latiniștii au încercat, cu bună credință, să dea o formă unitară și rațională a scrierii limbii române, cu atît mai mult cu cît la nivelul rostirii ei nu se putea realiza acest deziderat, căci pronunțarea era ușor variabilă de la o generație la alta, de la o provincie la alta și, uneori, chiar de la un vorbitor la altul. Atît a fost de mare dorința lor sinceră de unire a scrierii tuturor românilor și, evident, nu numai a scrierii, încît, peste nu mulți ani, în 1869, Societatea Academică Română, înființată încă din 1866, avînd ca sarcină elaborarea ortografiei, a gramaticii și a dicționarului limbii române, va impune, în mod oficial, principiul etimologist și în Principate cum ceruse, de altfel, și Heliade.

Cum prea puțin avem ocazia de a ne reaminti scopul pentru care a fost înființată Societatea Academică Română, se cuvine, din respect pentru adevăr și pentru înaintașii noștri, să facem aici o mică paranteză. Încă de la înființarea acestei Societăți au fost cooptați cei mai de seamă reprezentați ai culturii din toate provinciile locuite de români. Oare cîți dintre academicienii de astăzi și, mai ales, dintre oamenii politici de astăzi ce împart în Parlament bugetul țării știu sau își amintesc că la înființarea Societății Academice Române s-a spus: „Limba poporului român, eterna dovadă a latinității noastre, reclamă imperios cultul său”.

Cît de „imperios” mai este reclamat astăzi cultul limbii române, poate constata orice român bine intenționat, care observă diversitatea scrierii și mulțimea expresiilor agramate. Și nu este chiar neactual nici motivul care a determinat acea înaltă instituție științifică românească să înceapă, între anii 1867 și 1869, dezbaterile privitoare la ortografie: „Istoria ne arată cît sînt de mari influențele limbii, influențele literare asupra spiritului și însăși caracterului național.” Ca urmare, domnind „o adevărată confuzie și anarhie” a scrierii, „a reglementa, a fixa, a stabili acea expresiune în formă externă este a reglementa, a da stabilitate însăși cugetării”. De aceea, I. Heliade-Ră-

dulescu avea, încă de la începutul acestor dezbateri, să amintească savanților de atunci: „orice am hotărî noi, tot nu s-ar putea impune ca o lege dacă nu am consulta firea limbii noastre; limba să ne fie dascăl ca să ne impună nouă ortografia, iar nu noi ei”.

Actualitatea acestor afirmații constă în aceea că însuși Heliade, în perioada etimologizantă, a înțeles corect raportul între scriere și rostire sau între uz și normă, considerînd că principiul fonetic este cel mai adecvat pentru limba română. Contrar părerilor etimologiștilor care au adoptat după lungi dezbateri ortografia bazată pe principiul etimologic, principiul fonetic s-a dovedit a fi indispensabil și va rămîne astfel, chiar dacă astăzi, prin notarea cu două semne a aceluiași sunet *î* (*î* și *â*) el este încălcat brutal printr-un simplu și perfid moft academic ce se bazează doar pe un eventual prestigiu al celor ce au elaborat și votat norma. Cît de real este acest prestigiu și cît de unitară (a se citi neunitară) este azi scrierea românească putem afla din presă și de la televiziune.

Dar cît de costisitor este acest moft academic postrevoluționar rămîne să socotească finanțiștii care trebuie să afle totuși că *â* nu poate fi alfabetizat după *i* (*citi*, *cânta*...) ci după *a*, *ă*... Dar pentru aceasta, mai întîi trebuie reînvățat, de către unii, poate, și alfabetul limbii române!

Evenimentul, nr. 1390, 2 mart. 1996, p. 21

„MĂRȚIȘOARE” ORTOGRAFICE (NE)ACADEMICE

Deși ziua de 1 manie nu este legată de nici o reformă ortografică întreprinsă de Academia Română, pentru a păstra oarecum semnificația tradițională a acestei zile și pentru a nu ne abate nici de la discuția noastră asupra normelor de scriere corectă a limbii române, ne-am gîndit că n-ar fi lipsit de interes dacă cititorul nostru va afla și cîteva detalii privind haosul „implementat” cu atîta entuziasm și cheltuieli materiale în acest domeniu. Așa cum remarcăm și astăzi, lipsa de prestigiu a acestei înalte instituții științifice, de care s-a bucurat de-a lungul anilor, prin concesiile făcute etimologismului exagerat și prin neevaluarea corectă a principiului fonetico-fonologic, a determi-

nat o reacție de respingere a normelor academice și de adoptare preferențială a unei scrieri în conformitate cu opțiunile personale și cu nivelul cunoștințelor lingvistice ale fiecărui scriitor, cunoștințe care deseori erau superioare celor ale academicienilor, autoinvestiți cu drepturi de decizie într-un domeniu mai puțin cunoscut lor.

Mărturisim că ideea acestor „mărțișoare” ortografice ne-a venit în urma unor discuții purtate cu unii pretinși filologi care motivau, într-un anume fel, combativ „normele ortografice Drăgănescu” și care doreau neapărat să mă convingă că *â* este etimologic ca și formele *sunt*, *suntem*, *sunteți* care sînt preferabile. Nu am încercat, în acea discuție, să mai demonstrez că „normele” în dezbatere nu au nici o fundamentare etimologică și științifică, în general (căci nu sînt două sunete *î* și *â* în limba română care să aibă valoare funcțională, distinctive în scriere și vorbire și nici formele latinești *sum*, *summus*, *estis* n-au putut da *sunt*, *suntem*, *sunteți*), ci am încercat, punîndu-i în dificultate, să le demonstrez cîte modalități de scriere „corectă” avem astăzi conform acestor norme ale celor „de sus”, care au hotărît în numele specialiștilor în domeniu.

Așadar, tot mai des citim în textele scrise în presă (ziare, reviste ș.a.) și la televiziune forme ca *sântem*, *suntem* alături de *sîntem*. Ieșenii pot găsi aceste trei variante ortografice drăgănesciene într-o hotărîre a Primăriei municipiului Iași, scrisă în roșu și negru și afișată în mijloacele de transport în comun. Nu este greu de constatat că în această primărie, prin care s-au perindat și mari oameni ai culturii și chiar sprijinitori ai ei, nu se află și astăzi cineva care să-i corecteze greșelile de exprimare și ortografice din publicațiile pe care le afișează în chiar orașul nostru. Ba, mai mult, aș îndrăzni să spun că rolul acestei instituții este și acela de a păstra acuratețea ortografică a firmelor, panourilor care, de-a lungul și de-a latul orașului, apar scrise cu tot felul de agramatisme.

Nici televiziunea nu este mai prejos în această acțiune susținută de interpretare personală a ortografiei, inclusiv a „normelor ortografice Drăgănescu”. De la forme ca *reânvia*, *sîmbătă* și *sâmbătă*, *reânceput*, *sântem*, *reântregire* pînă la formele de imperativ negativ *nu fii*! sau de conjunctiv perfect *să fii fost*, toate ne violentează privirea și conștiința lingvistică de pe posturile centrale sau locale, posturi care au adoptat, cu elan patriotic, pentru a scăpa de comunism (?), normele fostului președinte al Academiei Române.

Dar oscilația și greșelile în folosirea alternativă a lui *â* și *î* apar frecvent și în ziarele locale, care, din aceleași motive de decolorare politică, și-au însușit, cu același entuziasm, recomandările academice de ultimă oră. Și totuși, încă mai scriu *hotărîtor* alături de *hotărâtor*, pentru că vine de la *hotărî* plus sufixul -*ător*.

Diversitatea modalităților personale de a respecta normele ortografice a devenit din nou o modă națională, căci reviste și edituri de primă mînă au început să practice respectarea ortografiei autorilor, astfel încît în aceeași pagină a revistei „România literară”, și nu numai a ei, putem citi texte scrise cu â și *î*, cu *sunt* și cu *sînt*. Edificator pentru acest spirit de împăcare, și cu filologii care susțin scrierea cu *î* și cu *sînt*, și cu academicienii nefilologi care susțin scrierea cu *â* și cu *sunt*, este exemplul de pe porțile de lîngă clubul „Voința” din Iași unde, pe cea din stînga este scris *vânzări*, iar pe cea din dreapta este scris *vînzări*.

Desigur este trist că acest 1 martie și acest sfîrșit de veac și de mileniu prinde poporul român rătăcind din nou într-o nouă fază a căutărilor ortografice. Căci, deși pentru impunerea „normelor ortografice Drăgănescu” s-au cheltuit și se vor mai cheltui miliarde de lei, alfabetizarea din glosarele manualelor școlare a cuvîntului *cânta* după cuvîntul *citi* nu este o soluție durabilă.

Dar, ce pretenție trebuie să mai avem asupra scrierii corecte, cînd în chiar materialul intitulat *În loc de prefață: Academia Română după revoluția din decembrie 1989*, scris și semnat de Mihai Drăgănescu și publicat în volumul academicianului Ștefan Pascu, *Istoricul Academiei Române*, București, 1991, apar răspîndite rezultatele aplicării „normelor ortografice Drăgănescu” cam în acest mod: *atacând*, *solicitînd*, *încălcînd*, *îmbătrînită*, *hotărît*, *pînă*, *rînd*, *rândurile* și multe altele, pe care le oferim celor care doresc în continuare să se exprime după modele academice!

Și totuși o întrebare se impune: Cine dintre academicienii care au votat pentru *â* și *sunt* și care dintre profesorii care acceptă acest vot academic ar putea să ne lămurească de ce apar două forme *rînd* și *rândurile* sau ce diferență există între cei doi *â* și *î*?

Desigur ar putea fi niște erori de corectură pentru că semnatarul acestei *În loc de prefață*... și-a demonstrat opțiunea pentru *â* dar nu a putut-o pune și în practică, fiind încă sclavul unei vechi mentalități legate, nu?, de *î*. Sau, poate, dl. Drăgănescu a vrut să ne dea o lecție de-

spre „faceți ce spun eu, iar nu ce fac eu!”! Sau poate că s-a gîndit să ne ofere un prilej minunat de a scrie despre „mărțișoare” academice, pardon, ortografice.

În acest caz nu-i mai amintim domnului președinte al Academiei Române că Revoluția din Decembrie 1989 se scrie cu majuscule!

De ce? Pentru că prin ea a ajuns și dumnealui președinte. Iar prin dumnealui, am ajuns și noi să scriem despre ortografie...

Evenimentul, nr. 1389, 1 mart. 1996, p. 11

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ ȘI ORTOGRAFIA (1)

Deși dezbaterile au durat aproape doi ani, între 1867 și 1869, normele ortografice elaborate de Societatea Academică Română nu au cîștigat respectul și, mai ales, prestigiul scontat. Proiectele prezentate nu erau votate ca astăzi, fără spirit de responsabilitate sau cu amarnică dar „sublimă” docilitate față de conducător. Mai mult chiar, într-un spirit democratic, specific acelui veac, specialiștii erau chemați și puteau să prezinte chiar mai multe proiecte.

Așa se face că proiectul lui I. Sbiera, bazat pe principiul fonetic, a fost respins de majoritatea latiniștilor. La fel, au fost respinse și proiectele elaborate de I. C. Massim, sau cel al lui Gavril Munteanu, care erau împotriva semnelor diacritice sau al oricărui semn care „ar acoperi latinitatea limbii”, căci, considerau ei, acceptarea acestor semne înseamnă „a perpetua anarhia limbistică căreia sîntem chemați a-i pune capăt.”

Avînd în vedere personalitatea și prestigiul marelui latinist transilvănean, a fost adoptat proiectul lui Timotei Cipariu, consacrat la Sibiu, în cadrul Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român. Dar, deși se afirmă că aceste norme au fost elaborate „conforme tradiției și uzului contemporan”, avînd la bază „principiu etimologismulu, moderatu și combinatu cu fonetismulu”, astfel încît ele să satisfacă „tóte cerințele phoneticei limbei, prosodiei și etimologiei ei”, prin chiar modul scrierii adoptate, se vede clar că toate aceste afirmații au fost doar scopuri neîmplinite.

Prin urmare, se cuvine să facem, pe scurt, cîteva observații asupra acestui sistem ortografic etimologist. Mai întîi, reținem că au fost adoptate toate literele alfabetului latin ca și grupurile de litere de tipul *ph* (*phonetica*) și *th* (*theorema*), sau consoanele duble (*adducere*, *litteratura*) care aveau scopul de a apropia cuvintele românești de formele lor etimologice originare. Cu toate că s-au declarat împotriva semnelor diacritice, sînt admise totuși trei astfel de semne: accentul ascuțit pe *é* și *ó* pentru redarea diftongilor *ea* și *oa*; accentul grav care marca sunetul *ă* (*pàrti*, *càrti* citite *părți*, *cărți*) și accentul circumflex pentru marcarea sunetului *î*, pus însă numai pe *â* (*atâtu*, *câtu*). De asemenea, se scria -*u* final după orice consoană, fără nici un semn care să marcheze nerostirea lui. Fiind împotriva semnelor diacritice, normele ortografice etimologiste recomandau *fratii* (=*frații*), *diece* (=*zece*), *usiurare* (=*ușurare*), ceea ce însemna neacceptarea semnelor existente astăzi pentru sunetele *ș*, *ț*, *z* (*ḑ*).

Pentru aceste motive și pentru că normele ortografice fixate nu respectau exact principiul formulat în urma strădaniilor de doi ani și în urma unor îndelungi dezbateri în cadrul Societății Academice Române, sistemul ortografic elaborat s-a dovedit a fi artificial, greoi și chiar neconform cu uzul general. Aceasta s-a întîmplat și din cauză că nu s-a avut în vedere tocmai dorința declarată a învățaților etimologiști, adică „să se scrie etimologic numai într-atît încît regulile ortografice s-ar putea scoate din natura limbii române însăși, pentru ca fiecare român să o poată executa fără a avea nevoie a cunoaște alte limbi”.

Faptul că ortografia etimologistă a ignorat structura fonetică specifică limbii române a determinat ignorarea și chiar ironizarea acestor norme care n-au fost respectate în totalitate nici chiar de către toți cei care le-au elaborat. De fapt, la 19 septembrie 1869, Societatea Academică Română considera deja această ortografie ca fiind provizorie. Ca urmare, la doi ani după publicarea acestor norme, Cristian Tell, în calitatea sa de ministru al Instrucțiunii, constituie o comisie de profesori care să elaboreze o ortografie pentru școlile românești. (Este acesta și un exemplu comparativ cu actualii miniștri care s-au supus cu docilitate unor reglementări ortografice care costă miliarde de lei, necesari retipăririi manualelor școlare, dicționarelor etc., miliarde care puteau fi folosite în scopul promovării unui învățămînt cu adevărat european). Și astfel, ortografia românească își înce-

pe seria întoarcerilor sale în trecut, căci normele elaborate de această comisie sînt de fapt normele concepute de către Eforia din București, între anii 1856 și 1858, norme care se bucurau de un anume uz în școli.

Deși nefastă, această întoarcere în timp a ortografiei românești, în sensul că ea ar fi putut determina, în cazul că actualii inițiatori și susținători ai „normelor ortografice Drăgănescu” ar ști aceste fapte, întoarcerea de astăzi spre un sistem impropriu scrierii fonemului *î* prin două semne grafice, fără a avea și două modalități diferențiate de rostire, normele elaborate la sugestia lui Cristian Tell au însemnat totuși un cîștig real pentru scrierea românească: s-a înțeles că etimologismul nu trebuie să fie un principiu fundamental, exclusivist, al scrierii românești. Astfel, principiul lui I. Heliade Rădulescu („pentru fieștecare sunet cîte un semn”), întemeiat pe caracteristicile fonetico-fonematice ale limbii române, recîștigă terenul în conștiința marilor învățați.

Evenimentul, nr. 1391, 4 mart. 1996, p. 13

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ ȘI ORTOGRAFIA (2)

Reacția de respingere a ortografiei etimologice, chiar și de către unii membri ai Societății Academice Române, a determinat implicit scăderea prestigiului acestei instituții științifice. De fapt, acest sentiment de îndoială asupra capacității unor savanți de a rezolva probleme atît de dificile pentru nivelul cunoașterii filologice din acea perioadă s-a perpetuat pînă mai tîrziu. Merită să amintim că, la 1874, Alexandru Odobescu caracteriza starea ortografiei românești și competența acestei instituții cam în acești termeni: „Societatea Academică nu poate lua asupra-și de a *impune* (s.n.) o sistemă oarecare de ortografie; ea admite, doar deocamdată, fără a le judeca, *orice fel de scriere* (s.n.)”.

Acest „orice fel de scriere” avea să determine nedumeriri în fața savanților străini și aspre judecăți din partea intelectualilor români.

Printre aceștia se remarcă, mai ales, romanistul german Hugo Schuchardt care, la 1873, scria: „Românii comit o dublă greșeală plîngîndu-se că străinii se ocupă prea puțin de limba lor, căci ei înșiși fac apropierea de acest studiu grea și neplăcută. Ceea ce ne supără este ortografia română... După respingerea alfabetului chirilic, care, altmintrelea, se apără vitejește, neretrăgîndu-se decît literă cu literă, trebuiau să găsească îndată un sistem de ortografie în loc de atîtea sisteme cîți scriitori sînt”. Extrem de dureroasă această corectă constatare care venea din partea unui mare romanist al vremii! În acest cadru, se cuvine să precizam că și învățații români începuseră a înțelege corect rolul deosebit de important al scrierii, al normelor ortografice, pentru limba română. Astfel, filologul ieșean V. Burlă, în chiar același an, remarca, printre altele, că „ortografia românească este cea mai confuză din toate ortografiile limbei omenești.” Mai mult, referindu-se la normele ortografice din 1871 ale Ministerului Instrucțiunii, Vasile Burlă le caracterizează ca „un conglomerat confuz din toate sistemele ortografiei etimologiste ce maltratează necontenit limba românească, începînd de la ortografia lui Micu și pînă la ortografia cea plină de autoritate a Societății Academice din București, care a putut avea o valoare științifică doar la învățații evului mediu”.

Nimic de adăugat la aceste corecte aprecieri.

Apariția la Iași a lucrării *Despre scrierea limbei române*, în 1866, a lui Titu Maiorescu, avea să determine un nou și progresist curent în constituirea normelor ortografice românești. La aceasta va contribui esențial revista „Convorbiri literare” care se bucura de o mare difuzare și de un mare prestigiu datorită colaboratorilor ei, mari scriitori și oameni de știință ai vremii: Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Slavici, Vasile Conta, A.D. Xenopol și mulți alții.

În regulile alcătuite de Titu Maiorescu și respectate la „Convorbiri literare”, se remarcă: scrierea diftongilor *ea* și *oa* ca astăzi, a sunetelor *ș*, *ț*, *ce*, *ci*, *ge*, *gi*, *che*, *chi*, *ghe*, *ghi*, a grupului *ște*, *ști* în loc de *sce*, *sci*, eliminarea lui -*u* final „de unde nu se aude” ș.a. Mai mult chiar, savantul Junimii acceptă semnele diacritice pentru sunetele care au „funcție gramaticală”: *ă* sau *ĕ* (ultimul cînd provine dintr-un *e* latin: *pecat* din lat. *pecatum*), *ș*, *ț*, *ḑ*. Cum însă, pentru Maiorescu, litera trebuie să redea un înțeles, nu o simplă impresie acustică, el recomandă notarea lui *î* numai prin literele *ă*, *ĕ*, la fel ca a sunetului *ă* (*căt*, *atăt*, *cănd*, *cuvĕnt*) și *i* (*imperat*, *riu*).

Deși înțelegea funcția și rolul ortografiei fonetice, Titu Maiorescu aprecia că aceasta „nu e pentru a exprima sonul în sine, ci numai întrucît și sonul exprimă ideea și este cea dintâi incorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulii fonetice de principiul logic al scrierii limbii. În ziua'n care *î* sau alt son respins din marcarea grafică va căpăta importanță logică în limba noastră, adică va arăta deosebirea înțelesului mai multor radicale, în acea zi sonul cel nou a căștigat (*cîștigat* s.n.) rangul unui son logic și trebuie să aibă o literă aparte". Nu vom discuta aici eroarea pe care Maiorescu a comis-o, prin aceste afirmații, în legătură cu un sunet atît de caracteristic pentru limba română, cum este *î*. Vom preciza însă că filologul junimist, pe măsura stabilirii unor noi relații științifice privind scrierea românească, mai tîrziu, revine și acceptă scrierea sunetului *î* printr-un singur semn *î* (=*î* din *i*), această scriere fiind impusă tocmai de „uzul general."

În acest context, Societatea Academică Română înțelege izolarea totală în care se află datorită încăpățînării de a perpetua, în contra uzului general al scriitorilor și oamenilor de cultură români, un sistem de scriere „pentru savanții evului mediu".

Aceasta percepție a realității triste în care se afla tocmai Societatea investită cu cel mai nobil rol științific, acela de a cultiva limba națională, a determinat, în 1879, necesitatea constituirii unei noi comisii care să elaboreze o reformă a ortografiei românești. De fapt, din acest an, Societatea Academică Română își va schimba numele în Academia Română, un înalt for științific și cultural care se va afla mereu în dificultatea de a nu putea oferi un sistem de scriere acceptabil din punctul de vedere al principiilor fundamentale care guvernează evoluția istorică a limbii și a ortografiei: fonetic-fonologic, silabic, morfologic, sintactic și tradițional-etimologic.

Orgoliile personale și bunul-plac ale unor personalități marcante din domeniul științelor nefilologice și-au impus mereu, prin numărul voturilor exprimate, puncte de vedere, la rîndul lor impuse, neconforme cu aceste principii fără de care ortografia va rămîne în continuare un scop de atins, iar scrierea românească va reprezenta o diversificare care, implicit, va determina diminuarea prestigiului importantului for academic.

Dar, despre căutările și „găselnițele" academice din ortografia românească, în numerele viitoare.

Evenimentul, nr. 1392, 5 mart. 1996, p. 9

ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI PRIMELE NORME ORTOGRAFICE (1)

Deoarece ortografia provizorie elaborată de către Societatea Academică Română nu s-a putut impune în scrierea românească, în 1879, moment în care se înființează și Academia Română, se constituie o comisie specială însărcinată să rezolve această problemă. Din comisie făceau parte mari oameni de cultură ca Titu Maiorescu, B.P. Hașdeu, Al. Odobescu, A.T. Laurian, Gheorghe Barițiu și alții. Doi ani au durat dezbaterile în această comisie, după care s-a ajuns la un compromis între fonetism și etimologism. Se poate aprecia însă că și de data aceasta impunerea unor excese etimologiste a însemnat iarăși un regres în comparație cu normele ortografice elaborate de Titu Maiorescu și promovate în revista „Convorbiri literare". În același timp, reconsiderarea principiului fonetic reprezenta totuși un progres în comparație cu normele elaborate anterior de către Societatea Academică Română.

Este deosebit de interesantă și actuală constatarea făcută, cu acest prilej, de Titu Maiorescu cum că „ortografia provizorie stabilită de Societatea Academică nu s-a impus în literatura românească; nu există astăzi în întreaga Românie liberă nici un singur ziar, nici o singură revistă care să o fi primit". Astfel, savantul junimist constata că, dacă reforma din 1869 reprezenta un „etimologism temperat de fonetism", cea a Academiei Române, din 1879-1881, reprezintă un „fonetism temperat de etimologism". Cu toate acestea, cea de a patruzeci și una reformă ortografică, deși marca un progres real în favoarea fonetismului, cuprindea o serie de inconsecvențe datorate menținerii încă la cote exagerate a principiului etimologic. Astfel, diftongii *ea* și *oa* erau notați iarăși prin *é* și ó (*pétră*, *sóre*) deși se admitea grafia *ea* la verbele de conjugarea a II-a și a III-a, la imperfectul indicativ (*vedeam*, *mergeam*), în finala substantivelor feminine de declinarea a III-a (*cartea*, *marea*) sau în terminația unor substantive ca *sătean*, *muntean* etc. Mai mult, verbele de conjugarea a IV-a, la imperfect, urmau a fi scrise cu -*ia*: *auzia*, *fugia* și nu *auzea*, *fugea*, ca astăzi, iar -*u* final, eliminat de normele lui Maiorescu, își redobîndește locul în finala cuvintelor, regulile academice acordîndu-i și un semn diacritic ca marcă a scurtimii sau nerostirii lui: *bunŭ*, *domnŭ* ș.a.

Dacă regulile ortografice elaborate de Academia Română la 1881 au respectat scrierea unor sunete ca *ţ*, *ş* (*înţelege*, *şi*), *ce*, *ci*, *ge*, *gi* (*ceva*, *cine*, *geme*, *ginere*), *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* şi, mai ales, notarea corectă a asimilării lui *n* la *m* în cuvinte ca *împacheta*, dintr-un exces al principiului fonetic (nu fonologic), se introduce un semn diacritic pentru a se nota şi scurtimea vocalelor sau semivocalele: *domnĭ*, *ĭar*, *haĭnă*. De asemenea, aceste norme introduc iarăşi notarea grupurilor *sci*, *sce* pentru actualele *şti*, *şte*: *brósce*, *sciinţă*, *pesce* (=*broaşte*, *ştiinţă*, *peşte*). De fapt, prin toate acestea, şi nu numai, se poate aprecia că această normă ortografică academică (prima elaborată sub autoritatea noii Academii Române) era o rămăşiţă a etimologismului şi reprezenta un regres în comparaţie cu regulile ortografice stabilite de Titu Maiorescu.

În acest context, interesul nostru se îndreaptă, evident, către modalitatea de a marca în scris sunetul caracteristic al limbii noastre şi atît de discutat, *î*. Comisia academică, urmărind să dea „naţiunii puterea de a aprecia, de a primi şi întrebuinţa" aceste norme, este nevoită prin insistenţa adepţilor principiului fonetico-fonologic să introducă şi semnul care marchează sunetul *î*. Dar, sub presiunea etimologiştilor, din nou acest sunet avea să fie marcat în funcţie de etimonul originar, de preferinţă, latin. Astfel, se scrie *rîd* (lat. *rideo*), *rîpă* (lat. *ripa*), *când* (lat. *quando*), *cânt* (lat. *canto*), *aducênd* (lat. *adducere*) şi altele. Mai mult chiar, şi sunetul *ă* se scria etimologic: *bărbi*, *mări*, dar *impĕrat*, *bĕtrân* (lat. *imperator*, *veteranus*).

Iată deci că, marcarea sunetului *î* prin semnele grafice *î*, *â*, *ê* şi a sunetului *ă* prin semnele grafice *ă* şi *ĕ* impuneau, la nivelul scrierii limbii române, nevoia cunoaşterii elementelor etimologice latine originare.

Ca şi astăzi, imediat ce au fost publicate, aceste norme ale Academiei Române au fost însuşite de către Ministerul Instrucţiunii (azi al Învăţămîntului), devenind obligatorii prin şcoli. Şi, tot ca şi astăzi, ele au fost predate în învăţămînt în funcţie de opţiunile personale şi de gradul de cunoaştere a istoriei limbii române ale fiecărui profesor şi ale fiecărui învăţător. De fapt, chiar Academia Româna şi comisia care le-a elaborat în 1881 au înţeles imediat dificultăţile însuşirii acestor norme şi le-au impus numai publicaţiilor academice.

Datorită acestor dificultăţi, deoarece pentru a putea scrie corect erau necesare ample cunoştinţe privind derivarea, flexiunea şi originea cuvintelor, iar pentru aceasta trebuia să ştii cel puţin latina, slava

și franceza, această ortografie extrem de greoaie nu a cîștigat autoritatea scontată de către Academie asupra literaturii și a scrierii în general. Ca urmare, regula preferințelor personale, care a funcționat încă de la începutul scrierii limbii române cu alfabetul latin, și chiar mult mai înainte, cuprinzînd și perioada de tranziție, a devenit, ca și astăzi, singurul principiu călăuzitor.

Evenimentul, nr. 1396, 9 mart. 1996, p. 21

ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI PRIMELE NORME ORTOGRAFICE (2)

Prin normele ortografice academice, începutul secolului nostru marchează, ca un semn al predestinării scrisului românesc, asupra căruia se pot pronunța cu nepricepere și impune forme mai ales cei care nu sînt specialiști în domeniu, aceeași situație prezentă astăzi la sfîrșit de secol. Asupra relațiilor dintre ortografia academică și scrierea limbii române din primul deceniu al secolului nostru, cele mai concludente sînt aprecierile lui Romulus Ionașcu, autorul celui dintîi studiu despre istoria ortografiei românești: „Ce poate elevul să înțeleagă dacă la istorie vede scris *lîngă*, în geografie *lângă* sau *lêngă*, în gramatică *lăngă*”, în timp ce unii profesori „nu voiesc să țină seama de sistema Academiei și predau ortografia după sisteme proprii, admițînd numai formele provinciei lor, ca mai cunoscute, pe care le consideră de cele mai corecte...”. Constatăm deci, că încă de la început, Academia Română, prin numeroasele resturi și complicații etimologiste, rămînea, ca și astăzi, cu scrierea ei normată, împotriva principiilor fundamentale ale ortografiei noastre, rezultate din vorbirea și scrierea limbii române.

Dar, acel început de nou secol avea să aducă în prim-planul luptei pentru o scriere suplă și adevărată, bazată pe principiile fonetico-fonologic, silabic, morfologic, sintactic și tradițional-etimologic, pe cei mai reprezentativi specialiști români, mari învățați în domeniul limbii române, al lingvisticii generale, formați în cele mai renumite centre lingvistice și filologice din Europa. Se remarcă, dintre aceștia, în mod deosebit, Al. Lambrior, H. Tiktin, A. Philippide, M. Gaster, I. Bi-

anu și alții. Actualitatea argumentelor susținute de către acești savanți ai începutului de secol XX este relevantă chiar și numai la o sumară cunoaștere a lor.

Ca urmare, Al. Lambrior combate complicațiile etimologizante ale normelor academice susținînd cu perseverență științifică că scrierea trebuie să se bazeze pe „un fonetism neturburat de considerații etimologice”, pe „tradiția literară și pe formele dialectale vii, cele mai apropiate de dînsa”. Conform acestor principii, lingvistul ieșean, în spiritul concepțiilor științifice progresiste din ortografia limbii române, considera ca inutilă scrierea cu *ss* (*s* dublu) în *cassă*, *massă*, *rassă*, deoarece omonime există în toate limbile, fără ca sensul comunicării să fie alterat, acesta rezultînd din context. Dar, Al. Lambrior nu acceptă nici scrierea cu -*s*- intervocalic pentru *z* (*poesie*) și nici grafiile *sce*, *sci* în loc de *ște*, *ști* pentru care recomandă normele de scriere existente și astăzi: *poezie*, *oprește*, *știință* etc.

Deosebit de interesant rămîne, însă, și punctul de vedere al acestui lingvist referitor la sunetul *î*. Astfel, combătînd chiar și primele aprecieri ale lui Titu Maiorescu, conform cărora *î* ar fi o variantă, fără valoare funcțională, a lui *ă*, Lambrior precizează clar că *î* este un fonem al limbii române, la fel de caracteristic ca și *ă*, și că, prin urmare, este un sunet specific românesc și nu unul străin cum credeau latiniștii. Un „fenomen – scrie el – ce s-a petrecut în sînul limbii românești, fără nici o înrîurire a vreunei alte limbi, este ivirea sunetelor întunecate *î* și *ă*. Ele sînt o notă caracteristică ce deosebește limba noastră de celelalte limbi romanice și fixează marginea între limba română și latina populară”. Aceste afirmații, ca și toate demersurile sale științifice referitoare la necesitatea elaborării unei ortografii moderne, bazate pe principiile discutate și în cel fonetic, sînt enunțate de Al. Lambrior chiar în revista „Convorbiri literare”.

În acest cadru, mai amintim și afirmațiile lui H. Tiktin, care preciza: „Principiul de la care avem a pleca la stabilirea ortografiei române nu poate fi îndoielnic în ziua de astăzi. Este *fonetismul pur*, care cere ca să stea în cea mai perfectă armonie posibilă cu pronunțarea, *baza dreptei scrieri fiind dreapta vorbire* (s.n.). Norma supremă a pronunțării, legitimul stăpînitor al limbii este uzul celor culți, ca și al celor ce vorbesc dialectul literar”. Dacă există însă forme care nu se pot corecta pentru că uzul literar este ezitant, atunci, spune lingvistul, se vor lua în considerație formele vorbite în orașele mari și în centrele în care limba literară se vorbește corect.

Subliniind eroarea fundamentală a etimologiştilor care, neţinînd seama de evoluţia istorică, firească, a limbii, vroiau să o aducă, cel puţin prin scriere, la starea ei primitivă, H. Tiktin se integrează corect în direcţia principiilor fonetice elaborate de I. Heliade Rădulescu şi continuate de şcoala lingvistică ieşeană, care cereau o scriere pentru contemporani şi nu pentru strămoşii noştri aduşi de Traian în Dacia.

Trebuie să remarcăm, sub acest aspect al evoluţiei gîndirii ortografice româneşti, că aceste idei, în perfectă armonie ştiinţifică cu evoluţia limbii române literare, au stat la baza ortografiei generalizată în anul 1953 de către cei mai de seamă lingvişti de atunci ai ţării.

Mai mult chiar, faptul că ortografia din 1953 a fost aprobată (nu şi votată) doar în secţia a VII-a a Academiei Române, secţie cu profil exclusiv umanist, filologic mai ales, explică prestigiul de care s-a bucurat ea în rîndurile scriitorilor, a oamenilor de cultură şi, mai ales, a lingviştilor străini sau în rîndurile celor care au studiat ori învăţat limba noastră.

Evenimentul, nr. 1397, 11 mart. 1996, p. 11

ACADEMIA ROMÂNĂ ŞI PRIMELE NORME ORTOGRAFICE (3)

Marea autoritate pe care o cîştigă mişcarea literară românească de la începutul secolului nostru care folosea scrierea fonetică, activitatea teoretică şi practică a lingviştilor români, precum şi acţiunea unui mare număr de intelectuali, îndeosebi profesori şi învăţători, însufleţiţi de raţionalitatea şi perfecta adaptabilitate pe care o oferea ortografia fonetică corespunzătoare uzului şi tradiţiei scrierilor marilor noştri clasici, au determinat o nouă reformă ortografică, în 1904, elaborată tot în cadrul Academiei Române. Acum, în 1904, s-a făcut primul pas progresist în Academia Română, privind înţelegerea importanţei principiului fonetico-fonologic pentru scrierea corectă a limbii noastre.

Autorul acestui nou proiect academic a fost Ion Bianu, cunoscut şi apreciat filolog, discipol al unor mari filologi români (Timotei Cipa-

riu, B.P. Hașdeu) și străini (G. Ascoli din Italia și Gaston Paris din Franța). Avînd o largă și bogată experiență științifică și fiind un bun cunoscător al problemelor ce le ridica ortografia limbii române, căci cunoștea bine și situația unor limbi romanice, Ion Bianu adoptă principiul după care fiecărui sunet al vorbirii trebuie să-i corespundă o literă. Astfel, *Regulile ortografice ale Academiei Române*, publicate la București, în 1904, reprezintă prima noastră normă ortografică academică elaborată pe baze fonetice propriu-zise.

Conform acestor reguli sînt eliminate scrierile ca *sce*, *sci* pentru *ște*, *ști*. De asemenea, se vor scrie: diftongii *ea* și *oa* (nu *é* și *ó*), *z* pentru *ḑ* și *s* intervocalic (*poezie*, nu *poesie*), sînt eliminate semnele diacritice de pe *ĭ* semivocalic (*ĭară*) sau de pe *ĭ* final asilabic (*frațĭ*). Se menține însă *-u* final nerostit fără a avea semnul scurtimii lui, în cuvinte ca *ochiu*, *unchiu*, pentru a se marca singularul (*ochiu*) de pluralul (*ochi*).

Pentru sunetul *î*, Ion Bianu recomandă însă menținerea celor două grafii paralele: *î* la începutul și la sfîrșitul cuvintelor sau în interiorul cuvintelor derivate (formate cu prefixe ori sufixe), cînd primul element se termină cu *î* sau al doilea element începe cu *î* (*începe*, *hotărî*, *hotărîre*, *reîntoarcere*), precum și în formele flexionare (*hotărîi*, *hotărît* etc.) și *â* (*român*, *cânta* ș.a.) în cuvinte moștenite din latină. Conform acelorași norme, este menținută scrierea cu *s* dublu (*cassa*, *massa*), precum și numeroase forme paralele de tipul: *limbei* și *limbii*, *mănușă* și *mănușe*, *galben*, *galbăn* și chiar *galbin* etc.

Deși impusa în publicațiile Academiei Române, în școală și în administrație, ortografia din 1904 nu a fost nici ea respectată decît parțial, din cauza atît a lipsei de autoritate a Academiei compromisă prin suita de concesii etimologiste (acute și de data aceasta), cît și a lipsei de consecvență normativă, care a generat o serie de fluctuații în scriere. Ca urmare, specificul existent prin tradiție în relația *normă impusă – receptivitatea intelectualilor* se manifestă în continuare, căci edituri, publicații și personalități culturale de seamă ale țării au dat curs liber preferințelor personale în multe probleme de amănunt și chiar în probleme de principiu, în tot ce au scris în limba română.

Dar, secolul actual avea să aducă în prim-planul vieții noastre științifice și culturale o nouă instituție, cu un profil strict specializat, Congresul Filologilor Români, ținut pentru prima oară la București, în anul 1925. Astfel, problema privind „stabilirea pentru limba română a unor norme care să înlăture dezorientarea ce stăpînește în scrierea

ei" a fost înscrisă în programul de lucru al filologilor români din acest prim Congres, ca și al celor următoare, din 1926 și 1927. Mai mult chiar, între cele două războaie mondiale, discuțiile privind vorbirea și scrierea corectă se intensifică, implicîndu-se tot mai mult lingviștii din toată țara dar și presa zilnică și aproape toate periodicele noastre de cultură. Toate acestea, la care se mai adaugă fluctuațiile sau inconsecvența scrierii existente datorate imperfecțiunilor semnalate, au obligat, iarăși, Academia Română să procedeze la o nouă reformă a ortografiei, în 1932, cu intenția de a remedia lipsurile celei din 1904.

Se cuvine aici evidențiat că, încă de la înființare, Academia Română a reacționat numai ca răspuns la presiunea opiniei publice, a presei și a numeroșilor specialiști și oameni de cultură care semnalau imperfecțiunile normelor academice și fluctuațiile de scriere determinate. Și se mai cuvine să observăm că, cel puțin pînă în 1932, asupra problemelor ortografice își spuneau cuvîntul numai comisiile formate din specialiști în domeniul studierii limbii. Imperfecțiunile adoptate țineau, în aceste situații, de înțelegerea cu care erau receptate cele două principii (fonetic și etimologic) și de gradul de aplicabilitate a lor. Deseori, ortografia recomandată, chiar în momentele elaborării ei, neținînd cont de principiul fonetic unanim apreciat de lingviști și de marii scriitori români, se situa pe o treaptă inferioară uzului acestor mari intelectuali tocmai prin excesele ei etimologizante.

Așa se explică de ce, în istoria ei, ortografia limbii române, elaborată de instituția acreditată cu acest rol, avea să se găsească, prin curentele de opinie care dominau Academia Română și savanții ce o constituiau, în contratimp și în dezacord cu perspectiva dezvoltării istorice a limbii, a scrierii și a vorbirii românești.

Așa se explică de ce și astăzi Academia Română a reușit, plasîndu-se în afara unei realități lingvistice confirmate de uzul general, să impună o normă care a generat haosul scrierii și care a revigorat „uzul liber al preferințelor personale" ale celor ce scriu sau tipăresc cărți și ziare ori reviste în România contemporană.

Evenimentul, nr. 1398, 12 mart. 1996, p. 9

CUM SCRIEM

Articole din revista ROMÂNIA LITERARĂ
(2002)

Alex. ŞTEFĂNESCU

DE CE SCRIU CU *Â* DIN *A*

Scriu cu *â* din *a* pentru că există în România o lege care îmi cere (printre altele) să scriu cu *â* din *a*. Așa cum îmi plătesc impozitul și cum trec numai pe culoarea verde a semaforului, scriu cu *â* din *a*.

Conformist... ce mândru sună acest cuvânt într-o țară de nonconformiști! Într-o țară în care aproape nimeni nu se conformează regulilor elementare de conviețuire...

Nici o regulă nu poate fi schimbată spontan și unilateral. Nu e de conceput ca, aflându-te la volanul unei mașini, să stabilești dintr-odată, de unul singur, că începând chiar din acea clipă se va circula pe partea stângă a străzii.

O regulă proastă respectată de toată lumea este mai bună decât o regulă bună respectată facultativ.

În plus, regula instituită de Academia Română este o regulă bună. Face parte dintre obligațiile pe care eu le îndeplinesc cu convingere. Daca n-ar fi existat, aș fi militat pentru impunerea ei.

Scriind cu *â* din *a* facem un serviciu propagandistic limbii române. Îi evidențiem latinitatea, într-un mod simplu și direct, inteligibil imediat de către milioane de oameni din alte țări. Orice inscripție în limba română – de pe un pachet de țigări, de pe frontispiciul unei ambasade – aduce aminte, prin intermediul cuvintelor scrise cu *â* din *a*, că suntem latini, și nu slavi (așa cum cred mulți). Ca să nu mai vorbesc de ziare și reviste, chiar și de cele abandonate în tren. Ca să nu mai vorbesc de cărți.

Avantajul este imens, iar efortul care ni se pretinde – minim. Dacă notarea unei vocale în două feluri ni se pare o corvoadă și ne face să ne văicărim, înseamnă chiar că nu mai e nimic de sperat în România.

Unii aduc în discuție faptul ca *â* nu provine numai dintr-un *a* latin, ci și dintr-un *o* latin, dintr-un *e* latin sau chiar dintr-un *i* latin, ceea ce înseamnă că există cazuri în care scriind cu *â* din *a* ne îndepărtăm de limba latină. Asta este însă o judecată rece (și falsă, ca orice judecată rece), fără legătură cu realitatea comunicării lingvistice. Noi trebuie să luăm în considerare cuvintele care contează cu adevărat, care emo-

ționează, care au o irizație mitică și vom constata că, dacă ele conțin un *â*, acel *â* este în cele mai multe cazuri derivat dintr-un *a* latin.

Este obscur un afiș din care reiese că o formație de muzică *va cînta*. În schimb, dacă scrie pe el că formația *va cânta*, latinitatea limbii noastre este recognoscibilă chiar și de către un ins necultivat, din orice țară occidentală.

Este rebarbativă sintagma *flori de cîmp*, care apare eventual ca explicație la o ilustrată. Dar sintagma *flori de câmp* o înțelege aproape oricine. În lume nu exista *cîmpusuri universitare*, ci *campusuri universitare*.

Scriu cu *â* din *a* și din alt motiv: pentru ca vreau să contest în felul acesta, în fiecare zi, o norma ortografică instituită abuziv în timpul stalinismului. Instituită nu din rațiuni lingvistice, ci din rațiuni politice. Prin renunțarea la *â* din *a* se extrăgea, cu penseta, nervul latin al limbii române.

După 1989 ar fi trebuit să ne scuturăm repede de tot ceea ce amintea de un stil de viaţă impus de o forţă de ocupaţie. Dar noi ne-am îndrăgostit – se pare – de lanțurile noastre. Ni le-am desfăcut încet, cu un fel de părere de rău, iar câteva verigi le mai păstrăm și azi, intrate adânc în carne.

Am explicat în repetate rânduri de ce, nefiind monarhist, am pledat totuși, de câte ori am avut ocazia, pentru aducerea regelui Mihai în România ca rege (și nu ca socru al unui demnitar pesedist). Printr-un asemenea gest, am fi anulat o imixtiune brutală a sovieticilor în istoria noastră, am fi arătat că nu recunoaștem în nici un fel legitimitatea regimului comunist și că ne întoarcem la situația dinainte, când eram noi înșine. Abia după aceea, daca monarhia ni s-ar fi părut o instituție perimată, am fi putut renunța la ea, în deplină libertate și numai din voința noastră.

În mod similar, mi-aș fi dorit ca imediat după 1989 toți intelectualii să revină la scrierea cu *â* din *a*, pentru a demonstra că se situează într-un raport de continuitate cu perioada interbelică, respingând (disprețuind, nerecunoscând) tot ceea ce s-a întreprins de-a lungul a peste patru decenii pentru a ni se falsifica modul de a fi. Iar ulterior s-ar fi putut analiza calm, rațional toate problemele scrierii limbii române și s-ar fi putut ajunge eventual la o reformă a ortografiei.

Din nefericire, nu s-a întâmplat așa. Academia Româna a salvat situația, ne-a obligat să fim demni.

În sfârșit, scriu cu *â* din *a* pentru ca așa scriau, înainte de instaurarea comunismului, aproape toți clasicii noștri, de la care am învățat limba română. Am îndrăgit încă din adolescență nu numai textele lor, ci și imaginea textelor lor. Dacă Eminescu scria „Veronica dragă, îți sărut mâinile”, cum să scriu eu „mîinile”?

România literară, nr. 38, 18-24 sept. 2002

George PRUTEANU

DE CE SCRIU CU *Î* DIN *I*

Articolul lui Alex. Ştefănescu, din nr. 38, al cărui titlu îl parafrazez, era efectiv un articol frumos, un articol emoţionant. Totuşi, la rece, vederile mele sunt altele. Îl rog pe cititor să aibă bunătatea de a le cumpăni.

Scriu cu *î* din *i*...

... Pentru că iniţiativa Academiei, din 17 februarie 1993, prin care s-a reintrodus în ortografia românească litera *â* (în afara cuvîntului *român* şi a derivatelor sale, unde figura din 1965), a fost o eroare ştiinţifică, generată de un anume sentimentalism anti-comunist (bazat şi pe legenda că *î*-ul din *i* ne-ar fi fost impus de oamenii lui Stalin, deşi *î*-ul din *i* a fost practicat, de mari nume ale literelor româneşti, la „Viaţa Românească”, încă din anii '20 ai secolului trecut, cu mult înaintea apariţiei comunismului la noi). Cei doi lingvişti membri ai Academiei au votat unul „împotrivă”, celălalt „abţinere”. Toate institutele de lingvistică din ţară au dezaprobat decizia.

... Pentru că, prin readoptarea lui *â* din *a*, ortografia românească se complică în mod artificial, introducîndu-se un criteriu mecanic, arbitrar şi străin spiritului limbii române: acela dacă un sunet se află în interiorul cuvîntului sau la una din extremităţile sale. Ar trebui, e.g., să scriem *a târî* (cu două litere diferite pentru exact acelaşi sunet), dar eu *târâi* (schimbînd din nou litera, pentru că e în altă poziţie)... A

scrie un sunet într-un fel dacă e-n corpul cuvîntului şi-n alt fel dacă e la unul din capete e o procedură care sfidează claritatea latină a limbii române şi principiul dominant fonetic al ortografiei româneşti, conform căruia un sunet sau un grup de sunete se transcrie (aproape) întotdeauna cu aceeaşi literă, respectiv cu acelaşi grup de litere. Au spus-o mari cărturari, atît români (Rădulescu-Motru, A. Scriban, Philippide, Densusianu, G. Ivănescu, G. Ibrăileanu, E. Coşeriu, Mioara Avram) cît şi străini (A. Meillet, R. Lepsius, Alf Lombard).

... Pentru că *î*-ul provine dintr-un *a* în doar 31% din cuvinte; în marea majoritate a cazurilor (69%), *î*-ul provine din cuvinte (fie latineşti, fie de altă origine) care nu conţineau sunetul/litera *A* în locul respectiv, ci unul/una din sunetele/literele *E*, *I*, *O* sau *U*, aşa că transcrierea sa azi prin *â* este absurdă. Dacă am fi paroxistic de pedanţi, ar trebui să-l transcriem cu *ê* („*e*” cu accent circonflex), *ô* („*o*” cu accent circonflex) sau *û* („*u*” cu accent circonflex). Iată doar cîteva exemple:

î din *e*: monumentum – mormînt (=mormênt!), tenerus – tînăr (=tênăr!), ventus – vînt (=vênt!), freiner (fr.) – a frîna (=a frêna!), netengu (sl.) – nătîng (=nătêng!), frengi (tc.) – frînghie (=frênghie!);

î din *i*: luminaria – lumînare, ridere – a rîde, ripa – rîpă, sinus – sîn, stringere – a strînge, rivus – rîu, drîmbă (sl.), geamlîc (tc.);

î din *o*: fontana – fîntînă (=fôntână!), longum – lîngă (=lôngă!), monastiri (sl.) – mînăstire (mônăstire!), limoni (gr.) – lămîie (=lămôie!), gond (magh.) – gînd (=gônd!);

î din *u*: aduncum – adînc (=adûnc!), perturnicula – potîrniche (=potûrniche!), hirundinella – rîndunică (=rûndunică!), gîndac (=gûndac!), mîrşav (=mûrşav!), zvîrli (=zvûrli!), smîrc (sl.) (=smûrc!), tărîm (tc.) (=tărûm!).

… Pentru că, în cazul cuvintelor în care sunetul *î* provine dintr-un *a*, numai aproximativ o jumătate (15% din total) sînt de origine latină, aşa încît *â*-ul din 85% dintre situaţii nu are cum să constituie mult invocata „probă de latinitate a limbii noastre”, de care, oricum, în anul, 2002 nu cred că mai e nevoie decît pentru inamicii oligofreni.

... Pentru că o altă dovadă strălucitoare a legăturii intrinsece, a „înrudirii” interne dintre *i* şi *î* (şi nicicum între *a* şi *î*) o constituie alternanţele fonetice:

– în pronunţie dialectală (ardelenească, moldovenească), foarte adesea sunetul *i* se transformă în *î*, niciodată însă sunetul *a*: ţigan –

ţîgan, sifon – sîfon, silă – sîlă, stingă – stîngă (la Eminescu rimează cu „plîngă”), stins – stîns, şi – şî, şină – şînă, ţine – ţîne, ţiui – ţîui, ziua – zîua etc.;

- multe substantive prezintă transformarea lui *î* în *i* prin trecerea de la singular la plural sau de la masculin la feminin: cuvînt – cuvinte, jurămînt – jurăminte, mormînt – morminte, sfînt – sfinte – sfinţi etc.;

- în cursul conjugării unor verbe *i* devine *î*; a vinde – eu vînd – tu vinzi – ei vînd etc.

Din aceste motive ştiinţifice, mi se pare absurd să scriu cu *â* din *a*.

România literară, nr. 42, 23-29 oct. 2002

Dumitru IRIMIA

DE CE SCRIU ŞI SUSŢIN SCRIEREA CU *Î* DIN *I*?

Despre motivarea ştiinţifică a ortografierii sunetului *î* prin litera *i* am scris în mai multe rînduri, începînd cu un articol mai amplu, *Despre ortografia limbii române fără patimă (şi fără ideologie şi fără politică)*, în revista „Cronica”, 1993, nr. 8-9, şi terminînd cu o exprimare mai sintetică – *Cuvîntul autorului* – într-o introducere sui generis la *Gramatica limbii române*, publicată la Editura Polirom din Iaşi (1997, 2000).

Revin acum, provocat de o intervenţie a domnului Alex. Ştefănescu, *De ce scriu cu â din a*, în revista „România literară”, nr. 38 din 2002, întrucît m-a surprins să citesc sub semnătura sa argumente pe care le consideram proprii altor categorii de „apărători” ai ultimei „reforme” ortografice, care – cum bine se ştie – nu a trecut dincolo de înlocuirea literei *î* cu litera *â*, ceea ce corespunde întru totul „esenţei” numeroaselor „reforme” produse după 1990 în societatea românească.

Deci, de ce scriu şi susţin scrierea cu *î* din *i*?

1. Mai întîi, din motive ştiinţifice: ortografia limbii române literare se întemeiază pe principiul fonetic, ceea ce înseamnă o singură literă pentru un acelaşi sunet.

2. Apoi, pentru modul în care „reforma" a fost impusă, prin respingerea arogantă a punctului de vedere al lingviştilor, români şi străini, al profesorilor de Limba şi literatura română din învăţămîntul universitar şi liceal şi prin mistificarea adevărului privind istoria ortografiei limbii române.

Acest al doilea motiv m-a determinat să intervin, acum, întrucît văd reluate aceleaşi „argumente".

S-ar putea reţine, cel mult, din intervenţia lui Alex. Ştefănescu regretul că intelectualii români nu au trecut la scrierea „cu *â* din *a*, pentru a demonstra că se situează într-un raport de continuitate cu perioada interbelică." Ar fi fost aceasta, într-un anume sens, o poziţie similară cu cea din 1932, cînd, după ce, în februarie, Academia Română votase Proiectul Puşcariu de reformă a ortografiei limbii române, în care se excepta de la redarea sunetului *î* prin litera *î* doar familia cuvîntului *român*, în mai s-a reintrodus litera *â*, după ce filologii fuseseră rugaţi să accepte a face „concesii sentimentului naţional" şi să voteze „în favoarea sentimentelor noastre adînci". Dar lucrul acesta nu era posibil, în 1992, în condiţiile în care modul de a impune „noua" ortografie purta, de la început, mărcile rămînerii în interiorul mentalităţii comuniste, abia aceasta îndreptăţind aprecierea care are, în mod cu totul nejustificat, o altă direcţie, în comentariul lui Alex. Ştefănescu: „Ne-am îndrăgostit se pare de lanţurile noastre. Ni le-am desfăcut cu un fel de părere de rău, iar câteva verigi le mai păstrăm şi azi, intrate adânc în carne."

Preşedintele Academiei Române, domnul acad. M. Drăgănescu, imediat după 1990, ca şi cum aceasta ar fi fost prima urgenţă, luînd iniţiativa schimbării ortografiei (adică a înlocuirii lui *î* cu *â*, şi nimic altceva!), atrăgea, cu severitate, atenţia că limba nu este a lingviştilor, ci a întregului popor român şi, în consecinţă, a pus întrebări poporului: „De cîtva timp întreb colegi ai Academiei Române, oameni de cultură, lingvişti, muncitori care au vîrsta necesară sau cultura necesară pentru a aprecia diferenţa dintre *â* şi *î*." Evident, ţăranii lipseau de la acest sondaj, pentru că „nu au cultura necesară" (!), dar nu ştim de ce lipseau profesorii, învăţătorii. Şi nu ştim de ce nu au fost întrebaţi academicieni, lingvişti, scriitori etc. din Republica Moldova, din regiunea Cernăuţi, că doar şi românii de aici fac parte din poporul român, sau

nu? Şi nu ştim de ce au mai fost întrebaţi lingviştii dacă răspunsul lor trebuia oricum respins. Ceea ce s-a şi întîmplat, fără nici o ezitare. La Iaşi, propunerea de a se organiza dezbateri în această problemă a fost luată în serios şi Facultatea de Litere, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Societatea de Ştiinţe Filologice, Inspectoratul Şcolar, profesorii, învăţătorii s-au adunat, chiar în incinta filialei ieşene a Academiei Române şi în chiar după-amiaza zilei deschiderii „Zilelor Academice”, cu convingerea că iniţiatorul propunerii va dori să fie prezent şi să intervină. Convingerea s-a dovedit neîntemeiată; Preşedintele nu a participat, cu toate că se afla în incinta instituţiei chiar în timp ce avea loc dezbaterea. Dezbaterile de la Iaşi s-au publicat apoi într-o carte, au urmat Apeluri şi Moţiuni ale Congresului V al Filologilor Români, ale Conferinţei Naţionale de Filologie „Limba română – azi” (mai multe ediţii anuale), avînd între semnatari savanţi de renume: Eugen Coşeriu, Mioara Avram etc., Apelul oamenilor de ştiinţă, academicieni, profesori universitari (între ei Silviu Berejan, Anatol Ciobanu etc.), scriitori, alte categorii de intelectuali din Republica Moldova, prin care se solicita un lucru simplu: constituirea unei comisii de specialişti care să elaboreze într-un timp raţional un Proiect de reformă a ortografiei limbii române. Nici o consideraţie, nici un răspuns. S-a cerut părerea unor lingvişti străini. Scrie lingvistul suedez Alf Lombard, foarte bun cunoscător al limbii române: „Academia Română a dorit să cunoască şi părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunţ asupra chestiunii respective.[...] Pare că nu ne putem apropia de scop mult mai mult decît au putut reformatorii din 1953 şi 1965. Primii au generalizat folosirea literei *î*, cei din 1965 au introdus cu tact o rezervă de caracter tradiţional. Eu personal votez, în concluzie, pentru statu-quo.” (*Despre folosirea literelor â şi î*, în „Limba română”, 1992, nr. 10, p. 531) Nu a avut ecou nici acest punct de vedere. Să fie aceasta „demnitatea” de care vorbeşte domnul Alex. Ştefănescu: „Academia Română a salvat situaţia, ne-a obligat să fim demni.”

Argumentele pentru respingerea vechii ortografii?

În Raportul de susţinere a „noii” ortografii, prezentat în 1992, Academia Română considera că avea „datoria să scoată din limba română un cap de pod străin”, introdus de ocupant şi de puterea comunistă. „Este stalinistă ortografia din 1953.”, s-a repetat în mai multe rînduri şi ni se spune acum din nou. Două lucruri sînt adevărate: (l) Ortografia din 1953-1965 s-a instituit în timpul regimului comunist,

(2) Sistemul ortografic a fost precedat de o „ramă" – introducere encomiastic-stalinistă. Atît. Pentru că, altfel, întemeierea acestei ortografii avea caracter ştiinţific. Este adevărat că ortografia unei limbi este în bună măsură convenţională, dar nu este arbitrară şi nu este chiar independentă de structura fonetică a unei limbi. În acest sens, cea mai importantă reformă în istoria ortografiei limbii române s-a produs odată cu înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, una din reformele extrem de importante din vremea domniei lui Al. I. Cuza. Iar alfabetul latin a trebuit să fie adaptat, pe de o parte, caracterului latin al limbii române (al cărui nerv esenţial stă în sistemul gramatical, lexical şi chiar fonologic, nu în scrierea ei şi, de aceea, nu poate fi scos nici cu penseta, nici cu alte instrumente mai sofisticate!), pe de alta, principiului fonetic, impus de caracterul preponderent oral al limbii şi culturii române. Iar, în acest sens, spun savanţii români şi străini, litera *î* e mai aproape de realitatea fonetică a lui *i*. (Vz. Alf Lombard, A. Scriban, Em. Vasiliu ş.a.)

Dacă vrem să păstrăm metafora „capului de pod" sau sintagma „loviturii date limbii şi culturii române" (cum se scrie în acelaşi Raport), atunci, trebuie să avem în vedere două lovituri, acestea, extrem de grave: (1) transformarea limbii române în limbă de lemn, împotriva creativităţii şi, deci, a libertăţii profunde a fiinţei umane, (2) atacarea unităţii şi identităţii specifice a limbii, culturii şi poporului român, prin construirea tezei aberante a existenţei unei limbi moldoveneşti distinctă de limba română, cu consecinţe foarte grave derivînd de aici: ideea, tot aberantă, privind existenţa a două popoare diferite, şi a două culturi diferite. Cît efort s-a făcut pentru înlăturarea acestui real cap de pod? Ce ajutor au primit cei care au făcut eforturi în acest sens?

Revenind pe terenul strict lingvistic, oricîte eforturi s-au făcut şi se mai pot face, e greu de înţeles de ce este mai latinesc *â* din *a* decît *î* din *i*, de vreme ce amîndouă sînt semne româneşti, prin care se exprimă grafic sunete cu originea în sunete latineşti: *a*, *i*, *e*, *o*, *u*? Au subliniat-o lingvişti şi oameni de seamă din cultura noastră, scriitori, critici literari care au scris şi după reforma din 1932 cu *î* din *i*, nu din nonconformism, ci din respect pentru o anumită întemeiere ştiinţifică: A. Philippide, G. Ibrăileanu, G. Pascu, E. Lovinescu etc. – între aceştia şi August Scriban, neiubit de regimul comunist, care publică, în 1941, unul din cele mai importante Dicţionare ale limbii române, recurgînd peste tot la litera *î* şi exprimîndu-şi foarte ferm punctul de vedere în

Introducere: „Ortografia trebuie să fie simplă la români.”, mergînd cu interpretarea şi dincolo de problema ortografierii sunetului *î*: „Dacă natura a făcut din latinu *anima* românescu *inimă*, „crima” e tot aşa de mare ca şi cînd scriu *Romîn* în loc de *Român*, latineşte *Romanus*.” (Aceeaşi idee este exprimată de alţi lingvişti, români şi străini: A. Philippide, A. Meillet, R. Lepsius, Alf Lombard). G. Pascu, alt mare lingvist român, şi el neiubit de puterea proletară, care recurgea la litera *î* în lucrările sale *Sufixele româneşti*, *Dictionnaire Etymologique Macédo-roumain*, fundamentale pentru lingvistica românească, edita, în 1938, *Amintiri* de Ion Creangă, „clasic al literaturii române”, folosind tot numai litera *î* din *i*. În legătură şi cu acest sunet, însuşi Titu Maiorescu reţinea ca fundamentală exigenţa simplităţii: „Criteriul alfabetului este dar acesta: litere numai pentru atîtea sonuri cîte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înţelesului cuvintelor... Litera nu are altă treabă decît să mă conducă pe cît se poate de iute afară de sine spre auz şi înţeles.” (*Despre scrierea limbii române*). Fără îndoială că în acelaşi sens trebuie interpretată şi o însemnare-manuscris a lui Eminescu: „Legile fonologice ale limbii române şi ortografia care rezultă din ele.” (Ms. 2266). Exigenţa va fi statuată riguros în principiu de A. Philippide: „Culmea adaptării între scris şi limbă stă în aceea că pentru fiecare element simbolizat să ai cîte un simbol.”

Cît priveşte posibilitatea pe care o are un străin, evident, din lumea romanică occidentală, de a recunoaşte cu uşurinţă termeni precum *cîmp*, scris *câmp* sau *pîine*, scris *pâine* (recunoaştere „obscurizată” de scrierea lor cu *î* din *i*), oare nu ar trebui să ne îngrijoreze imposibilitatea lor de a recunoaşte corespondentul din propria limbă pentru termeni precum *rîs* şi *surîs*, cînd sînt ortografiaţi *râs*, *surâs* sau *înger*, ortografiat cu *î* din din *i*, deşi provine din latinescul *a*, păstrat în aceste limbi: *ange*, *angelo*, *angel*, precum şi în engleză, limbă de şi mai largă circulaţie: *angel*?

„În sfârşit, scriu cu *â* din *a* – încheie Alex. Ştefănescu –, pentru că aşa scriau înainte de instaurarea comunismului aproape toţi clasicii noştri de la care am învăţat limba română... Dacă Eminescu scria «Veronică dragă, îţi sărut mâinile», cum să scriu eu *mîinile*?”

Cam hazardată sintagma „aşa scriau clasicii înainte de...”! Pe clasici noi i-am citit în pagină tipărită, iar cărţile lor au circulat şi mai circulă încă înscrise în sisteme ortografice diferite. În orice caz, nici unul din clasici nu a scris în ortografia de după 1932. Cine-ar vrea să vadă, de exemplu, cum scria Eminescu, ar trebui să meargă la manuscrise şi

aici ar vedea că sunetul *î* avea aproape tot atîtea variante cîte vocale latineşti îi stătuseră la bază. Cîteva exemple numai în interiorul relaţiei *a – i / â – î*. Eminescu scrie „Zilele trec aurie şi orele surid", „O, cum Rafael creat-a pe Madona dumnezee/ Cu diadema-i de stele, cu surisul blând, vergin". Respectîndu-l pe Eminescu, Perpessicius tipăreşte în vol. II, al variantelor la Antume (apărut în 1943): „Sta zîmbind de amintirea-i" (p. 310), „Numai c-o singură zîmbire".

Dar dacă venim la scrisorile poetului, invocate de Alex. Ştefănescu, alte întrebări se impun: Dacă Eminescu i se adresează Veronicăi: „Draga dulcea şi ăngereasca /ângereasca/ mea Cuţă" (p. 120), de ce nu ne deranjează să scriem „Draga, dulcea şi îngereasca mea Cuţă" (p. 119)? Numai pentru că aşa s-a tipărit în vol. *Dulcea mea doamnă/ Eminul meu iubit* (Iaşi, Polirom, 2000)? Şi din aceleaşi motive nu scriem „Veronică scumpă,... tu fin şi palid chip de ănger/ânger" (p. 89), ci „... chip de înger" (p. 85), şi nu ne deranjează, nu scriem „un urît şi un pustiu în sufletul meu", aşa cum scrie Eminescu (p. 410), ci „un urât şi un pustiu în sufletul meu" (p. 406), nu „urît de ei" (p. 95), ci „urât de ei". Dar dacă în acelaşi volum se respectă ortografia lui Eminescu, cum ar trebui să scriem: *mâţă* sau *mîţă*: „Te sărut de mii de ori, dulce mîţă ce eşti, mîţ-ţă" (p. 397, p. 395)? Dar *scrînciob*, scris astfel de Eminescu, pentru că aşa se intitula cotidianul „redijat" de Caragiale, alt clasic al limbii şi literaturii române: „... alături cu Timpul s-a mai dat vent unui alt ziar „Scrînciobul" devenit quotiodian şi redijat de Caragiali."?

Şi o ultimă întrebare: Cînd ar trebui să-şi considere intelectualul român salvată demnitatea, cînd îi respectă într-adevăr pe clasici (scriitori, lingvişti, filologi, filozofi), în spiritul şi foarte adesea şi în litera lor şi cînd încearcă să stea aproape de adevărul ştiinţific, sau cînd îşi însuşeşte limba de lemn în care se construiesc fraze precum: „Limba este opera poporului român şi a oamenilor săi de cultură, din biserică şi din literatură şi din ştiinţă.", „Academia nu a delegat pînă în prezent lingviştilor drepturi depline şi suverane asupra limbii române literare.", „Limba nu este a lingviştilor." (acad. M. Drăgănescu), „Prin renunţarea la *â* din *a* se extrage cu penseta nervul latin al limbii române." (Alex. Ştefănescu)

România literară, nr. 49, 11-17 dec. 2002

CUPRINS

Proiect finanțat de Ministerul Culturii
și Identității Naționale
prin Programul CENTENAR

